

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

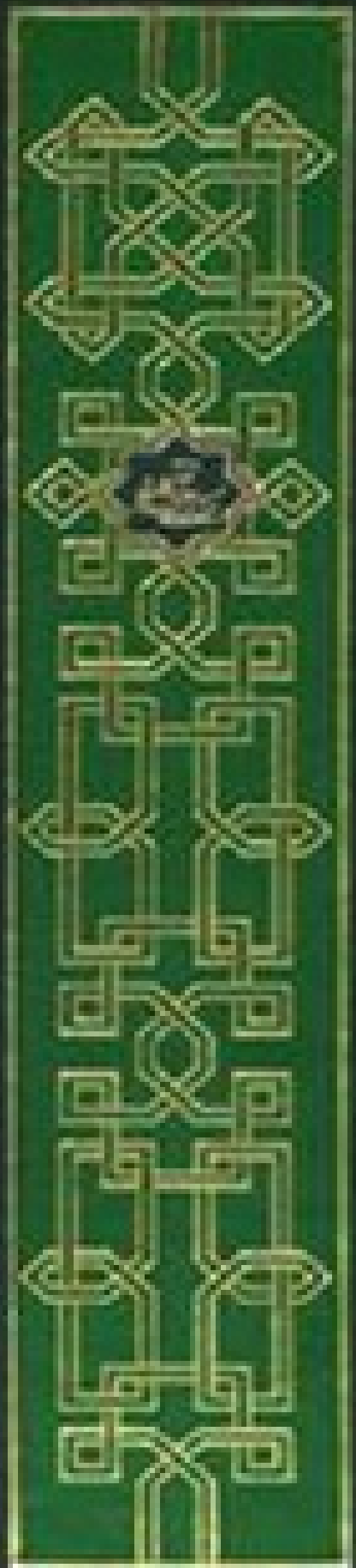

تفسیر نور

تألیف
مجلسه التفسیر و الترویج
مطالع شیخ نجف حسین قزوینی

جلد ششم

مرکز فرهنگی نورسپاس از قرآن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر نور

نویسنده:

محسن قرائتی

ناشر چاپی:

مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۳۲	تفسیر نور جلد ۶
۳۲	مشخصات کتاب
۳۴	اشاره
۳۸	[مقدمات پژوهش]
۳۸	اشاره
۳۸	پیشگفتار
۳۸	اشاره
۳۸	شیوه کار
۳۹	شیوه ارائه
۴۰	همکاران محترم:
۴۱	مقدمه مؤلف
۴۷	سیمای سوره ی حج
۴۷	اشاره
۴۸	نکته ها:
۴۸	پیام ها:
۴۹	نکته ها:
۴۹	پیام ها:
۵۰	نکته ها:
۵۰	پیام ها:
۵۱	نکته ها:
۵۱	پیام ها:
۵۲	نکته ها:
۵۳	پیام ها:

- ۵۴ پیام ها:
- ۵۵ پیام ها:
- ۵۵ نکته ها:
- ۵۶ پیام ها:
- ۵۶ نکته ها:
- ۵۶ پیام ها:
- ۵۷ پیام ها:
- ۵۸ پیام ها:
- ۵۹ نکته ها:
- ۵۹ پیام ها:
- ۶۰ پیام ها:
- ۶۱ نکته ها:
- ۶۱ پیام ها:
- ۶۲ پیام ها:
- ۶۳ پیام ها:
- ۶۳ پیام ها:
- ۶۴ پیام ها:
- ۶۵ پیام ها:
- ۶۵ نکته ها:
- ۶۶ پیام ها:
- ۶۶ پیام ها:
- ۶۷ نکته ها:
- ۶۸ پیام ها:
- ۶۹ نکته ها:
- ۷۰ پیام ها:
- ۷۱ نکته ها:

- ۷۱ پیام ها:
- ۷۲ نکته ها:
- ۷۳ پیام ها:
- ۷۳ نکته ها:
- ۷۴ پیام ها:
- ۷۵ نکته ها:
- ۷۵ پیام ها:
- ۷۵ نکته ها:
- ۷۵ پیام ها:
- ۷۶ نکته ها:
- ۷۶ پیام ها:
- ۷۷ نکته ها:
- ۷۷ پیام ها:
- ۷۸ نکته ها:
- ۷۹ پیام ها:
- ۸۰ پیام ها:
- ۸۱ نکته ها:
- ۸۱ پیام ها:
- ۸۲ نکته ها:
- ۸۲ پیام ها:
- ۸۴ نکته ها:
- ۸۴ پیام ها:
- ۸۶ نکته ها:
- ۸۶ پیام ها:
- ۸۸ پیام ها:
- ۸۹ نکته ها:

- ۸۹: پیام ها:
- ۸۹: پیام ها:
- ۹۰: نکته ها:
- ۹۰: پیام ها:
- ۹۱: پیام ها:
- ۹۱: پیام ها:
- ۹۲: نکته ها:
- ۹۳: پیام ها:
- ۹۴: پیام ها:
- ۹۴: نکته ها:
- ۹۵: پیام ها:
- ۹۵: پیام ها:
- ۹۶: پیام ها:
- ۹۶: پیام ها:
- ۹۷: پیام ها:
- ۹۸: نکته ها:
- ۹۸: پیام ها:
- ۹۸: نکته ها:
- ۹۹: پیام ها:
- ۹۹: پیام ها:
- ۱۰۰: پیام ها:
- ۱۰۰: نکته ها:
- ۱۰۰: پیام ها:
- ۱۰۱: نکته ها:
- ۱۰۱: پیام ها:
- ۱۰۲: پیام ها:

نکته ها: ۱۰۲

پیام ها: ۱۰۲

پیام ها: ۱۰۳

پیام ها: ۱۰۴

نکته ها: ۱۰۵

پیام ها: ۱۰۵

نکته ها: ۱۰۶

پیام ها: ۱۰۶

پیام ها: ۱۰۷

نکته ها: ۱۰۸

پیام ها: ۱۰۸

نکته ها: ۱۰۹

پیام ها: ۱۰۹

نکته ها: ۱۱۰

پیام ها: ۱۱۱

سیمای سوره ی مؤمنون ۱۱۴

اشاره ۱۱۴

نکته ها: ۱۱۵

پیام ها: ۱۱۸

نکته ها: ۱۱۹

اشاره ۱۱۹

اهمیت زکات ۱۱۹

پیام ها: ۱۲۱

نکته ها: ۱۲۲

اشاره ۱۲۲

اهمیت امانت در روایات ۱۲۲

- ۱۲۳: پیام ها:
- ۱۲۴: نکته ها:
- ۱۲۴: پیام ها:
- ۱۲۶: نکته ها:
- ۱۲۷: پیام ها:
- ۱۲۷: نکته ها:
- ۱۲۷: پیام ها:
- ۱۲۸: پیام ها:
- ۱۲۸: پیام ها:
- ۱۲۹: پیام ها:
- ۱۳۰: نکته ها:
- ۱۳۰: پیام ها:
- ۱۳۱: پیام ها:
- ۱۳۲: پیام ها:
- ۱۳۲: نکته ها:
- ۱۳۳: پیام ها:
- ۱۳۴: پیام ها:
- ۱۳۴: نکته ها:
- ۱۳۵: پیام ها:
- ۱۳۶: پیام ها:
- ۱۳۶: پیام ها:
- ۱۳۷: نکته ها:
- ۱۳۸: پیام ها:
- ۱۳۹: پیام ها:
- ۱۳۹: پیام ها:
- ۱۴۰: نکته ها:

۱۴۰ پیام ها:

۱۴۱ نکته ها:

۱۴۱ پیام ها:

۱۴۲ پیام ها:

۱۴۳ نکته ها:

۱۴۳ پیام ها:

۱۴۵ پیام ها:

۱۴۷ نکته ها:

۱۴۷ پیام ها:

۱۴۸ نکته ها:

۱۴۸ پیام ها:

۱۴۹ نکته ها:

۱۴۹ پیام ها:

۱۴۹ نکته ها:

۱۵۰ پیام ها:

۱۵۰ نکته ها:

۱۵۰ پیام ها:

۱۵۱ نکته ها:

۱۵۱ پیام ها:

۱۵۲ نکته ها:

۱۵۲ پیام ها:

۱۵۳ نکته ها:

۱۵۳ پیام ها:

۱۵۳ نکته ها:

۱۵۴ پیام ها:

۱۵۴ پیام ها:

۱۵۵ نکته ها:

۱۵۶ پیام ها:

۱۵۶ نکته ها:

۱۵۸ پیام ها:

۱۵۹ نکته ها:

۱۵۹ پیام ها:

۱۵۹ نکته ها:

۱۶۰ پیام ها:

۱۶۰ نکته ها:

۱۶۱ پیام ها:

۱۶۱ پیام ها:

۱۶۲ نکته ها:

۱۶۲ پیام ها:

۱۶۳ نکته ها:

۱۶۳ پیام ها:

۱۶۴ نکته ها:

۱۶۵ پیام ها:

۱۶۵ پیام ها:

۱۶۶ نکته ها:

۱۶۶ پیام ها:

۱۶۷ نکته ها:

۱۶۷ پیام ها:

۱۶۹ پیام ها:

۱۷۰ پیام ها:

۱۷۱ نکته ها:

۱۷۲ پیام ها:

نکته ها: ۱۷۲

پیام ها: ۱۷۲

نکته ها: ۱۷۳

پیام ها: ۱۷۳

پیام ها: ۱۷۴

نکته ها: ۱۷۵

پیام ها: ۱۷۵

نکته ها: ۱۷۶

پیام ها: ۱۷۶

نکته ها: ۱۷۷

پیام ها: ۱۷۸

نکته ها: ۱۷۹

پیام ها: ۱۷۹

سیمای سوره ی نور: ۱۸۴

اشاره: ۱۸۴

نکته ها: ۱۸۵

پیام ها: ۱۸۵

نکته ها: ۱۸۶

پیام ها: ۱۸۷

نکته ها: ۱۹۰

پیام ها: ۱۹۰

نکته ها: ۱۹۱

پیام ها: ۱۹۱

نکته ها: ۱۹۲

پیام ها: ۱۹۲

نکته ها: ۱۹۳

- ۱۹۴: پیام ها:
- ۱۹۵: نکته ها:
- ۱۹۶: پیام ها:
- ۱۹۷: نکته ها:
- ۱۹۸: پیام ها:
- ۲۰۰: نکته ها:
- ۲۰۰: پیام ها:
- ۲۰۱: نکته ها:
- ۲۰۱: پیام ها:
- ۲۰۲: نکته ها:
- ۲۰۲: پیام ها:
- ۲۰۲: پیام ها:
- ۲۰۳: نکته ها:
- ۲۰۴: پیام ها:
- ۲۰۵: نکته ها:
- ۲۰۵: پیام ها:
- ۲۰۷: نکته ها:
- ۲۰۷: پیام ها:
- ۲۰۸: نکته ها:
- ۲۰۸: پیام ها:
- ۲۰۹: نکته ها:
- ۲۰۹: پیام ها:
- ۲۱۰: نکته ها:
- ۲۱۰: پیام ها:
- ۲۱۱: نکته ها:
- ۲۱۲: پیام ها:

نکته ها: ۲۱۴

پیام ها: ۲۱۴

پیام ها: ۲۱۵

نکته ها: ۲۱۶

پیام ها: ۲۱۷

نکته ها: ۲۱۷

اشاره ۲۱۷

روایاتی درباره ی نگاه: ۲۱۸

پیام ها: ۲۱۸

نکته ها: ۲۲۱

پیام ها: ۲۲۲

نکته ها: ۲۲۳

اشاره ۲۲۳

ازدواج در اسلام ۲۲۴

فوائد ازدواج ۲۲۴

دقت در انتخاب همسر ۲۲۵

ویژگی های همسر خوب ۲۲۶

مهریه ۲۲۷

جهیزیه ۲۲۸

مراسم عقد و عروسی ۲۲۸

پیام ها: ۲۲۹

نکته ها: ۲۳۰

پیام ها: ۲۳۱

پیام ها: ۲۳۲

نکته ها: ۲۳۳

پیام ها: ۲۳۶

- ۲۳۶ نکته ها:
- ۲۳۷ پیام ها:
- ۲۳۸ نکته ها:
- ۲۳۸ پیام ها:
- ۲۳۹ پیام ها:
- ۲۴۰ نکته ها:
- ۲۴۰ پیام ها:
- ۲۴۱ نکته ها:
- ۲۴۲ پیام ها:
- ۲۴۲ نکته ها:
- ۲۴۳ پیام ها:
- ۲۴۴ نکته ها:
- ۲۴۴ پیام ها:
- ۲۴۵ پیام ها:
- ۲۴۵ نکته ها:
- ۲۴۶ پیام ها:
- ۲۴۶ نکته ها:
- ۲۴۷ پیام ها:
- ۲۴۷ نکته ها:
- ۲۴۷ پیام ها:
- ۲۴۸ نکته ها:
- ۲۴۸ پیام ها:
- ۲۴۹ نکته ها:
- ۲۴۹ پیام ها:
- ۲۴۹ نکته ها:
- ۲۴۹ پیام ها:

- ۲۵۰ پیام ها:
- ۲۵۱ پیام ها:
- ۲۵۲ نکته ها:
- ۲۵۲ پیام ها:
- ۲۵۴ نکته ها:
- ۲۵۵ پیام ها:
- ۲۵۶ نکته ها:
- ۲۵۷ پیام ها:
- ۲۵۸ نکته ها:
- ۲۵۸ پیام ها:
- ۲۵۹ نکته ها:
- ۲۶۱ پیام ها:
- ۲۶۱ نکته ها:
- ۲۶۲ پیام ها:
- ۲۶۳ نکته ها:
- ۲۶۴ پیام ها:
- ۲۶۵ نکته ها:
- ۲۶۶ پیام ها:
- ۲۶۷ نکته ها:
- ۲۶۸ پیام ها:
- ۲۶۸ پیام ها:
- ۲۷۱ سیمای سوره ی فرقان
- ۲۷۱ اشاره
- ۲۷۲ نکته ها:
- ۲۷۲ پیام ها:
- ۲۷۳ نکته ها:

- ۲۷۳ پیام ها:
- ۲۷۴ پیام ها:
- ۲۷۵ نکته ها:
- ۲۷۵ پیام ها:
- ۲۷۶ نکته ها:
- ۲۷۶ پیام ها:
- ۲۷۷ نکته ها:
- ۲۷۷ پیام ها:
- ۲۷۸ نکته ها:
- ۲۷۸ پیام ها:
- ۲۷۸ نکته ها:
- ۲۷۸ پیام ها:
- ۲۷۹ نکته ها:
- ۲۷۹ پیام ها:
- ۲۸۰ نکته ها:
- ۲۸۰ پیام ها:
- ۲۸۰ نکته ها:
- ۲۸۱ پیام ها:
- ۲۸۳ پیام ها:
- ۲۸۳ نکته ها:
- ۲۸۴ پیام ها:
- ۲۸۴ نکته ها:
- ۲۸۶ پیام ها:
- ۲۸۷ نکته ها:
- ۲۸۷ پیام ها:
- ۲۸۸ نکته ها:

- پیام ها: ۲۸۹
- نکته ها: ۲۸۹
- پیام ها: ۲۸۹
- نکته ها: ۲۹۱
- پیام ها: ۲۹۱
- نکته ها: ۲۹۲
- پیام ها: ۲۹۳
- نکته ها: ۲۹۳
- پیام ها: ۲۹۳
- نکته ها: ۲۹۴
- پیام ها: ۲۹۴
- نکته ها: ۲۹۵
- پیام ها: ۲۹۵
- نکته ها: ۲۹۶
- پیام ها: ۲۹۷
- نکته ها: ۲۹۸
- پیام ها: ۳۰۰
- پیام ها: ۳۰۰
- نکته ها: ۳۰۱
- اشاره ۳۰۱
- آثار و دلایل نزول تدریجی قرآن: ۳۰۲
- ترتیب چیست؟ - ۳۰۲
- پیام ها: ۳۰۳
- نکته ها: ۳۰۳
- پیام ها: ۳۰۳
- پیام ها: ۳۰۴

- نکته ها: ۳۰۵
- پیام ها: ۳۰۵
- پیام ها: ۳۰۶
- نکته ها: ۳۰۶
- اشاره ۳۰۶
- اصحاب رست چه کسانی بودند؟ ۳۰۷
- پیام ها: ۳۰۷
- نکته ها: ۳۰۸
- پیام ها: ۳۰۸
- پیام ها: ۳۰۹
- پیام ها: ۳۰۹
- نکته ها: ۳۱۰
- اشاره ۳۱۰
- هوی پرستی از نظر قرآن و روایات: ۳۱۰
- پیام ها: ۳۱۲
- نکته ها: ۳۱۲
- پیام ها: ۳۱۴
- نکته ها: ۳۱۵
- پیام ها: ۳۱۵
- نکته ها: ۳۱۶
- پیام ها: ۳۱۷
- نکته ها: ۳۱۸
- پیام ها: ۳۱۸
- نکته ها: ۳۱۹
- پیام ها: ۳۱۹
- نکته ها: ۳۱۹

- ۳۱۹: پیام ها:
- ۳۲۱: نکته ها:
- ۳۲۱: پیام ها:
- ۳۲۲: نکته ها:
- ۳۲۲: پیام ها:
- ۳۲۳: نکته ها:
- ۳۲۳: پیام ها:
- ۳۲۴: پیام ها:
- ۳۲۴: نکته ها:
- ۳۲۴: پیام ها:
- ۳۲۵: نکته ها:
- ۳۲۵: پیام ها:
- ۳۲۶: نکته ها:
- ۳۲۶: پیام ها:
- ۳۲۸: نکته ها:
- ۳۲۹: پیام ها:
- ۳۲۹: نکته ها:
- ۳۳۱: پیام ها:
- ۳۳۱: نکته ها:
- ۳۳۱: پیام ها:
- ۳۳۲: نکته ها:
- ۳۳۲: پیام ها:
- ۳۳۳: نکته ها:
- ۳۳۴: پیام ها:
- ۳۳۵: نکته ها:
- ۳۳۶: پیام ها:

- ۳۳۶ نکته ها:
- ۳۳۷ پیام ها:
- ۳۳۷ نکته ها:
- ۳۳۸ پیام ها:
- ۳۳۹ نکته ها:
- ۳۴۰ پیام ها:
- ۳۴۱ پیام ها:
- ۳۴۱ نکته ها:
- ۳۴۲ پیام ها:
- ۳۴۳ نکته ها:
- ۳۴۳ پیام ها:
- ۳۴۴ نکته ها:
- ۳۴۴ پیام ها:
- ۳۴۴ نکته ها:
- ۳۴۶ پیام ها:
- ۳۴۹ سیمای سوره ی شعراء
- ۳۴۹ اشاره
- ۳۵۰ نکته ها:
- ۳۵۰ پیام ها:
- ۳۵۱ پیام ها:
- ۳۵۲ نکته ها:
- ۳۵۲ پیام ها:
- ۳۵۲ نکته ها:
- ۳۵۲ پیام ها:
- ۳۵۴ نکته ها:
- ۳۵۴ پیام ها:

۳۵۵ نکته ها:

۳۵۶ پیام ها:

۳۵۸ نکته ها:

۳۵۸ پیام ها:

۳۵۹ نکته ها:

۳۶۰ پیام ها:

۳۶۱ نکته ها:

۳۶۱ پیام ها:

۳۶۲ نکته ها:

۳۶۲ پیام ها:

۳۶۳ نکته ها:

۳۶۴ پیام ها:

۳۶۵ نکته ها:

۳۶۵ پیام ها:

۳۶۶ نکته ها:

۳۶۷ پیام ها:

۳۶۹ نکته ها:

۳۶۹ پیام ها:

۳۷۰ پیام ها:

۳۷۱ نکته ها:

۳۷۱ پیام ها:

۳۷۲ نکته ها:

۳۷۳ پیام ها:

۳۷۵ نکته ها:

۳۷۵ پیام ها:

۳۷۶ نکته ها:

- ۳۷۷: پیام ها:
- ۳۷۸: نکته ها:
- ۳۷۸: پیام ها:
- ۳۷۹: نکته ها:
- ۳۷۹: پیام ها:
- ۳۸۱: نکته ها:
- ۳۸۲: پیام ها:
- ۳۸۵: نکته ها:
- ۳۸۵: پیام ها:
- ۳۸۸: نکته ها:
- ۳۸۹: پیام ها:
- ۳۹۱: نکته ها:
- ۳۹۲: پیام ها:
- ۳۹۳: نکته ها:
- ۳۹۴: پیام ها:
- ۳۹۶: نکته ها:
- ۳۹۷: پیام ها:
- ۳۹۷: نکته ها:
- ۳۹۸: پیام ها:
- ۳۹۹: نکته ها:
- ۳۹۹: پیام ها:
- ۴۰۱: نکته ها:
- ۴۰۲: پیام ها:
- ۴۰۵: نکته ها:
- ۴۰۵: پیام ها:
- ۴۰۶: نکته ها:

۴۰۷: پیام ها:

۴۰۸: نکته ها:

۴۰۸: پیام ها:

۴۰۹: نکته ها:

۴۰۹: پیام ها:

۴۱۰: نکته ها:

۴۱۱: پیام ها:

۴۱۳: نکته ها:

۴۱۳: پیام ها:

۴۱۴: نکته ها:

۴۱۴: پیام ها:

۴۱۵: نکته ها:

۴۱۵: پیام ها:

۴۱۶: نکته ها:

۴۱۷: پیام ها:

۴۱۸: پیام ها:

۴۱۹: نکته ها:

۴۱۹: پیام ها:

۴۲۰: پیام ها:

۴۲۰: نکته ها:

۴۲۱: پیام ها:

۴۲۲: نکته ها:

۴۲۲: پیام ها:

۴۲۳: نکته ها:

۴۲۴: پیام ها:

۴۲۵: نکته ها:

پیام ها: ۴۲۶

نکته ها: ۴۲۶

پیام ها: ۴۲۷

نکته ها: ۴۲۷

پیام ها: ۴۲۸

نکته ها: ۴۲۹

پیام ها: ۴۲۹

نکته ها: ۴۳۱

پیام ها: ۴۳۲

نکته ها: ۴۳۴

پیام ها: ۴۳۵

نکته ها: ۴۳۵

پیام ها: ۴۳۶

نکته ها: ۴۳۷

پیام ها: ۴۳۷

نکته ها: ۴۳۹

پیام ها: ۴۴۰

نکته ها: ۴۴۱

پیام ها: ۴۴۲

نکته ها: ۴۴۴

پیام ها: ۴۴۴

نکته ها: ۴۴۵

شعر و شاعران: ۴۴۷

پیام ها: ۴۴۹

سیمای سوره ی نمل: ۴۵۲

اشاره: ۴۵۲

- ۴۵۴ نکته ها:
- ۴۵۴ پیام ها:
- ۴۵۷ نکته ها:
- ۴۵۷ سیمای زینکاران
- ۴۵۸ پیام ها:
- ۴۵۸ پیام ها:
- ۴۵۹ نکته ها:
- ۴۵۹ اشاره
- ۴۶۰ آتش در قرآن
- ۴۶۰ پیام ها:
- ۴۶۲ نکته ها:
- ۴۶۲ پیام ها:
- ۴۶۳ نکته ها:
- ۴۶۴ پیام ها:
- ۴۶۶ نکته ها:
- ۴۶۶ پیام ها:
- ۴۶۷ نکته ها:
- ۴۶۷ اشاره
- ۴۶۸ تعلیمات ویژه ی الهی
- ۴۶۸ پیام ها:
- ۴۷۰ نکته ها:
- ۴۷۰ پیام ها:
- ۴۷۱ نکته ها:
- ۴۷۳ پیام ها:
- ۴۷۴ نکته ها:
- ۴۷۴ پیام ها:

- ۴۷۵ نکته ها:
- ۴۷۶ پیام ها:
- ۴۷۸ نکته ها:
- ۴۷۸ پیام ها:
- ۴۸۲ پیام ها:
- ۴۸۴ نکته ها:
- ۴۸۴ پیام ها:
- ۴۸۶ نکته ها:
- ۴۸۶ پیام ها:
- ۴۸۹ نکته ها:
- ۴۸۹ پیام ها:
- ۴۹۰ نکته ها:
- ۴۹۰ پیام ها:
- ۴۹۱ پیام ها:
- ۴۹۲ پیام ها:
- ۴۹۳ پیام ها:
- ۴۹۵ نکته ها:
- ۴۹۵ پیام ها:
- ۴۹۷ نکته ها:
- ۴۹۷ اشاره
- ۴۹۸ فضایل امیر مؤمنان و اهل بیت علیهم السلام
- ۴۹۹ پیام ها:
- ۵۰۱ نکته ها:
- ۵۰۲ پیام ها:
- ۵۰۲ نکته ها:
- ۵۰۳ پیام ها:

نکته ها: ۵۰۵

پیام ها: ۵۰۵

نکته ها: ۵۰۶

پیام ها: ۵۰۶

نکته ها: ۵۰۷

پیام ها: ۵۰۸

نکته ها: ۵۰۹

پیام ها: ۵۰۹

نکته ها: ۵۱۰

پیام ها: ۵۱۰

نکته ها: ۵۱۱

پیام ها: ۵۱۲

پیام ها: ۵۱۳

نکته ها: ۵۱۴

پیام ها: ۵۱۴

پیام ها: ۵۱۵

نکته ها: ۵۱۶

پیام ها: ۵۱۶

نکته ها: ۵۱۸

اشاره ۵۱۸

ریشه ی ایمان به خدا ۵۲۰

پیام ها: ۵۲۰

نکته ها: ۵۲۱

پیام ها: ۵۲۱

نکته ها: ۵۲۲

پیام ها: ۵۲۳

- ۵۲۴ نکته ها:
- ۵۲۴ پیام ها:
- ۵۲۶ نکته ها:
- ۵۲۶ پیام ها:
- ۵۲۸ نکته ها:
- ۵۲۸ پیام ها:
- ۵۳۰ نکته ها:
- ۵۳۱ پیام ها:
- ۵۳۱ نکته ها:
- ۵۳۱ پیام ها:
- ۵۳۲ پیام ها:
- ۵۳۳ نکته ها:
- ۵۳۳ اشاره
- ۵۳۴ مراحل حیات
- ۵۳۴ پاسخ یک اشکال
- ۵۳۶ پیام ها:
- ۵۳۷ نکته ها:
- ۵۳۷ اشاره
- ۵۳۸ دایره کیست و چیست؟
- ۵۴۰ نکته ها:
- ۵۴۱ پیام ها:
- ۵۴۲ نکته ها:
- ۵۴۲ اشاره
- ۵۴۲ وسایل آرامش
- ۵۴۲ پیام ها:
- ۵۴۵ نکته ها:

۵۴۶ پیام ها:

۵۴۶ نکته ها:

۵۴۷ پیام ها:

۵۴۸ نکته ها:

۵۴۸ پیام ها:

۵۴۹ نکته ها:

۵۵۰ پیام ها:

۵۵۱ نکته ها:

۵۵۱ پیام ها:

۵۵۲ نکته ها:

۵۵۲ پیام ها:

۵۵۴ درباره مرکز

سرشناسه: قرائتی، محسن، ۱۳۲۴ -

عنوان و نام پدیدآور: تفسیر نور / تالیف محسن قرائتی.

وضعیت ویراست: ویراست ۲.

مشخصات نشر: تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۷-

مشخصات ظاهری: ۱۰ ج.

فروست: کتاب سال جمهوری اسلامی ایران؛ ۷۶.

شابک: دوره: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۱۰-۱؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۱: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۲؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۲: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۰-۱-۰۱؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۲، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۳: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۲-۶؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۴: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۳-۳؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۴، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۵: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۴-۰؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۵، چاپ چهارم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۶: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۵-۷؛ ۶۰۰۰۰ ریال (ج. ۶، چاپ دوم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۶، چاپ سوم: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۶-۱؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۶، چاپ ششم)؛ ۳۰۰۰۰ ریال: ج. ۶، چاپ شانزدهم ۹۶۴-۵۶۵۲-۱۸-۹؛ ۶۰۰۰۰ ریال: ج. ۷: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۷-۴؛ ۶۵۰۰۰ ریال (ج. ۷، چاپ پنجم)؛ ۳۰۰۰۰ ریال (ج. ۷، چاپ چهاردهم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۸: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۸-۱-۰۷؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ دوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ ششم)؛ ۴۰۰۰۰ ریال (ج. ۸، چاپ چهاردهم)؛ ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۸-۰۸-۸؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۹، چاپ سوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۹، چاپ ششم)؛ ۵۰۰۰۰ ریال: ج. ۱۰: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۰۹-۵؛ ۵۰۰۰۰ ریال (ج. ۱۰، چاپ دوم)؛ ۷۰۰۰۰ ریال (ج. ۱۰، چاپ ششم)

یادداشت: چاپ قبلی: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، ۱۳۸۵ (۱۲ ج.).

یادداشت: ج. ۱-۴، ۶-۸ (چاپ اول: ۱۳۸۸).

یادداشت: ج. ۲ و ۵ (چاپ چهارم: بهار ۱۳۸۹).

یادداشت: ج. ۴ (چاپ چهارم: بهار ۱۳۸۹)

یادداشت: ج. ۶ و ۹ (چاپ سوم: زمستان ۱۳۸۸).

یادداشت: ج. ۶ (چاپ دوم: ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ شانزدهم: بهار ۱۳۸۶).

یادداشت : ج. ۶ (چاپ هشتم : ۱۳۹۱).

یادداشت : ج. ۷ (چاپ پنجم: ۱۳۸۹).

یادداشت : ج. ۷ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۶).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ چهاردهم: تابستان ۱۳۸۷).

یادداشت : ج. ۸ و ۱۰ (چاپ دوم : ۱۳۸۸).

یادداشت : ج. ۹ (چاپ ششم: تابستان ۱۳۹۰).

یادداشت : ج. ۱۰ (چاپ ششم: ۱۳۹۰).

یادداشت : عنوان دیگر: تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

یادداشت : کتابنامه.

مندرجات : ج. ۱. سوره های (۱ تا ۳) حمد، بقره و آل عمران. - ج. ۲. سوره های (۴ تا ۶) نساء، مائده و انعام. - ج. ۴. سوره های (۱۱ تا ۱۶) هود، یوسف، رعد، ابراهیم، حجر و نحل. - ج. ۵. سوره های (۱۷-۲۱) اسراء، كهف، مریم، طه و انبیاء. - ج. ۶. سوره های (۲۲ تا ۲۷) حج، مومنون، نور، فرقان، شعراء و نحل. - ج. ۷. سوره های (۲۸ تا ۳۶) قصص، عنكبوت، روم، لقمان، سجده، احزاب، سبأ، فاطر و یس. - ج. ۸. سوره های (۳۷ تا ۴۵) صافات، ص، زمر، غافر، شوری، زخرف، دخان و جاثیه. - ج. ۹. سوره های (۴۶ تا ۶۱) احقاف، محمد، فتح، حجرات، ق، ذاریات، طور، نجم.....- ج. ۱۰. جمعه، منافقون الی فلق، ناس.

عنوان دیگر : تفسیر نور: شیوه ای نو در ارایه آسان و روان پیام های آیات.

موضوع : تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴

رده بندی کنگره : BP۹۸/ق۳۵ت۱۳۸۷۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۷۹

شماره کتابشناسی ملی : ۱۶۰۸۱۲۴

ص : ۱

اشاره

اشاره

پیشگفتار

اشاره

انقلاب اسلامی ایران با رهبری امام خمینی ۱ و حضور ملت مسلمان و مبارزات شهدای گرانقدر قبل و بعد از پیروزی، زمینه‌ی رشد و ترویج فرهنگ اسلامی و خصوصاً قرآن کریم را فراهم آورد. در این راستا دانشمندان درد آشنای حوزه‌های علمی، با تألیف کتب مناسب در جهت تبلیغ دین گام‌های بسیاری برداشتند.

کتاب حاضر که پایان بخش مجموعه دوازده جلدی «تفسیر نور» می‌باشد، در جهت مهجوریت زادی از قرآن و ارائه پیام‌های انسان ساز کلام الهی به شیوه‌ای نو و قلمی شیوا، توسط حجت الاسلام والمسلمین محسن قرائتی به رشته تحریر درآمده است که در سال ۷۶ به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی ایران معرفی گردید.

بدنبال چاپ اولین مجلدات این تفسیر، نظرات و پیشنهادات بسیاری از سوی فضلاء حوزه و دانشگاه طرح گردید که بیانگر علاقه و توجه قشر فرهنگی جامعه، به شناخت مفاهیم قرآن کریم از طریق این شیوه می‌باشد.

اکنون به جهت آشنایی با شیوه‌ی کار و چگونگی ارائه تفسیر نور، این موارد به اختصار بیان می‌شود که می‌تواند به نوبه خود راهگشای طلاب جوان در جهت فعالیت‌های تفسیری باشد.

شیوه کار

پس از انتخاب حداقل دوازده تفسیر معتبر از مفسران شیعه و اهل سنت، از قدام و معاصران، چند تن از طلاب فاضل با مطالعه دقیق آنها، به استخراج نکات و برداشت‌های تفسیری آنها

پرداخته و به صورت مکتوب آن را در اختیار مؤلف قرار می دهند.

ایشان ضمن مطالعه ی آن مطالب، خود نیز به تحقیق و تتبع پرداخته و با توجه به نیازهای دینی جامعه، پیام های راهبردی قرآن را برای نسل امروز که تشنه ی دریافت مفاهیم قرآنی هستند، در قالب نکات و پیام های آیه، با نثری ساده و روان ارائه می دهند. البته در برخی موارد نیز برداشت های خود را مورد بحث و تبادل نظر با برخی بزرگان حوزه قرار می دهند.

نوشته های ایشان پس از ارائه در برنامه آینه وحی رادیو، ویراستاری شده و قبل از چاپ یکبار دیگر توسط خودشان مورد بازبینی نهایی قرار می گیرد.

شیوه ارائه

مطالب هر آیه در قالب پنج عنوان ارائه می گردد:

۱. متن آیه، که با رسم الخط عثمان طه و با اعراب کامل، تایپ گردیده و چندین بار مورد دقت قرار گرفته است.

۲. ترجمه هر آیه، که به صورت گروهی و زیر نظر مؤلف محترم و با استفاده از بهترین ترجمه های موجود، (حداقل ۶ ترجمه) نگارش یافته و به جهت گویایی و روانی آن، مطالب توضیحی مورد لزوم در میان پراکنش آمده است.

۳. نکته ها، که امور زیر در این قالب عرضه گردیده است:

الف: بیان ریشه و ترجمه ی لغات مشکل آیه.

ب: بیان شأن نزول آیه که در فهم محتوای آیه نقش کلیدی داشته است.

ج: بیان آیات مرتبط با آیه که در فهم موضوعی قرآن تأثیر به سزایی دارد.

د: بیان روایات ذیل آیه، که در این بخش با توجه به گستردگی روایات، تنها به ذکر نمونه هایی بسنده شده است.

ه: بیان برخی توضیحات برای روشن تر شدن مفهوم آیه.

و: طرح برخی پرسش ها و پاسخ گویی به آنها.

۴. پیام ها، که مقصود اصلی مؤلف از این تفسیر همین بخش بوده است تا نشان دهد قرآن کتاب زندگی بشر در همه ی عصرها و برای همه نسل هاست. البته مستند برداشت های مؤلف،

چنانکه در پایان هر پیام آمده است یکی از امور زیر می باشد:

الف: مفردات کلمات هر آیه.

ب: عبارتی مرگب از چند کلمه.

ج: رابطه ی صدر و ذیل آیه.

د: رابطه ی هر آیه با آیات قبل.

۵. پاورقی، که نشانی آیات و روایات و کتب تفسیری را باختصار آورده است. همچنین مطالبی مربوط به آیه که در قالب نکته ها و پیام ها نمی گنجد، در پاورقی ذکر شده است.

در مورد کتب تفسیری، هر جا که مراد، مطالب آن تفسیر در ذیل آیه بوده است، نشانی جلد و صفحه ذکر نشده است.

علاقمندان می توانند برای دسترسی به متن مجلدات تفسیر نور و دیگر کتب حجت الاسلام و المسلمین قرائتی با امکان بهره گیری از جستجوی لفظی به پایگاه اینترنتی www.Qaraati.ir مراجعه نمایند.

همکاران محترم:

در پایان از زحمات حجج اسلام آقایان:

سید جواد بهشتی محمود متوسل

که در تتبع و بررسی تفاسیر و آقای علی محمد متوسلی که در امر مقابله و تصحیح نهایی این جلد نهایت همکاری را داشته اند صمیمانه تشکر می گردد.

و همچنین اعلام می داریم: با همه ی تلاش هایی که در جهت حفظ اصول و قواعد فوق و تصحیح اغلاط تائیدی صورت گرفته است، یقیناً نواقص و کاستی هایی در عرضه این تفسیر وجود دارد که امیدواریم همچون گذشته خوانندگان گرامی بذل محبت نموده و با ارسال نظرات و پیشنهادات خود، به نشانی: تهران- صندوق پستی ۱۴۱۸۵/۵۸۶ ما را در جهت اصلاح و تکمیل آن یاری نمایند و پیشاپیش سپاس ما را پذیرا باشند.

مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد و اهل بيته الطاهرين

خدا را شکر که جلد هشتم تفسیر نور آماده چاپ گردید. مقدمه این جلد را با بیان عظمت قرآن از دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام آغاز می‌کنم:

در قرآن، علوم آینده و اخبار گذشته آمده است، دواي دردها و نظم امور در قرآن است. (۱)

قرآن، دریایی است که قعر آن دست یافتنی نیست، بنایی است که پایه هایش سست نمی‌شود و داروی شفابخشی است که بیماری در پی ندارد. (۲)

قرآن، عزتی است که شکست ندارد و حقی است که خوار نمی‌شود. (۳)

قرآن بهترین موعظه، ریسمان محکم الهی، بهار دل‌ها، چشمه‌های علم و عنصری است که دل جز با آن صیقلی نمی‌شود. (۴)

قرآن، نوری روشن، شفایی سودمند، سیراب‌کننده‌ی تشنگی‌های معنوی و وسیله‌ی حفظ و نجات است. (۵)

کسی با قرآن ننشست مگر آنکه از انحرافش کاسته و به هدایتش افزوده شد. (۶)

ص: ۸

۱-۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۵۸.

۲-۲. خطبه ۱۹۸.

۳-۳. خطبه ۱۹۸.

۴-۴. خطبه ۱۷۶.

۵-۵. خطبه ۱۵۶.

۶-۶. خطبه ۱۷۶.

در قرآن، سرگذشت پیشینیان، اخبار آیندگان و تکالیف حاضران است. (۱)

قرآن، بزرگ ترین بیماری ها را که کفر و نفاق و انحراف و گمراهی است، درمان می کند. (۲)

قرآن، خیرخواهی است که خیانت نمی کند، راهنمایی است که گمراه نمی سازد و محدثی است که دروغ نمی گوید. (۳)

انسان بدون قرآن غنایی و بعد از قرآن فقری ندارد. (۴)

به هنگامی که امور، مثل پاره های شب تاریک بر شما مشتبه گشت، به قرآن رو آورید. (۵)

قرآن، هرگز کهنه نمی شود. (۶)

برتری قرآن بر کتب دیگر همانند برتری خداوند بر خلق است. (۷)

شما را به خدا نگذارید در عمل به قرآن دیگران بر شما سبقت بگیرند. (۸)

اینجانب که موهای سر و صورتم سفید و دهها سال در کنار این سفره الهی بوده ام به شما عزیزان جوان می گویم که قرآن، این کتاب بزرگ، جلوه ی علم الهی است و هر چه هر روز در هر جمله ی آن تدبّر شود، نکته تازه ای به ذهن می رسد.

طلاب عزیز زمانی عالم ربّانی می شوند که همواره به فهم و تدبّر در این علم بی انتها مشغول باشند. زیرا قرآن می فرماید:

«كُونُوا رَبَّائِنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَ بِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ» (۹)

همان طور که قبلاً نیز گفته ام، هفتاد درصد نکات این تفسیر از تفاسیر مختلف شیعه و سنی است، (تفاسیر مجمع البیان، کبیر فخر رازی، نور الثقلین، روح المعانی، المیزان، فی ظلال، صافی، اطیب البیان، نمونه، راهنما و...) و حدود سی درصد پیام ها مطالبی است که با تجربه

ص: ۹

۱-۱. خطبه ۳۱۳.

۲-۲. خطبه ۱۷۵.

۳-۳. خطبه ۱۷۶.

۴-۴. خطبه ۱۷۵.

۵-۵. بحار، ج ۷۷، ص ۱۳۵.

۶-۶. خطبه ۱۵۶.

۷-۷. بحار، ج ۱۱۴، ۷۷.

۸-۸. نهج البلاغه، نامه ۴۷.

۹-۹. در این آیه دو بار کلمه «کنتم» در کنار جملات «تعلّمون» و «تدرسون» آمده که رمز استمرار و تداوم است. یعنی تعلیم و تدریس قرآن باید در تمام سطوح و هر روز باشد. به امید آنکه شاهد چنین روزی در حوزه ها و دانشگاه ها باشیم.

طولانی، خداوند نصیب کرده است.

سعی ما در این تفسیر بر این بوده که بیشترین مطالب را در کمترین و ساده ترین الفاظ بیان کنیم و از دلالت های مستقیم و کاربردی استفاده کنیم، پیام ها قابل ترجمه به زبان های گوناگون بوده و آن گونه باشد که دیگران را تشویق به تدبیر کند.

از خداوند متشکرم، خدمات والدین و اساتیدم را پاس می دارم و از علمای حوزه و فضیلابی که در طول عمر به گونه ای از محضر ایشان استفاده کرده ام، تشکر می کنم.

از کسانی که در امر تحقیق، تتبع و استخراج نکات از تفاسیر مختلف، تنظیم، بازنویسی، تایپ و ویراستاری این اثر مرا یاری داده اند، بخصوص حجج اسلام آقایان: حسن دهشیری و رحمت جعفری که در بعضی مجلّات و آقایان: سید جواد بهشتی و محمود متوسل در بعضی مجلّات و آقای علی محمد متوسلی تشکر می کنم.

از کسانی که این کتاب را می خوانند و نواقص آن را تذکر می دهند نیز متشکرم.

خدایا! تو می دانی فضایی که در آن قرار گرفته ایم و می توانیم ساعاتی را سر سفره قرآن بنشینیم و کام بگیریم، در اثر مجاهدت ها، هجرت ها، شهادت ها و جانفشانی های بزرگان ما در طول تاریخ از علامه مفید تا علامه طباطبایی و از شیخ طوسی تا امام خمینی و ایثارگری شهدا و جانبازان انقلاب اسلامی بوجود آمده است.

بلال ها و ابوذر ها کتک خوردند، علمای قدیم سختی ها کشیدند تا معارف قرآن به دست ما رسید. سلام و صلوات خداوند بر تمام خادمان قرآن و عدل آن اهل بیت پیامبر علیهم السلام.

پروردگارا! قرآن را نور فکر ما، نور عقل ما، نور چشم ما، نور زبان ما، نور اراده ی ما، نور هدف ما، نور عمل ما، نور قلب ما، نور فرد و جامعه ی ما، نور سیاست، اقتصاد، اخلاق و فرهنگ اجتماع ما، نور دنیا و برزخ و قیامت ما قرار بده.

والسلام علیکم ورحمهالله

محسن قرائتی

۸۱/۱/۲۰

ص: ۱۰

این سوره هفتاد و هشت آیه دارد و در مدینه نازل شده است.

کلمه ی «حج» در لغت به معنای قصد و آهنگ انجام کاری است، ولی در شریعت اسلامی به مراسم خاصی که هر ساله در مکه برگزار می گردد گفته می شود. از آنجا که حدود سیزده آیه از این سوره (از آیه ۲۵ تا ۳۷) درباره ی کعبه و تاریخ آن و آثار سیاسی و اجتماعی حج سخن می گوید، این سوره، «حج» نامیده شده است.

البته در این سوره دعوت پیامبران الهی نسبت به اقوام بسیاری مطرح گردیده و سرنوشت آنها نیز بیان شده است. طبق روایات، پیامبر گرامی اسلام فرمودند:

هر کس سوره حج را بخواند، خداوند به تعداد کسانی که در گذشته و آینده حج و عمره به جا آوردند، به او پاداش حج و عمره می دهد. (۱)

ص: ۱۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾

ای مردم! از پروردگارتان پروا کنید، که همانا زلزله ی قیامت، حادثه ای بزرگ و هولناک است.

نکته ها:

در روایات می خوانیم: در ماه شعبان سال ششم هجری، هنگامی که مسلمانان به سوی جنگ «بنی المصطلق» در حرکت بودند، آیه ی اول و دوم سوره حج نازل شد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دستور توقّف داد، مسلمانان ایستادند، حضرت این دو آیه را تلاوت فرمودند، برخی از یاران پیامبر آن شب را به گریه مشغول شدند و از دنیا بیزاری جستند، ولی رسول خدا با بشارت هایی آنان را آرام کردند. (۱)

پیام ها:

۱- مخاطبان قرآن، همه ی مردمند. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ»

۲- با غافلان باید صریح سخن گفت و به آنان هشدار داد. «اتَّقُوا ... إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ»

۳- راه نجات از خطرهای قیامت، تقواست. «اتَّقُوا ... زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ»

۴- یاد قیامت، عامل ایجاد تقواست. «اتَّقُوا ... زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ»

۵- تمام هستی متاع قلیل است، ولی زلزله ی قیامت بزرگ است. «زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ»

ص: ۱۴

۶- از خدایی که پروردگار و صاحب عالم است، پروا کنیم. اِتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَهُ ...

۷- نظام موجود هستی، با زلزله ای از هم فرومی پاشد. «إِنَّ زَلْزَلَهُ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ»

يَوْمَ تَرُؤُنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَ تَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَ مَا هُمْ بِسُكَارَى وَ لَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾

روزی که آن (زلزله ی بزرگ) را مشاهده کنید (چنان ترس و وحشت وجودتان را فرا خواهد گرفت که) هر شیر دهنده ای، آن را که شیر می دهد فراموش کند و هر بارداری جنین خود را سقط کند، و مردم را مست می بینی، ولی مست نیستند، بلکه عذاب خداوند شدید است.

نکته ها:

قرآن در معرفی سیمای قیامت، تعبیرات تکان دهنده ای دارد، از جمله:

* «يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا» (۱) روزی که کودکان را پیر می کند.

* «يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا» (۲) روزی که عبوس و سخت است.

* «يَوْمًا كَانَ شَرْهُهُ مُشْتَطِرًا» (۳) روزی که عذابش گسترده است.

علاقه ی مادر به فرزند، قوی ترین علاقه هاست. لذا خداوند در بیان سختی قیامت، به قطع رابطه ی مادر شیرده و مادر باردار با فرزندش مثال زده است. و گرنه در قیامت، هیچ مادر باردار یا شیردهی وجود ندارد.

پیام ها:

۱- حوادث سخت قیامت، هم عاطفه را می گیرد، «تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ» هم عقل را.

«تَرَى النَّاسَ سُكَارَى»

۲- در بیان مسائل تربیتی، از مثال های محسوس و عاطفی استفاده کنیم. مُرْضِعَةٍ ...

ص: ۱۵

۱- ۱. مزمل، ۱۷.

۲- ۲. انسان، ۱۰.

۳- ۳. انسان، ۷.

۳- تمثیل، لازم نیست با واقعیت همراه باشد. كُلُّ ذَاتِ حَمَلٍ ... تَرَى النَّاسَ سُكَارَى

۴- تمثیلات قرآن، با گذشت زمان کهنه نمی شود. كُلُّ ذَاتِ حَمَلٍ ...

۵- عامل مستی، تنها شراب نیست. (گاهی، غرور، غفلت، ثروت و مقام نیز وسیله ی از دست دادن اعتدال می شوند) تَرَى النَّاسَ سُكَارَى ... عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ

۶- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از خطرهای قیامت بیمه و مصون است. «تَرَى النَّاسَ سُكَارَى»

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ (۳)

و بعضی از مردم، ناآگاهانه درباره ی خداوند به جدال می پردازند و از هر شیطان سرکشی پیروی می کنند.

نکته ها:

«مَرِيدٍ» به معنای بی خیر است، به بیابان بی گیاه مرید می گویند و به نوجوان بی مو «امرء» گفته می شود.

آنچه که این آیه از آن نهی می کند، بحث و جدال بدون داشتن آگاهی های لازم است، و گرنه جدال با مخالفان اگر با منطق صحیح و یا منطق خودشان باشد، بسیار هم بجاست.

چنانکه در آیه ای دیگر می فرماید: «جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (۱)

پیام ها:

۱- عذاب قیامت، کسانی را هدف می گیرد که با ایجاد شبهه و تردید، به عقاید دینی مردم ضربه می زنند. «عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ - وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ»

۲- گفتگوها باید بر اساس منطق و علم باشد، نه جدال و تعصب. يُجَادِلُ ... بِغَيْرِ عِلْمٍ

۳- بحث و جدال بدون علم، پیروی از شیطان است. يُجَادِلُ ... يَتَّبِعُ

۴- جهل و تعصب، مانع پذیرفتن حق است. «بِغَيْرِ عِلْمٍ»

ص: ۱۶

۵- کسی که از خدا و راه او جدا شود، هر لحظه در دام شیطانی اسیر است. «يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ»

۶- شیطان‌ها بسیارند و هر یک به نحوی وسیله‌ی انحراف مردمند. «كُلَّ شَيْطَانٍ»

۷- در پیروی از شیطان خیری نیست. «مَرِيدٍ»

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٤﴾

بر او (شیطان) نوشته (و مقرر) شد که هر کس ولایت او را بپذیرد، قطعاً او را گمراه می‌کند و به آتش سوزانش می‌کشاند.

نکته‌ها:

در معنای «كُتِبَ»، جبری علیه شیطان وجود ندارد، زیرا در آیات دیگر می‌خوانیم: شیطان با اراده‌ی خود و لجاجت با حق، سجده نکرد و به کار خداوند اعتراض نمود و سوگند یاد کرد که مردم را گمراه کند. (۱) بنابراین، «كُتِبَ عَلَيْهِ» یعنی براساس اراده و تصمیمی که شیطان گرفت، گمراه کردن پیروانش برای او حتمی شده است.

پیام‌ها:

۱- انتخاب راه شیطان و پیروی از او جز عذاب قطعی الهی، هیچ نتیجه‌ای ندارد.

«كُتِبَ عَلَيْهِ» (اراده‌ی حتمی خداوند مبنی بر مجازات گناهکاران، بعد از ارتکاب جرم به وسیله‌ی آنهاست).

۲- پیروی از شیطان، پذیرفتن ولایت اوست. «يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ ... مَنْ تَوَلَّاهُ»

۳- شیطان تنها کسانی را گمراه می‌کند که از او پیروی کنند، نه هر که را بخواهد.

«مَنْ تَوَلَّاهُ فَإِنَّهُ يُضِلُّهُ»

۴- تمام شیطان‌ها، انسان را به یک راه می‌برند: آتش سوزان. «يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ ... وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ»

ص: ۱۷

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبُعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُّخَلَّقَةٍ لِّبَيِّنٍ لَّكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَّآ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِنَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرَدُّ إِلَّآ أَرْدَلِ الْعُمْرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

ای مردم! اگر درباره ی قیامت شک دارید (با دقت در وجود خود، شک خود را برطرف کنید)، ما شما را از خاک آفریدیم (مواد غذایی خاک از طریق غذا به صورت نطفه در آمد) سپس از نطفه، سپس (به صورت) خون بسته شده، سپس (به صورت چیزی مانند) گوشت جویده شده که بعضی خلقت کامل یافته (و به دنیا آید) و بعضی خلقت کامل نیافته (و سقط شود)، تا برای شما روشن سازیم (که بر هر چیز قادریم) و آنچه (از جنین ها) را که بخواهیم تا سرآمدی معین در رحم مادران قرار دهیم، سپس شما را به صورت طفل بیرون می آوریم، تا به حدّ رشد و بلوغ برسید و (در این میان) بعضی از شما می میرید و بعضی به پست ترین مرحله ی زندگی (و پیری) می رسید تا جایی که دانسته های خود را از دست دهند. (همچنین) زمین را (در زمستان) خشک و مرده می بینی اما هنگامی که باران بر آن فرو می باریم، به حرکت درآید و رشد کند و انواع گیاهان زیبا می رویاند.

نکته ها:

کلمه ی «يُتَوَفَّى» که از ریشه ی «وفاه» است، به معنای گرفتن کامل روح از وجود انسان و بیانگر بقای روح بشر پس از مرگ است.

کلمه ی «بِهَيْجٍ» از ریشه ی «بَهَجَه» به معنای شادابی و خرمی است. چنانکه نگاه به سبزه و گیاه مایه ی ابتهاج و شادابی انسان می شود.

گرچه در این آیه، دوران پیری و کهنسالی، پست ترین دوران عمر انسان شمرده شده، امّا علمتی که برای آن بیان گردیده، اختصاص به پیران ندارد، بلکه هر زمان که قوای عقلانی انسان ضعیف و ناتوان گردد، دوران پستی است، گرچه در جوانی باشد. أَرْدَلِ الْعُمْرِ ...

لِكَيْلَا يَغْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا

پیام ها:

۱- سرچشمه ی شک غفلت از قدرت خداوند است. إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ ... فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ

۲- با کفار، مستدل، منطقی و قابل فهم سخن بگوییم. إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ ... فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ

۳- از راه محسوسات، می توان با معقولات آشنا شد. إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ ... فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ

۴- معاد، هم جسمانی است و هم روحانی. «إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ»

۵- منشأ انسان و ماده اولیه ی او از خاک است. «خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ»

۶- انسان، پیش از مرگ، هفت مرحله را طی می کند. (تراب، نطفه، علقه، مضغه، طفولیت، بلوغ، پیری) خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ...

۷- دوران مضغه (که انسان در رحم مادر به شکل لخته گوشتی است) دوران شکل گیری انسان است. «مُضَغَةٍ مُخَلَّقَةٍ»

۸- کسی که در دنیا از خاک بی جان انسان آفرید، پس در قیامت هم می تواند.

«لُبِّيْنٌ لَكُمْ»

۹- زندگی دارای دو منحنی صعود و نزول است. صعود از خاک تا رسیدن به مرحله «أَشَدُّكُمْ» و منحنی نزول رسیدن به مرحله «أَرْدَلِ الْعُمْرِ»

۱۰- تمام مراحل خلقت، از استقرار نطفه تا تولد طفل، به دست خداست. «خَلَقْنَاكُمْ - نَقَرْنَا فِي الْأَرْحَامِ - نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا»

۱۱- تحولات طبیعی، نیاز به زمان دارد. (در آیه چندبار کلمه «ثُمَّ» که برای فاصله زمانی است، تکرار شده است)

۱۲- استقرار نطفه و یا سقط آن با خواست خداست. «نُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ»

۱۳- مدت حمل، از جانب خدا زمان بندی شده است. «إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى»

۱۴- تولّد انسان، به اراده ی خداوند است. «نُخْرِجُكُمْ»

۱۵- همه ی انسان ها روز اوّل یکسانند. «طِفْلًا» نه «اطفالًا» بعد به خاطر تغذیه و تربیت هر کدام دارای اخلاق و رفتاری مخصوص می گردند.

۱۶- مرگ، مخصوص پیران نیست. «وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى»

۱۷- انسان با مرگ محو نمی شود. «يُتَوَفَّى»

۱۸- ارزش انسان و زندگی او در پرتو علم و آگاهی و عقل اوست. (قرآن دلیل پست ترین مرحله عمر را فراموش کردن دانسته ها و اندوخته های علمی می داند). «أَرَدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا»

۱۹- زوجیت و نر و ماده بودن، در گیاهان نیز مطرح است. «مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ»

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾

این (مراحل مختلف خلقت انسان و گیاه) به خاطر آن است که خداوند حقّ است و اوست که مردگان را زنده می کند و بر هر چیزی تواناست.

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾

و (آفرینش انسان از خاک و رویش گیاهان از زمین خشک، نشانه آن است که) همانا قیامت آمدنی است و شکی در آن نیست، و خداوند تمام کسانی را که در قبرها آرمیده اند زنده خواهد کرد.

پیام ها:

۱- آفرینش انسان و گیاه، نشانه ی حقایق خداوند است. «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ»

۲- خداوند هرگز آفرینش را با مرگ و میر رها نمی کند زیرا کسی که حقّ است، هرگز کار لغو و باطل از او سر نمی زند. پس باید آفریده های خود را به مقصد و هدف نهائی برساند و پس از مرگ مرحله ی دیگری باشد. «بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ»

أَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى» ۳- کسی که یک بار آفرید، باز هم می تواند بیافریند. «يُحْيِي الْمَوْتَى»

۴- کسی که هم ابتداءً خلق می کند و هم می تواند در آفریده ی خود هرگونه تصرّرفی انجام دهد، قادر مطلق است. «عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

۵- معاد، جسمانی است. «يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ»

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ» (۸)

و از (میان) مردم کسی است که درباره ی خدا بدون هیچ دانش و هدایت و کتاب روشنی مجادله می کند.

پیام ها:

۱- سعی کنیم که در انتقاد، همه را توبیخ نکنیم. «وَ مِنَ النَّاسِ»

۲- جدال اگر از روی علم باشد مانعی ندارد. يُجَادِلُ ... بِغَيْرِ عِلْمٍ

۳- راههای شناخت انسان متعدّد است، گاهی از راه فکر و تعقل و تحصیل بدست می آید که شاید کلمه «بِغَيْرِ عِلْمٍ» اشاره به آن باشد و گاهی به دل الهام می شود که شاید کلمه «هُدًى» اشاره به آن باشد و گاهی از طریق کتب آسمانی و وحی و نبوت. «وَ لَا كِتَابٍ مُنِيرٍ»

ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ نَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ» (۹)

(و) با تکبر و نخوت، می خواهد مردم را از راه خدا گمراه کند، برای او در دنیا رسوایی است و در قیامت، عذاب سوزان به او می چشانیم.

نکته ها:

کلمه ی «ثَانِي» به معنای پیچاننده و «عطف» به معنای پهلو است و پیچاندن پهلو، کنایه از تکبر و غرور است.

پیام ها:

۱- سرچشمه جدال ناآگاهان، غرور و تکبر است. «ثَانِي عَطْفِهِ»

۲- کیفر با گناه تناسب دارد. کیفر متکبر خواری است. «فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ»

۳- متکبر، در همین دنیا بد عاقبت است. «فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ»

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ وَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ (۱۰)

(در قیامت به او گفته می شود: این عذاب سوزان،) به خاطر چیزی است که دست هایت از پیش فرستاده است، و قطعاً خدا به بندگانش ظلم نمی کند.

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْجِدُ لِلَّهِ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَ إِنْ أَصَابَتْهُ فَتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَيَّ وَ جِهَهُ خَسِرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ (۱۱)

و از (میان) مردم، کسی است که خداوند را تنها با زبان می پرستد، (ایمان او در حاشیه و در مرز کفر است و با حادثه ای کوچک می لغزد) پس اگر خیری به او برسد، به آن اطمینان یابد، و اگر مصیبت و آزمایشی به او برسد، دگرگون شود (و به سوی کفر رود، چنین کسی) در دنیا و آخرت زیانکار است، این همان زیان آشکار است.

نکته ها:

شاید به خاطر آن که ظلم کم نیز از خداوند عادل، ظلم بسیار محسوب می شود، در آیه ی شریفه، کلمه ی «ظلام» آمده است.

پیام ها:

۱- خداوند عادل است و قهر یا مهر او نتیجه ی عملکرد ماست. «ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ»

۲- دیگران را عامل گناه و خلاف خودمان ندانیم، که هرچه هست از خود ماست.

۳- ایمان بعضی‌ها موسمی و سطحی است و حوادث تلخ و شیرین آن را تغییر می‌دهد. وَ مِنَ النَّاسِ ...

۴- حساب عقیده و عملی که بر اساس منطق است، از حساب فراز و نشیب‌های مادی جداست. (دین را برای نان نخواهیم) فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ ...

۵- انسان در معرض هجوم حوادث تلخ و شیرین است. أَصَابَهُ ... أَصَابَتْهُ

۶- فقر و ناملايمات و سائل آزمایشند. «أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ»

۷- ارتداد و بازگشت از راه خداوند، قهر شدید الهی و عذاب دوزخ را به دنبال دارد. «انْقَلَبَ عَلَيَّ وَجْهِي خَسِرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةَ»

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَ مَا لَا يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ» ۱۲»

او غیر از خداوند چیزی را می‌خواند که نه زیانی به او می‌رساند و نه سودی، این است همان انحراف دور و عمیق.

يَدْعُوا لِمَنْ ضُرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لِبَنَاتِ الْمُؤَلَّى وَ لِبَنَاتِ الْعَشِيرِ» ۱۳»

بلکه کسی را می‌خواند که ضررش از نفعش بیشتر است، چه مولا و سرپرست بدی و چه همدم زشتی.

پیام‌ها:

۱- تمام سود و زیان‌ها به دست خداست و غیر او هیچ نقشی ندارد. «دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَ مَا لَا يَنْفَعُهُ»

۲- شرک و دلبستگی به غیر خدا، بزرگ‌ترین انحراف است. دُونِ اللَّهِ ... هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ

۳- شرک، پایگاه عقلی و منطقی ندارد. «دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ» زیرا پرستش، یا برای رسیدن به سودی است و یا جلوگیری از شری، که بت‌ها هیچ کدام را ندارند.

۴- شرک، به تمامی انواعش (معبودهای عاقل و بی عقل) محکوم است. (یکبار در کنار کلمه «يَدْعُوا»، حرف «مَا» آمد که برای موجودات بی شعور است و یکبار در کنار جمله «يَدْعُوا»، حرف «مِنْ» آمد که برای معبودهای با شعور از قبیل انسان، ملائکه و اجنه می باشد.

۵- به خاطر منافع زودگذر دنیا، ضرر دائمی آخرت را نخریم. «ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ»

۶- ضرر طاغوت ها برای مردم بیش از چیزی است که به آنان می دهند. «ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ»

۷- با کسی که تو را از خداوند باز می دارد و به سوی خود دعوت می کند معاشرت مکن و او را سرپرست و رهبر خود قرار مده. «لَيْسَ الْمَوْلَىٰ»

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ «۱۴»

همانا خداوند اهل ایمان و عمل صالح را در باغ هایی (از بهشت) وارد می کند که نهراها زیر درختانش جاری است، (آری) خداوند هرچه اراده کند، انجام می دهد.

پیام ها:

۱- ایمان و امید به وعده های حق، بزرگ ترین عامل برای رها کردن غیر اوست.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ ...

۲- ایمان همراه با عمل، کلید نجات است و هیچ یک به تنهایی کارساز نیست.

«آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

۳- تنوع نعمت های الهی، برای کامیابی بیشتر بهشتیان است. «جَنَّاتٍ، أَنْهَارٍ»

۴- خداوند بر اساس تمایلات بشر پاداش می دهد. (انسان از باغ و نهر لذت می برد، در بهشت هم باغ ها و نهراهاست). «جَنَّاتٍ، أَنْهَارٍ»

۵- خداوند، قادر مطلق است و در انجام کارهایی که اراده می کند، به هیچ مانع و

بن بستى نمى رسد. «يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ» (همين قدرت سبب تضمين عمل به وعده هاى اوست).

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ «۱۵»

هر کس گمان می کند که خداوند او (پیامبرش) را در دنیا و آخرت یاری نمی کند، (و در پی مکر و حيله است، بگو تا) طنابی به آسمان بیاویزد (و خود را حلق آویز کند) سپس (آن را) قطع کند، آن گاه بنگرد که آیا نیرنگش خشم او را فرو می نشاند؟!

نکته ها:

بعضی آیه را مخصوص به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ندانسته و این گونه ترجمه کرده اند: هر کس گمان می کند که خداوند او را یاری نمی کند...

شاید معنای آیه این باشد که فضانوردی نیز انسان بی خدا را آرام نمی کند. کلمه «بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ» مراد وسیله فضانوردی و کلمه «لِيَقْطَعْ» به معنای پیمودن راه است، که در این صورت این آیه از معجزات علمی و پیش گوئی های قرآن است. به هر حال مشکل روحی بشر حتی با تکنولوژی پیشرفته و فضانوردی نیز حل نمی شود. «هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ»

پیام ها:

۱- امداد و نصرت الهی، در دنیا و آخرت قطعی است. «يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»

۲- ناامیدی از قدرت و نصرت الهی، تعادل انسان را از بین می برد. «يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ»

۳- خودکشی هرگز راه نجات نیست. «هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ»

(تنها وسیله ی آرام بخش، ایمان و توکل به خداست و هر گونه طرح و برنامه ی

دیگری، منهای اراده ی الهی و ایمان به او بیهوده است.)

۴- به کارگیری زمین و آسمان، صعود و سقوط، و هر اقدامی که فاقد ایمان باشد، بی اثر است. «هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ»

وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ ﴿١٦﴾

و این گونه قرآن را (به صورت) آیات روشن نازل کردیم، و البته خداوند هر کس را بخواهد هدایت می کند.

پیام ها:

۱- سنت خداوند، بر نازل کردن آیات و وسایل هدایت است. «كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا»

۲- قرآن، کتاب نور و آیاتش روشن است. «بَيِّنَاتٍ» (بر خلاف نظر بعضی که می گویند: قرآن، قطعی الصدور و ظنی الدلاله است.)

۳- قرآن وسیله ی هدایت است، ولی اصل هدایت کار خداوند و لطف اوست.

«أَنَّ اللَّهَ يَهْدِي»

۴- خداوند هر که را اراده کند هدایت می کند، ولی اراده او تابع حکمت اوست و لذا کسی را هدایت می کند که زمینه های لازم را در خودش ایجاد کرده باشد.

«يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ»

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ كَلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

همانا خداوند در قیامت، میان مؤمنان (مسلمان) و یهودیان و صابئین و نصاری و مجوس و مشرکان، داوری کرده و حق را از باطل جدا خواهد نمود، همانا خداوند بر هر چیزی گواه (و از همه چیز آگاه) است.

در این که صابئین چه کسانی هستند، سخن بسیار است. بعضی گفته اند: ستاره پرستند، بعضی ملائکه پرست می دانند و بعضی می گویند: اینان گروهی از پیروان نوح علیه السلام هستند.

شخصی از حضرت علی علیه السلام پرسید: چرا از مجوس جزیه (نوعی مالیات) گرفته می شود در حالی که آنان نه پیامبر داشتند و نه کتاب و جزیه گرفتن مخصوص اهل کتاب است؟! حضرت فرمود: مجوس هم کتاب آسمانی دارند و هم پیامبر الهی. (۱)

در این آیه میان گروه ها با کلمه ی «الَّذِينَ» فیصله داده شده است، در قیامت نیز حساب مؤمنان بر حق، از حساب مشرکان منحرف و هر دو از حساب پیروان ادیان آسمانی دیگر جداست. کلمه ی «الَّذِينَ» سه مرتبه بکار رفته است: درباره مؤمنان، ادیان دیگر و مشرکان.

پیام ها:

۱- در نام بردن از گروه ها، حق مؤمنان واقعی مقدم است. «الَّذِينَ آمَنُوا»

۲- یهودیت، مسیحیت، مجوسیت و صابئیت همه از ادیان توحیدی و آسمانی اند، چون نام آنان در برابر مشرکان برده شده است. «وَالَّذِينَ هَادُوا... وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا»

۳- قیامت برای همه است و در آن روز بین همه ی گروه ها داوری می شود و تمام دعوای پایان می پذیرد. «إِنَّ اللَّهَ يُفْصِلُ بَيْنَهُمْ»

۴- در قیامت، خداوند هم قاضی است و هم شاهد. «إِنَّ اللَّهَ يُفْصِلُ - إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ»

۵- قضاوتی کامل است که قاضی اطلاعات همه جانبه داشته باشد. «يُفْصِلُ ... عَلِيمٌ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ»

۶- دعوت به اسلام و مجادله نیکو لازم است، ولی توقع تمام شدن اختلافات ادیان را در دنیا نداشته باشید. در دنیا همزیستی مسالمت آمیز داشته باشید تا در قیامت خداوند فیصله دهد. «إِنَّ اللَّهَ يُفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

ص: ۲۷

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾

آیا ندیدی که هر که در آسمان ها و هر که در زمین است و خورشید و ماه و ستارگان و کوه ها و درختان و جنندگان و بسیاری از مردم برای خدا سجده می کنند؟ البته بسیاری از مردم (به خاطر تکبر و لجابت) قطعاً گرفتار عذابند، و هر که را خدا خوار کند، هیچ احترام کننده ای برای او نیست، همانا خداوند هر چه را بخواهد انجام می دهد.

پیام ها:

- ۱- در آسمان ها موجوداتی با شعور هستند. «مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ» (کلمه ی «مَنْ» برای صاحبان شعور است)
- ۲- تمام هستی برای خداوند سجده و خضوع می کند. «يَسْجُدُ» و شعور، مخصوص انسان نیست. «مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ» (اگر بدانیم همه هستی تسلیم خدا هستند ما نیز وصله ناهم رنگ نخواهیم بود. شرک و تکبر مخالف نظام هستی است)
- ۳- انسان انتخابگر است. «يَسْجُدُ ... كَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ»
- ۴- عذاب های الهی بر اساس حق و عدل است. «حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ»
- ۵- عزت و ذلت تنها به دست خداست. «مَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ»
- ۶- در برابر اراده ی خداوند، هیچ مانعی وجود ندارد. «يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ»

لِهَذَا نِ خَصِيْمَانِ اخْتَصِمُوْا فِي رَبِّهِنَّ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا قُطِعَتْ لَهُمْ لِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيْمُ ﴿١٩﴾ اين دو گروه مخالف، (كثيرى كه اهل عبادتند با كثير ديگرى كه مستحق عذابند) درباره ي پروردگارشان به مخاصمه و جدال پرداختند، پس براى كسانى كه كفر ورزيدند، لباس هاىى از آتش بريده شده است، (و) از بالاى سرشان مايع جوشانى ريخته مى شود.

پيام ها:

۱- در طول تاريخ نزاع درباره خداوند بوده است. «اَخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِنَّ»

۲- لباس هر يك از دوزخيان، مخصوص بدن اوست. «قُطِعَتْ لَهُمْ لِيَابٌ»

۳- لباس آتشين دوزخيان سرد نمى شود و دائماً از بالاى سرشان مواد گداخته به آن تزريق مى شود. «يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيْمُ»

يُضَهَّرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ ﴿٢٠﴾

با آن مايع جوشان (كه از بالاى سرشان ريخته مى شود)، آنچه در درون و برو نشان هست گداخته مى شود.

وَ لَهُمْ مَقَامِعٌ مِّنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كَلِمًا ارَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيدُوا فِيْهَا وَ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿٢٢﴾

و براى (كيفر) آنان گرزهاىى از آهن است. هرگاه اراده كنند كه از (شدت) غم از دوزخ خارج شوند، به آن برگردانده مى شوند (و به آنان گفته مى شود): بچشيد عذاب سوزان را.

پيام ها:

۱- آتش دوزخ، درون و برون را مى سوزاند. «بُطُونِهِمْ - وَ الْجُلُودُ»

۲- دوزخيان براى نجات خود دست و پا مى زنند، اما تلاش آنان بى نتيجه است.

«ارَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا - اُعِيدُوا فِيْهَا»

۳- دردناک تر از آتش دوزخ، غم‌ها و عذاب‌های روحی است. «مِنْ عَمِّ»

۴- عذاب دوزخ، ابدی است. «أُعِيدُوا فِيهَا»

۵- دوزخیان، تحقیر و سرزنش می‌شوند. «ذُوقُوا»

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤًا وَ لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿۲۳﴾

قطعاً خداوند کسانی را که ایمان آورده و کارهای نیکو انجام داده‌اند، به باغ‌هایی که نهرها از زیر (درختان) آن جاری است، وارد می‌کند، در آن جا با دستبندهایی از طلا و مروارید زینت داده می‌شوند و در آن جا لباسشان از ابریشم است.

پیام‌ها:

۱- بهترین راه شادی و تفریح، استفاده از طبیعت است. «جَنَّاتٍ - انهار»

۲- در کنار تهدید، امید و بشارت لازم است، در آیه ی قبل فرمود: «ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ» و در این آیه فرمود: «لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ»

۳- یکی از زیبایی‌های قرآن، تناسب میان بیم‌ها و امیدها، اندازها و بشارت‌های آن است. «قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ - وَ لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ»

۴- برهنگی ارزش نیست، بهشتیان هم لباس دارند. «لِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ»

۵- خداوند، محرومیت‌ها را جبران می‌کند. ابریشم و طلا- که در دنیا برای مردان حرام است، در آخرت وسیله‌ی زیورشان خواهد بود. «ذَهَبٌ - حَرِيرٌ»

۶- زیبایی و موزون بودن کلمه‌ها و جمله‌ها، نوعی فصاحت است. (آخرین جمله‌ی آیه قبل «حریق» بود و آخرین جمله این آیه «حَرِيرٌ» است)

وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾

و(اهل بهشت) به سخنان پاک(و دلنشین) هدایت می شوند، و به راه خداوندی که شایسته ی ستایش است رهبری می گردند.

پیام ها:

۱- در کنار نعمت های مادی بهشت، نعمت های معنوی است. لِيَأْسَهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ...

وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ

۲- سخنان دلنشین، ارمغان بهشتیان است. «الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ»

۳- پیمودن راه خدا، آراستگی ظاهری و باطنی لازم دارد. «أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ - الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ - صِرَاطِ الْحَمِيدِ»

۴- بهترین کامیابی، خوش عاقبتی است. «هُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ»

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نَذِقْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

همانا کسانی که کفر ورزیدند و(مؤمنان را) از راه خدا و مسجدالحرامی که آن را برای همه ی مردم، ساکنان مکه و یا(مسافران) بادیه نشین مساوی قرار دادیم بازمی دارند(گرفتار قهر ما خواهند بود) و هر کس در مسجدالحرام اراده انحراف و ظلم کند، ما به او عذاب دردناک می چشانیم.

نکته ها:

امام صادق علیه السلام ذیل آیه فرمود: هر کس غیر خدا را در مسجد الحرام پرستش کند یا غیر اولیای خدا را متولی آن مکان مقدس بگیرد پس او دچار ظلم و الحاد شده است. (۱)

ص: ۳۱

- ۱- عقیده ی فاسد، انسان را به کردار فاسد می کشاند. «كَفَرُوا - يَصُدُّونَ»
 - ۲- گناهان عادی، مقدمه ی گناهان بزرگتر می شوند. «يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ»
 - ۳- مراکز دینی، خاری است در چشم منحرفان. يَصُدُّونَ عَنْ ... الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
 - ۴- قوانین مکه باید از طرف مالک حقیقی تعیین شود. جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً ...
 - ۵- مسجد الحرام، منطقه ای بین المللی است و همچون آسمان ها و اقیانوس ها حق هیچ فرد و کشور و حکومتی نیست. «سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ»
 - ۶- کیفر خداوند نسبت به منحرفان، قطعی است و هیچ کافر و ستمگری از عذاب الهی در امان نیست. «وَمَنْ يُرِدْ»
 - ۷- مکان ها یکسان نیستند. وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ ... (مسجد الحرام باید مرکز امنی برای همه باشد).
 - ۸- حساب انحراف عمدی و آگاهانه که به قصد ظلم است، از انحراف ناآگاهانه جداست. «يَصِيءُونَ - وَمَنْ يُرِدْ» لذا اراده ی الحاد مجازات دارد. «نُذِقُهُ»
 - ۹- توهین به مقدّسات و مراکز مذهبی، استحقاق عذاب دارد. «نُذِقُهُ مِنْ عَذَابٍ»
- وَ إِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَ طَهَّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَ الْقَائِمِينَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ «۲۶»
- (به یاد آور) آنگاه که مکان کعبه را برای ابراهیم آماده ساختیم (به او گفتیم): هیچ گونه شرکی نسبت به من روا مدار و خانه ی مرا برای طواف کنندگان و قیام کنندگان و رکوع کنندگان و سجده کنندگان پاکیزه دار.

- ۱- ماجرای کعبه و ابراهیم واقعه ای است که نباید فراموش شود. «وَ إِذْ»
- ۲- همه ی ما محتاج توفیقات الهی هستیم. «بَوَّأْنَا»

۳- مکان های مقدّس باید در اختیار افراد مقدّس قرار گیرد. «بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ»

۴- مردم دنیا، کعبه را از قدیم می شناختند. «الْبَيْتِ»

۵- هیچ گونه شرکی برای خدا مجاز نیست. «لَا تُشْرِكْ بِى شَيْئًا»

۶- اوّل طهارت درون، بعد پاکی برون. «لَا تُشْرِكْ بِى - طَهَّرْ بَيْتِى»

۷- خدمت به مسجد، افتخاری ابراهیمی است. «طَهَّرْ بَيْتِى»

۸- تنها خودسازی کافی نیست، خدمت به خلق نیز لازم است. «لَا تُشْرِكْ بِى ... طَهَّرْ بَيْتِى لِلطَّائِفِينَ وَ ...»

۹- هر کجا به خدا منسوب باشد مقدّس است و همه باید به آن احترام بگذارند.

«طَهَّرْ بَيْتِى»

۱۰- مرکز عبادت باید پاک باشد. «طَهَّرْ بَيْتِى»

۱۱- نماز و نماز گزار به قدری عزیز است که حتّی ابراهیم باید خادم مکان آن باشد. «طَهَّرْ بَيْتِى لِلطَّائِفِينَ ... وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ»

۱۲- حقّ مسجد الحرام، طواف و قیام و نماز است و از میان اینها طواف، پاداش بیشتری دارد. «لِلطَّائِفِينَ» (این که نام طواف قبل از رکوع آمده شاید اشاره به این باشد که در مسجد الحرام، طواف مهم تر از نماز است)

وَ أَدِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ «۲۷»

و در میان مردم بانگ حج بر آور تا آنان، پیاده و سوار بر مرکب های چابک از هر راه دوری به سراغ تو بیایند.

نکته ها:

کلمه ی «ضامِرٍ» به معنای حیوانی است که پیه بدنش آب شده و گوشت هایش به ماهیچه تبدیل شده و چابک است، مانند حیوانی که بدن سازی شده و برای مسابقات آماده است.

حضرت علی علیه السلام در خطبه ی ۲۸ نهج البلاغه می فرماید: «اليوم المضممار و غدا السباق» یعنی امروز خود را چابک کنید تا در قیامت بتوانید سبقت بگیرید.

در روایات می خوانیم: حضرت ابراهیم علیه السلام گفت: خداوندا! صدای من به گوش کسی نمی رسد. خداوند فرمود: تو فریاد بزن، من به مردم ابلاغ می کنم.

اولین وظیفه ی زائران کعبه، پوشیدن لباس احرام و گفتن «لبيك اللهم ليبيك» است، امام صادق علیه السلام فرمود: این جملات پاسخ دعوت ابراهیم است. (۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز در مدینه در سال دهم دستور داد که مؤذنان با بلندترین صدا مردم را برای حج همراه پیامبر دعوت کنند. (۲)

پیام ها:

۱- فریاد امروز اولیای خدا، در آیندگان اثر خواهد کرد. «أَذِّنْ - يَأْتُوكَ»

۲- انبیا از پیشگامان امر به معروف بوده اند. «وَأَذِّنْ»

۳- حج رفتن، به محضر اولیای خدا رسیدن است. «يَأْتُوكَ» (نفرمود: «يأتوه» آری، در مراسم حج محور رهبر الهی است)

۴- خداوند از غیب و آینده ی تاریخ خبر می دهد. «يَأْتُوكَ - يَأْتِينَا»

۵- اگر انسان بر انجام کاری مکلف شد، باید مقدمات آن را فراهم کند. وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ ...

۶- پیاده رفتن به حج برتر از سواره است. («رِجَالًا» قبل از «كُلِّ ضَامِرٍ» آمده است)

۷- اگر در انجام کاری، اراده و عشق باشد، امکانات در مرحله ی بعد قرار می گیرد.

«رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ»

۸- حج، تنها مقصدی است که همیشه واز همه ی مناطق جهان مسافر دارد. «مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ»

ص: ۳۴

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین؛ علل الشرایع، ص ۴۱۶.

۲- ۲). تفسیر نورالثقلین؛ کافی، ج ۴، ص ۲۴۵.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ (۲۸)

(مردم از هر منطقه ای به حج خواهند آمد) تا شاهد منافع گوناگون خویش باشند و در ایام مخصوص حج خدا را یاد کنند، به خاطر چهار پایان زبان بسته ای که رزقشان شده؛ پس از گوشت آنها بخورید و بینوای فقیر را اطعام کنید.

نکته ها:

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ» ایام تشریق، یعنی روزهای ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ از ماه ذی الحجه است. (۱)

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «يَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» ، گفتنِ الله اکبر و جملات بعد از آن است که در دعای معروفی بعد از پانزده نماز که اول آن نماز ظهر روز عید قربان است، خوانده می شود. (۲)

امام کاظم علیه السلام در پاسخ شخصی فرمود: اگر پوست قربانی مکه را به سلاخ به عنوان مزد بدهند مانعی ندارد، زیرا آنچه را که خوردنی است باید خود یا فقیر مصرف کند فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا... و پوست خوردنی نیست. (۳)

سیمای حج:

*حج، یک بسیج عمومی و مانور موحدان است.

*حج، چهره ی زیبای عشق و تعبد است.

*حج، زنده نگاه داشتن خاطرات و خدمات پیامبرانی همچون ابراهیم و اسماعیل و محمد است. (درود خداوند بر همه ی آنان باد)

*حج، مرکز اجتماعات بین المللی مسلمانان است.

*حج، مرکز ارتباطها و تبادل اخبار و اطلاعات جهان اسلام است.

ص: ۳۵

۱-۱). تفسیر نورالثقلین؛ معانی الاخبار، ص ۲۹۷.

۲-۲). تفسیر نورالثقلین.

۳-۳). تفسیر نورالثقلین.

*حج، پشتوانه ی اقتصاد مسلمانان و ایجاد اشتغال برای ده ها هزار مسلمان است.

*حج، بهترین فرصت و زمان برای تبلیغات اسلامی، افشاگری توطئه ها، حمایت از مظلومان، برائت از کفار و ایجاد رعب و وحشت در دل آنان است.

*حج، بهترین فرصت و زمان برای توبه، یاد مرگ و معاد، از همه چیز بریدن و صحرای عرفات و مشعر را دیدن و در انتظار مهدی موعود علیه السلام نشستن است.

پیام ها:

۱- مسلمانان باید برای به دست آوردن منافع مادی و معنوی حج در صحنه حاضر باشند. «لِيَشْهَدُوا»

۲- منافع حج به قدری مهم است که اگر مردم از دورترین نقاط دنیا هم بیایند، باز ارزش دارد. «فَجَّ عَمِيْقٍ - لِيَشْهَدُوا»

۳- انجام فرمان خدا و قصد قربت داشتن در حج، با بهره گیری های گوناگون جنبی منافاتی ندارد. «لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ»

۴- دستورات الهی به سود مردم است. «مَنَافِعَ لَهُمْ» نفرمود: «مَنَافِعُهُمْ»

۵- در حج، هم منافع دنیوی است و هم اخروی. («مَنَافِعَ» مطلق آمده است و امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «مَنَافِعَ» در آیه، منافع دنیا و آخرت است.) (۱)

۶- فلسفه ی عبادات، یاد خداست. «وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» (درباره ی فلسفه ی نماز نیز می خوانیم: «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» یعنی برای یاد خدا، نماز به یادار)

۷- عنصر زمان، در نیایش و دعا مؤثر است. «فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ» (عبادات اسلامی زمان بندی مخصوصی دارد)

۸- چهار پایان و تسلیم بودن آنها در برابر انسان و قربانی آنها و سودهای دیگری که دارند، از نعمت های الهی است که به بشر داده شده است. «رَزَقَهُمْ»

۹- استفاده از گوشت قربانی برای خود زائران جایز است. «فَكُلُوا» (بر خلاف

ص: ۳۶

عادت های زمان جاهلیت که مصرفش را برای حاجی حرام می دانستند)

۱۰- حضور در حج و رسیدن به منافع آن، باید با فقرزدایی همراه باشد. «وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ»

۱۱- اجتماع اغنیا در حج نباید آنان را از فقرا غافل کند. «أَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ»

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَ لِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَ لِيُطَوُّوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ «۲۹»

(زائران خانه خدا در روز عید قربان که قربانی کردند) سپس باید آلودگی خود را بر طرف سازند و به نذرهای خود وفا کنند و بر گرد خانه ی کهن و آزاد (کعبه) طواف نمایند.

نکته ها:

کلمه ی «تَفَثٌ» به معنای چرک، مو، ناخن و شارب است، و «قضاء تَفَثٍ»، یعنی با گرفتن ناخن و مواز احرام بیرون آید و سپس برای ادامه اعمال حج، دور خانه ی کعبه طواف کنید.

کلمه ی «عَتِيقٌ» به معنای قدیمی است و عتیقه به اشیای قدیمی گویند.

در روز عید قربان، در سرزمین منا، در کنار مکه برای زائران خانه خدا سه کار واجب است:

۱. پرتاب هفت سنگریزه به جایگاه شیطان که آن را «رمی جمره» می گویند.

۲. ذبح و قربانی که در آیه ی قبل به آن اشاره شد.

۳. تراشیدن سر و یا کوتاه کردن مو و ناخن که در این آیه آمده است.

امام باقر علیه السلام فرمود: کعبه نه ساکنی دارد و نه مالکی، بلکه خانه ای حُر و آزاد است. (۱)

پیام ها:

۱- بهداشت و نظافت، در بعض عبادات مثل نماز، شرط ورود است، و در بعضی دیگر مثل حج، جزء آن و در مواردی مثل قرائت قرآن و اعتکاف شرط کمال آن به حساب می آید. «ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ»

ص: ۳۷

۲- سنت چرک زدایی و رفع آلودگی، یک فرمان حتمی و جدی است، نه یک توصیه. «ثُمَّ لِيَقْضُوا»

۳- آلودگی ها از خود انسان است، «تَفْتَهُمْ» ولی منافع، لطف الهی است که برای انسان قرار داده شد. «مَنْفَع لَّهُمْ»

۴- برای طواف دور خانه ی مقدّس و آزاد، باید از آلودگی ها و تعهدها آزاد شوید.

«ثُمَّ لِيَقْضُوا - وَ لِيُوفُوا - وَ لِيُطَوِّفُوا»

۵- انجام نذر، واجب است. «وَ لِيُوفُوا»

۶- سابقه، می تواند یک ارزش باشد. «الْعَتِيقِ»

۷- خانه ی خدا ملک هیچ کس نیست. «الْعَتِيقِ»

ذَلِكَ وَ مَنْ يُعْظَمُ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ أُحِلَّتْ لَكُمْ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَ اجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿۳۰﴾

این است (مناسک حج) وهر کس آنچه را خداوند محترم شمرده گرامی بدارد، قطعاً برای او نزد پروردگارش بهتر است، و چهار پایان برای شما حلال شده است، مگر آنچه (حرام بودنش) بر شما خوانده شده باشد پس، از پلیدی بت ها دوری کنید و از کلام باطل اجتناب ورزید.

نکته ها:

برای «قول زور» مصادیق فراوانی ذکر شده است، از جمله: دروغ، گواهی ناحق و غنا، همان گونه که برای «حُرْمَاتِ خُدا» مصادیقی ذکر شده، مانند قانون خدا، کتاب خدا و اهل بیت رسول خدا علیهم السلام که حفظ حرمت همه ی آنها لازم است. (۱)

گواهی دروغ، در ردیف شرک به خدا آمده و قول زور از گناهان کبیره است. (۲)

ص: ۳۸

(۱- ۱). تفسیر کنزالدقائق.

(۲- ۲). تفسیر نور الثقلین؛ بحار، ج ۴۷، ص ۲۱۶-۲۱۷.

پیام ها:

۱- آنچه را خداوند محترم داشته، گرامی بداریم. «وَمَنْ يُعْظَمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ» (دستورات الهی را با احترام و عظمت یاد کنیم و در اجرای آنها، با نشاط و حساس باشیم)

۲- احترام به قوانین و مقدسات الهی به نفع خود ماست. «فَهُوَ خَيْرٌ لَّهِ» و پاداش این احترام نزد خداوند است. «عِنْدَ رَبِّهِ»

۳- اصل در چهارپایان، حلال بودن آنهاست، مگر دلیل خاصی از وحی داشته باشیم. «أُحِلَّتْ - إِلَّا مَا يُتْلَى»

۴- بت پرستی، آلودگی است. «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ» (مراسم حج و قربانی با شرک و بت پرستی آمیخته بود). «فَاجْتَنِبُوا»

حُنْفَاءٌ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ «۳۱»

(مراسم حج را انجام دهید) در حالی که همگی خالص برای خدا باشید و هیچ گونه شرکی به خداوند نورزید، و هر کس به خدا شرک ورزد، گویی از آسمان سقوط کرده و پرنده ای در فضا او را می رباید، یا باد او را به مکانی دور پرتاب می کند.

نکته ها:

«حُنْفَاءٌ» جمع حنیف، به معنای کسی است که پیرو دین حق باشد.

«خطف» به معنای ربودن سریع و «سحیق» به معنای دور است.

توحید، به همه چیز ارزش می دهد و شرک، ارزش را از بهترین موجودات سلب می کند.

هُدُودٌ - که به پروردگار جهان، ایمان داشت - به خاطر سوز و علاقه ای که برای هدایت مردم مشرک داشت، به جایی رسید که واسطه هدایت یک منطقه شد ولی انسان به خاطر شرک، طوری سقوط می کند که خوراک پرنده می شود.

مثال های قرآن، در هیچ زمان و مکانی کهنه نمی شود، هم طبیعی است و هم قابل فهم.

﴿فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ﴾

پیام ها:

۱- قربانی، طواف، وفای به نذر و همه ی اعمال تنها برای خدا باشد. ﴿حُفَاءَ لِلَّهِ﴾

۲- جز خدا به هر قدرتی وصل شویم، پایش سقوط است، حتی ابر قدرت ها.

وَ مَنْ يُشْرِكْ ... خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ

۳- شرک، از هیچ کس بخشوده نیست. ﴿وَ مَنْ يُشْرِكْ﴾

۴- توحید و اخلاص، مانند حضور در آسمان است و شرک، همچون سقوط از آسمان و طعمه پرنده گان شدن. ﴿خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ﴾

۵- میان جدا شدن از خدا و سقوط کردن و طعمه صیادان شدن، لحظه ای فاصله نیست. ﴿فَتَخَطَّفَهُ﴾ (حرف فاء و کلمه ی «خطف»)

۶- مقدّس ترین کارها (طواف)، در مقدّس ترین مکان ها (مسجد الحرام) و در مقدّس ترین ایام (عید قربان)، اگر با اخلاص همراه نباشد، عاقبتش سقوط است نه رشد. وَ مَنْ يُشْرِكْ ... خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ

۷- اخلاص، انسان را در برابر بادهای و طوفان ها بیمه و نداشتن اخلاص انسان را در مسیر طوفان ها قرار می دهد. ﴿أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ﴾

۸- شرک، گرچه کم یا در یک لحظه باشد، هیچ سرمایه ای را باقی نمی گذارد. ﴿خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ - فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ﴾

ذَلِكَ وَ مَنْ يُعْظَمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿۳۲﴾

این است (دستورات خداوند درباره ی حج) و هر کس شعائر خدا را گرامی بدارد، پس این از تقوای دل هاست.

نکته ها:

قرآن کریم در آیات دیگر، با صراحت دو مورد از مراسم و برنامه های حج را جزء شعائر الهی شمرده است: یکی «صفا و مروه» و دیگر «شتران قربانی»، ولی شعائر الهی در این دو خلاصه نمی شود و تمام عبادت های دسته جمعی از شعائر خداوند است، مانند نماز جمعه و جماعت و همه ی مراسم حج.

تقوا، از حالت های روحی است که از آثار و نشانه ها به وجود آن پی برده می شود، زیرا در کارهای ظاهری، بین گناه و ثواب فرق چندانی نیست، مثلاً: نماز خالصانه با نماز ریاکارانه در ظاهر یکی است و آنچه یکی را ارزشمند و دیگری را ضدارزش می کند، همان روح و باطن کار است که مربوط به قلب هاست. «تَقْوَى الْقُلُوبِ»

پیام ها:

۱- تقوای درونی باید آثار بیرونی هم داشته باشد، هر کس به شعائر بی اعتنا باشد، در حقیقت تقوای قلبی او کم است. «مَنْ يُعْظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ»

۲- بزرگداشت ها باید بر اساس تقوا باشد، نه رقابت. مَنْ يُعْظِمُ ... تَقْوَى الْقُلُوبِ

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

در آن (حیوانات قربانی) برای شما تا رسیدن زمان معین (عید قربان) منافع است، سپس جایگاه آن (قربانی) به سوی آن خانه قدیمی و آزاد (کعبه) است.

نکته ها:

بعضی گمان می کردند همین که شتر یا حیوان دیگری را برای قربانی معین کردند، حق سوار شدن بر آن و شیر دوشیدن از آن را ندارند. این آیه این تفکر را رد می کند.

پیام ها:

۱- در سایه ی تعظیم شعائر، منافع مادی شما نیز تأمین می شود. و «لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ»

۲- در مراسم حج محوریت با کعبه است. وَ لِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ ... مَحِلُّهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ

وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيُذَكَّرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيَّ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَ بَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾

و(شما تنها امتی نیستید که تکلیف قربانی دارد، زیرا) ما برای هر امتی آئینی قرار دادیم، تا هنگام قربانی نام خدا را بر حیواناتی که خداوند روزی آنان کرده ببرند، خدای شما معبود یکتاست، پس فقط تسلیم او باشید، و به بندگان خالص بشارت ده.

نکته ها:

کلمه «مخبتین» از «خبت» یعنی زمین وسیع و هموار که خالی از فراز و نشیب است و مخبت به انسان آرام و مطمئن گفته می شود که از هرگونه پندار شرک دور باشد.

کلمه ی «منسک» یا مصدر، یا اسم زمان و یا اسم مکان است. لذا معنا چنین است: ما برای هر امتی برنامه عبادت یا زمانی را برای قربانی یا مکانی را برای آن قرار دادیم.

پیام ها:

۱- برنامه قربانی، در تمام ادیان آسمانی بوده است. لِكُلِّ أُمَّةٍ ...

۲- هنگام قربانی، نام خدا را باید به زبان آورد. «لِيُذَكَّرُوا»

۳- شیوه ی بندگی خداوند، تنها باید از طریق وحی باشد. «جَعَلْنَا مَنْسَكًا»

۴- خدای ما پروردگار یکتاست. «فَالِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ»، همان خدایی که هم دین ما را تأمین می کند، «جَعَلْنَا مَنْسَكًا» و هم دنیای ما را «رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ».

۵- نام خداوند به قدری ارزش دارد که اگر هنگام ذبح حیوان بر زبان جاری شود، گوشت آن حیوان حلال، و گرنه حرام خواهد بود. «لِيُذَكَّرُوا اسْمَ اللَّهِ»

۶- غذای انسان های خداپرست نیز باید رنگ الهی داشته باشد. «لِيُذَكَّرُوا اسْمَ اللَّهِ»

۷- جز برای خدا تسلیم نشوید. «فَلَهُ أَسْلِمُوا»

۸- همین که در تمام ادیان نام خدا بردن مطرح است، پس آفریدگار همه یکی است. زیرا اگر خدای دیگری بود این مراسم به صورت های دیگری نیز

مطرح می شد. «فَاللَّهُمَّ إِلَهًا وَاحِدًا» (حرف «فاء» برای نتیجه است یعنی وحدت مکتب، نشانه ی وحدت معبود است).

۹- بشارت های الهی، مخصوص کسانی است که متواضع و تسلیم خدا هستند.

«بَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ»

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿۳۵﴾

(مُخْبِتِينَ) کسانی هستند که هر گاه نام خدا برده شود دل هایشان از خوف (خداوند) می لرزد و بر آنچه (از سختی ها) به آنان می رسد مقاومت و برپاکنندگان نمازند و از آنچه به آنان روزی داده ایم انفاق می کنند.

نکته ها:

یاد خدا هم آرام بخش و هم برای اهل ایمان است، خوف آور، همانند کودکی که با یاد والدین، هم آرام می گیرد و هم از آنان پروا می کند و حساب می برد.

پیام ها:

۱- ترس از خدا و پروای درونی، یک ارزش است. «وَجِلَّت قُلُوبُهُمْ»

۲- تقوا، بر همه ی کمالات مقدم است. «وَجِلَّت قُلُوبُهُمْ ... وَالصَّابِرِينَ ...»

۳- زیربنای انجام وظیفه بعد از تقوا، مقاومت و صبر است. «وَجِلَّت قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ»

۴- صبری ارزش دارد که در برابر مشکلات دوام بیاورد. «الصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ»

۵- رابطه با خدا، از رابطه با محرومان جدا نیست. «وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ - يُنْفِقُونَ»

۶- بخشش، مخصوص مال نیست، از علم و آبرو و هنر نیز می توان انفاق کرد.

«مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ»

۷- انفاقی ارزش دارد که دائمی باشد. («يُنْفِقُونَ» فعل مضارع نشانه استمرار است)

۸- در انفاق نیز اعتدال و میانه روی لازم است. وَ مِمَّا ...

۹- اموال و دارائی های انسان رزق الهی است. «رَزَقْنَاهُمْ»

وَ الْيَدَنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَ أَطْعَمُوا الْقَانِعَ وَ الْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاكُمْ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

و(قربانی کردن) شترهای چاق را برای شما از شعائر الهی قرار دادیم، در آنها برای شما خیر است، پس (هنگام قربانی) نام خدا را بر شتران در حالی که ایستاده اند ببرید، پس چون به پهلو افتادند(و جان دادند) از (گوشت) آنها بخورید و به فقیر قانع و فقیری که روی سؤال ندارد اطعام کنید، بدین گونه حیوانات قربانی را برای شما(رام و) مسخر کردیم، تا شاید شکرگزاری کنید.

نکته ها:

«بدن» جمع «بدنه» است به معنای شتر سالم و فربه، و «صَوَافَّ» حیوانی است که زانوی خود را صاف نگاه داشته است.

جمله ی «وَ وَجَبَتْ جُنُوبُهَا» یعنی استقرار به پهلو و کنایه از جان دادن حیوان است. «قانع» فقیری است که قانع است و «مُعْتَرَّ» فقیری را گویند که نیازمند است اما حرفی به زبان نمی آورد، ولی به قصد کمک گرفتن از کنار شما عبور می کند. (۱)

در اسلام، هر جا مسأله خوردن مطرح است، در کنارش وظیفه دیگری نیز ذکر شده است:

كُلُوا ... وَ لَا تُسْرِفُوا (۲) بخورید ولی اسراف نکنید.

فَكُلُوا ... وَ أَطْعَمُوا (۳) بخورید و به دیگران بخورانید.

ص: ۴۴

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین؛ کافی، ج ۳، ص ۴۹۹.

۲- ۲). اعراف، ۳۱.

۳- ۳). حج، ۳۶.

كُلُوا ... وَاعْمَلُوا (۱) بخورید و عمل صالح انجام دهید.

كُلُوا ... وَاشْكُرُوا (۲) بخورید و سپاس گزارد.

پیام ها:

۱- در بزرگداشت شعائر الهی، سخاوتمندانه خرج کنید. «وَ الْبُدْنَ» («بدن» به معنای شتر چاق است)

۲- عرب جاهلی می پنداشت که از گوشت قربانی نباید استفاده کند. «فَكُلُوا»

۳- در تعظیم شعائر دینی، مهم توجه و عنایت الهی است، خواه نسبت به جماد باشد، خواه نسبت به حیوان. «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ»، وَ الْبُدْنَ ... مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ

۴- احکام دینی باید از طریق وحی معین شود. «جعلنا»

۵- در شعائر الهی، منافع انسان ها نیز تأمین است. «لَكُمْ» (برخلاف قربانی در راه بت ها و یا ریخت و پاش های مسرفانه)

۶- در مکتب تربیتی اسلام، در تغذیه نیز خدا مطرح است. «فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ»

۷- بهترین روش قربانی شتر، نحر آن در حال ایستاده است. «صَوَفَّ»

۸- تا جان در بدن حیوان هست، مصرف گوشتش ممنوع است. «فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبَهَا فَكُلُوا»

۹- گوشت قربانی باید تقسیم شود. (بین خود و دیگران) «فَكُلُوا - أَطْعَمُوا»

۱۰- به تمام گروه های بی بضاعت رسیدگی کنید. «الْقَانِعَ - الْمُعْتَرَّ»

۱۱- قربانی در مکانی انجام گیرد که محل عبور فقرا باشد. «الْمُعْتَرَّ»

۱۲- رام بودن و مسخر بودن حیوانات، خوردن گوشت قربانی و اطعام به دیگران، ذبح و نحر حیوانات در مراسم حج و اخلاص و رنگ الهی داشتن، نعمت هایی است که باید شکرگزاری شود. «لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»

ص: ۴۵

۱- ۱. مؤمنون، ۵۱.

۲- ۲. سبأ، ۱۵.

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

هرگز گوشت و خون حیوانات قربانی، به خداوند نمی رسد، بلکه آنچه از طرف شما به او می رسد تقواست، این گونه خداوند حیوانات را برای شما مسخر نمود، تا خدا را به خاطر آن که شما را هدایت کرده است به بزرگی یاد کنید، و به نیکوکاران بشارت ده.

پیام ها:

۱- خداوند به تکالیفی که انجام می دهیم، نیازی ندارد. «لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا»

۲- در ورای مسائل ظاهری دین، اهداف والاتری وجود دارد. (به ظاهر دستورات دینی بسنده نکنیم، داشتن اخلاص و روح تعبد و تسلیم در برابر فرمان خداوند، باطن احکام الهی است). «وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ»

۳- رابطه ی انسان با خداوند از راه تقواست. «يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ»

۴- خدا را به بزرگی یاد کردن، یک نوع شکر الهی است. «لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ»

۵- نعمت هدایت، از نعمت هایی است که برای شکر آن سفارش ویژه ای شده است. «عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ»

۶- اگر لطف خداوند نباشد، همه گمراه خواهیم شد. «هَدَاكُمْ»

۷- حج و مناسک آن جلوه آشکار هدایت است. «عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ»

۸- انجام مناسک حج، انسان را در زمره محسنین قرار می دهد. «وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ»

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

قطعاً خداوند از کسانی که ایمان آورده اند دفاع می کند، بی شک خداوند هیچ خیانتکار ناسپاسی را دوست ندارد.

یکی از وعده ها و سنت های الهی، نصرت و دفاع از مؤمنین است و خداوند این دفاع و حمایت را به عنوان یک حق، بر خود لازم فرموده است: «وَ كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ» (۱) البته معنای دفاع و نصرت الهی، همیشه دفاع و نصرت فوری و کوتاه مدت نیست، بلکه دفاع دراز مدت را نیز شامل می شود، زیرا در آیات دیگر می فرماید: «وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» آری، ممکن است در یک درگیری و جنگ، مؤمنین به ظاهر شکست بخورند ولی اهداف و تفکر آنان پیروز شود، چنانکه ابن ملجم، حضرت علی علیه السلام را به شهادت رساند، ولی آیا خداوند او را حمایت کرد یا علی علیه السلام را؟ نام علی، فرزند علی، کتاب علی، مناجات علی، عزت علی، شیعه ی علی و تفکر علی سرانجام به پیروزی رسید.

«خَوَانٍ» و «كُفُورٍ» به معنای کسی است که کفر و خیانت، کار و سیره ی او باشد.

پیام ها:

۱- تحقق وعده ی الهی در دفاع از مؤمنان، حتمی است. «إِنَّ»

۲- مؤمنان، تنها و بی مدافع نیستند. «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا»

۳- حمایت خداوند، ابدی است. «يُدَافِعُ»

۴- مؤمنان، از حریم خدا دفاع می کنند و خدا از حریم مؤمنان. «يُدَافِعُ»، نه «يُدَافِعُ»

۵- مؤمنان، محبوب خدا هستند. «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ»

۶- عنصری که نصرت و دفاع خدا را جلب می کند، ایمان است. «عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا» «وَ كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ» (۲)

۷- قهر و غضب خداوند، بر اساس معیارهاست. «يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا - لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَانٍ» (دین خداوند امانتی در دست ماست که نباید به آن خیانت شود) «لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَانٍ ...»

۸- همه ی مردم در برابر خداوند یکسانند، «كُلَّ خَوَانٍ» و خیانت از هیچ کس

ص: ۴۷

۱- ۱. روم، ۴۷.

۲- ۲. همان.

بخشیده نیست.

۹- بدتر از خیانت، خیانت پیشگی؛ «خَوَانٍ» بدتر از کفر، کفر پیشگی است. «كُفُورٍ»

۱۰- خیانت، زمینه‌ی کفر است. (اَوَّلِ «خَوَانٍ» مطرح شده، بعد «كُفُورٍ»)

۱۱- کسی که ایمان ندارد به خود و خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله خیانت کرده است.

(«خَوَانٍ» در برابر «آمَنُوا» قرار داده شده)

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ لِّظُلْمِهِمْ لَقَدِيرٌ (۳۹)

به کسانی که همواره و مظلومانه مورد تهاجم و قتل عام قرار گرفته اند، اجازه دفاع و جهاد داده شده است و البته خداوند بر یاری آنان قادر است.

نکته ها:

گفته اند: این آیه اولین آیه ای است که به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اجازه جهاد و جنگ مسلحانه داده است، زیرا کار آن حضرت چند مرحله داشت: ۱- دعوت و اصلاح قلبی و خودسازی نیروها.

۲- تشکل و بسیج نیروها. ۳- دفاع یا حمله.

پیام ها:

۱- جهاد، بدون اذن خدا و رسول جایز نیست. «أُذِنَ»

۲- مظلومان، مجازند با دشمنان خود جهاد کنند. «أُذِنَ - بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا»

۳- نصرت خدا، بعد از پیاختن و حرکت ماست. «أُذِنَ - إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ لِّظُلْمِهِمْ لَقَدِيرٌ»

۴- به رزمندگان روحیه دهید. «وَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ لِّظُلْمِهِمْ لَقَدِيرٌ»

۵- حق بر باطل پیروز است. «وَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ لِّظُلْمِهِمْ لَقَدِيرٌ»

۶- امداد الهی، تنها جنبه‌ی نظامی ندارد و انواع نصرت‌ها و امدادها را شامل می‌شود. «نَصْرِهِمْ» به طور مطلق مطرح شده است.

۷- نصرت الهی حتمی است. (کلمه «إِنَّ»، «لَقَدِيرٌ»، حرف لام و جمله‌ی اسمیه)

۸- امداد و یاری خداوند نسبت به مؤمنان گسترده است. «قدیر»، نفرمود: «قادر»

ص: ۴۸

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَ لَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَّامَتْ صَوَامِعُ وَ بِيَعُ وَ صَلَوَاتُ وَ
مَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَ لَيُنصَرْنَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

(مظلومان مورد تهاجم)، کسانی هستند که به ناحق از خانه و کاشانه ی خود رانده شدند (و گناهی نداشتند) جز این که می گفتند: پروردگار ما خدای یکتا است و اگر خداوند (ظلم و تجاوز) بعضی از مردم را به وسیله ی بعضی دیگر دفع نکند، صومعه ها و کنیسه ها و کلیساها و مساجدی که نام خداوند در آنها بسیار برده می شود ویران می گردد، و قطعاً خداوند کسی که (دین) او را یاری کند، یاری می دهد، همانا خداوند نیرومند شکست ناپذیر است.

نکته ها:

کلمه ی «صَوَامِعُ» جمع «صومعه» به معنای دیر و محل عبادت و ریاضت راهبان در بیابان ها و غارهاست. کلمه ی «بِيَعُ» جمع «بیعه»، محل عبادت مسیحیان است و کلمه ی «صَلَوَاتُ» جمع «صلاه»، همان کنیسه و محل عبادت یهودیان است.

خرابی مسجد یعنی: محو اتحاد و تشکل، قطع رابطه با امام عادل، فراموشی فقرا، عدم آگاهی از اوضاع و غفلت از خدا و لذا اگر دشمن بتواند، اول این مراکز را قلع و قمع می کند.

لَهَدَّامَتْ صَوَامِعُ وَ بِيَعُ ...

پیام ها:

۱- آوارگی از وطن روشن ترین نمونه مظلومیت است. ظَلِمُوا ... الَّذِينَ أُخْرِجُوا

۲- علاقه به وطن، حق طبیعی انسان و اخراج از وطن، سلب این حق و سبب ظلم است. «أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ»

۳- در قرآن، تبعید مفسدین فی الارض حق و تبعید مؤمنان ناحق است. «بِغَيْرِ حَقٍّ»

۴- دینداری، سختی و ناگواری دارد. أُخْرِجُوا ... إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ

۵- مؤمنان، وسیله ی تحقق اراده ی الهی اند. «دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ» (دفاع از خداوند است ولی بدست مؤمنین)

۶- برای حفظ مراکز دینی، گاهی باید خون داد. دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ...

۷- آنچه مهم است، دفاع از حریم مساجد است، خواه با جنگ باشد و خواه با قلم و بیان و یا برنامه های دیگر. دَفَعَ اللَّهُ ...

۸- مهم ترین برنامه ی دشمن، نابودی مراکز دینی بیدار کننده است. «لَهْدَمْتُمْ» (معابد، نشانه ی حضور دین در جامعه است).

۹- نام عبادتگاه مهم نیست، کفار و متجاوزین با یاد خدا و راه او به هر شکل و در هر کجا که باشد مخالفند. «صَوَامِعُ - بِيْع - صَلَوَاتٌ - مَسَاجِدٌ»

۱۰- یاد خدا هدف اصلی و روح اعمال در مراکز دینی است. «يُذَكِّرُ فِيهَا اسْمَ اللَّهِ»

۱۱- مساجدی مورد ستایش قرآن است که در آنها از خداوند بسیار یاد شود و به حداقل اکتفا نشود. «كثيْرًا» (در هر مکانی که بیشتر یاد او شود، مقدس تر است)

۱۲- امداد و نصرت الهی، بعد از حرکت و تلاش ماست. «لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ»

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ «۴۱»

کسانی که اگر آنان را در زمین به قدرت رسانیم، نماز بر پا می دارند و زکات می دهند و (دیگران را) به خوبی ها دعوت می کنند و از بدی ها باز می دارند؛ و پایان همه ی امور برای خداست.

اگر قدرت و امکانات، در دست افراد صالح باشد، بهره برداری صحیح می کنند و اگر در اختیار ناهلان قرار گیرد سوء استفاده می کنند. بنابراین دنیا و قدرت، برای گروهی نعمت و برای گروهی وسیله ی بدبختی است و قرآن از هر دو نمونه یاد کرده است: اگر مؤمنان به قدرت برسند، به سراغ نماز و زکات و امر به معروف می روند ولی انسان های منحرف و ناهل، اگر قدرت مند شوند کارشان طغیان است، «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ» (۱) و در راه نابودی منابع اقتصادی و نسل بشر گام بر می دارند، «وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ» (۲) و عاقبت، مردم را به دوزخ می کشانند. «أَتُمَمُّ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ» (۳)

پیام ها:

- ۱- یاری خداوند از طریق احیای دین اوست. «وَلِيُنصِرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ»، الَّذِينَ إِنْ مَكَانَهُمْ ...
- ۲- امر به معروف و نهی از منکر، به قدرت نیاز دارد. «مَكَانَهُمْ»
- ۳- پیروزی مؤمنان، زمینه ی بندگی و تعاون مالی و فرهنگی را فراهم می کند و غفلت و غرور را از بین می برد. إِنْ مَكَانَهُمْ ...
- ۴- برای مؤمنان، تمام زمین یکسان است، آنان هر کجا که توان دارند هدف مقدس خود را پیاده می کنند. «فِي الْأَرْضِ»
- ۵- همه ی قدرت ها را از خدا بدانیم. «مَكْنَا»
- ۶- اولین ثمره ی حکومت صالحان، نماز و زکات و امر به معروف و نهی از منکر است. إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ ...
- ۷- رابطه با خدا و دستگیری از محرومان و آگاهی دادن به جامعه و جلوگیری از مفاسد، از هم جدا نیست. أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ ...
- ۸- اقامه ی نماز و ادای زکات و امر به معروف و نهی از منکر از وظایف و کارهای

۱- ۱. علق، ۶.

۲- ۲. بقره، ۲۰۵.

۳- ۳. قصص، ۴۱.

قطعی مسئولان حکومت اسلامی است. «أَقَامُوا» نه «یقیمون»

۹- حاکمان مؤمن، هم در فکر ارتقای روحی و رشد امور معنوی هستند و هم به دنبال رفاه و حل مشکلات اقتصادی و فقرزدایی و اصلاح جامعه. أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ... ۱۰- جامعه ای تحت حمایت خداوند است که این چهار ارزش محوری را داشته باشد: نماز، زکات، امر به معروف و نهی از منکر. «وَلْيُنْصِرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصِرُهُ»، «الَّذِينَ إِن مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ»

۱۱- امر و نهی شما، زمانی در جامعه موثر است که اول به وظایف فردی خود عمل کنید. أَقَامُوا الصَّلَاةَ... أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ

۱۲- اقامه ی نماز، به قدرت و امکانات نیاز دارد. إِن مَكَانَهُمْ... أَقَامُوا الصَّلَاةَ

۱۳- زکات، همتای ناگسستی نماز است. «أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ» (در ۲۸ آیه ی قرآن، زکات در کنار نماز آمده است).

۱۴- با انجام همه ی وظایف، باز هم به حسن عاقبت خود و نتیجه ی نهایی کارتان مطمئن نشوید و بر خداوند امید و توکل داشته باشید. «وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»

۱۵- امکانات، بیش از چند روزی در دست شما نیست. «وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»

وَإِن يَكْذِبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ ﴿۴۲﴾

و(ای پیامبر!) اگر تو را تکذیب می کنند(نگران مباش، زیرا) قوم نوح و عاد و ثمود نیز که قبل از اینها بودند، انبیا را تکذیب کردند.

وَ قَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَ قَوْمِ لُوطٍ ﴿۴۳﴾

و قوم ابراهیم و لوط (نیز پیامبرشان را تکذیب کردند).

وَ أَصْحَابِ مَدْيَنَ وَ كُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿۴۴﴾

و مردم (منطقه ی) مَدَیْن، انبیای خود را تکذیب کردند، موسی (نیز) مورد تکذیب مردم قرار گرفت، پس به کافران مهلت دادم (و همین که در غفلت غرق شدند) آنان را (با قهر خود) گرفتم، پس چگونه خواهد بود عذابی که برای آنان مجهول و مبهم است (و نمی توانند عمق آن را بفهمند)؟

پیام ها:

۱- تکذیب دشمنان، نباید مانع ادامه ی راه شود. وَ إِن يُكذِّبُوكَ ...

۲- از دشمنی کفّار نهراسید. إِن يُكذِّبُوكَ ... (خداوند پیامبر را دلداری می دهد)

۳- تاریخ تکرار می شود. «فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ»

۴- برای عبرت و تربیت، از تاریخ استفاده کنید. «قَبْلَهُمْ»

۵- نوح و ابراهیم و لوط از طرف قوم خود تکذیب شدند. (قوم ابراهیم-قوم لوط-قوم نوح) ولی موسی از طرف قومش تکذیب نشد بلکه از طرف قبطیان تکذیب شد. «كُذِّبَ مُوسَى» و نفرمود: «قوم موسی»

۶- سَنَّتْ خداوند بر فرستادن انبیاست. (نوح، ابراهیم، موسی، شعیب، و لوط)

۷- خداوند به تبهکاران مهلت می دهد. «فَأَمَلَيْتُ»

۸- تبهکاران، مهلت خداوند را نشانه ی محبت یا غفلت او ندانند. «ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ»

فَكَأَيُّنَ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَ هِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَ بُرِّ مُعْطَلَةٌ وَ قَصْرٍ مَشِيدٍ «۴۵»

پس چه بسیار از (شهرها و) آبادی هایی که ستمگر بودند و آنها را هلاک کردیم، پس (دیوارهای) آن بر سقف هایش فرو ریخت، (نخست سقف ها ویران شد، و بعد دیوارها و پایه ها بر روی سقف ها سقوط کرد). و چه بسیار چاه (پر آب)، متروکه و چه بسا قصرهای بلند (و محکمی که بی ساکن یا مخروبه شد).

نکته ها:

کلمه «خَاوِيَةٌ» از «خواء» به معنای فرو ریختن و سقوط کردن است و کلمه «مَشِيدٍ» هم به معنای کاخ بلند است و هم کاخ گچ کاری شده.

پیام ها:

۱- قهر خدا بر ستمگران حادثه نیست، یک جریان است. «فَكَأَيُّنْ»

۲- از تاریخ درس بگیرید. فَكَأَيُّنْ مِنْ قَوِيهِ ...

۳- نتیجه ی ظلم، نابودی است. «وَهِيَ ظَالِمَةٌ - أَهْلَكْنَاهَا»

۴- در برابر قهر خدا، نه سقفی می ماند و نه ستونی. «خَاوِيَةٌ عَلَيَّ عُرُوشِهَا»

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَ لَكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

آیا آنان در زمین سیر نکردند تا دل هایی داشته باشند که با آن حقیقت را درک کنند، یا گوش هایی که با آن حقیقت را بشنوند؟ البتّه چشم های آنان کور نیست، لکن دل هایی که در سینه دارند نابینا است.

پیام ها:

۱- سفرهای علمی و تجربی، کاری ارزشمند و راهی مطلوب برای گسترش شناخت است. «أَفَلَمْ يَسِيرُوا»

۲- زمین و زمان، کلاس درس است و کسانی که عبرت نمی گیرند سزاوار توبیخ هستند. «أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ»

۳- گروهی از مردم، نه از پیامبران بیرونی پند می گیرند و نه از عقل که پیامبر درونی است. «يَعْقِلُونَ بِهَا»

۴- عقل، گوش و چشم از ابزار شناخت است. يَعْقِلُونَ ... آذَانٌ ... ابصار

۵- بدتر از ناینایی چشم، ناینایی دل است که با پند گرفتن بینا نمی شود.

«تَعْمَى الْقُلُوبُ»

آری، اصرار در لجاجت و دشمنی با حق، انسان را مسخ می کند و او را به جایی می رساند که نه با عقل حقیقت را درک می کند و نه با چشم و گوش.

وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾

و کفار، تعجیل عذاب الهی را از تو می خواهند، در حالی که خداوند هرگز از وعده ی خود تخلف نمی کند و یک روز نزد پروردگارت به منزله ی هزار سال (از سال هایی) است که شما می شمیرید.

نکته ها:

در برابر هشدار انبیا، کفار بارها از آنان می پرسیدند: آن قهر الهی که از آن سخن می گوئید، چه زمانی ما را فرا خواهد گرفت؟ «وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ» (۱)، این آیه به آنان پاسخ می دهد که عجله نکنید، وعده ی الهی حتمی است.

پیام ها:

۱- مهلت دادن خدا را نشانه ی غفلت او و رها شدن خود ندانیم. «يَسْتَعْجِلُونَكَ»

۲- درخواست های بیجا و جوسازی ها و سؤال های بی ربط، ما را تحت تأثیر قرار ندهد. «يَسْتَعْجِلُونَكَ»

۳- زمان در نزد ما با نزد خداوند متفاوت است. «وَ إِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ»

ص: ۵۵

۱- ۱). این آیه شش مرتبه در قرآن تکرار شده است.

وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

و چه بسیار از (شهرها و) آبادی هایی که به (اهل) آن مهلت دادم در حالی که ستمگر بودند (اما از این مهلت، برای توبه و اصلاح خویش استفاده نکردند و بر کفر خود اصرار ورزیدند). سپس آن (ها) را با قهر خود گرفتم و بازگشت (همه) به سوی من است.

پیام ها:

۱- یکی از سنت های الهی، مهلت دادن به ستمگران است پس عجله ما بیهوده است. «وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ»

۲- ظلم انسان، سبب قهر الهی است. «وَ هِيَ ظَالِمَةٌ - أَخَذْتُهَا»

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٤٩﴾

بگو: ای مردم! همانا من برای شما هشدار دهنده ای روشنگرم.

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾

پس کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند، برایشان آمرزش و رزق نیکو خواهد بود.

وَ الَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾

و کسانی که در (انکار و رد) آیات ما تلاش کردند و چنین پنداشتند که می توانند ما را عاجز کنند (و بر ما پیروز شوند) آنان اهل دوزخند.

پیام ها:

۱- پیامبران، از پیش خود سخن نمی گفتند. «قُلْ»

۲- هشدار انبیا به نفع مردم است. «لَكُمْ»

۳- پیامبر، بر مردم تحکم و سیطره و حق اجبار ندارد. «إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ»

۴- نیاز مردم به انذار، بیش از تبشیر است. «أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ»

۵- پیامبر، با مردم به روشنی سخن می گوید. «مُبِينٌ»

۶- ایمان از عمل صالح جدا نیست، (هر دو با هم شرط بهره گیری از پاداش های الهی است). «آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ...»

۷- پاداش معنوی، بر پاداش مادی مقدم است. «مَغْفِرَةٌ - رِزْقٌ كَرِيمٌ» ۸- رزقی ارزش دارد که با کرامت و تکریم باشد. «رِزْقٌ كَرِيمٌ»

۹- هیچ کس نمی تواند مانع تحقق اهداف الهی شود، گرچه کافران تلاش می کنند.

«سَعَوْا»

۱۰- کفار، نه حرف تازه دارند و نه منطق، تنها کارشان، تلاش برای خنثی کردن راه حق است. «مُعَاجِزِينَ»

۱۱- دوزخ، برای گروهی از مردم دائمی است. «أَصْحَابُ الْجَحِيمِ»

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾

و پیش از تو هیچ رسول و پیامبری را نفرستادیم، مگر این که هر گاه آرزو می کرد (و برای پیشبرد اهداف الهی خود طرحی می ریخت) شیطان در (طرح و) آرزوی او (مسائلی را) القا می کرد، لکن خداوند هر چه را که شیطان القا می کرد از بین می برد، سپس آیات خود را استحکام می بخشید و خداوند آگاه و حکیم است.

نکته ها:

مردم در برابر وسوسه های شیطان چند دسته اند:

۱- افرادی وسوسه ی شیطان در روحشان کارساز است. «يُوسِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ» (۱)

۲- بعضی ها شیطان با آنان تماس می گیرد، ولی فوراً متوجه می شوند و او را طرد می کنند.

ص: ۵۷

«مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَدَّكَّرُوا» (۱)

۳- گروهی، شیطان همیشه با آنهاست. «فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ» (۲)

پیامبران الهی جزء هیچ یک از این سه دسته نیستند، آنان معصومند و شیطان نه قرین آنهاست، نه در روحشان وسوسه می کند و نه با آنان تماس می گیرد، شیطان در طرح و برنامه و آرزوی آنان القائاتی دارد و ناگفته پیداست که حساب طرح پیامبران و برنامه ها و اهدافشان، از حساب شخصی آنان جداست.

پیام ها:

۱- پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله آخرین پیامبر است. «قَبْلِكَ» (در تمام قرآن درباره ی پیامبر اسلام، کلمه ی بعدک وجود ندارد).

۲- تضاد میان حق و باطل، یک جریان دائمی است. مِّن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ ...

۳- همه ی پیامبران در یک سطح نیستند. «رَسُولٍ - نَبِيٍّ» (رسول مسئول تبلیغ گسترده است، ولی نبی در آن حد نیست).

۴- انبیا برای اهداف خود طرح و برنامه دارند. «تَمَنَّى»

۵- شیطان در انبیا اثری ندارد ولی در اهداف آنان وسوسه می کند. «أُمِّيَّتِهِ»

۶- وسوسه های شیطان، بهترین برنامه ها را نیز تهدید می کند. «أُمِّيَّتِهِ»

۷- در تضاد میان حق و باطل، خداوند باطل را محو و حق را تثبیت می کند.

فَيَنْسُخُ اللَّهُ ... ثُمَّ يُحْكِمُ

۸- در پیروزی حق بر باطل عجله نکنید. «ثُمَّ» رمز دراز مدّت است

۹- حق، بدون حمایت خداوند پایدار نیست. «يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ»

۱۰- تضاد حق و باطل و پیروزی حق بر باطل، نقشه ی حکیمانه و عالمانه ی الهی است. «يُحْكِمُ اللَّهُ - عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

ص: ۵۸

۱- ۱. اعراف، ۲۰۱.

۲- ۲. زخرف، ۳۶.

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقَى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾

تا(خداوند)القائات شیطان را برای آنان که در دل هایشان بیماری است و (نیز) برای سنگدلان، وسیله ی آزمایش قرار دهد و قطعاً ستمگران در دشمنی طولانی و عمیقی هستند.

پیام ها:

۱- القائات شیطان، وسیله ی آزمایش افراد سنگدل و بیمار دل است. «فِتْنَةً» (بیماری روحی و سنگدلی زمینه ای مناسب برای قرار گرفتن در دام فتنه ها و شیطان است).

۲- با این که سنگدلی، نوعی بیماری روحی است، ولی جداگانه مطرح شده تا اهمیت آن مشخص شود. «وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ»

۳- سنگدلانی که تحت تأثیر القائات شیطان قرار گیرند ستمگرند. «وَإِنَّ الظَّالِمِينَ»

وَلِيُعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾

و نیز آگاهان بدانند(وحی کدام است و القائات شیطان کدام، و بدانند) که طرح و آرزوی انبیا حقی است از طرف پروردگار تو، پس به آن ایمان آورند و دل هایشان در برابر آن خاضع گردد و قطعاً خدا کسانی را که ایمان آورده اند به راه مستقیم هدایت می کند.

نکته ها:

القائات شیطان، در برنامه های انبیا و نسخ آنها از طرف خداوند، دو اثر دارد:

۱- وسیله ی آزمایش برای بیمار دلان و سنگدلان است.

۲- خنثی شدن القائات شیطان، سبب نورانیت دل و ایمان اهل علم و آگاهی است.

پیام ها:

۱- علم آن است که به انسان قدرت تشخیص حق از باطل را بدهد. (و تنها محفوظات تقلیدی و سطحی نباشد). و لیعلم انه الحق...

۲- گاهی بهره برداری ها و برداشت های مادی یا معنوی، مربوط به خلق و خوی شخصی افراد است. یک القای شیطانی برای افراد سنگدل فتنه است ولی برای اهل علم، کلید شناخت می شود. «لیعلم»

۳- علم، یک موهبت الهی است که به افراد داده می شود. «أوتوا»

۴- اهل علم نباید سنگدل و بیمار دل باشند. زیرا در این آیه، «أوتوا العلم» در برابر «فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةُ قُلُوبَهُمْ» - که در آیه ی قبل آمده- قرار گرفته است.

۵- علم از اوست «أوتوا العلم»، حق از اوست «الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ»، هدایت هم از اوست. «إِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ»

۶- علم، ایمان و خضوع از مراحل تکامل انسان است. «أوتوا العلم، فَيُؤْمِنُوا، فَتُخْبِتَ»

۷- هر کس گام اول ایمان را برداشت، خداوند او را به گام های بعد هدایت می کند. فَيُؤْمِنُوا ... إِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ

و لَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مَرِيئِهِ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ «۵۵»

و کسانی که کفر ورزیدند همواره از قرآن و نبوت در شک هستند، تا زمانی که قیامت به طور ناگهانی برای آنان فرا رسد، یا عذاب روز عقیم (روزی که بر جبران گذشته قادر نیستند) به سراغشان آید.

پیام ها:

۱- اگر شک و تردید، مقدمه ی تحقیق و ایمان شود ارزشمند است؛ اما شک و تردید دائمی پایانش انحراف و عذاب است. «لَا يَزَالُ»

۲- از همه ی مردم انتظار ایمان نداشته باشید، زیرا برای گروهی از آنان هیچ دلیل

و برهانی مؤثر نیست. لَا يَزَالُ ... فِي مِرْيَةٍ

۳- کسی که خط کفر و مبارزه با حق را پذیرفت، در برابر هر حقیقتی با سوء ظن و تردید برخورد می کند. «الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ»

۴- چون مرگ و قیامت ناگهانی است، هرگز غافل نباشیم. «بَعَثَهُ»

۵- بعد از برپایی قیامت، فرصتی نیست که گذشته ی خود را جبران کنیم. «عَقِيمٍ»

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾

در روز قیامت حکومت برای خداست، او در میان مردم حکم و داوری می کند، پس کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند در باغ های پر نعمت (بهشت) خواهند بود.

پیام ها:

۱- روز قیامت، هیچ کس هیچ قدرتی ندارد، جز با اراده ی او. «الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ»

۲- داوری خداوند بر اساس عملکرد ماست. يَحْكُمُ ... فَالَّذِينَ آمَنُوا ... جَنَّاتِ

وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾

و کسانی که کفر ورزیدند و آیات ما را تکذیب کردند، پس برای آنان عذاب خوار کننده ای است.

پیام ها:

۱- مبنای داوری خداوند در قیامت، کفر و ایمان مردم است. يَحْكُمُ ... فَالَّذِينَ آمَنُوا ... وَ الَّذِينَ كَفَرُوا

۲- کیفر کسی که متکبرانه حق را نپذیرد، عذاب خوار کننده است. وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا ... لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾

و کسانی که در راه خدا هجرت کنند، سپس کشته شوند یا بمیرند قطعاً خداوند رزق نیکویی به آنان خواهد داد، و همانا خداوند بهترین روزی دهندگان است.

لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

بی تردید خداوند آنان را در محلی وارد می کند که مورد رضایتشان باشد، همانا خداوند دانا و بردبار است.

پیام ها:

۱- هجرت هدفدار یک ارزش است. «وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا»

۲- مرگ افراد مهاجر همسنگ شهادت است. «قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا» (مرگ یا شهادت مهم نیست، مهم در راه خدا بودن است)

۳- در راه خدا ناکامی نیست، اگر بندگان شایسته ی خداوند از لذت های دنیا محروم شوند به نعمت های بزرگ آخرت می رسند. «لَيَرْزُقَنَّهُمُ»

۴- تحقق وعده های الهی قطعی است. «لَيَرْزُقَنَّهُمُ» (حرف لام و حرف نون)

۵- رزق دنیا گاهی نیکوست و گاهی تلخ، ولی بهشتیان تنها از رزق نیکو برخوردارند. «رِزْقًا حَسَنًا»

۶- رازق واقعی خداست و دیگران واسطه ی رزق هستند. «خَيْرُ الرَّازِقِينَ»

۷- مسکن و جایگاه دل پذیر از برجسته ترین نمونه های رزق نیکو است. رِزْقًا حَسَنًا ... مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ

ذَلِكَ وَ مَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لِيُنْصَرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

(آری)، مطلب چنین است، و هر کس به همان مقدار که به او ستم شده مجازات کند، ولی باز هم به او ظلم شود، قطعاً خداوند او را یاری خواهد کرد، البته خداوند بخشایشگر و آمرزنده است.

نکته ها:

در تفسیر نمونه می خوانیم: مشرکان در ماه محرم گفتند: چون مسلمانان جنگ در این ماه را حرام می دانند، ما به آنان هجوم ببریم زیرا آنان از خود دفاعی نمی کنند. لکن این آیه می فرماید: دفاع از خود واجب است، در هر ماهی که باشد.

پیام ها:

۱- دفاع، حقّ طبیعی هر انسانی است. «وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوِقِبَ بِهِ»

۲- عدالت، در همه جا یک ارزش است. «بِمِثْلِ مَا عُوِقِبَ»

۳- یاور مظلومان خداست. «لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ»

۴- یاری مظلوم، همیشه با نابودی ظالم همراه نیست. خداوند مظلوم را یاری می کند، ولی ممکن است ظالم نیز به دلیلی مورد عفو الهی قرار گیرد. «لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ - لَعَفُوٌّ غَفُورٌ»

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ يُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَ أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

این (وعده ی نصرت الهی) به خاطر آن است که خداوند (بر هر چیزی قادر است، اوست که) شب را در روز فرو می برد و روز را در شب فرو می برد، البته خداوند شنوا و بیناست.

نکته ها:

در آیه ی قبل خداوند فرمود: «لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ»، ما مظلوم را یاری می کنیم. در این آیه و آیه ی بعد به دلایل و زمینه های نصرت، اشاره کرده و آن عبارت است از:

۱- قدرت خداوند «يُولِجُ اللَّيْلَ» ۲- علم او «سَمِيعٌ بَصِيرٌ» ۳- حق بودن او «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ» ۴- بزرگی و عظمت او «الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ».

پیام ها:

۱- مشت، نمونه ی خروار است. قدرت و علم خدا در تغییر شبانه روز، نشانه ی قدرت او بر نصرت بندگان است. «يُولِجُ اللَّيْلَ»

۲- تغییرات شب و روز تصادفی نیست و تدبیر امور جهان، مدبری حکیم و دانا دارد. يُولِجُ ...

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

این (یاری مظلوم از سوی خداوند) به خاطر آن است که خداوند حق است و هر چه را غیر از او بخوانند، آن باطل است؛ البته خداوند، بلند مرتبه و بزرگ است.

پیام ها:

۱- جا به جایی شب و روز نشانه ای گویا از تدبیر و ربوبیت و یکتائی اوست.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ

۲- هر معبودی جز او موهوم است. بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ ... مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ

۳- خدای متعال معیار حق است، نه چیز دیگر. «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ»

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتَصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾

آیا ندیدی که خداوند از آسمان، آبی فرو فرستاد، آنگاه زمین سرسبز گشت؟ همانا خداوند دارای لطف و آگاهی است.

پیام ها:

۱- مطالعه در هستی، زمینه ی ایمان به خداست. «أَلَمْ تَرَ»

۲- خداوند در جهان هستی، بر اساس عوامل طبیعی کار می کند. «أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ»

۳- آثار و برکات طبیعت از اوست. (اگر باران، زمین و طبیعت مرده را سبز و خرم می کند، این هم لطف الهی است). «فَتُصْبِحُ - إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ»

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ «۶۴»

آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است مخصوص اوست، و در حقیقت، این خداوند است که بی نیاز و ستوده است.

نکته ها:

وجود انسان، سراسر فقر و به هوا، غذا، مسکن، لباس و چیزهای دیگر محتاج است و اگر چند روزی در شاخه ای از امور خود را بی نیاز بیندارد، دست به طغیان می زند و عوارض و خطراتی به دنبال دارد، مانند: بی تفاوتی، غفلت، استثماری، ولی خداوند «الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ»، بی نیاز مطلق و شایسته ی هر گونه ستایش است.

پیام ها:

۱- هستی محتاج و نیازمند است و او تنها بی نیاز. إِنَّ اللَّهَ لَهُ الْغَنِيُّ ...

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلُوكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ «۶۵»

آیا ندیدی که خداوند آنچه را در زمین است و نیز کشتی هایی که به امر او در دریا می روند برای شما رام کرده است و آسمان را نگاه داشته تا جز به فرمان او به زمین نیفتد؟ همانا خداوند نسبت به مردم رأفت و رحمت دارد.

نکته ها:

مراد از تسخیر موجودات آن است که همه در مسیر کام گیری و منافع بشر قرار داده شده، مثلاً خورشید مسخر ماست یعنی از او بهره مند می شویم.

نام بردن از کشتی در کنار نعمت های زمینی به خاطر نقش مهم آن است، همین امروز نیز اگر یک روز کشتی ها متوقف شوند، چرخ اقتصاد دنیا فلج می شود.

پیام ها:

۱- مطالعه ی آفرینش، هم ایمان آفرین است و هم عشق آفرین. «أَلَمْ تَرَ»

۲- تسخیر جهان هستی، به اراده ی خداست. «أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ»

۳- انسان می تواند بر زمین و پدیده های آن غالب شود و حق مشروع اوست.

«سَخَّرَ لَكُمْ» (انسان شریف ترین پدیده های زمین است).

۴- سیر طبیعت، در مسیر اراده ی خداوند است. «تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ»

۵- آسمان و اجرام آن ساقط شدنی است و خداوند آنها را نگاه داشته است.

«يُمْسِكُ»

۶- برپائی نظام آفرینش و مصونیت آن از فروپاشی به حفظ دائمی خداوند نیازمند است. «يُمْسِكُ»

۷- قوانین طبیعی، مانع اراده ی الهی نیست. «إِلَّا بِإِذْنِهِ»

۸- دلیل الطاف الهی، رأفت و لطف اوست. «إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ»

رام بودن طبیعت برای انسان، حرکت کشتی در دریا و امیتت زمین از برخورد کرات آسمانی به آن جلوه های رأفت و رحمت گسترده الهی است. سَخَّرَ لَكُمْ ... تَجْرِي فِي الْبَحْرِ ... يُمْسِكُ السَّمَاءَ ... لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ

۹- همه ی مردم مورد لطف خداوند هستند. بِالنَّاسِ لَرُؤُفٌ ...

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

و او کسی است که شما را زنده کرد، سپس می میراند، بار دیگر زنده می کند؛ البته انسان بسیار ناسپاس است.

پیام ها:

۱- با اینکه مرگ و حیات و گذشته و حال و آینده انسان بدست خداوند است، ولی باز انسان سرکشی و ناسپاسی می کند.
أَحْيَاكُمْ ... إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُونَكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٧﴾

برای هر امتی (شریعت و) آیینی قرار داده ایم که عمل کننده به آن باشند، پس نباید در (باره ی) این امر با تو نزاع کنند (که چگونه آیین تازه ای آورده ای؛ مردم را) به راه پروردگارت دعوت کن، همانا تو بر هدایت مستقیم قرار داری.

نکته ها:

چون انسان ها، نیازهای موسمی و اجتماعی و غیر ثابتی دارند، باید علاوه بر دستورات کلی و ثابت، در شرایط مختلف دستورات جدیدی صادر شود، همان گونه که پزشک نسخه های خود را در شرایط گوناگون بیمار تغییر می دهد و در زمان ما مسائل جدید را فقها در چارچوب قوانین کلی و ثابت برای مسلمانان تعیین می نمایند.

بعضی «منسک» را مصدر به معنای «نسک» و قربانی کردن گرفته اند که معنای آیه این می شود: ما برای هر امتی نوعی قربانی قرار دادیم که آنان انجام دهنده آن بودند، بنابراین مشرکان نباید به برنامه قربانی تو بهانه ای بگیرند.

پیام ها:

۱- خداوند، هیچ امتی را بدون مکتب نمی گذارد. «لِكُلِّ أُمَّةٍ»

۲- دین باید از طرف خدا باشد. «جَعَلْنَا»

ص: ۶۷

۳- مردم باید در راه الهی گام بردارند. «هُم نَاسِكُوهُ»

۴- وظیفه ی مبلغ، هدایت امت و استقامت در این راه است. «وَ اذْعُ اِلَيَّ رَبِّكَ»

۵- راه درست، راه انبیاست. «اِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى»

۶- در برابر جدال و ستیز و تضعیف مخالفان، تقویت رهبران حق لازم است. «فَلَا يَنَازِعُكَ فِي الْاَمْرِ ... اِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ»

۷- کسی که مسئول ارشاد دیگران است باید تسلط بر راه حق و مستقیم داشته باشد. «لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ»، «اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ» (۱) (کلمه «علی» رمز تسلط است)

وَ اِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ «۶۸»

و اگر (کفار) با توبه جدال برخاستند، پس به آنان بگو: خداوند به آنچه شما عمل می کنید آگاه تر است.

اللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ «۶۹»

خداوند در روز قیامت، میان شما در مورد آنچه اختلاف می کردید داوری خواهد کرد.

پیام ها:

۱- خداوند پیامبرش را دلداری و آموزش می دهد. «وَ اِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ»

۲- انبیا با آن همه معجزه و منطق، باز گرفتار افراد لجوج بودند. «وَ اِنْ جَادَلُوكَ»

۳- یاد خدا و واگذاری امور به او، بهترین وسیله ی آرامش است. «وَ اِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ ...»

۴- با افراد لجوج و اهل جدل درگیر نشوید. «وَ اِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ»

۵- در قیامت، داور و حاکم همان خدای متعال است که شاهد و آگاه است. «اللّٰهُ»

ص: ۶۸

أَعْلَمُ - اللَّهُ يَحْكُمُ» (قضاوت کامل در سایه علم کامل است)

۶- ایمان به علم و داوری خداوند، آرامبخش مؤمنان و تهدید کننده ی کافران است. «اللَّهُ أَعْلَمُ - اللَّهُ يَحْكُمُ»

۷- ایمان به قیامت بهترین اهرم برای مهار کردن اختلاف ها و مجادله هاست. «اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» ۸- درگیری جبهه حق با باطل سابقه ای بس طولانی دارد. «كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ» (کلمه ی «كُنْتُمْ» همراه با فعل مضارع، نشانه ی سابقه طولانی است)

أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» (۷۰)

آیا نمی دانی که خداوند آنچه را در زمین و آسمان است می داند؟ همه ی اینها در کتاب (ثبت) است و این بر خداوند آسان است.

پیام ها:

۱- علم خداوند نسبت به تمام هستی یکسان است. «يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»

۲- علم خداوند در کتابی ثبت است. «فِي كِتَابٍ» (یا اعمالی که شما انجام می دهید که در دو آیه قبل به آن اشاره شد، در کتاب ثبت است)

۳- احاطه ی علمی خداوند بر همه ی امور و ثبت آن در کتابی مخصوص، برای او آسان است. «عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ»

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ» (۷۱)

و کافران، غیر از خداوند چیزی را می پرستند که او هیچ گونه دلیلی بر آن نازل نکرده است، و آنها نسبت به آن هیچ گونه اطلاعی ندارند و برای ستمگران هیچ یآوری نیست.

دیدگاه مشرکان این بود که خداوند به بعضی اشیا و بت ها قدرت تدبیر و تصمیم عطا کرده ولی خودش فوق همه آنهاست، آنان خیال می کردند که جهان تحت تدبیر خدایان (ارباب) است و خدا را «رب الارباب» و خدای خدایان می پنداشتند. این آیه می فرماید: خداوند هیچ گونه اقتداری به هیچ یک از معبودهای خیالی شما نداده و هستی تحت تدبیر خدای یکتاست. «يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا»

شاید مراد از نزول سلطان در آیه، سلطه ی علمی است. یعنی مشرکان به سراغ معبودها و بت هایی می روند که هرگز خداوند دلیل و برهانی از علم و منطق یا وحی به حمایت آنان نفرستاده است.

پیام ها:

۱- انگیزه ی پرستش، یا فرمان الهی است: «يُنزَلُ بِهِ سُلْطَانًا»، یا رهنمود عقل و علم است: «لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ» و یا به امید یاری و استمداد اوست. «مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ» و مشرکان هیچ کدام را ندارند.

۲- هر پرستشی که بدون دلیلی از وحی و علم باشد، ظلم است. «وَمَا لِلظَّالِمِينَ»

وَ إِذَا تَتَلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَشِطُّونَ بِالذِّينِ يَتُلَوْنَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا قُلْ أَفَأَبْتِكُمْ بِشَرِّ مَنْ ذَلِكُمْ النَّارُ وَعَدَّهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ بئسَ الْمَصِيرُ (۷۲)

و هنگامی که آیات روشن ما بر آنان خوانده می شود، در چهره ی کسانی که کفر ورزیدند ترش روئی و خشم را می شناسی (به گونه ای که) نزدیک است به کسانی که آیات ما را بر آنان می خوانند حمله کنند، (به آنان) بگو:

آیا شما را به چیزی بدتر از این خبر دهم؟ آتشی که خداوند به کافران وعده داده است، و چه بد سرانجامی است.

کلمه ی «يَسْطُونَ» از «سطو» به معنای حمله و تهاجم است.

در مبارزه میان کفر و ایمان، لبه تیز حمله های کافران، روی مراکز و شخصیت های معنوی و فرهنگی متمرکز است، آنان گاهی مراکز عبادت را هدف قرار می دهند که در آیه ی ۴۰ همین سوره خواندیم: «لَهَيْدِمَتْ صَوَامِعَ وَبِيْعَ» و گاهی بدنبال حمله به مبلغان و مروّجان دین یا مستمعین آنان هستند. «يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ»

پیام ها:

۱- کافران همیشه حالت انکار دارند. إِذَا تَتَلَّوْا ... تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ

۲- خداوند با کافران اتمام حجّت می کند. «تَتَلَّوْا عَلَيْهِمْ»

۳- حجّت و استدلال باید روشن باشد. «بَيِّنَاتٍ»

۴- بغض و کینه ی کافران پوشیده نمی ماند. «تَعْرِفُ - يَسْطُونَ»

۵- انکار قلبی و روحی در جسم اثر می گذارد. «فِي وُجُوهِ»

۶- کسی که برهان ندارد، به حمله و یورش تمسّک می جوید. «يَسْطُونَ» (توسّل به زور نشانه ی عجز در منطق است)

۷- مبلغان یا گروندگان به دین، خود را برای حمله ی مخالفان آماده کنند. «يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ»

۸- تبلیغات روشنگر دینی، آتش تندی است به جان کافران. «بَشَرٌ مِّنْ ذَلِكُمُ النَّارُ»

۹- در انذار و تهدید افراد لجوج، از دوزخ یاد کنید. «النَّارُ»

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاذْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسئَلُ بِهِمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾

ای مردم! مثلی زده شده است، پس به آن گوش فرا دهید، همانا کسانی که به جای خدای یکتا می خوانید، هرگز نمی توانند مگسی بیافرینند، هر چند

برای این کار اجتماع کنند، و اگر آن مگس چیزی از آنان بریابد، نمی تواند از او بازستاند، طالب و مطلوب هر دو ناتوانند.

﴿مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (۷۴)

(مشركان)، خدا را آن گونه که شايسته اوست بزرگ نداشتند، قطعاً خداوند نيرومند و شكست ناپذير است.

پیام ها:

۱- نحوه خطاب باید با مخاطبان تناسب داشته باشد. ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ - تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (مشركان در مرحله ای نيستند که به آنان بهتر از ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ گفته شود)

۲- در ارشاد و تبليغ، ابتدا مردم را برای شنيدن آماده کنيم، سپس سخن بگوئيم.

﴿ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ﴾

۳- در مثال های قرآنی، دقت و توجه کنيم. ﴿فاستَمِعُوا لَهُ﴾

۴- اگر انسان ها، همه ی توان خود را هم به کار گیرند، نمی توانند موجود زنده ای خلق کنند. ﴿لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ﴾

۵- مخلوقات کوچک را کوچک نشمریم. ﴿إِنْ يَسْأَلُهُمُ الذُّبَابُ﴾

۶- کسی که در برابر يك مگس عاجز است، لایق نيست پرستش شود.

﴿لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ﴾

۷- مشركان خدا را قبول داشتند، ولی غير او را نیز می پرستیدند. (قدردانی صحيح از خداوند، يکتا پرستی است). ﴿مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾

۸- انگیزه ی شرک، استمداد از شريك هاست، ولی باید غير خدا را کنار گذاشت و تنها به سراغ او رفت، که قدرت و عزت مخصوص خداوند است. ﴿إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

خداوند از میان فرشتگان و مردم رسولانی برمی انگیزد، همانا خداوند شنوا و بیناست.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾

آنچه را پیش روی آنها و پشت سر آنهاست می داند و تمام کارها به خدا بازگردانده می شود.

نکته ها:

کلمه «اصطفی» از «صفوه» به معنای خالص و ناب است و برگزیدن ناب نشانه آن است که بعضی از مردم و فرشتگان لیاقت دارند و ناب و خالص هستند.

ابوذر از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل می کند که تعداد انبیا یکصد و بیست و چهار هزار نفرند که سیصد و سیزده نفرشان رسول بودند. (۱)

فرشتگان خداوند یکسان نیستند؛ هم مقام آنان تفاوت دارد و هم مسئولیت آنان. مقام بعضی مانند جبرئیل و میکائیل و عزرائیل از سایرین برتر است.

پیام ها:

۱- گزینش پیامبر، حقّ خداست، که خالق و بصیر است. «يَصْطَفِي - بَصِيرٌ» (شاید کلمه سمیع و بصیر رمز آن باشد که ما هر کس را انتخاب می کنیم و مسئولیت می دهیم، بر کارشان نظارت و حمایت داریم)

۲- هر کسی لیاقت و استعداد پیام رسانی الهی ندارد. «مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ»

۳- عالم، محضر خداست. «يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ»

۴- اکنون که خدا می داند و همه به سوی او می رویم، گناه نکنیم. يَعْلَمُ ... تُرْجَعُ

۵- خداوند آفرینش را طوری آفریده که بازگشت همه ی مسائل به سوی اوست.

ص: ۷۳

«وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ»

۶- حرکت هستی به سوی خدا، به خواستن یا نخواستن آنها نیازی ندارد. «تُرْجَعُ»

۷- کاروان هستی به سوی هدفی مشخص، روان است. «تُرْجَعُ الْأُمُورُ»

□ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۷۷﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید! رکوع کنید و سجده نمایید و پروردگارتان را عبادت کنید و کار نیک انجام دهید، باشد که رستگار شوید.

نکته ها:

با اینکه رکوع و سجود از مصادیق عبادت هستند ولی در این آیه نام آن دو در کنار «وَاعْبُدُوا» آمده که نشانه ی اهمیت نماز و این دو رکن نماز است.

برای سعادت انسان دو برنامه مطرح شده و رستگاری او در انجام هر دو نوع عمل است:

الف: برنامه های ثابت مانند رکوع و سجود و عبادت های دیگر. ب: برنامه های متغیر و تابع زمان و مکان که در هر زمان کار خیر مصداق خاصی دارد. «آمَنُوا ارْكَعُوا ... وَافْعَلُوا الْخَيْرَ»

پیام ها:

۱- کار خیر (و ابتکارات و اختراعات و خدمات)، زمانی مؤثر است که در سایه ی ایمان و بندگی خدا باشد. «آمَنُوا ارْكَعُوا ... وَافْعَلُوا الْخَيْرَ»

۲- حتی با رکوع و سجود و تعبد و کار خیر، رستگاری خود را قطعی ندانید، زیرا آفت غرور و حبط عمل در کار است. «لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

۳- فلاح و رستگاری، آخرین مرحله ی تکامل است که بعد از انجام عبادات و کارهای خیر باید امید آن را داشت. «لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِثْلَهُ أَيْ كَمِثْلِهِمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَ فِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً عَلَيْكُمْ وَ تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ اعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ (٧٨)» و در راه خدا جهاد کنید چنان که شایسته جهاد (در راه) اوست، او شما را (بر همه ی اَمت ها) برگزید و در دین (اسلام) هیچ گونه دشواری بر شما قرار نداد، آیین پدرتان ابراهیم (را پیروی کنید)، او که شما را از قبل مسلمان نامید و در این (کتاب نیز مطلب چنین است) تا این پیامبر بر شما گواه باشد و شما بر مردم گواه باشید، پس نماز بر پا دارید و زکات بپردازید و به خدا تمسک جوید، که او مولا و سرپرست شماست، پس چه خوب سرپرستی است و چه خوب یآوری.

نکته ها:

می دانیم که گواه بودن، به علم و عدالت نیاز دارد و همه ی مردم نه عادلند و نه آگاه که بتوانند بر دیگران شاهد باشند، بنابراین، مراد از گواه بودن مسلمانان که در این آیه عنوان شده است، بعضی از آنان هستند که هم به اعمال و رفتار مردم علم دارند و هم امین و عادلند و چنین افرادی همان گونه که در روایات می خوانیم، اهل بیت پیامبر و امامان معصوم علیهم السلام هستند که اعمال و رفتار ما بر آنان عرضه می شود.

خداوند در آغاز این سوره، از زلزله عظیم قیامت و عذاب شدید الهی یاد کرد و در پایان سوره از جهاد و نماز و زکات سخن گفت و یادآور شد که او برای همه بندگان، مولا و سرپرست و یآوری نیکوست، این نکته به ما می آموزد که برای نجات از خطرهای زلزله ی عظیم قیامت و عذاب شدید الهی، بنده ی او باشیم و به او پناه ببریم که «فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ».

نفی «حَرَجٍ» به معنای سخت نبودن احکام الهی نیست، زیرا در همین آیه که می فرماید:

جهاد کنید آن گونه که حق جهاد است. و ناگفته پیداست که جهاد کار بس سختی است. پس مراد از نبودن حرج در دین آن است که اسلام بن بست ندارد. مثلاً در فرمان جهاد افراد بیمار، لنگ، نابینا، سالمند و زنان و کودکان و ناتوانان معافند، ولی دفاع با همه ی سختی آن وظیفه است.

پیام ها:

۱- ارزش کارها، به انگیزه و شیوه و مقدار آن بستگی دارد. (جهادی ارزش دارد که با تمام توان در راه خدا باشد) «فِي اللَّهِ حَقٌّ جِهَادِهِ»

۲- هم به مردم شخصیت دهید، «اجْبِبَاكُمْ - أَبِيكُمْ - تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» و هم سخت گیری نکنید. «مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ»

۳- در وضع قانون، مراعات توان مردم را بکنیم. «مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ»

۴- اسلام، دین آسان و احکام آن انعطاف پذیر است. در زمان ها و مکان های مختلف، شایستگی اجرا شدن را دارد. «مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ»

۵- اسلام آئین ابراهیمی و سابقه بس درخشان دارد. «هُوَ سَمَّاكُمْ الْمُسْلِمِينَ»

۶- پیامبران، پدران امت ها هستند. «أَبِيكُمْ»

۷- «مسلمان» نام مبارکی است که از قبل برای ما انتخاب شده است. «مِنْ قَبْلُ»

۸- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر اعمال ما گواه است. «لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً»

۹- نماز و زکات، تشکر از خداوند است. (باید به شکرانه ی برگزیدگی و سابقه و لیاقت و گواه بودن امت اسلام، نماز به پا داشت. فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ...

۱۰- تنها به برگزیده بودن و نام اسلام و مسلمانی تکیه نکنیم، با نماز و زکات و تمسک به خدا، این افتخارات را پاسداری کنیم. «فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ»

۱۱- مشروعیت ولایت ها و حکومت های بشری در گرو منتهی شدن به ولایت الهی است. «هُوَ مَوْلَاكُمْ»

«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

این سوره که یکصد و هجده آیه دارد، در مکه نازل شده است.

با توجه به بیان سیمای مؤمنان و آثار و نشانه های ایمان در آیات ابتدایی این سوره، نام «مؤمنون» برای آن انتخاب گردیده است. البته سرگذشت پیامبرانی چون حضرت نوح، هود، موسی و عیسی علیهم السلام و پاسخ اقوام مختلف به دعوت آنان در ادامه آمده است.

در فضیلت تلاوت این سوره، امام صادق علیه السلام می فرماید: تداوم بر تلاوت این سوره خصوصاً در روزهای جمعه، مایه ی سعادت دنیا و آخرت و همنشینی با پیامبران الهی در فردوس برین می گردد. [\(۱\)](#)

ص: ۷۹

به نام خداوند بخشنده مهربان

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾

قطعا مؤمنان رستگار شدند. همان کسانی که در نمازشان خشوع دارند.

نکته ها:

در قرآن، یازده مورد کلمه ی فلاح (رستگاری) با کلمه ی «لَعَلَّ» (شاید) همراه است: «لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» لکن در سه مورد بدون این کلمه و به طور حتمی مطرح شده است، یکی در همین سوره و یکی در سوره ی شمس: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا» و دیگری در سوره ی اعلی: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى». از مقایسه این سه مورد با یکدیگر، روشن می شود که ایمان و تزکیه دارای جوهر واحدی هستند.

برترین و آخرین هدف تمام برنامه های اسلام، فلاح و رستگاری است. در بسیاری از آیات قرآن از تقوا سخن گفته شده و هدف از احکام دین هم رسیدن به تقواست: «لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (۱) و آخرین هدف تقوا نیز فلاح است: «وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۲) جالب است که مهم ترین و آخرین هدف دین اسلام در اولین شعار آن آمده است: «قولوا لا اله الا الله تفلحوا» به یگانگی خداوند ایمان آورید و «لا اله الا الله» بگوئید تا رستگار شوید.

هر شبانه روز، در اذان و اقامه ی نمازهای یومیّه جمله ی «حی علی الفلاح» را بیست بار بر زبان می آوریم و هدف نهائی را با فریاد رسا اعلام می کنیم، تا راه را گم نکنیم.

اسلام می گوید: «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ»، «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى» (۳) کسانی رستگارند که ایمان و

ص: ۸۰

۱-۱. بقره، ۱۸۳.

۲-۲. آل عمران، ۱۳۰.

۳-۳. اعلی، ۱۴.

تزکیه ی نفس داشته باشند، ولی کفر می گوید: «قَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَمَ» (۱) فرعون می گفت: امروز هر کس زور و برتری دارد رستگار است.

کلمه ی «فلاح» به معنای رستن است، شاید دلیل اینکه به کشاورز، «فلاح» می گویند آن باشد که وسیله ی رستن دانه را فراهم می کند. دانه که در خاک قرار می گیرد با سه عمل خود را نجات می دهد و به فضای باز می رسد: اول آنکه ریشه ی خود را به عمق زمین بند می کند.

دوم اینکه مواد غذایی زمین را جذب می کند. سوم آنکه خاک های مزاحم را دفع می کند.

آری، انسان هم برای رهایی خود و رسیدن به فضای باز توحید و نجات از تاریکی های مادیات و هوسها و طاغوت ها باید مثل دانه همان سه عمل را انجام دهد: اول ریشه ی عقاید خود را از طریق استدلال محکم کند. دوم از امکانات خدادادی آنچه را برای تکامل و رشد معنوی اوست جذب کند. سوم تمام دشمنان و مزاحمان را کنار زند و هر معبودی جز خدا را با کلمه «لا اله» دفع کند تا به فضای باز توحیدی برسد.

شخصی در حال نماز با ریش خود بازی می کرد، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اگر او در دل خشوع داشت، در عمل این گونه نماز نمی خواند. (۲)

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از خشوع در نماز، فرو نهادن چشم است. (۳)

چه کسانی رستگارند؟

۱. عابدان. «وَ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَ افْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۴) پروردگارتان را پرستش کنید، شاید رستگار شوید.

۲. آنان که اعمالشان ارزشمند و سنگین است. «فَمَنْ ثَقَلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۵)

۳. دوری کنندگان از بخل. «وَ مَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۶) ۴. حزب الله. «أَلَا - إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۷) حزب خدا رستگارند.

۵. اهل ذکر کثیر. «وَ اذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۸) خدایا بسیار یاد کنید تا رستگار شوید.

ص: ۸۱

۱-۱) طه ۶۴

۲-۲) تفسیر کنزالدقائق

۳-۳) بحار ج ۸۱ ص ۲۶۴

۴-۴) حج ۷۷

٥-٥) اعراب ٨

٦-٦) حشر ٩

٧-٧) مجادله، ٢٢.

٨-٨) انفال، ٤٥.

۶. تقوا پیشگان. «فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۱) ای خردمندان! تقوا پیشه کنید تا رستگار شوید.

۷. مجاهدان. «وَ جَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۲) در راه خدا جهاد کنید تا رستگار شوید.

۸. توبه کنندگان. «تُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (۳) ای اهل ایمان! همگی توبه کنید تا رستگار شوید.

پیام ها:

۱- رستگاری مؤمنان حتمی است. «قَدْ أَفْلَحَ»

۲- ایمان، شرایط و نشانه هایی دارد. الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ...

۳- نماز، در رأس برنامه های اسلامی است. «فِي صَلَاتِهِمْ»

۴- در نماز، حالت و کیفیت مهم است. «خَاشِعُونَ»

وَ الَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ (۳) وَ الَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ (۴)

و آنان که از بیهوده روی گردانند. و همان کسانی که زکات می پردازند.

وَ الَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (۵) إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ (۶)

و آنان که دامان خود را (از گناه) حفظ می کنند. مگر در مورد همسرانشان یا کنیزانی که به دست آورده اند، پس آنان (در آمیزش با این دو گروه) ملامت نمی شوند.

فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ (۷)

پس هر کس فراتر از این (همسر و کنیز) طلب کند، پس آنانند که متجاوزند.

ص: ۸۲

۱- ۱. مائده، ۱۰۰.

۲- ۲. مائده، ۳۵.

۳- ۳. نور، ۳۱.

«لغو»، به کار و سخن بیهوده می گویند.

دوری و پرهیز از لغو، مخصوص مسلمانان نیست، قرآن درباره ی خوبان اهل کتاب نیز می فرماید: **وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ** ... (۱) اهل کتاب با ایمان، از لغو گریزانند.

«زکات» در لغت، به معنای رشد و نمو و پاکیزگی است و در اصطلاح، یک نوع مالیات شرعی و از ارکان و واجبات دین است. در جامعه اسلامی، پاسداری از نماز و ناموس، بسیار مهم است. در همین چند آیه، نسبت به ناموس با تعبیر «حَافِظُونَ» و درباره نماز با جمله «عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ» یاد شده است.

دوری از لغو در دنیا، بهره اش، محفوظ ماندن از لغو در قیامت است. «عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ»، «لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِأَغْيَةٍ» (۲)

اعراض از لغو، نباید با بدگویی و تندخویی همراه باشد، زیرا در آیه ی دیگر می فرماید: «وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا» (۳)

در روایات برای لغو، نمونه هایی آمده است از جمله: سخنی که در آن یاد خدا نباشد و یا غنا و لهویات باشد. (۴)

در روایات می خوانیم: جز با زن عقیفه ازدواج نکنید و با کسی که در مال خود او را امین نمی دانید، هم بستر نشوید. (۵)

اهمیت زکات

* زکات، یکی از پنج چیزی است که بنای اسلام بر آن استوار است.

* در قرآن ۳۲ بار کلمه «زکات» و ۳۲ بار واژه «برک» آمده، گویا زکات مساوی با برکت است.

* پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله افرادی را که زکات نمی دادند، از مسجد بیرون کرد.

* حضرت مهدی علیه السلام در انقلاب بزرگ خود، با تارکین زکات می جنگد.

ص: ۸۳

۱-۱. قصص، ۵۲-۵۵.

۲-۲. غاشیه، ۱۱.

۳-۳. فرقان، ۷۲.

۴-۴. تفسیر نورالثقلین.

* کسی که زکات ندهد، هنگام مرگش به او گفته می شود: یهودی بمیر یا مسیحی.

* تارک زکات در لحظه ی مرگ از خداوند می خواهد که او را به دنیا باز گرداند تا کار نیک انجام دهد، اما مهلت او پایان یافته است.

* امام صادق علیه السلام فرمود: اگر مردم زکات بدهند، هیچ فقیری در زمین باقی نمی ماند.

پیام ها:

۱- نشانه ی ایمان، دوری از لغو است. «وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ» (مؤمن باید در تمام کارها و سخنان خود هدف صحیح داشته باشد)

۲- دوری از لغو، به اندازه ای مهم است که بین نماز و زکات ذکر شده است.

«خَاشِعُونَ - مُعْرِضُونَ - لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ»

۳- اهمیت زکات مانند اهمیت نماز است. (در ۲۸ آیه، نماز و زکات در کنار هم آمده است) «فِي صِيَالَتِهِمْ خَاشِعُونَ ، لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ»

۴- اعتقاد به تنهایی کافی نیست، عمل هم لازم است. الْمُؤْمِنُونَ ... فَاعِلُونَ

۵- حیا، شرط ایمان است. «لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ» (آلودگی جنسی، نشانه ی ضعف ایمان است)

۶- شهوت، طغیانگر است و به کنترل و حفاظت نیاز دارد. «حَافِظُونَ»

۷- در ارضای غریزه ی جنسی، محدودیت لازم است ولی ممنوعیت خلاف فطرت است. «إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ»

۸- حیا نابجا ممنوع. همین که اسلام، انجام کاری را اجازه داد، همه ی سنت ها و عادت ها و سلیقه های شخصی و مخالف دین، محکوم است. «غَيْرُ مَلُومِينَ»

۹- قانون شکنی، تجاوز به حدودی که خداوند تعیین نموده می باشد. «الْعَادُونَ»

۱۰- به سراغ گناه رفتن نیز گناه است. «ابْتَغَىٰ - الْعَادُونَ»

وَ الَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾ وَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾

و(مؤمنان رستگار) کسانی هستند که امانت ها و پیمان های خود را رعایت می کنند. و آنان بر نمازهای خود مواظبت دارند.

أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

آنان وارثانند. کسانی که بهشت برین را ارث می برند و در آن جاودانه خواهند ماند.

نکته ها:

اشاره

کلمه ی «فردوس» به معنای بوستان، برترین جای بهشت می باشد. (۱) و چون به جای جنت بکار رفته، برای آن ضمیر مؤنث آمده است.

امام صادق علیه السلام در پاسخ از حکم استمناء، آیه ی ۷ را تلاوت فرمودند. (۲)

اهمیت امانت در روایات

* به نماز و روزه و حج مردم ننگرید، به صداقت و امانتداری آنان بنگرید. (۳)

* پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در آخرین لحظه های عمر خود به حضرت علی علیه السلام فرمود: «اد الامانه الى البر و الفاجر فيما قل و جل حتی الخیط و المخیط» امانت را به صاحبش برگردان، چه نیکوکار باشد و چه گناهکار، ارزشمند باشد یا ناچیز، اگر چه مقداری نخ باشد و یا پارچه و لباسی دوخته شده. (۴)

* همه ی نعمت های مادی، معنوی و سیاسی، امانت الهی هستند. (امام خمینی قدس سره فرمود:

جمهوری اسلامی امانت الهی است)

ص: ۸۵

۱-۱. تفسیر در المثنور.

۲-۲. وسائل، ج ۱۸، ص ۵۷۵.

۳-۳. میزان الحکمه و سفینها البحار، واژه «امانت».

۴-۴. بحار، ج ۷۷، ص ۲۷۳.

*قرآن کریم برخی از اهل کتاب را که امانتدار هستند، ستوده است. «وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ» (۱) اگر به برخی از اهل کتاب، مال فراوانی به امانت بسپاری، آن را به تو برمی گرداند.

پیام ها:

۱- مؤمن، متعهد است. «عَهْدِهِمْ رَاعُونَ» خلف وعده، نشانه ی ضعف ایمان است.

۲- مراعات عهد و پیمان لازم است، گرچه در عمل نتوانیم وفا کنیم. «رَاعُونَ» نه «موفون»

۳- در معرفتی سیمای مؤمنان، نماز هم در ابتدا مطرح شد: «فِي صِيْلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ» و هم در پایان «عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ» این تکرار و تأکید، نشان اهمیت نماز است.

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾

و همانا ما انسان را از عصاره ای از گل آفریدیم. سپس او را به صورت نطفه در جایگاهی استوار قرار دادیم.

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾

سپس از نطفه، لخته خونی آفریدیم، آن گاه لخته خون را پاره گوشتی ساختیم و پاره گوشت را به صورت استخوان هایی در آوردیم، و استخوان ها را با گوشت پوشانیدیم، سپس آن را آفرینش تازه ای دادیم، پس شایسته ی تکریم و تعظیم است خداوندی که بهترین آفرینندگان است.

ص: ۸۶

نکته ها:

کلمه ی «سِبَالِهِ» به معنای عصاره و کلمه «عَلَقَهُ» به معنای خون غلیظ و بسته شده و کلمه «مُضَغَهُ» به معنای پاره گوشت بدون استخوان است.

امام باقر علیه السلام فرمودند: مراد از «خَلَقًا آخَرَ» دمیده شدن روح در بدن است. (۱)

مراد از «أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» به فرموده امام رضا علیه السلام آن است که قدرت آفریدن را خدا به دیگران نیز داده، مثلاً حضرت عیسی از طرف خداوند می آفریند. (۲) «أَخْلَقَ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ» (۳)

دلایل بهترین خالق بودن خداوند بسیار است از جمله:

الف: خالقیت او دائمی است.

ب: محدودیت به اشیا خاصه ندارد.

ج: تنوع در آن نامحدود است.

د: از ساده ترین چیز مهم ترین را می سازد.

ه: مواد اولیه اش از خودش می باشد.

و: در ساختن تقلید نمی کند.

ز: پشیمانی و تردید در او راه ندارد.

ح: بر اساس رحمت می آفریند، و تمام ساخته هایش هدفدار است.

ط: ساخته او با نظام هستی هماهنگ است.

پیام ها:

۱- یاد گذشته ها و ضعف های انسان و توجه به قدرت و لطف خداوند، زمینه ای است برای تقویت ایمان و عبادت بیشتر. «لَقَدْ خَلَقْنَا»

۲- آفرینش انسان در چند مرحله انجام گرفته است. طین - نُطْفَه - عَلَقَه ...

۳- با این که مادر انواع حرکت ها را دارد، ولی رحم او برای فرزند، جایگاهی

- ١-١. تفسير نورالثقلين.
- ٢-٢. بحار، ج٤، ص١٤٧.
- ٣-٣. آل عمران، ٤٩.

مطمئن است. «فَرَارٍ مَكِينٍ»

۴- تمام مراحل آفرینش، زیر نظر خداوند است. «خَلَقْنَا - فَكَسَوْنَا - أَنْشَأْنَا»

۵- ارزش انسان به روح اوست. «خَلَقًا آخِرًا»

۶- خودشناسی، مقدمه‌ی خداشناسی است. «نُطْفَةً، عَلَقَةً، مُضْغَةً - فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»

ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ» (۱۵) ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ» (۱۶)

سپس بدون تردید بعد از آن (مراحل) می میرید. آن گاه شما روز قیامت برانگیخته می شوید.

نکته ها:

خداوند در این آیات، مردن را قطعی و حتمی شمرده است، در این جا ذکر کلامی از امیرالمؤمنین علیه السلام مناسب است:

فلو أن احدا يجد الى البقاء سلما او لدفع الموت سيلا لكان ذلك سليمان بن داود عليه السلام الذى سخر له ملك الجن و الانس، مع النبوه و عظيم الزلفه... رمته قسى الفناء بنبال الموت. (۱)

حضرت فرمود: اگر کسی برای ماندن همیشگی در دنیا چاره ای می اندیشید یا برای برطرف کردن مرگ راهی می یافت، او سلیمان پسر داود علیه السلام بود که بر جن و انس حکومت داشت، علاوه بر آن که پیامبر بود و مقام و منزلتی بزرگ داشت... (با این حال) کمان های نیستی با تیرهای مرگ، او را از پای درآوردند (و از جهان هستی رخت بر بست).

آیه ی قبل سیر تکامل خلقت انسان را بیان و خداوند به خود تبریک گفت، این دو آیه نیز مراحل نهائی تکامل را پس از مرگ بیان می کند.

ص: ۸۸

پیام ها:

- ۱- مرگ نبودن نیست، مرحله ای از تکامل است. «ثُمَّ إِنَّكُمْ بِعَدِّ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ»
- ۲- مرگ، سرنوشت قطعی انسان است. ثُمَّ إِنَّكُمْ ... لَمَيِّتُونَ («ان» و حرف «لام» و جمله ی اسمیه همه نشانه ی تأکید است)
- ۳- آفرینش انسان، هدفدار است. «ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ»
- ۴- میان مرگ و رستاخیز فاصله طولانی است. («ثُمَّ» نشان فاصله ی طولانی است)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

و همانا ما بالای سر شما هفت راه (هفت آسمان) آفریدیم، و ما از خلق (و جهان هستی) غافل نبوده ایم.

نکته ها:

شاید مراد از کلمه «طَرَائِقَ»، راه عبور فرشتگان و یا راه و مدار حرکت کرات باشد و ممکن است منظور، هفت آسمان باشد که به یکدیگر راه دارند.

آیات قبل، آفرینش انسان را طرح کرد و این آیه آفرینش آسمان ها را.

پیام ها:

- ۱- خداوند، هم خالق است و هم ناظر. (عالم محضر خداست) «وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ»
 - ۲- آفریدن و تدبیر جهان هستی، مدیریت دائمی لازم دارد. «وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ»
- وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ ﴿١٨﴾
- و از آسمان، آبی به اندازه ی (معین) فرو فرستادیم، و آن را در زمین جای دادیم و همانا ما بر بردن آن قادریم.

پیام ها:

۱- قدرت خداوند، در دادن و گرفتن نعمت ها یکسان است. «أَنْزَلْنَا - ذَهَابٍ»

۲- قطره های باران، حساب و کتاب دارد. «بِقَدَرٍ» (باران یک پدیده ی طبیعی بی هدف و بی حساب نیست).

۳- ذخیره سازی آب از الطاف الهی و نشانه ی غافل نبودن از خلق است. «وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ وَأَنْزَلْنَا... فَأَسْكَنَّاهُ»

۴- خداوند بر پدیده ها حاکم است. «وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ»

۵- فکر نکنیم نعمت ها همیشگی است. «عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لِقَادِرُونَ»

فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ «۱۹»

پس به وسیله ی آن (آب) برای شما باغ هایی از خرما و انگور پدید آوردیم که در آن باغها برای شما میوه های فراوانی است و از آنها می خورید.

وَ شَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَ صَبِغٍ لِللَّكَلِينِ «۲۰»

و (نیز) درختی که از طور سینا می روید، (و) روغن و نان خورش برای خورندگان به بار می آورد.

پیام ها:

۱- آب، سرچشمه ی حیات گیاهان و نباتات است. «فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ»

۲- درختان و گیاهان، برای استفاده ی انسان ها آفریده شده اند. (کلمه ی «لَكُمْ» دو بار در آیه ی ۱۹ به کار رفته است).

۳- در میان میوه ها، بعضی مثل خرما و انگور حساب دیگری دارد. «نَخِيلٍ وَ أَعْنَابٍ»

۴- خداوند حکیم، نیازهای مادی انسان را تأمین کرده است. «نَخِيلٍ وَ أَعْنَابٍ»

۵- تولید خداوند بیش از مصرف انسان هاست. «فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ»

۶- آنچه را که خداوند آفریده، مفید و مبارک است. «فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ - تَأْكُلُونَّ - صَبِغٌ» (ولی آن جا که زیان و خرابی است، کار انسان است، چنانکه در آیه ۶۷ سوره نحل می خوانیم: «تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا» شما از آن شراب درست می کنید)

۷- هر منطقه ای برای درخت و گیاه مخصوصی مناسب است. «تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ»

۸- بعضی زمین ها از نظر معنوی و مادی مبارکند. (طور سینا محل نزول وحی و محل رویش درختان زیتون است). «مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ»

۹- روغن زیتون، یکی از نعمت های الهی است. «تَبَّتْ بِالذُّهْنِ»

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ «۲۱»

و همانا برای شما در چهارپایان عبرتی است، از آنچه در شکم آنهاست (شیر) به شما می نوشانیم و برای شما در آنها منافع زیادی است و از (گوشت) آنها می خورید.

وَ عَلَيْنَهَا وَ عَلَى الْفَلَكَ تَحْمَلُونَ «۲۲»

و بر آنها و بر کشتی ها سوار می شوید.

پیام ها:

۱- چهارپایان برای انسان آفریده شده اند. (در آیه دوبار کلمه «لَكُمْ» آمده است)

۲- حتی حیوانات را ساده ننگریم. «لَعِبْرَةٌ» استخراج آهن از خاک نیاز به صدها کارشناس، متخصص و ابزار دارد، ولی خداوند شیر را از دل علف بیرون می کشد و با همین قدرت در قیامت انسان ها را از دل خاک بیرون خواهد کشید. «لَعِبْرَةٌ»

۳- شیر، یکی از نعمت هایی است که قرآن به آن توجه دارد. «نُسْقِيكُمْ»

۴- میوه ها و روغن گیاهی، بر غذاهای حیوانی مقدم است. اول نام «نخیل، اعناب،

زیتون» بعد فرمود: «نُسْقِيَكُمْ ، تَأْكُلُونَ»

۵- شیر، گوشت و سواری، قسمتی از منافع حیوانات است. «لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ» به راه افتادن کارخانجات لبنیات، چرم سازی، کنسروسازی، ریسندگی، بافندگی و ایجاد اشتغال و بهره دهی برای میلیون ها انسان، منافع جنبی حیوانات است.

۶- نقش کشتی را در حمل و نقل ساده ننگریم. (صدها فرمول دست به دست هم می دهد تا این امکان فراهم می شود) «عَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ»

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿۲۳﴾

و همانا نوح را به سوی قومش فرستادیم، پس (به آنها) گفت: ای قوم من! خداوند (یکتا) را پرستید. جز او هیچ خدایی برای شما نیست، آیا پروا نمی کنید؟

نکته ها:

خداوند در آیات قبل، از آفرینش انسان و آنچه در زمینه ی تأمین منافع مادی اوست سخن گفت و در این آیات به تأمین غذای فکری و عقیدتی او می پردازد.

پیام ها:

۱- در تبلیغ دین، مردم را با محبت مورد خطاب قرار دهید. «يَا قَوْمِ»

۲- دعوت به توحید، اولین وظیفه ی انبیاست. (در تبلیغ، به مسائل اصلی توجه کنید) «اعْبُدُوا اللَّهَ»

۳- روح پرستش در باطن انسان وجود دارد، انبیا مورد پرستش را بیان می کنند.

«اعْبُدُوا اللَّهَ - مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ»

۴- به سراغ غیر خدا رفتن، بی پروایی است. «أَفَلَا تَتَّقُونَ»

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشْرٌ مِثْلَكُمُ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

پس اشراف قوم او که کافر شدند، گفتند: این نوح جز انسانی همانند شما نیست، او می خواهد بر شما برتری جوید، اگر خداوند می خواست (برای ما پیامبری بفرستد) قطعاً فرشتگانی می فرستاد. ما این (دعوت نوح) را در میان (تاریخ) پدران قبلی خود نشنیده ایم.

پیام ها:

۱- اشراف، در خط مقدم مخالفان انبیا بودند. «ملا»

۲- حُب ذات، غریزه ای عمیق در انسان هاست. (انسان از این که کسی بر او برتری یابد نگران است) «يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ»

۳- تهمت برتری جویی، وسیله ی تبلیغات کفار است. «يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ»

۴- انسان متکبر، برای خدا هم تکلیف معین می کند. «لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً»

۵- کافران کمال را نقص می پندارند. ما هذا إِلَّا بَشْرٌ... لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً (انسان بودن انبیا برای راهنمایی بشر کمال است، اما کفار می گفتند: او نباید بشر باشد)

۶- در برابر منطق صحیح، به تاریخ و تقلید نیاکان و فرهنگ ملی خود تکیه نکنید و مدافع وضع موجود نباشید. «مَا سَمِعْنَا بِهَذَا»

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّهٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَدَّبُونِ ﴿٢٦﴾

او نیست جز مردی که در او نوعی جنون است، پس تا مدتی درباره ی او صبر کنید. (تا از جنون نجات یابد یا بمیرد یا ما تکلیف خود را با او روشن کنیم).

نوح گفت: پروردگارا! مرا در برابر تکذیب آنان یاری فرما.

۱- شنیدن تاریخ گذشتگان، مایه ی تسلی آیندگان است. (ای پیامبر! به انبیای قبل نیز نسبت جنون می دادند) «رَجُلٌ بِهِ جِنَّهٌ»

۲- برخی که نمی توانند رشد کنند، مقام بزرگان را پایین می آورند. «رَجُلٌ بِهِ جِنَّهٌ»

۳- غرور و لجاجت، سبب می شود که به عاقل ترین مردم نسبت جنون داده شود.

«رَجُلٌ بِهِ جِنَّهٌ»

۴- سران کفر، دعوت انبیا را یک حادثه روحی و روانی می پندارند و می گویند:

صبر کنید هیجان ها و ادعاهای او تمام می شود. «فَتَرَبُّوا»

۵- توکل و دعا، بزرگ ترین اهرم در برابر تهمت ها و تحقیرهاست. «قَالَ رَبِّ»

۶- درخواست کمک از خداوند برای پیروزی ایمان بر کفر است، نه پیروزی فرد بر فرد. «انصُرْنِي بِمَا كَدُّتُنِي» نفرمود: «انصرنی علیهم»

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْمَكَ بَأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ ﴿٢٧﴾

پس ما به نوح وحی کردیم: زیر نظر ما (مطابق دستور و آموزش) و وحی ما کشتی بساز. پس همین که فرمان (قهر) ما آمد و (آب از) تنور جوشید، از تمام حیوانات یک جفت (نر و ماده) و (نیز) اهل خود را در کشتی وارد کن، مگر کسی از آنان را که قبلاً درباره او سخن به میان آمده (و وعده هلاکتش داده شده) و درباره ستمگران با من سخن مگو (و نزد من از آنان شفاعت مکن) که قطعاً آنان غرق خواهند شد.

نکته ها:

امام باقر علیه السلام فرمود: حضرت نوح علیه السلام ۹۵۰ سال مردم را پنهانی و آشکارا به توحید دعوت

کرد، تا آنجا که خداوند با جمله ی «لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ» (۱) به او فرمود: جز آنها که به تو ایمان آورده اند، دیگر ایمان نخواهند آورد، پس نوح گفت: نسل آنان نیز قابل هدایت نیستند. «وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاَجْرًا كَفَّارًا» (۲) سپس خداوند فرمان ساختن کشتی را داد. (۳)

پیام ها:

۱- دعای انبیا مستجاب می شود. «رَبِّ انصُرْنِي - فَأَوْحِينَا»

۲- صنعت، یک الهام الهی است. «فَأَوْحِينَا - أَنْ اصْنَعِ»

۳- تقاضای نصرت الهی، با تلاش انسان منافاتی ندارد. «اصْنَعِ الْفُلْكَ» انبیا در کنار دعاهاى خود کار هم می کردند.

۴- افراد تحقیر شده را حمایت کنیم. (مردم تو را مجنون می پندارند ولی تو زیر نظر ما هستی) «بِأَعْيُنِنَا»

۵- اگر در تمام کارها مطابق وحی عمل کنیم، موفق می شویم. «اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِينَا»

۶- با اراده ی خدا از تنور آتش، آب می جوشد. «فَارَ التَّنُورُ» (شاید فوران آب از تنور، نشانه ی زمان حادثه باشد)

۷- نگهدارید نسل حیوانات منقرض شود. «مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ»

۸- حتی همسر و فرزند پیامبر هم اگر نااهل باشند، مورد قهر الهی قرار می گیرند.

«إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ»

۹- شفاعت، همه جا کارساز نیست. «وَلَا تُخَاطِبُنِي» شفاعت انبیا با اذن الهی است. ۱۰- مشرک، ظالم است. «فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا»

۱۱- عاقبت ظلم، هلاکت است. «ظَلَمُوا - مُعْرِقُونَ»

۱۲- گاهی، آبی که مایه ی حیات است، مایه ی هلاک می شود. «مُعْرِقُونَ»

ص: ۹۵

۱- ۱. هود، ۳۶.

۲- ۲. نوح، ۲۷.

۳- ۳. بحار، ج ۱۱، ص ۳۳۱. (این حدیث امام باقر علیه السلام را در مدینه کنار قبر مطهرش نوشتم)

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾

پس هنگامی که تو و همراهانت بر کشتی سوار شدید، بگو: حمد و سپاس برای خداوندی است که ما را از گروه ستمگران نجات داد.

پیام ها:

۱- دوری از ستمگران و نجات از سلطه ی آنان، یکی از نعمت های الهی است.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا»

۲- برای هر نعمتی شکری لازم است. «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا»

۳- بهترین صیغه ی شکر، کلمه مبارکه ی «الْحَمْدُ لِلَّهِ» است.

۴- به خاطر نابودی و هلاکت دیگران خدا را شکر نکنید، بلکه برای نجات خود شکر کنید. «نَجَّانَا» نفرمود: «اهلکهم»

۵- کشتی، وسیله ی نجات است ولی نجات کار خداوند است. «نَجَّانَا»

وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾

و بگو: پروردگارا! مرا با نزولی پر برکت فرود آور که تو بهترین فرود آورندگان.

البته در این داستان نشانه هایی است، و همانا ما آزمایش کنندگانیم. (قوم نوح و دیگران را بارها آزمایش کردیم تا زمینه ی توبه و رشد خود را نشان دهند)

نکته ها:

در حدیث می خوانیم: رسول خدا صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود: هرگاه وارد منزلی شدی آیه (۲۹) را تلاوت کن تا خداوند از خیر آن جا کامیاب کند و شرش را از تو دور سازد. (۱)

ص: ۹۶

حضرت نوح و یاد خدا در هر حال:

□
*در دعوت به توحید. «اعْبُدُوا اللَّهَ» (۱)

*در ساختن کشتی با الهام خداوند. «اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا» (۲)

*در سوار شدن، با حمد الهی. فَإِذَا اسْتَوَيْتَ ... فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ (۳)

□
*در حرکت با نام خدا. بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَ مُرْسَاهَا (۴)

*در توقف، با دعا به درگاه او. «رَبِّ أَنْزِلْنِي» (۵)

پیام ها:

۱- ابتدا خداوند را بر نعمت های گذشته شکر کنیم، سپس از او نعمت جدیدی بخواهیم. «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي - رَبِّ أَنْزِلْنِي»

۲- در دعا و مناجات، خداوند را با آن نامی بخوانیم که با نیازمان تناسب داشته باشد. «أَنْزِلْنِي - خَيْرِ الْمُنْزِلِينَ»

۳- مطالب تاریخی قرآن، آیه ی هدایت و مایه ی رشد است. (نه سرگرمی و خاطره) «لَا آيَاتٍ»

۴- سنت خداوند، بر آزمایش مردم در هر حال است، و ماجرای نوح نیز یکی از نمونه های آزمایش الهی است. «لَمُبْتَلِينَ»

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ (۳۱) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲)

سپس بعد از قوم نوح، نسل دیگری پدید آوردیم. و در میان آنان (نیز) پیامبری از خودشان فرستادیم که (به آنان گفت:) خدا را پرستید. جز او معبودی برای شما نیست، پس آیا پروا نمی کنید؟

ص: ۹۷

۱- ۱. مؤمنون، ۲۳.

۲- ۲. مؤمنون، ۲۷.

۳- ۳. مؤمنون، ۲۸.

۴- ۴. هود، ۴۱.

۵- ۵. مؤمنون، ۲۹.

پیام ها:

۱- خداوند برای هر امتی پیامبری فرستاده است. «قَوْنًا آخِرِينَ فَأَرْسَلْنَا»

۲- پیامبر باید از خود مردم باشد. (تا الگویی عملی و درد آشنا داشته باشند و حجت بر آنان تمام باشد) «مِنْهُمْ»

۳- عبادت خدا همراه با نفی شرک ارزش دارد. «أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ»

۴- گرایش به توحید، به تقوا نیاز دارد. «أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ... أَفَلَا تَتَّقُونَ»

«وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلقاءِ الآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ» (۳۳)

و اشرافی از قوم آن پیامبر که کفر ورزیدند و دیدار قیامت را تکذیب نمودند و آنان را در دنیا در ناز و نعمت قرار داده بودیم (در پاسخ رسولشان، به مردم) گفتند: این، جر انسانی مثل شما نیست، از هر چه می خورید می خورد، و از هر چه می نوشید می نوشد.

پیام ها:

۱- دعوت انبیا بر اساس آزاد سازی مردم از سلطه ی اشراف و ستمگران است و به همین دلیل، اشراف بیش از دیگران با انبیا مخالفت می کنند. «قَالَ الْمَلَأُ»

۲- مخالفان چون جرأت ندارند که منطوق و اصل اصلاحات انبیا را نفی کنند، می گویند: انبیا لایق آن اصلاحات نیستند. «بَشَرٌ مِثْلُكُمْ»

۳- زندگی انبیا، یک زندگی عادی است. «يَأْكُلُ - يَشْرَبُ»

۴- اشراف از مسائل معنوی و علمی غافلند. «يَأْكُلُ - يَشْرَبُ» (امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید: حسادت آنان سبب گفتن این کلمات شد. (۱))

ص: ۹۸

وَلَيْنُ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَلْيَعِدُّكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَ كُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾

و اگر از بشری همانند خودتان اطاعت کنید، قطعاً زیانکارید. آیا (آن پیامبر) به شما وعده می دهد که وقتی مردید و خاک و استخوان هایی (پوسیده) شدید، شما (از قبر) بیرون آورده می شوید؟!

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾

دور است دور، آنچه به شما وعده داده شده است.

نکته ها:

در قرآن، کلمه ی «هَيْهَاتَ» دو بار، آن هم در همین آیه به کار رفته است، که سران کفر وقوع قیامت را بسیار دور می پندارند.

شعارهای کفار:

* پیامبر یک انسان معمولی است. «بَشَرًا»

* بر دیگران امتیازی ندارد. «مِثْلَكُمْ»

* پیروی از پیامبران خسارت است. «لَخَاسِرُونَ»

* قیامت و زندگی دوباره دور است. «هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ» (چون انبیا مکرر و همیشه وعده ی قیامت می دادند، «تُوعَدُونَ» مخالفان هم کلمه «هَيْهَاتَ» را تکرار کردند)

آنچه ذکر شد، برخی از شعارهای لجوجانه یا فریبنده ی کافران و حق ستیزان است. آنان با تبلیغات گسترده، پیروی از پیامبران را خسارت می دانند ولی هدفشان این است که مردم را مطیع خود سازند و با شعار آزادی، ملت ها را به بردگی کشانند.

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾

جز این زندگی دنیا چیز دیگری نیست، می میریم و زندگی می کنیم و ما (هرگز پس از مرگ) برانگیخته نخواهیم شد.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾

او جز مردی که بر خدا دروغ می بندد نیست، و ما هرگز به او ایمان نخواهیم آورد.

پیام ها:

۱- افراد مغرور جز راه خود، راه دیگری را تصور نمی کنند. «إِنْ هِيَ»

۲- آخوریین، آخربین نمی شود. إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا ... وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (دنیاگرایان، کوتاه فکran جامعه هستند)

۳- کفار، خدا را قبول داشتند ولی معاد و نبوت را نمی پذیرفتند. «افْتَرَى عَلَى اللَّهِ»

۴- اهل کفر، با شعار «حفظ حریم و قداست الهی» اولیا و وعده های الهی را رد می کنند. «افْتَرَى عَلَى اللَّهِ»

۵- گاهی جامعه به قدری سقوط می کند که حامیان واقعی دین به عنوان دروغگو و کافران مغرور به عنوان حامی حریم خدا معرفی می شوند. «افْتَرَى عَلَى اللَّهِ»

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ ﴿٣٩﴾

(پیامبرشان) گفت: پروردگارا! مرا در برابر تکذیب های آنان یاری فرما.

قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُضِجَنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَا لَهُمْ غَنَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

(خداوند) فرمود: قطعاً به زودی پشیمان خواهند شد. پس (قهر خدا آمد و) بانگ مرگبار که سزاوارش بودند آنان را فراگرفت، و آنان را همچون خاشاکی که بر آب افتد قرار دادیم، پس دور باد گروه ستمگر (از رحمت خدا).

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ﴿٤٢﴾

آن گاه بعد از (هلاکت) این گروه، نسل های دیگری پدید آوردیم.

پیام ها:

۱- تکیه گاه انبیا خداست. «رَبِّ»

۲- کلمه ی «رَبِّ» بهترین کلمه برای دعاست. بعد از کلمه ی «اللَّهِ» بیشترین کلمه در قرآن کلمه ی «رَبِّ» است و معمولاً در همه ی دعاها به کار رفته است.

۳- کفار و مجرمان به زودی پشیمان خواهند شد. (وجدان ها، روزی بیدار خواهد شد.) «نَادِمِينَ»

۴- بیان تاریخ و هلاکت اقوام پیشین، برای پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله مایه ی آرامش و برای کفار مکه وسیله ی تهدید است. فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ ...

۵- دعای انبیا مستجاب است. «رَبِّ - فَأَخَذَتْهُمُ»

۶- قهر خدا بر اساس عدل است. «الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ»

۷- مخالفان انبیا، هم شکنجه ی روحی دارند، «نَادِمِينَ» هم شکنجه ی جسمی، «عَنَاءً» و هم در قیامت گرفتارند.

۸- قهر خدا شکننده است. «عَنَاءً»

۹- نفرین بر ستمگران جایز است. «فَبَعْدًا»

۱۰- سنت خداوند، پس از انقراض یک امت، ایجاد امتی دیگر است. «ثُمَّ أَنْشَأْنَا»

(تحوّلات تاریخی، تحت حاکمیت خداوند است)

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّهِ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾

هیچ امتی از اجل (وقت انقراض) خود، نه پیش می افتد و نه پس می ماند.

پیام ها:

۱- هر جامعه و امتی، مهلتی خاص و زمان بندی حکیمانه ای دارد. «مَا تَسْبِقُ ...»

۲- از تأخیر عذاب الهی مغرور نشوید. ﴿مَا تَسْبِقُ ...﴾

۳- برنامه های الهی با هیاهوی افراد لغو نمی شود و نظم الهی بر تحولات تاریخی حاکم است. ﴿مَا تَسْبِقُ ...﴾

۴- تاریخ، سنت های ثابتی دارد. ﴿مَا تَسْبِقُ ...﴾

﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلًّا مَا جَاءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَا لَهُمُ الْآحَادِيثَ قَبْعَدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ (۴۴)

سپس پیامبرانمان را پی در پی (برای هدایت آن امت ها) فرستادیم، هر بار که پیامبر هر امتی به سراغ قومش آمد، مردم او را تکذیب کردند، پس ما نیز آن گروه را هلاک کردیم و گروه دیگری را دنبال آنان آوردیم، و ما آنان را زیانزد مردم قرار دادیم (تا عبرت گیرند) پس قومی که ایمان نمی آورند (از رحمت خدا) باد.

نکته ها:

کلمه ی «الْآحَادِيثَ» جمع «احدوثة» به داستان های شگفتی گفته می شود که با آب و تاب نقل و با علاقه شنیده می شود.

پیام ها:

۱- سنت خداوند بر فرستادن انبیا برای امت هاست. «رُسُلِنَا تَتْرًا» (هر اجتماعی رهبر می خواهد. فکر و علم به تنهایی برای بشر کافی نیست، بلکه باید اموری را از طریق وحی بدست آورد)

۲- تمام انبیا مورد تکذیب قرار می گرفتند. «كُلُّ مَا»

۳- هر امتی برای خود رسولی داشتند. «كُلُّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا»

۴- نتیجه ی تکذیب حق، هلاکت است. «وَ جَعَلْنَا لَهُمُ الْآحَادِيثَ» (از گردنکشان و طاغوتیان، تاریخی بیش نمی ماند)

۵- نفرین کفار جایز است. «فَبَعْدًا» (کلمه «بعدا» مصدری است که همیشه به جای فعل بکار می رود. بنابراین «بعداً»، یعنی «بعدوا بعداً»)

۶- نفرین قرآن، به خاطر کفر کافران است. «لَا يُؤْمِنُونَ»

۷- تحولات تاریخی با اراده اوست. و هلاک امت های سرکش، نمودی از لعن و نفرین اوست. «وَجَعَلْنَا هُمْ أَحَادِيثَ فَبَعْدًا»

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَ أَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ «۴۵» إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَ كَانُوا قَوْمًا عَالِينَ «۴۶»

سپس موسی و برادرش هارون را با معجزات و دلیلی روشن فرستادیم.

به سوی فرعون و اشراف قوم او، ولی تکبر ورزیدند و آنان مردمی برتری جوی و گردنکش بودند.

نکته ها:

کلمه ی «سُلْطَانٍ» مرادف حجت است، زیرا انسان با داشتن منطق، استدلال و حجت علمی و عقلی، بر قلوب مردم مسلط و پیروز می شود.

پیام ها:

۱- تبلیغ، گاهی باید به صورت چند نفره و اعزام هیأت باشد. «مُوسَىٰ وَ أَخَاهُ»

۲- مبلغ دین باید از پشتیبانی علمی برخوردار باشد. «سُلْطَانٍ مُّبِينٍ»

۳- برای اصلاح مردم و نظام اجتماعی، اول باید به سراغ افراد مطرح و شاخص جامعه رفت. «إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ»

۴- اطرافیان طاغوت ها، در قدرت آنان نقش مهمی دارند. «مَلَائِهِ»

فَقَالُوا أَ تُوْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ «۴۷»

پس (در پاسخ موسی و هارون) گفتند: آیا ما به دو انسان مانند خودمان ایمان آوریم در حالی که قوم موسی و هارون برده ی ما بودند؟

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾

پس آن دو پیامبر را تکذیب کردند، و از هلاک شدگان گشتند. و همانا ما به موسی کتاب (تورات) دادیم، شاید (مردم به واسطه آن) هدایت شوند.

پیام ها:

۱- موسی و هارون، از نژاد بنی اسرائیل بودند. «و قَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ» (با توجه به اینکه بنی اسرائیل برده ی فرعونیان قرار گرفته بودند)

۲- متکبران به جای مراعات منطق و معجزه، به جایگاه اجتماعی افراد نظر دارند.

سُلْطَانٍ مُّبِينٍ ... قَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ

۳- نژادپرستی عامل استکبار است. «و قَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ» (فرعونیان نژاد خود را برتر از بنی اسرائیل می پنداشتند)

۴- منطق انبیا، معجزه و استدلال و منطق طاغوت، استضعاف و دربند کشیدن ملت است. «قَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ»

۵- نتیجه ی تکذیب حق، هلاکت است. «فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ»

وَ جَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ آيَةً وَ آوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَ مَعِينٍ ﴿٥٠﴾

و ما (عیسی) فرزند مریم و مادرش را معجزه قرار دادیم و آن دو را در سرزمینی مرتفع که دارای آرامش و امنیت و آب گوارا بود جای دادیم.

ص: ۱۰۴

نکته ها:

کلمه ی «مَعِينٍ» به آبی گفته می شود که روی زمین جاری باشد.

خداوند در این سوره از عیسی و مریم به عنوان یک آیه یاد کرده است، ولی درباره ی شب و روز می فرماید: «جَعَلْنَا اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ آيَاتٍ» (۱) شب و روز دو آیه هستند و این به خاطر آن است که تولّد عیسی بدون پدر، همان زایمان مریم بدون شوهر است.

در اینکه منطقه بلندی که آب جاری داشته و خداوند عیسی و مادرش را در آنجا جای داده، کجاست؟! دو مورد بیان شده است:

الف: مراد از «رَبْوَهٍ» کوفه و مراد از «ذَاتِ قَرَارٍ» مسجد کوفه و مراد از «مَعِينٍ» آب فرات است که در کوفه دائماً جاری می باشد. (۲)

ب: مراد دمشق است که از بهترین مناطق شام است. (۳)

پیام ها:

۱- مقام نبوت، برترین مقام هاست. (نام عیسی به خاطر مقام نبوت قبل از مادرش برده شده است). «إِنَّ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ آيَةٌ»

۲- پدیده های مهم و حوادث عجیب را وسیله ی شناخت خدا و نشانه ی قدرت غیبی او بدانید. «آیة»

۳- آب و امتیت، از مزایای ضروری مسکن و زندگی است. «ذَاتِ قَرَارٍ وَ مَعِينٍ»

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ اعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ «۵۱»

ای پیامبران! از غذاهای پاکیزه (و پسندیده) بخورید و کار نیکو انجام دهید، همانا من به آنچه انجام می دهید آگاهم.

نکته ها: در قرآن کریم، در کنار «کُلُوا» دستورات دیگری نیز ذکر شده است مانند:

الف: کُلُوا ... وَ اشْكُرُوا (۴) بخورید و خدا را شکر کنید.

ص: ۱۰۵

۱- ۱. اسراء، ۱۲.

۲- ۲. بحار، ج ۱۴، ص ۲۳۹.

۳- ۳. تفسیر درالمتثور.

ب: فَكُلُوا ... وَ أَطْعَمُوا (۱) بخورید و اطعام کنید.

ج: كُلُوا ... وَ لَا تُسْرِفُوا (۲) بخورید و اسراف نکنید.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ذیل این آیه فرمودند: حضرت عیسی از دستمزد نخ ریسی مادرش مریم تغذیه می کرد. (۳)

امام صادق علیه السلام ذیل این آیه می فرماید: مراد از طیب، حلال بودن است. (۴)

در حدیث می خوانیم: «ان الله لا يقبل عباده من فی جوفه لقمه من حرام» کسی که یک لقمه مال حرام خورده باشد، خداوند عبادت او را نمی پذیرد. (۵)

پیام ها:

۱- انبیا نیز از مواد غذایی و مواهب طبیعی بهره مند می شوند. (توقع نابجا از انبیا ممنوع) «كُلُوا»

۲- برای دعوت مردم به حق، اول به فکر زندگی مادی آنان باشیم. «كُلُوا ... وَ اعْمَلُوا»

۳- تمام ادیان الهی با رهبانیت، انزوا و ریاضت مخالفند. «كُلُوا» (شاید فرمان بخورید بعد از نام عیسی برای جلوگیری از رهبانیتی باشد که در مسیحیت مطرح است)

۴- در آنچه می خورید، دو اصل مهم را فراموش نکنید: الف: حلال بودن.

ب: طیب و پاکیزه بودن. «كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ»

۵- غذا خوردن نیز باید هدفدار باشد، نه بر اساس هوس. «كُلُوا - وَ اعْمَلُوا»

۶- عفت در شکم و تقوا در عمل، مقارن هستند. «كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ اعْمَلُوا صَالِحًا»

۷- توفیق عمل صالح، در سایه ی تغذیه حلال و طیب است. «الطَّيِّبَاتِ - صَالِحًا» ۸- تغذیه ی طیب و سالم و عمل صالح، مورد توجه تمام ادیان الهی است. «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ - الطَّيِّبَاتِ - صَالِحًا»

۹- اگر بخورید و عمل صالح انجام ندهید، خداوند حتی به حساب انبیا می رسد.

«إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ»

ص: ۱۰۶

۲-۲. اعراف، ۳۱.

۳-۳. تفسیر دَرّالمنثور.

۴-۴. بحار، ج ۱۱، ص ۵۸.

۵-۵. تفسیر مراغی.

وَإِنَّ لِهَذِهِ أُمَّتِكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (۵۲)

و البته این امت شما امت واحدی است، و من پروردگار شما هستم؛ پس، از من پروا کنید.

فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (۵۳)

اما مردم کارشان را در میان خود به پراکندگی کشاندند، هر گروهی به راهی رفتند؛ و هر حزب و دسته ای به آنچه نزدشان بود دل خوش کردند.

نکته ها:

کلمه ی «زبر» جمع «زبره» (بر وزن لقمه) به معنای قسمتی از موی پشت سر حیوان است که آن را جمع و از بقیه جدا می کنند؛ سپس این واژه به هر چیزی که مجزای از دیگری است گفته شده است. (۱)

پیام ها:

۱- در جهان بینی دینی و از دیدگاه الهی تمام امت ها در حقیقت یک امت هستند، «أُمَّةً وَاحِدَةً» زیرا:

* اصول دعوت همه ی پیامبران الهی یکی است.

* نیازهای فطری و روحی و جسمی مردم یکی است.

* خالق و پروردگار همه یکی است.

۲- تقوا و حفظ حریم، شایسته ی مقام ربوبی است. «وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ»

۳- ایجاد تفرقه، بلای بزرگی است که سابقه ای طولانی دارد. «فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ» ۴- تفرقه اندازی بی تقوایی است. فَاتَّقُونِ
فَتَقَطَّعُوا ...

۵- اساس تفرقه، خودخواهی انسان هاست. «كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ»

ص: ۱۰۷

فَذَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيْ يَحْسَبُونَ أَنَّهَا نَمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

پس آنان را تا مدتی (که مرگشان فرا رسد یا به عذاب خدا مبتلا شوند) در ورطه ی جهل و غفلت رها کن. آیا گمان می کنند که آنچه از مال و فرزند به آنان مدد می کنیم (برای این است که) شتاب می کنیم که خیرهایی به آنان برسانیم؟ (هرگز چنین نیست) بلکه آنان نمی فهمند (که مال و فرزند وسیله ی امتحان آنهاست).

نکته ها:

کلمه ی «غمره» به معنای غرقاب و مراد در اینجا غرق شدن اهل مکه در جمود و تعصب بت پرستی است.

پیام ها:

۱- بدترین نوع گمراهی آن است که خدا انسان را به حال خود واگذارد. «فَذَرَهُمْ»

۲- اختلاف و تفرقه، ورطه ی هلاکت و مایه ی قهر و غضب خدا و رسول است.

فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ ... فَذَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ

۳- گودال بدبختی انسان را خود او حفر می کند. «غَمَرَتِهِمْ»

۴- منحرفان تفرقه جو، مهلت زیادی ندارند و قهر الهی در انتظارشان است. «حَتَّىٰ حِينٍ»

۵- مرفهین ثروتمند، تحلیل ناروا دارند. رفاه، امکانات و فرزند پسر، سبب فریفته شدن آنان به خود و احساس محبوبیت نزد خدا شده است. يَحْسَبُونَ ...

۶- ارزیابی تنها بر مبنای مال و فرزند، نشانه ی بی شعوری است. «بَلْ لَا يَشْعُرُونَ»

ص: ۱۰۸

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

همانا کسانی که از خوف پروردگارشان بیمناکند، آنان که به آیات پروردگارشان ایمان دارند. و به پروردگارشان شرک نمی ورزند،

نکته ها:

«خَشِيَّتٌ» ترسی است که برخاسته از علم و شناخت باشد و «اشفاق» ترسی است که با محبت و احترام آمیخته باشد. خشیت، بیشتر جنبه ی قلبی دارد و اشفاق جنبه ی عملی. آیه می فرماید: مؤمنان و سبقت گیرندگان در خیرات، کسانی هستند که در دل آنان ترس آمیخته با عظمت خدا جای کرده است و در عمل، حریم خدا را حفظ می کنند و حیا دارند.

پیام ها:

۱- ترس از روی آگاهی و توجه به عظمت خداوند، مایه ی رشد است. «مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ»

۲- ایمان آوردن به هر قانونی که خداوند می فرستد و دور شدن از انواع شرک ها، وظیفه ی دائمی ماست. (کلمه ی «يُؤْمِنُونَ» و «لَا يُشْرِكُونَ» فعل مضارع و نشانه ی دوام و استمرار است)

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾

و کسانی که (اموال خود را در راه خدا) می دهند آنچه را دادند، در حالی که دل هایشان ترسان است از این که سرانجام به سوی پروردگارشان باز می گردند.

نکته ها:

«وجل» به معنای اضطراب و نگرانی است.

تکامل معنوی انسان در چند مرحله صورت می پذیرد که در این آیات مطرح شده است:

مرحله ی اوّل؛ علم و شناختی که مایه ی خشیت شود. «مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ»

مرحله ی دوم؛ ایمان عمیق و دائمی به آنچه درک کرده است. «يُؤْمِنُونَ»

مرحله ی سوم؛ دوری از انواع شرک ها، مخفی و آشکار. «لَا يُشْرِكُونَ»

مرحله ی چهارم؛ انفاق از آنچه خدا عطا نموده است. يُؤْتُونَ ...

مرحله ی پنجم؛ مغرور نشدن و دغدغه داشتن که مبادا کارم ناقص یا عملم مردود یا وظیفه ام چیزی دیگری باشد و در قیامت پاسخ گو نباشم. «قُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ»

پیام ها:

۱- به انفاق خود مغرور نشویم. يُؤْتُونَ ... وَ قُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ

۲- ترس مؤمن از خداوند به خاطر حضور او در محضر پروردگار در روز قیامت است. «وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ»

أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ هُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾

چنین کسانی، در خیرات شتاب می ورزند و همانان هستند که در (رسیدن به) خیرات از یکدیگر پیشی می گیرند.

نکته ها:

در آیه ۵۶ بیان شد که برخی از مردم تنها داشتن مال و فرزند را مایه ی سعادت و نشانه ی سرعت در خیر می دانند، اما این آیه می فرماید: سرعت در خیر، علم و ایمان و اخلاص و انفاق همراه با خوف و خشیت است، نه آنچه آنان می پندارند.

پیام ها:

۱- ترس از خداوند و قیامت، سبب شتاب در کارهای خیر است. مِنْ حَشْيِهِ رَبِّهِمْ مُسْفِقُونَ ... أُولَئِكَ ...

۲- نشانه ی ایمان واقعی، سرعت دائمی در کارهای خیر است. («يُسَارِعُونَ» فعل مضارع، رمز استمرار است)

۳- سرعت و سبقت در کار خیر، یک ارزش است. «يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ»

وَلَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَ لَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

و ما هیچ کس را جز به مقدار توانش تکلیف نمی کنیم، و نزد ما کتابی است که به حق سخن می گوید (و بر کار مردم گواه است) و به آنان هیچ ستمی نمی شود.

نکته ها:

در فقه قاعده ای به نام قاعده ی «نفی عُسر و حرج» وجود دارد، که مبنای آن همین آیه است. یعنی هر گاه تکلیفی موجب سختی غیر قابل تحمل گردید، آن تکلیف ساقط می شود.

پیام ها:

۱- گرچه سبقت و سرعت در کارهای خیر ارزش دارد، ولی افراط ممنوع است.

﴿إِلَّا وُسْعَهَا﴾

۲- تکلیف همه ی انسان ها یکسان نیست. هر کس به مقدار توان جسمی، فکری و مالیش مکلف است و خداوند تکلیف غنی را از فقیر نمی خواهد. ﴿لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾

۳- در جهان بینی الهی، هیچ کس گرفتار عقده و احساس حقارت نمی شود، چون بیش از توانش تکلیفی ندارد. ﴿إِلَّا وُسْعَهَا﴾
(آری هر کس توانی دارد و وظیفه ای، پس باید آرامش داشته باشیم)

۴- نظام آفرینش، حساب و کتاب دارد. ﴿وَلَدَيْنَا كِتَابٌ﴾

۵- برخی از شرایط مدیریت در این آیه ذکر شده است، از جمله:

الف: آشنایی به توانایی افراد و واگذاری کار به مقدار توان آنان. ﴿وُسْعَهَا﴾

ب: نظارت دقیق بر کار و وظایف آنان. ﴿كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ﴾

ج: عدالت در تنبیه یا تشویق آنان. ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرِهِ مِنْ هَذَا وَ لَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾

بلکه دل های آنان از این (کتاب) در غفلت و بی خبری است و علاوه بر این کارهایی (ناروا) دارند که انجام می دهند.

نکته ها:

در دو آیه ی قبل، درباره ی فرزندان مخلص فرمود: «هُم لَهَا سَابِقُونَ» در این آیه، درباره ی گروه منحرف می فرماید: «هُم لَهَا عَامِلُونَ»

آری، «هر کس با طینت خود می تند» و «از کوزه همان برون تراود که در اوست».

کلمه ی «بَلْ» در آغاز کلام، برای انتقال مطلب است. در آیات قبل سخن از نیکان بود، در این آیه سخن از کفار است که عملشان غیر از عمل آنان است.

کلمه ی «غَمْرِهِ» به معنای غرقاب و آبی است که تمام انسان را فراگیرد. گویا غفلت همه ی وجود آنان را فرا گرفته است.

پیام ها:

۱- ابتدا روح منحرف می شود، سپس رفتار تغییر می کند. «قُلُوبُهُمْ - لَهُمْ أَعْمَالٌ»

۲- بدتر از رفتار زشت، اصرار و تکرار آن است. «لَهُمْ أَعْمَالٌ - هُمْ لَهَا عَامِلُونَ»

۳- انسان، ابتدا دست به کار خلاف می زند، سپس کار خلاف برای او عادت می شود و او را به خود جذب می کند، یعنی در مسیر عمل و ارتکاب آن قرار می گیرد و پس از ارتکاب گناه، اسیر آن می شود. «لَهُمْ أَعْمَالٌ - هُمْ لَهَا عَامِلُونَ»

حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ ﴿٦٤﴾

(جهل و انحراف و کارهای ناپسند آنان همچنان ادامه دارد) تا زمانی که مرفهان (و خوشگذرانان مغرور) را به قهر خود گرفتار سازیم، در این هنگام است که ناله سر می دهند.

لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنصِرُونَ ﴿٦٥﴾

(اما به آنان خطاب می شود): امروز ناله نکنید، قطعاً شما از جانب ما یاری نخواهید شد.

نکته ها:

کلمه ی «يَجْرُؤْنَ» از «جوار» به معنای زوزه ی سگ و شغال و گرگ هنگام صدمه دیدن است و تشبیه ناله ی مرفهان غافل، به زوزه ی سگ، نشانه ی تحقیر و ذلتی است که در برابر بدمستی های دنیوی داشته اند.

پیام ها:

۱- برای گروه مرفه و مغرور، جز عذاب الهی، وسیله ی دیگری برای هشیاری نیست. حَتَّىٰ إِذَا ...

۲- پایان ناز و نعمت های غافلانه، ناله های عاجزانه خواهد بود. «يَجْرُؤْنَ» در پس هر خنده آخر گریه ای است مرد آخربین، مبارک بنده ای است

۳ روز قیامت، روز کیفر است نه التماس. «لَا تَجَارُوا الْيَوْمَ»

۴- کسانی که با مال و امکانات خود، مردم را یاری نکردند، در قیامت یاری نمی شوند. «لَا تُنصَرُونَ»

قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُنَالِي عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَيَّ أَغْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

همانا آیات من به طور مداوم بر شما تلاوت می شد ولی شما اعراض کرده، به عقب باز می گشتید. در حالی که نسبت به آن (پیامبر و قرآن) تکبر می ورزیدید و شب ها تا دیروقت بدگویی می کردید.

نکته ها:

«نکوص» به معنای بازگشت به عقب است و «عَلَيَّ أَغْقَابِكُمْ» تأکید آن است.

«سامر» از «سمر» به معنای گفت و گوی شبانه است.

«هجر» به معنای جدایی و «هجر» ناسزا و فحش را گویند که سبب جدایی است.

۱- ارتجاع و اعراض از حق، از اوصاف مرفهان و مستکبران است. «فَكُنْتُمْ عَلَيَّ اَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ»

۲- بی اعتنایی به انبیا، نشانه ی رشد و ترقی نیست، بلکه عامل سقوط و عقب گرد است. دستورات و قوانین الهی، عامل رسیدن به تکامل و اعراض از آنها مایه ی سقوط است. «اَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ»

۳- بدتر از عقب گرد و اعراض از حق، آن است که هدف از این عمل، استکبار باشد. «مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ»

۴- کسی که روز منطق ندارد، شب یاوه سرایی می کند. «سَامِرًا تَهْجُرُونَ»

۵- کسی که حرف حساب ندارد، فحش می دهد. «تَهْجُرُونَ»

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأُولِينَ ﴿٦٨﴾

آیا آنها در این گفتار (قرآن) نیندیشیدند، یا مطالبی برای آنان آمده که برای نیاکانشان نیامده است؟ (لذا قبول حرف تازه برای آنان سخت است).

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَ أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾

یا این که پیامبران را نشناختند (و از سوابق او آگاه نیستند) پس برای همین او را انکار می کنند؟ یا می گویند: او جنون دارد؟ (چنین نیست) بلکه او حق را برای آنان آورده اما بیشترشان از پذیرش حق کراهت دارند.

۱- نخستین عامل بدبختی مردم، تعطیل کردن اندیشه و تفکر است. «أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا»

۲- قرآن، کتاب تدبیر و اندیشه است. (نه فقط تلاوت و تجوید و... و هر کس در آن تدبیر کند، حقایق آن را می فهمد) «أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ»

۳- خداوند در تمام دوران ها ندای خود را به مردم رسانده و اساس ادیان آسمانی یکی است. «أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ»

۴- در تبلیغ و دعوت، تمام راه های بهانه جویی را برای مخالفان حق مسدود کنید. «أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ»، «أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا»

۵- پیامبر باید در میان مردم (به خوبی) شناخته شده باشد تا بهانه ای برای انکار نباشد. «أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ»

۶- گرچه انسان در برابر سخن تازه عکس العمل نشان می دهد، ولی نزول وحی تازگی ندارد. «أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ»

۷- دشمنان دین، برای حفظ مرام خود، شخصیت مردان خدا را خدشه دار می کنند. «أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ»

۸- حق باید مطرح شود، اگر چه اکثریت ناراحت شوند. «بَلْ جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَ أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ»

۹- بعضی کفار، فطرت سالم دارند و حق را می پذیرند. «أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ»

وَ لَوْ أَتَبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ «۷۱»

و اگر حق، از هوس های آنان پیروی می کرد، قطعاً آسمان ها و زمین و کسانی که در آنها هستند تباه می شدند، ولی ما قرآنی به آنها دادیم که مایه ی یاد (وشرف و حیثیت) آنهاست، اما آنان از این یاد رویگردانند.

نکته ها:

اگر حق، تابع هوس های مردم باشد، نظام هستی فاسد و تباه می شود، زیرا:

۱. هوس های مردم - حتی هوس های یک نفر - در زمان های مختلف، متضاد است.

۲. هوس های مردم، مفسده دارد.

۳. خواسته های مردم، یک بُعدی است و به ابعاد دیگر و آثار دور و نزدیک توجه ندارد.

- ۱- حق، هرگز نباید تابع تمایلات و خواسته های مردم باشد. «وَلَوْ اتَّبَعُ»
- ۲- اشراف کافر، دوست دارند که دین طبق میل آنان باشد. «وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ»
- ۳- حق پرستی با هوا پرستی تضاد دارد. «لَفَسَدَتِ»
- ۴- تمایلات و هوس های بشر، جهان را فاسد می کند. «لَفَسَدَتِ»
- ۵- نظم موجود در جهان، نشانه ی حَقَّانیت و حکمت خداوند یکتاست. «وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ ... لَفَسَدَتِ»
- ۶- در آسمان ها، موجودات زنده و با شعور وجود دارد. «مَنْ فِيهِنَّ»
- ۷- قرآن وسیله ی تذکر است. «بِذِكْرِهِمْ»
- ۸- دین، وسیله بیداری و شرف ملت ها و نجات آنان از نابودی است. «بِذِكْرِهِمْ»
- ۹- گاهی انسان از توجه به آنچه سبب عزت و نام نیک اوست اعراض می کند.

«فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ»

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَّاجٌ رَبُّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾

آیا تو از آنها (در برابر دعوت) مزدی خواسته ای؟ با این که پاداش دائمی پروردگارت بهتر، و او بهترین روزی دهندگان است.
وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَا كَبُونَ ﴿٧٤﴾ و قطعاً تو مردم را به راه راست دعوت می کنی. و همانا کسانی که به آخرت ایمان نمی آورند، از راه راست منحرفند.

نکته ها:

«خرج» چیزی که مصرف می شود، ولی «خراج» بودجه مستمری است که تعیین می شود.

«نکب» به معنای انحراف و «نکبت»، یعنی دنیا به او پشت کرده و بدبخت شده است. (۱)

روزی الهی چون خیر است، «فَخَرَّاجٌ رَبُّكَ خَيْرٌ» چند مزیت دارد: بی منت، دائمی، زیاد و

مبارک است.

در حدیث می خوانیم: کسانی که به جای اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله سراغ دیگران بروند و رهبری آنان را بپذیرند، از راه راست منحرفند. (۱)

پیام ها:

۱- در تبلیغ دین، نباید از مردم پولی طلب کرد؛ اگر خود آنها دادند حساب جدایی دارد. «أَمْ تَسْأَلُهُمْ»

۲- مردم در برابر پول خواستن مبلغ حساسیت دارند. «أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا»

۳- مردم یک بار خرجی می دهند، ولی خداوند همیشه روزی می دهد. «خرج - خراج» (با توجه به تفاوتی که میان «خرج» و «خراج» بیان شد)

۴- روزی دادن به صورت مستمر، از شئون پروردگار است. «فَخَرَجَ رَبُّكَ»

۵- خداوند ضامن روزی مبلغان دین است. «فَخَرَجَ رَبُّكَ»

۶- واسطه های رزق، شما را نفرینند. «وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ»

۷- پیامبر، منادی راه درست است. «إِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»

۸- ایمان به معاد، عامل پایداری در راه راست و عدم ایمان، عامل انحراف است.

«لَا يُؤْمِنُونَ - لَنَا كِبُونَ»

«وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجُودِ فِي طُعْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ» (۷۵)

و (بر فرض) اگر به آنها رحم کنیم و (رنج و عذاب و) بدبختی های آنان را برطرف سازیم (به جای هوشیاری و شکر) در طغیانشان کوردلانه اصرار می ورزند.

ص: ۱۱۷

نکته ها:

در تفسیر «کنزالدقائق» و «روح البیان» می خوانیم: زمانی در مکه قحطی شد، ابوسفیان از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درخواست دعا کرد، حضرت دست به دعا برداشت و قحطی برطرف گردید، سپس آیه ی فوق نازل شد.

طغیان در افراد مختلف، تفاوت دارد: (۱)

* طغیان عالمان، در علم است که به وسیله ی تفاخر و مباهات جلوه می کند.

* طغیان ثروتمندان در مال است که به وسیله ی بخل خود را نشان می دهد.

* طغیان صالحان در عمل نیک است که به وسیله ی ریا و سُمعه (خودنمایی و شهرت طلبی) نمایان می شود.

* طغیان هواپرستان در پیروی از شهوت ها جلوه می کند.

پیام ها:

۱- رفاه و آسایش، جلوه ی رحمت الهی است. «رَحِمْنَا هُمْ وَ كَشَفْنَا»

۲- خدمت و محبت به افراد بی شخصیت، بی ثمر است. «رَحِمْنَا هُمْ - لَلْجُؤَا»

۳- انسان های بی ایمان، از فرصت ها و مهلت ها سوء استفاده می کنند. لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ... لَلْجُؤَا فِي طُغْيَانِهِمْ

۴- طغیانگری، انسان را سرگردان می کند. «فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ»

وَ لَقَدْ أَخَذْنَا هُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَ مَا يَنْصَرِعُونَ ﴿٧٦﴾

و همانا آنان را به عذاب گرفتار کردیم ولی آنان در برابر پروردگارشان نه تواضع کردند و نه تضرع.

نکته ها:

در حدیث می خوانیم: «استکان» خضوع است و «تضرع» دست ها را به دعا بلند کردن. (۲)

ص: ۱۱۸

۱- ۱). تفسیر روح البیان.

۲- ۲). تفسیر نورالثقلین.

در آیه ی قبل، درباره ی کافران لجوج فرمود: اگر به آنان رحم کنیم، لجاجت می کنند و به راه نمی آیند؛ در این آیه می فرماید: اگر آنان را با قهر خود بگیریم و عذابشان کنیم، باز هم به راه نمی آیند. شاعر می گوید:

بر سیه دل چه سود خواندن و عظ

نرود میخ آهنین بر سنگ

پیام ها:

- ۱- هدف از قهر الهی در دنیا، بیداری غافلان است. **أَخَذْنَاَهُمْ ... فَمَا اسْتَكَانُوا**
- ۲- گاهی کافران و گمراهان، در دنیا نیز به کیفرهای الهی مبتلا می شوند. **«أَخَذْنَاَهُمْ»**
- ۳- کافران لجوج، نه با رحمت خداوند هدایت می شوند و نه با قهر و عذاب الهی. **«فَمَا اسْتَكَانُوا»**

۴- بدترین نوع تکبر، استکبار در برابر رب است. **«فَمَا اسْتَكَانُوا لِربِّهِمْ»**

(انسان سنگدل به جایی می رسد که در برابر خدای بزرگ، هرگز خضوع و تضرع و ناله نمی کند)

حَتَّى إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَاباً ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ (۷۷)

(نه رحمت در آنان اثر کرد و نه مؤاخذه، ما هم این سنگدلان را رها می کنیم) تا زمانی که دری از عذاب شدید به روی آنان بگشاییم (و چنان گرفتار شوند که) ناگهان در آن (عذاب) مأیوس شوند.

نکته ها:

«مبلس» از ماده ی «ابلاس» به معنای اندوهی است که پس از وقوع حادثه ی تلخ و شدید به انسان دست می دهد و غالباً او را به سکوت و حیرت و یأس می کشاند. (۱)

ص: ۱۱۹

پیام ها:

۱- درهای عذاب، ابتدا به روی ما بسته است اما سرسختی و لجاجت ما در برابر حق، سبب می شود که خداوند آن درها را باز کند. «فَتَحْنَا»

۲- خداوند در مراحل تربیت، اصولی را اجرا می کند:

اول: با رحمت و مهربانی رفتار می کند. «وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجُورِ»

دوم: با عذاب تنبیهی: «وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا»

سوم: با عذاب نهایی که مایه ی بیچارگی و درماندگی است. «عَذَابٍ شَدِيدٍ»

۳- کسی که بخواهد با لجاجت، انبیا را به یأس کشاند، گرفتار قهری می شود که خود به یأس کشیده شود. «مُتَلِسُونَ»

۴- در عذاب نهایی، جایی برای توبه و نجات نیست و عذاب شدگان مأیوس می شوند. «مُتَلِسُونَ»

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾

و اوست که برای شما گوش و چشم ها و دل ها آفرید، چه اندک سپاسگزارید. و اوست که شما را در زمین آفرید و به سوی او محشور می شوید.

وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ و اوست که زنده می کند و می میراند؛ و رفت و آمد شب و روز برای اوست، پس آیا نمی اندیشید؟

پیام ها:

۱- راه های شناخت، از بزرگ ترین نعمت های الهی اند. أَنْشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ ...

۲- راه شناخت، در محسوسات منحصر نیست، بلکه دل نیز ابزار شناخت است.

«السَّمْعَ وَالْأَفْئِدَةَ»

۳- شکر مُنعم واجب است و کسی که از نعمت‌ها درست استفاده نکند، ناسپاس و مورد توبیخ است. «قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ»

۴- یاد نعمت‌های الهی، زمینه‌ی شناخت و شکر است. «تَشْكُرُونَ»

۵- آفرینش انسان، هدفدار است. «ذَرَأَكُمْ - وَ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ»

۶- اندیشه و تعقل، انسان را به توحید می‌رساند. وَ هُوَ الَّذِي ... أَفَلَا تَعْقِلُونَ

بَيْلٌ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ «۸۱» قَالُوا إِذَا مِتْنَا وَ كُنَّا تُرَابًا وَ عِظَامًا أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ «۸۲» لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَ آبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ «۸۳»

(کافران هدایت نشدند) بلکه سخنی همانند گفته‌ی پیشینیان گفتند. گفتند:

آیا اگر مردیم و خاک و استخوان‌هایی (پوسیده) شدیم، آیا ما بار دیگر برانگیخته خواهیم شد؟ البتّه این حرف از قبل، به ما و پدران ما وعده داده شده، این (حرف‌ها و وعده‌ها) جز افسانه‌های پیشینیان (چیزی) نیست.

نکته‌ها:

«الْأَسَاطِيرُ» جمع «اسطوره» و به معنای افسانه‌های دروغین است. این کلمه نه بار در قرآن، از زبان کفار در برابر انبیا به کار رفته است.

پیام‌ها:

۱- کفار در انکار معاد حرف تازه‌ای ندارند. «مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ»

۲- کفار، منطقی و استدلال‌نا دارند و تنها حربه‌ی آنان در برابر حقّ، تعجب همراه با انکار است. «أَ إِذَا»

۳- عدم تعقل، ریشه‌ی انکار حقّ است. (توجه به مرگ و حیات و گردش شب و روز، زمینه‌ساز ایمان به معاد می‌شود) يُحْيِي وَ يُمِيتُ ... أَفَلَا تَعْقِلُونَ ... قَالُوا إِذَا مِتْنَا

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾

(به این کفار) بگو: اگر شما علم دارید، (بگویید) زمین و کسانی که در آن زندگی می کنند از کیست؟ آنان خواهند گفت: برای خداست بگو: پس آیا متذکر نمی شوید؟

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾

بگو: پروردگار آسمان های هفتگانه و پروردگار عرش بزرگ کیست؟ (باز هم) خواهند گفت: برای خداست، بگو: آیا پروا نمی کنید؟

نکته ها:

«رَبُّ» به مالکی گفته می شود که در صدد حفظ و تدبیر ملک خود باشد.

«عرش» مرکز فرماندهی خداوند و غیر از آسمان های هفتگانه است.

پیام ها:

۱- ریشه ی شرک، جهل و غفلت است. لِمَنِ الْأَرْضُ ... إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

۲- یکی از شیوه های تبلیغ، طرح سؤال است. «لِمَنِ الْأَرْضُ» ۳- علم مفید آن است که انسان را خداشناس کند. لِمَنِ الْأَرْضُ ... إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

۴- هر انسان آگاهی می داند که زمین و همه ی کسانی که در آن هستند، بی صاحب و بی حساب نیست. «سَيَقُولُونَ لِلَّهِ»

۵- وجدان، بهترین داور است. «سَيَقُولُونَ لِلَّهِ»

۶- از گفتار و پاسخ خود مردم، سند موعظه و استدلال بگیرد. «قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ»

۷- آسمان های هفتگانه و تمام هستی، تحت تدبیر اوست. رَبُّ السَّمَاوَاتِ ...

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾

بگو: اگر می دانید (بگویید) فرمانروایی همه ی موجودات به دست کیست؟ او که (به همه) پناه می دهد، ولی هیچ کس در برابر او پناه ندارد.

سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُشْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾

به زودی خواهند گفت: (حکومت بر همه چیز) برای خداست. بگو: پس چگونه (می گویید پیامبر شما را سحر کرده و) شما مسحور او شده اید؟ (ما آنان را سحر نمی کنیم) بلکه حق را برای آنان آوردیم، و قطعاً آنان دروغ می گویند.

نکته ها:

قرآن در سوره ی یس می فرماید: «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ» (۱) هر گاه خداوند چیزی را اراده کند، فرمان می دهد و آن، آفریده می شود؛ پس منزّه است خداوندی که ملکوت همه چیز به دست اوست. (بنابراین کلمه ی ملکوت به معنای قدرت مطلقه بر هستی است)

کلمات «يُجِيرُ» و «يُجَارُ» از ریشه ی «جوار» به معنای همسایگی است. از آنجا که یکی از حقوق همسایگی، حمایت از همسایه در برابر سوء قصد دیگران است، لذا این کلمه به معنای پناه دادن و حمایت کردن بکار می رود. (۲)

مراد از حق در آیه «أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ» یا معاد است یا قرآن، یا منطق و استدلال توحیدی.

ص: ۱۲۳

۱- ۱. یس، ۸۲-۸۳.

۲- ۲. تفسیر المیزان.

۱- نحوه ی گفتگو با مخالفان را از قرآن بیاموزیم. «قُلْ»

۲- در شیوه ی تبلیغ، از فطرت های سالم و باورهای صحیح مردم، در راه رشد و هدایت آنان کمک بگیریم. قُلْ مَنْ بَدَّهٍ ...

۳- مالکیت خداوند گسترده و همه جانبه است. «مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ»

۴- پناه دادن خداوند، دائمی، مطلق و انحصاری است. «وَهُوَ يُجِيرُ»

۵- در برابر قهر خداوند، هیچ پناهگاهی نیست. «وَلَا يَجَارُ عَلَيْهِ»

۶- حاکمیت مطلقه خداوند را تنها عالمان در می یابند. «إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»

۷- در برابر عقاید انحرافی دیگران، موضع روشنی بگیرید. «بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ»

۸- کارهای خداوند، حق و حکیمانه است. «بِالْحَقِّ»

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٩١﴾

خداوند هیچ گونه فرزندی برای خود نگرفته است، و هیچ معبودی با او نیست، (و اگر جز این بود)، قطعاً هر خدایی به سوی آفریده ی خود می رفت، و بی تردید بعضی از خدایان بر بعضی دیگر برتری می جست (و با این کار، هستی تباه می شد) خداوند از آنچه (مشرکان) توصیف می کنند منزّه است.

۱- عقیده به هر گونه فرزند برای خداوند ممنوع است. (خواه عیسی را فرزند او بدانیم یا فرشتگان و دیگران را) «مِنْ وَلَدٍ»

۲- هر مخلوقی در سیطره ی خالق است. «لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ»

۳- تعدد مدیریت، مانع موفقیت است. «لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ»

۴- نظام هماهنگ و سامان یافته، نشانه یکتایی خداوند است. «إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ»

۵- داشتن فرزند و شریک، نشانه‌ی نیاز و محدودیت است، و لازمه محدودیت، برتری جویی است. «لَذَهَبَ - لَعْلًا»

۶- تضاد میان قدرت‌ها، عامل فساد و ناپایداری است. «لَعْلًا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ»

۷- هر گاه تصورات غلط و انحرافی دیگران را بازگو کردیم، برای پاکسازی روح خود و دیگران خداوند را تسبیح کنیم. «سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ»

۸- خدا را از همه‌ی انحراف‌ها و خرافه‌ها دور و منزّه بدانیم. «عَمَّا يَصِفُونَ»

عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ «۹۲»

(اوست که) به غیب و شهود (نهان و آشکار) آگاه است؛ پس از هر چیزی که برای او شریک می‌گیرند برتر است.

قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيئِنِّي مَا يُوعَدُونَ «۹۳» رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ «۹۴»

بگو: پروردگارا! اگر آنچه را (از عذاب) که به آنان وعده داده شده (می‌خواهی) به من نشان دهی. پس پروردگارا! مرا در میان قوم ستمگر قرار مده.

نکته‌ها:

امام صادق علیه السلام درباره‌ی جمله «عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ» فرمود: غیب آن است که واقع نشده و شهادت چیزی است که محقق گشته باشد. (۱)

پیام‌ها:

۱- علم خداوند به همه چیز، رمز بی‌نیازی او از شریک است. «مَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ ...»

عَالِمِ الْغَيْبِ

ص: ۱۲۵

۲- علم خداوند نسبت به غیب و شهود یکسان است. «عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ»

۳- آگاهی به غیب مهم تر و مسائل غیبی بیشتر است. (در تمام قرآن، کلمه ی غیب قبل از شهادت آمده است). «عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ»

۴- پیامبر صلی الله علیه و آله امین وحی است. حتّی کلمه ی «قُلْ» را نقل می کند.

۵- حضور در میان ظالمان، خطر گرفتاری به عذاب های الهی را در پی دارد. «فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ»

وَ اِنَّا عَلٰی اَنْ نُّرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لِقَادِرُونَ ﴿۹۵﴾

و بدون شک ما می توانیم آنچه را به آنان وعده می دهیم به تو نشان دهیم.

نکته ها:

خداوند در این آیه پیامبرش را دلداری داده است که قدرت دارد گمراهان و کافران را عذاب کند اما به دلایلی عذاب آنان را به تأخیر می اندازد از جمله:

الف: به آنان مهلت می دهد تا توبه کنند.

ب: با آنان اتمام حجّت کند.

ج: در آینده افراد مؤمنی از نسل آنان به وجود می آید.

د: به خاطر وجود پیامبر صلی الله علیه و آله که مایه ی رحمت و برکت است.

پیام ها:

۱- تأخیر عذاب، نشانه ی ناتوانی خداوند نیست. «لِقَادِرُونَ»

۲- از اینکه عاقبت کفّار را به چشم خود نمی بینید، در قدرت خداوند شک نکنید.

«نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لِقَادِرُونَ»

اِذْفَعِ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿۹۶﴾

(ای پیامبر!) بدی را به بهترین روش دفع کن. (در مقام انتقام و مقابله به مثل باش) ما به آنچه مخالفان توصیف می کنند آگاه تریم. (می دانیم که مشرکان مرا به گرفتن فرزند و شریک و تو را به سحر و جادو توصیف می کنند)

وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

و بگو: پروردگارا! من از وسوسه های شیطان ها به تو پناه می برم. و پناه می برم به تو ای پروردگارا! از این که آنان نزد من حاضر شوند.

پیام ها:

۱- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تحت تربیت خداوند و مأمور برخورد به بهترین شیوه با بدی های دشمنان است. «ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ»

۲- بدی را می توان با بدی پاسخ داد ولی این، برای رهبر شایسته نیست. «ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ»

۳- ایمان ما به علم خداوند، عامل صبر و حلم در ماست. «نَحْنُ أَعْلَمُ»

۴- پناه دادن از شئون ربوبیت است. «رَبِّ أَعُوذُ بِكَ»

۵- پیامبران نیز باید به خدا پناه ببرند. «قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ»

۶- پناه بردن به خداوند باید مکرر و جدی باشد. (تکرار «أَعُوذُ»)

۷- تنها پناهگاه مطمئن خداست. «بِكَ»

۸- یکی از راه های نفوذ شیطان، اشاره ها و وسوسه های او نسبت به برخوردهای بد ما با دیگران است. «هَمَزَاتِ»

۹- شیاطین، متعدّد و وسوسه های آنان نیز گوناگون است. «هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ»

۱۰- شیطان ها در انبیا نیز طمع دارند. «هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ»

۱۱- بالاتر از وسوسه، حضور شیطان هاست. «أَنْ يَحْضُرُونِ»

۱۲- حضور افراد فاسد و مفسد در جامعه، مقدمه فساد دیگران است. «يَحْضُرُونِ»

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾

(آنها همچنان به توصیف های ناروا و کردارهای زشت خود ادامه می دهند) تا زمانی که مرگ به سراغ یکی از آنان آید، می گوید: پروردگارا! مرا بازگردان.

لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

شاید در آنچه از خود به جای گذاشته ام (از مال و ثروت و...)، کار نیکی انجام دهم. (به او گفته می شود:) هرگز. این گفته سخنی است که (به ظاهر) می گوید (ولی اگر برگردد، به آن عمل نمی کند) و در پی آنان برزخی است تا روزی که برانگیخته شوند.

پیام ها:

۱- غرور و غفلت برای گروهی دائمی است. «حَتَّىٰ إِذَا»

۲- منحرفان روزی بیدار خواهند شد و تقاضای بازگشت به دنیا خواهند کرد، اما آن تقاضا نشدنی است. «رَبِّ ارْجِعُونِ»

۳- ضایع کردن عمر و فرصت، سبب حسرت در هنگام مرگ است. «رَبِّ ارْجِعُونِ»

۴- تقاضای بازگشت از سوی کفار جدی است ولی قول آنان در مورد صالح شدن مشکوک است. «لَعَلِّي أَعْمَلُ»

۵- عمل صالح، زاد و توشه ی بعد از مرگ است. «ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا»

۶- کسانی که مُکنت و امکاناتی دارند، باید بیشتر عمل صالح انجام دهند. «أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ» ای که دستت می رسد کاری بکن پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار

۷- دنیا مزرعه ی آخرت است. «أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ»

۸- اقرار کافران به اشتباه، تنها با زبان است و پشتوانه ی قلبی ندارد. «إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا»

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾

پس آن گاه که در صور دمیده شود، در آن روز نه میانشان خویشاوندی است و نه (از حال یکدیگر) سؤال می کنند. پس کسانی که کفه ی اعمالشان سنگین باشد، ایشان همان رستگارانند.

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾

و کسانی که کفه ی اعمالشان سبک باشد، پس آنان کسانی هستند که سرمایه ی وجود خود را از دست داده اند و همیشه در جهنم می مانند.

نکته ها:

سؤال: در بعضی آیات آمده است که در قیامت مردم از یکدیگر سؤال می کنند، «وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ» (۱) و یا اهل بهشت از دوزخیان می پرسند: چه چیز باعث شد که شما به دوزخ در آیدید؟ «مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ» (۲) پس چرا در آیه ی مورد بحث می فرماید:

مردم از یکدیگر سؤال نمی کنند «وَلَا يَتَسَاءَلُونَ» دلیل این تفاوت چیست؟

پاسخ: این دو مطلب با هم منافاتی ندارند؛ در مورد اول که می فرماید: «مردم از همدیگر سؤال می کنند» این مربوط به پس از رسیدگی به حساب و کتاب است و درباره ی اهل بهشت و دوزخ است که مطالبی از یکدیگر می پرسند، ولی آیه ی مورد بحث درباره ی آغاز قیامت و زمان حساب و مرحله ی پیش از ورود مردم به بهشت یا دوزخ است که می فرماید: از یکدیگر سؤال نمی کنند. (۳)

ص: ۱۲۹

۱-۱. صافات، ۲۷؛ طور، ۲۵.

۲-۲. مدثر، ۴۲.

۳-۳. المیزان، ج ۱۵، ص ۶۹.

پیام ها:

۱- آغاز رستاخیز با نفخ صور است. فَإِذَا نُفِخَ ... فَلَا أُنْسَابَ

۲- در قیامت، اسناد افتخار دنیوی محو می شود. «فَلَا أُنْسَابَ بَيْنَهُمْ»

۳- همه ی عمل های دنیوی حساب و کتاب دارند. «فَمَنْ ثَقُلَتْ - وَ مَنْ خَفَّتْ»

۴- برای هر کاری میزانی است. «مَوَازِينُهُ»

۵- بزرگ ترین خسارت انسان، هدر دادن عمر و استعدادهای خویش است.

«خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ»

۶- رستگاران، کسانی هستند که برای قیامت ذخایری داشته باشند. «هُمْ الْمُفْلِحُونَ»

تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ النَّارُ وَ هُمْ فِيهَا كَالِحُونَ «۱۰۴»

آتش، صورت آنها را می سوزاند و آنان در دوزخ چهره ای (زشت و) عبوس دارند. (با لب هایی وارونه و دندان هایی آشکار).

أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِنِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ «۱۰۵»

(به آنان گفته می شود:) آیا آیات من بر شما خوانده نمی شد، پس آنها را دروغ می شمردید؟

نکته ها:

«لَفَح» به معنای سوزاندن چهره و «کلح» به معنای برگشتن لب و آشکار شدن دندان هاست.

پیام ها:

۱- آتش هر لحظه و پیوسته صورت های دوزخیان را می سوزاند. «تَلْفَحُ» فعل مضارع و رمز استمرار است)

۲- کفار در دوزخ، هم عذاب جسمی دارند، «تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ» و هم توبیخ و عذاب روحی. أَلَمْ تَكُنْ ...

۳- تغییر صورت توسط آتش، مایه ی تحقیر گنهکاران می گردد. «كَالِحُونَ»

۴- عذاب خداوند بعد از اتمام حجّت است. تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ ... أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَى

۵- اصرار بر تکذیب، اساسی ترین رمز رفتن به دوزخ است. «فَكُنْتُمْ بِهَا تُكذَّبُونَ»

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾

گویند: پروردگارا! شقاوت (و بدبختی) ما بر ما چیره شد و گروهی گمراه بودیم. پروردگارا! ما را از دوزخ بیرون آور، اگر بار دیگر (به کفر و گناه) باز گشتیم، قطعاً ستمگریم.

قَالَ اخْسَؤْا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾

(خداوند به آنان) گوید: دور شوید و در آتش گم شوید و با من سخن مگویید.

نکته ها:

کلمه ی «خسأ» به معنای دور شدن همراه با توهین است که به سگ گفته می شود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: با کسی که شراب می نوشد ننشینید که آنان سگان دوزخند. سپس این آیه را تلاوت فرمودند: (۱) قَالَ اخْسَؤْا فِيهَا ... در حدیثی آمده که صورت دوزخیان بعد از شنیدن «اخْسَؤْا» به صورت قطعه گوشتی در می آید که تنها نفس می کشد. (۲)

امام صادق علیه السلام فرمود: دوزخیان به خاطر اعمالشان شقاوت مند شدند. (۳)

پیام ها:

۱- وجدان ها در قیامت بیدار می شوند و مجرمان به گناهان خود ذلیلانه اعتراف می کنند. «غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا»

ص: ۱۳۱

۱- ۱. بحار، ج ۷۶، ص ۱۴۷

۲- ۲. تفسیر درالمنثور.

۳- ۳. توحید صدوق، ص ۳۵۶.

۲- دوری از راه انبیا، مایه ی شقاوت و بدبختی است. «آیاتی تُتْلَى، غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا»

۳- خداوند در قیامت با کوبنده ترین کلمات، با کفار سخن می گوید. «اِحْسُوا فِيهَا وَ لَا تُكَلِّمُونِ»

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ «۱۰۹»

(آیا شما فراموش کردید که) گروهی از بندگان من می گفتند: پروردگارا! ایمان آوردیم، پس ما را ببخش و بر ما رحم کن و تو بهترین رحم کننده گانی.

پیام ها:

۱- خداوند، زخم زبان منحرفین به مؤمنین را بی پاسخ نمی گذارد. إِنَّهُ كَانَ ...

۲- دعا به درگاه خداوند در دنیا مفید است، كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا ... ولی دعا و التماس در قیامت مفید نیست. رَبَّنَا
أَخْرَجْنَا ... قَالَ احْسُوا

۳- بندگان خداوند همواره از کاستی های خود بیمناک بوده و استغفار می کنند.

كَانَ ... يَقُولُونَ رَبَّنَا ...

۴- ایمان مقدمه ی مغفرت و مغفرت، مقدمه ی دریافت رحمت الهی است. «آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا»

۵- سرچشمه ی مهربانی ها خداست. «وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ»

۶- از آداب دعا، تجلیل از خداوند است. «وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ»

فَاتَّخَذُوا لَهُمْ سَخِرِيًّا حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ «۱۱۰»

(اما) شما آنان را به مسخره گرفتید تا آن که (با این کار) یاد مرا از خاطرتان بردند و شما به آنان می خندیدید.

بین «سِخْرِيًّا» و «سِخْرِيًّا» تفاوت بسیاری است. اگر در جامعه روابط انسان ها بر اساس همدلی، تعاون و خدمت باشد و همه ی افراد از هنر و ابتکار یکدیگر بهره مند شوند، جامعه رشد می یابد، تقویت می شود و همه ی کارها سامان می یابد که آیه ی شریفه ی «لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سِخْرِيًّا» (۱) این پیام را دارد. اما اگر روابط افراد بر اساس تحقیر، تضعیف و دشنام و دلسردی باشد، چنین جامعه ای فراموشی خدا و سقوط را در پی خواهد داشت و آیه ی مورد بحث این معنا را بازگو می کند. «فَاتَّخِذْ تَمُوهُمُ سِخْرِيًّا»

اینکه مؤمنین وسیله ی غفلت کفار قلمداد شده اند، «أَنْسَوُكُمْ ذِكْرِي» شاید به خاطر آن باشد که اگر مؤمنین نبودند، حقیقت حق ستیزی آنان آشکار نمی شد. (۲)

پیام ها:

۱- کیفر توهین کردن، توهین شدن است. (خداوند از مؤمنین حمایت می کند و اهانت به آنان را پاسخ می دهد) «فَاتَّخِذْ تَمُوهُمُ سِخْرِيًّا - اِخْسُوا فِيهَا»

۲- بی اعتنایی به مراسم دعا و نیایش بندگان خدا، بی اعتنایی خدا را به دنبال دارد.

«سِخْرِيًّا - وَ لَا تُكَلِّمُونِ»

۳- مؤمنین همواره در معرض تمسخر کفار هستند. «وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ» ۴- کیفر مسخره کردن مؤمنان، فراموش کردن یاد خداست. «أَنْسَوُكُمْ ذِكْرِي»

۵- خنده ی تحقیرآمیز از گناهان کبیره است. (۳) «وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ» (حساب خنده های معمولی از خنده های مستکبرانه جداست)

ص: ۱۳۳

۱- ۱. زخرف، ۳۲.

۲- ۲. تفسیر راهنما.

۳- ۳. هر گناهی که وعده عذاب را دنبال داشته باشد، از گناهان کبیره است و چون برای خنده تحقیرآمیز به مؤمنین دوزخ مطرح است، پس گناه کبیره است.

إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾

من امروز به خاطر آن که (مؤمنان در برابر تمسخر و خنده ی شما) صبر کردند، به آنان پاداش دادم که ایشانند رستگاران.

قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمِ فَسْئَلِ الْعَادِّينَ ﴿١١٣﴾

(خداوند) از آنان می پرسد: شما در زمین چقدر ماندید؟ می گویند: یک روز یا بخشی از یک روز، پس از شمارشگران پیرس.

قَالَ إِنْ لَبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنكُم كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾

می گوید: اگر آگاهی داشتید می دانستید که جز اندکی درنگ نکرده اید.

نکته ها:

کلمه «فوز» به معنای رسیدن به مقصود است.

در قیامت از مردم سؤال می شود: شما چه مدتی در دنیا اقامت داشتید؟ «كَمْ لَبِئْتُمْ» این سؤال چندین بار در قرآن مطرح شده و هرکس طبق پندار خود پاسخی می دهد از جمله:

* ما به مقدار ساعتی از یک روز، در دنیا ماندیم. «سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ» (۱)

* یک شامگاه، یا یک صبح. «عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا» (۲) * یک روز یا قسمتی از یک روز. «يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ» (۳)

ممکن است مراد از «كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ» مدت توقف در قبر و عالم برزخ باشد.

پیام ها:

۱- پاداش صابران، از طرف خود خداوند است. «إِنِّي جَزَيْتُهُمْ» (صبر در برابر اذیت ها، نیش ها و تمسخرها پاداش بزرگی دارد)

ص: ۱۳۴

۱- ۱. احقاف، ۳۵.

۲- ۲. نازعات، ۴۶.

۳- ۳. مومنون ۱۱۳.

۲- رستگاری در سایه ی استقامت است. «أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ»

۳- در قیامت تنها گروه رستگار صابرانند. (۱) «أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ» صبر و ظفر هر دو دوستان قدیمند بر اثر صبر نوبت ظفر آید.

۴- حسرت بزرگ آن است که انسان برای لذت و راحتی چند روزه، دوزخ و عذاب همیشگی را خریداری کند. «لَبِثْنَا يَوْمًا»

۵- به مهلت روزگار مغرور نشوید، که مدتی بسیار اندک است. «يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ»

۶- همه ی عمر دنیا نسبت به ابدیت اندک است. «يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ»

۷- برخی از فرشتگان، مأمور شمارش و آمار ایام هستند. «فَسئَلِ الْعَادِّينَ»

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ» (۱۱۵)

پس آیا گمان می کنید که ما شما را بیهوده آفریده ایم، و شما به سوی ما بازگردانده نمی شوید؟

نکته ها:

قرآن برای آفرینش انسان اهدافی را بیان کرده است از جمله:

۱. عبادت. «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (۲) من جن و انس را نیافریدم جز برای این که عبادتم کنند (و از این راه تکامل یابند و به من نزدیک شوند).

۲. آزمایش. «خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۳) (خداوند) مرگ و حیات را آفرید تا شما را بیازماید، که کدام یک از شما بهتر عمل می کنید.

۳. برای دریافت رحمت الهی. «إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَإِذْ ذَكَرَكَ خَلَقْتَهُمْ» (۴) مگر کسی که پروردگارت به او رحم کند (و خداوند) برای همین (رحمت) مردم را آفرید.

حضرت علی علیه السلام فرمود: «رحم الله امرء عرف قدره» خداوند رحمت کند کسی را که ارزش

ص: ۱۳۵

۱- ۱. ضمیر «هم» در کنار «أنهم»، اشاره به انحصار رستگاری در آن گروه است.

۲- ۲. ذاریات، ۵۶.

۳- ۳. ملک، ۲.

۴- ۴. هود، ۱۱۹.

و اعتبار خود را بشناسد. (۱) و بداند از کجا آمده، اکنون در کجاست و سپس به کجا می رود.

امام حسین علیه السلام فرمود: «ان الله ما خلق العباد الا ليعرفوه فاذا عرفوه عبده فاذا عبده استغنا بعبادته عن عباده من سواه» خداوند متعال بندگانش را نیافریده است مگر برای این که او را بشناسند، آن گاه که او را شناختند، عبادتش کنند و چون خدا را عبادت کردند، با پرستش و عبادت او از پرستش غیر او بی نیاز شوند. (۲)

حضرت علی علیه السلام فرمود: «الدنيا خلقت لغيرها و لم تخلق لنفسها» (۳) دنیا برای دیگری آفریده شده و برای خود آفریده نشده است. (دنیا وسیله ای است برای رسیدن به آخرت)

آری، کسانی که همه ی هدف های خود را در درون دنیا جستجو می کنند، زمین گرا و زمین گیر می شوند. چنانکه در آیه ی ۱۷۶ سوره اعراف آمده است: «أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ» هر دم از عمر گرامی هست گنج بی بدل می رود گنجی چنین هر لحظه بر باد آه آه

پیام ها:

۱- آفرینش انسان، هدفدار است. «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا»

۲- همه ی محاسبات انسان، واقع بینانه نیست. «أَفَحَسِبْتُمْ»

۳- در کار خداوند عبث و بیهودگی راه ندارد. «أَفَحَسِبْتُمْ ... عَبَثًا»

۴- زندگی دنیا بدون آخرت، بیهوده و لغو است. «عَبَثًا» ۵- انسان مسئول و متعهد است. (باید خود را برای پاسخ گویی در قیامت آماده کنیم). «أَفَحَسِبْتُمْ ... لَا تَرْجَعُونَ»

۶- هدف آفرینش انسان، در این جهان خلاصه نمی شود. «أَفَحَسِبْتُمْ ... لَا تَرْجَعُونَ»

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ (۱۱۶)

پس برتر است خداوندی که فرمانروای حق است (از این که شما را بیهوده آفریده باشد) خدایی جز او نیست که پروردگار عرش گرانقدر است.

ص: ۱۳۶

(۱-۱). غررالحکم.

(۲-۲). بحار، ج ۵، ص ۳۱۲.

(۳-۳). نهج البلاغه، حکمت ۴۶۳.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾

و هر کس با خداوند، معبود دیگری بخواند، هیچ برهانی بر کار خود ندارد، پس قطعاً حساب او نزد پروردگارش خواهد بود، قطعاً کافران رستگار نمی شوند.

وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

و بگو: پروردگارا! بیامرز و رحم کن که تو بهترین رحم کننده گانی.

نکته ها:

در اول این سوره، ذیل آیه ی یک، گروهی از رستگاران را ذکر کردیم، در پایان سوره با توجه به جمله ی «لَا يُفْلِحُ» گروهی از زیانکاران را نیز یاد آور می شویم:

*ستمگران. «لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ» (۱)

*گنهکاران. «لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ» (۲)

*جادوگران. «لَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ» (۳)

*کافران. «لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ» (۴) *آنها که به خداوند دروغ می بندند. «إِنَّ الَّذِينَ يَفْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ» (۵)

پیام ها:

۱- خداوند، کار عبث و بیهوده نمی کند. «فَتَعَالَى اللَّهُ»

۲- حکومت حق، از آن خداست. «الْمَلِكُ الْحَقُّ»

۳- هستی، تحت تربیت و مدیریت الهی است. «رَبُّ الْعَرْشِ» و در جای دیگر می خوانیم: «رَبُّ النَّاسِ»، «رَبُّ الْعَالَمِينَ» و «رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ»

۴- شرک، هر چه باشد محکوم است. «يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا»

ص: ۱۳۷

۱- ۱. انعام، ۱۳۵.

۲- ۲. یونس، ۱۷.

۳- ۳. یونس، ۷۷.

٤-٤. مؤمنون، ١١٧.

٥-٥. يونس، ٦٩.

۵- مشرک منطق ندارد. «لَا بُرْهَانَ لَهُ» (عقائد و رفتار انسان باید بر اساس دلیل و برهان باشد)

۶- پیامبر معصوم نیز به رحمت و مغفرت خداوند نیاز دارد. «قُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ»

۷- در دعا، ستایش از خدا را فراموش نکنیم. «رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ»

«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

ص: ۱۳۸

این سوره شصت و چهار آیه دارد و در مدینه نازل شده است.

عَلت نام گذاری این سوره به «نور»، آیه ی سی و پنج آن است که خداوند را به عنوان نور آسمان ها و زمین معرفی می کند.

از آنجا که در این سوره سفارش های بسیار در مورد رعایت عفت و پاکدامنی صورت گرفته، در روایات نسبت به فراگیری و قرائت این سوره توسط زنان، تأکید شده است.

احکام مجازات مردان و زنان زناکار و کسانی که به زنان پاکدامن تهمت زنا بزنند، همچنین ماجرای معروف «افک»، حکم حجاب و رعایت پاکدامنی برای جلوگیری از انحرافات، دیگر موضوعاتی است که این سوره به آنها می پردازد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾

(این)سوره ای است که آن را نازل کردیم و(عمل به)آن را واجب کردیم و در آن آیاتی روشن فرستادیم.شاید شما متذکر شوید.

نکته ها:

کلمه ی «سوره»یک نام گذاری از طرف خداوند برای یک مجموعه آیات از قرآن کریم است. سُورَةٌ ... أَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ

پیام ها:

۱- احکام، به دستور خداوند واجب شده است. «فَرَضْنَاهَا»

۲- قرآن،قانون الزامی و اجرایی دین است. «فَرَضْنَاهَا»

۳- آیات قرآن،روشن وقابل فهم است. «فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ» (گرچه درك قسمتی از آیات نیازمند تحقیق وتفسیر است)

۴- انسان به پند و تذکر نیازمند است. «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»

۵-اصول معارف قرآن در فطرت انسان ریشه دارد و با تذکر،پرده ی غفلت برداشته می شود. «تَذَكَّرُونَ»

ص: ۱۴۲

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ لِيَشْهَدَ عَدَاؤُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

هر یک از زن و مرد زناکار را صد تازیانه بزنید. و اگر به خدا و روز قیامت ایمان دارید، در اجرای حکم خدا نسبت به آن دو گرفتار دلسوزی نشوید و هنگام کیفر آن دو، گروهی از مؤمنان حاضر و ناظر باشند.

نکته ها:

احکام زنا بر اساس شرایط افراد متفاوت می شود، در این آیه فقط به یک صورت اشاره شده که اگر مرد یا زن مجردی زنا کند، صد تازیانه می خورد، ولی اگر کسی با داشتن همسر و دسترسی به او، مرتکب زنا شود، رجم و سنگسار می گردد.

مفاسد زنا در قرآن و روایات

قرآن، زنا را کاری زشت می داند و از نزدیک شدن به آن نهی می کند. «وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجِيَّ» (۱) ترک زنا را نشانه ی بندگان راستین خداوند می شمرد. وَ عِبَادُ الرَّحْمَنِ ... لَا يَزْنُونَ (۲) و دوری از این گناه را شرط بیعت با پیامبر می داند. إِذَا جَاءَكَ ... وَ لَا يَزْنِينَ (۳)

برخی از مفاسد اجتماعی زنا، در یکی از سخنان حضرت رضا علیه السلام چنین عنوان شده است:

۱- ارتکاب قتل به واسطه ی سقط جنین.

۲- بر هم خوردن نظام خانوادگی و خویشاوندی.

۳- ترک تربیت فرزندان.

۴- از بین رفتن موازین ارث. (۴)

*حضرت علی علیه السلام ترک زنا را مایه ی استحکام خانواده و ترک هم جنس بازی را عامل حفظ

ص: ۱۴۳

۱- ۱. اسراء، ۳۲.

۲- ۲. فرقان، ۶۳-۶۸.

۳- ۳. ممتحنه، ۱۲.

۴- ۴. بحار، ج ۷۹، ص ۲۴.

نسل می داند. (۱)

* پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: زنا دارای زیان های دنیوی و اخروی است:

أما در دنیا: از بین رفتن نورانیت و زیبایی انسان، مرگ زودرس و قطع روزی.

أما در آخرت: درماندگی، هنگام حساب قیامت؛ غضب الهی و جهنم همیشگی. (۲)

* از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است: هر گاه زنا زیاد شود، مرگ ناگهانی هم زیاد می شود. (۳)

* زنا نکنید، تا همسران شما نیز به زنا آلوده نشوند. آن گونه که با دیگران رفتار کنید، با شما رفتار خواهد شد. (۴)

از مکافات عمل غافل مشو

گندم از گندم بروید جو ز جو

* چهار چیز است که هر یک از آنها در هر خانه ای باشد، آن خانه، ویرانه است و برکت ندارد:

۱- خیانت. ۲- دزدی. ۳- شرابخواری. ۴- زنا. (۵)

* زنا، از بزرگ ترین گناهان کبیره است. (۶)

* امام صادق علیه السلام فرمود: هر گاه مردم مرتکب چهار گناه شوند، به چهار بلا گرفتار شوند:

۱- زمانی که زنا رواج یابد، زلزله خواهد آمد.

۲- هر گاه مردم زکات نپردازند، چهار پایان به هلاکت می رسند.

۳- هر گاه قضاوت مسئولان قضایی، ظالمانه باشد، باران نخواهد بارید.

۴- زمانی که پیمان شکنی رواج یابد، مشرکان بر مسلمانان غلبه خواهند کرد. (۷)

پیام ها:

۱- آزادی جنسی و روابط نامشروع، در اسلام ممنوع است. [□]الزَّائِنَةُ ... فَاجْلِدُوهَا ...

۲- نقش زنان در ایجاد روابط نامشروع و فراهم آوردن مقدمات آن، از مردان بیشتر است، به همین دلیل کلمه زانیه قبل از کلمه زانی آمده است. [□]«الزَّائِنَةُ وَ

- ١-١. نهج البلاغه، حكمت ٢٥٢.
- ٢-٢. بحار، ج ٧٧، ص ٥٨.
- ٣-٣. بحار، ج ٧٣، ص ٣٧٢.
- ٤-٤. بحار، ج ٧٦، ص ٢٧.
- ٥-٥. بحار، ج ٧٦، ص ١٩.
- ٦-٦. بحار، ج ٧٦، ص ١٩.
- ٧-٧. بحار، ج ٧٦، ص ٢١.

الزَّانِي» بر خلاف دزدی که نقش مردان بیشتر است و لذا کلمه سارق، بر سارقه مقدم شده است. «السَّارِقُ وَ السَّارِقَةُ» (۱)

۳- تنبیه بدنی زانی، برای تأدیب او و حفظ عفت عمومی لازم است. «فَاجْلِدُوا»

۴- در روابط نامشروع هر دو طرف به یک میزان تنبیه می شوند. (مگر در مواردی که حکم خاصی دارد) «كُلُّ وَاحِدٍ»

۵- حدود کیفر باید از طرف خداوند معین شود. «مِائَةَ جَلْدَةٍ»

۶- در مجازات مجرمان، ترحم و تحت تأثیر عواطف قرار گرفتن، روا نیست. «لَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ»

۷- محبت و رأفت باید در مدار شرع باشد. «لَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ»

۸- دین، تنها نماز و روزه نیست؛ اجرای حدود الهی نیز از دین است. «فِي دِينِ اللَّهِ»

۹- صلابت و قاطعیت در اجرای حدود الهی، در سایه ی ایمان به مبدأ و معاد به دست می آید. «إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ»

۱۰- مجازات مجرم، باید مایه عبرت دیگران شود. «وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا»

۱۱- زناکار، علاوه بر شکنجه ی جسمی، از نظر روحی نیز باید زجر ببیند.

وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ ...

۱۲- در مراسم اجرای حدّ الهی، گروهی از مؤمنان حضور داشته باشند. «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (۳)

مرد زناکار، جز با زن زناکار یا مشرک ازدواج نکند. و زن زناکار جز مرد زناکار یا مشرک را به همسری نگیرد. و این (زناشویی) بر مؤمنان حرام است.

ص: ۱۴۵

نکته ها:

این آیه، حال و هوای آیه ی «الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ» را دارد که در آیه ۲۶ همین سوره می آید و بیانگر این اصل است که: کبوتر با کبوتر، باز با باز.

در این آیه، زناکار در کنار مشرک قرار گرفته است. «زَانِيَةٌ أَوْ مُشْرِكَةٌ»

علاوه بر تنبیه جسمی و اجتماعی، باید محدودیت های دیگری نیز برای زناکار باشد.

در روایات آمده است که حکم این آیه در باره ی کسانی است که به زنا شهرت دارند. و اگر زناکاری توبه کرد می تواند مانند دیگران با فرد دلخواهش ازدواج کند. (۱)

امام باقر علیه السلام فرمود: در این آیه، خداوند زناکار را در برابر مؤمن قرار داده و این نشان می دهد که زناکار در هنگام زنا مؤمن نیست. (۲)

پیام ها:

۱- در ازدواج، کفو بودن، یعنی همسان و هم شأن بودن همسران، یک اصل است.

زیرا زنان و مردان ناپاک، لایق همسران پاک نیستند. «الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً»

۲- افراد فاسد، در جامعه اسلامی از برخی حقوق محرومند. «لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً»

۳- مردان و زنان مؤمن، باید همسران پاک و پاکدامن انتخاب کنند. «حُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ»

وَ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثَمَّ لَعْنٌ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾

و کسانی که به زنان پاکدامن و شوهردار نسبت زنا می دهند و چهار شاهد نمی آورند، پس هشتاد تازیانه به آنان بزنید و گواهی آنان را هرگز نپذیرید و آنان خود فاسقند.

ص: ۱۴۶

(۱-۱). تفسیر المیزان؛ کافی، ج ۵، ص ۳۵۴.

(۲-۲). کافی، ج ۲، ص ۳۲.

گرچه در آیات قبل، سخن از کیفر زناکاران به میان آمد، اما اثبات زنا، امری آسان و سهل نیست، بلکه باید چهار نفر عادل به تحقق آن گواهی دهند و اگر کمتر از چهار نفر در دادگاه حاضر شوند، هر کدام هشتاد ضربه شلاق می خورند.

از امام صادق علیه السلام پرسیدند: چرا برای اثبات قتل دو شاهد لازم است، ولی برای اثبات زنا چهار شاهد؟ حضرت فرمود: با ثابت شدن قتل، یک نفر به کیفر می رسد، اما با اثبات زنا، دو نفر (زن و مرد زناکار). (۱)

در میان تهمت های گوناگون، تهمت زنا حدّ و قانون معین دارد و قرآن با صراحت بر آن تکیه کرده است. «تَمَانِينَ جَلْدَةً»

تهمت به قدری مهم است که در مجازات مجرم، فاصله ی تهمت زنا با خود زنا بیست ضربه شلاق است. «مِائَةَ جَلْدِهِ - تَمَانِينَ جَلْدَةً»

کسی که به دیگران تهمت زنا بزند، شهادت و گواهی اش اعتبار ندارد. «لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً»

پیام ها:

۱- تهمت، به منزله ی پرتاب تیر و هجوم به آبروی مردم است. «يَزْمُونَ»

۲- تهمت زدن به زنان همسر دار و پاکدامن، کیفر سخت تری دارد. «الْمُحْصَنَاتِ»

۳- دفاع از حریم زنان پاکدامن واجب است. «يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ... فَأَجْلِدُوهُمْ»

۴- برای حفظ آبروی مردم، گاهی افراد متعدّد شلاق می خورند. «فَأَجْلِدُوهُمْ»

۵- تهمت، هم عقوبت بدنی دارد، «فَأَجْلِدُوهُمْ» هم اجتماعی، «لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةَ أَبَدًا» و هم اخروی. «أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ»

۶- در فسق کسانی که به زنان پاکدامن تهمت می زنند، شک نکنید. «هُمُ الْفَاسِقُونَ»

۷- شرط گواه شدن، عدالت است و گواهی فاسق قبول نیست. «لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً ...»

هُمُ الْفَاسِقُونَ

ص: ۱۴۷

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

مگر کسانی که پس از آن (تهمت زدن) توبه کنند و در مقام اصلاح (و جبران) برآیند، که قطعاً خداوند آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

در حدیث می خوانیم: توبه کسی که آبروی زنان پاکدامن را برده، این است که در محضر مردم گفته خود را تکذیب نماید.

(۱)

پیام ها:

۱- توبه، سبب تجدید حیات دینی و اجتماعی است. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا ... وَأَصْلَحُوا

۲- در دین الهی، حتی گنهکاران به بن بست نمی رسند. «إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا»

۳- توبه، باید با اصلاح و جبران اشتباه و عمل نیک همراه باشد. تَابُوا ... وَأَصْلَحُوا

۴- ناامیدی از مغفرت و رحمت الهی، بی جااست. «فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

۵- باز بودن راه توبه برای همه، نشانه ی رحمت الهی است. «رَحِيمٌ»

وَالَّذِينَ يَزُمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾

و کسانی که به همسران خود نسبت زنا دهند، و جز خودشان شاهدهی نداشته باشند، گواهی هر یک از آنان چنین است که چهار مرتبه به خدا سوگند یاد کند که از راستگویان است.

وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾

و پنجمین بار (بگوید): لعنت خدا بر او اگر از دروغگویان باشد!

ص: ۱۴۸

وَيَذُرُّهَا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾

و عذاب (سنگسار) را از آن زن دفع می کند، اینکه او (در مقام دفاع) چهار بار به خدا قسم بخورد شوهرش (در این نسبتی که به او می دهد) از دروغگویان است.

وَ الْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾

و مرتبه پنجم (بگوید): غضب خدا بر او باد اگر شوهرش از راستگویان باشد.

وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ وَ أَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

و اگر فضل و رحمت خداوند بر شما نبود، و اینکه خداوند توبه پذیر و حکیم است. (رسوا می شدید و نظام خانوادگی شما مختل می شد)

نکته ها:

شخصی به نام «هلال بن امیه» با اضطراب بر پیامبر صلی الله علیه و آله وارد شد و عرض کرد: زنم را در حال زنا دیدم، به خدا سوگند راست می گویم. پیامبر صلی الله علیه و آله ناراحت شد. اصحاب آن حضرت نیز هیجان زده شدند که این مرد، هم ناموسش را در چنین حالی دیده است و هم شلاق خواهد خورد، زیرا شاهی ندارد تا سخن خود را ثابت کند. این آیه نازل شد و فرمود: اگر مردی به همسرش نسبت زنا داد و شاهی نداشت، به جای آوردن چهار شاهد، چهار بار بگوید: «اشهد بالله انی لمن الصادقین» خدا را گواه می گیرم که من از راستگویانم. و برای تحکیم و تثبیت ادعای خود یک بار هم این جمله را بگوید: «لعنت الله علی ان کنت من الکاذبین» لعنت خدا بر من اگر از دروغگویان باشم.

البته زن نیز همچون شوهرش حق دارد از خود دفاع کند، زیرا ممکن است مردی با چهار سوگند دروغ، همسر خود را به سنگسار شدن محکوم کند و برای همیشه آبروی او و بستگانش را ببرد. اسلام که حامی حقوق همگان است برای پیشگیری از وقوع این کار، به زن نیز اجازه داده است تا برای اثبات پاکدامنی خود و نجات از سنگسار، چهار بار سوگند یاد

کند و چنین بگوید: «اشهد بالله انه لمن الكاذبين» خدا را گواه می گیرم که همسرم از دروغگویان است. و برای محکم کاری بیشتر بگوید: «غضب الله على ان كان من الصادقين» قهر و غضب خدا بر من اگر همسرم از راستگویان باشد.

در پنجمین جمله ی مرد، «لعنت خدا» بود و در پنجمین جمله ی زن، «غضب خدا» که از لعنت شدیدتر است، زیرا حساسیت کسی که مورد تهمت قرار گرفته، بیشتر است و برای نجات از سنگسار شدن حاضر است غضب خدا را تحمّل کند.

به هر حال، اگر در محضر قاضی و حاکم اسلامی، این ده جمله (پنج جمله از مرد و پنج جمله از زن) گفته شود، در اصطلاح به این کار، «لعان» (یکدیگر را لعن کردن) می گویند.

البته در این مورد مسائل فقهی و حقوقی خاصی مطرح است. قاضی باید زن و شوهر را موعظه نماید و سعی کند لعان واقع نشود و در صورت لزوم اجرا، آن دو را به مکان های مقدّس مانند مسجد ببرد و رو به قبله بنشاند، آن گاه مراسم لعان انجام گیرد.

با اجرای لعان و سوگند خوردن زن و شوهر و گفتن جمله های ذکر شده، اسلام قوانینی را در نظر گرفته است که باید به آنها عمل شود:

۱- این زن و مرد، بدون صیغه ی طلاق، برای همیشه از یکدیگر جدا می شوند و حقّ مراجعه و ازدواج مجدد ندارند.

۲- حدّ از هر دو برداشته می شود، یعنی مرد، هشتاد ضربه شلاق نمی خورد و زن، سنگسار نمی شود.

قرار دادن چهار شاهد یا چهار سوگند، آن هم با لعنت و غضب، برای اثبات زنا، نشانه ی آن است که خداوند با فضل و رحمت خود از طریق این گونه احکام، مانع رسوایی افراد شده و گرنه هر روز خانواده هایی رسوا و قبیله ها و فامیل هایی به تباهی کشیده می شوند.

پیام ها:

۱- حفظ آبرو در اسلام مورد توجه است. «أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ» (قانون چهار سوگند و یک لعنت بر خود، برای کنترل مردم از رسوا کردن یکدیگر است)

۲- در اثبات زنا، همسر، چهار سوگند و یک لعنت، به جای چهار شاهد پذیرفته است. ان لَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ ... فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ

۳- اسلام، حامی حقوق زن است. زن نیز با چهار سوگند می تواند اتهامی را که مرد با چهار سوگند اثبات کرده، از خود دفع کند. أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ ... أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ

۴- اسلام برای پیشگیری از فرو پاشی نظام خانواده، علاوه بر چهار بار خدا را گواه گرفتن، گفتن جمله ی پنجمی را نیز بر هر یک از طرفین واجب کرده است. «وَ الْخَامِسَةُ»

۵- نفرین بر خود، برای رفع اتهام از خود جایز است. «غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا»

۶- اجرای قوانین و دستورات خداوند، به نفع خود مردم است. «وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ»

۷- عذر پذیری خداوند، با مصلحت و حکمت همراه است. «تَوَّابٌ حَكِيمٌ»

۸- قوانین کیفری اسلام، احکامی برخاسته از حکمت الهی است. «حَكِيمٌ»

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

همانا کسانی که آن دروغ بزرگ را (در میان) آوردند، گروهی از خود شما بودند. آن را برای خود شرّ نپندارید، بلکه آن (در نهایت) به نفع شماست.

بر عهده هر کدام از آنان، بدان اندازه از گناه است که مرتکب شده است و برای کسی که بخش بزرگ آن را انجام داده، عذاب بزرگی است.

نکته ها:

کلمه ی «افک» در لغت، به معنای گرایش از حقّ به باطل است. تهمت زدن نیز نوعی پوشاندن حقّ و جلوه دادن باطل است.

برخی مفسّران درباره شأن نزول این آیه گفته اند: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در هر سفری با قید قرعه یکی از همسرانش را همراه می برد. در جنگ «بنی مصطلق» عایشه را برد. وقتی که نبرد پایان یافت و مردم به مدینه بازمی گشتند، عایشه برای تطهیر و یافتن دانه های گردنبند گمشده اش از قافله عقب ماند. یکی از اصحاب که او نیز از قافله دور مانده بود، عایشه را به لشکر رساند. بعضی افراد به عایشه و آن صحابی، تهمت ناروا زدند. این اتهام به گوش مردم

رسید، پیامبر ناراحت شد و عایشه به خانه پدر رفت، تا آن که این آیه نازل شد. (۱)

جمعی دیگر از مفسران و خصوصاً نویسندگان تفسیر «اطیب البیان» با استفاده از روایات متعدّد و مستند نقل می کنند که این آیه درباره ی «ماریه قبطیه» (یکی دیگر از همسران رسول خدا) است، که خداوند به او فرزندی به نام «ابراهیم» داد، ولی پس از ۱۸ ماه از دنیا رفت. عایشه و حفصه گفتند: ای رسول خدا! چرا گریه می کنی؟ ابراهیم فرزند تو نبود، بلکه شخص دیگری غیر از تو با ماریه همبستر شده و ابراهیم متولد شده است. اینجا بود که این آیه نازل شد. علامه جعفر مرتضی در کتاب گرانقدر (حدیث الافک) نیز این بیان را تأیید می کند. در مورد هر دو شأن نزول سؤالاتی مطرح است ولی چون هدف ما در این تفسیر، پیام گیری از متن آیات است، درباره ی شأن نزولها بحث گسترده ای نداریم.

در ماجرای افک چندین گناه نهفته است: دروغ، سوءظن به مؤمن، ایذای مؤمن، تهمت، اهانت، آزردن پیامبر صلی الله علیه و آله، تضعیف خاندان رسالت و شایعه پردازی.

پیام ها:

۱- افراد فاسق، از نسبت دادن زنا، حتی به همسر پیامبر نیز ابایی ندارند. «جَاؤُ بِالْإِفْكِ»

۲- گاهی شایعه سازان، با سازماندهی قلبی و قصد توطئه، شایعه را القا می کنند.

«عُصْبَةٌ» («عُصْبَةٌ» یعنی گروه متشکل و متعصبی که هدفی را دنبال می کند)

۳- مراقب شایعه سازان در میان خود باشید. «مِنْكُمْ»

۴- گاهی در پیش آمدهای تلخ منافی وجود دارد. (مانند روشن شدن چهره ی منافقان، هوشیاری مردم، امدادهای الهی برای مظلوم) «لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُمْ» ۵- امید دادن به مؤمنان در برابر توطئه و تهمت بدخواهان لازم است. «بَلْ هُوَ خَيْرٌ»

۶- کیفرهای الهی، عادلانه و متناسب با اعمال ماست. «لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ»

۷- در گناهان دسته جمعی، هر یک از افراد به مقدار سهم خود مجرم است. «لِكُلِّ»

ص: ۱۵۲

إِمْرِي مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ

۸- انسان زمانی مجرم و مقصر است که با علم و قصد گناه کند. «اِكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ»

۹- گناه هر کس گریبان گیر خود اوست. «لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ»

۱۰- مجازات کسی که نقش اصلی را در ارتکاب جرم دارد، بزرگ تر است.

وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ... لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ

لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَوْ لَا جَاءُوكَ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾

چرا زمانی که تهمت را شنیدید، مردان و زنان با ایمان نسبت به خویش گمان خوب نبردند و نگفتند که این تهمتی بزرگ و آشکار است؟ چرا چهار شاهد بر صحت آن تهمت نیاوردند؟ پس چون گواهان لازم را نیاوردند، آنان نزد خدا همان دروغگویانند.

نکته ها:

خداوند در این آیه، مسلمانان را به خاطر بدگمانی به همسر پیامبر و آسیب پذیری آنان در برابر شایعات، توبیخ می کند.

قرآن گاهی به جای کلمه ی «دیگران» کلمه ی «شما» را به کار برده است تا به مسلمانان بگوید: همه ی شما یکی هستید. مثلاً به جای این که بگوید: به دیگران نیش و طعنه نزنید، می فرماید: «لَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ» (۱) به خودتان نیش نزنید. و به جای این که بگوید: وقتی که وارد خانه ای شدید به دیگران سلام کنید، می فرماید: «فَسَلِّمُوا عَلَيَّ أَنْفُسِكُمْ» (۲) به خودتان سلام کنید. در این آیه نیز به جای این که بگوید: به دیگران حسن ظن داشته باشید می فرماید: ظَنُّ... بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا به خودتان حسن ظن داشته باشید.

ص: ۱۵۳

۱-۱. حجرات، ۱۱.

۲-۲. نور، ۶۱.

در قرآن کریم، کلمه ی «لَوْ لَا» در موارد متعددی برای انتقاد و توبیخ به کار رفته است که در این جا چند مورد را ذکر می کنیم:

۱- «لَوْ لَا يَنْهَاهُمْ رَبِّيُونَ» (۱) چرا علما نهی از منکر نمی کنند؟

۲- «لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ» (۲) چرا هر شنیده ای را می پذیرید؟

۳- «لَوْ لَا جَاءُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ» (۳) چرا برای سخن ناروای خود چهار شاهد نمی آورند؟

۴- «لَوْ لَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ» (۴) چرا از خدا آمرزش نمی خواهید؟

۵- «فَلَوْ لَا إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسْنَاءٍ تَضَرَّعُوا» (۵) چرا زمانی که عذاب ما به آنان رسید، تضرع نکردند؟

۶- «فَلَوْ لَا تَشْكُرُونَ» (۶) چرا شکر گزار نیستید؟

۷- «فَلَوْ لَا تُصَدِّقُونَ» (۷) چرا تصدیق نمی کنید؟

۸- «فَلَوْ لَا تَذَكَّرُونَ» (۸) چرا عبرت نمی گیرید؟

۹- «فَلَوْ لَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ» (۹) چرا از هر فرقه ای دسته ای کوچ نمی کنند تا در دین آگاهی پیدا کنند؟

پیام ها:

۱- دامن زدن به شایعه و پخش آن، ممنوع است. («لَوْ لَا» نشانه توبیخ از سوءظن و پخش شایعات است) ۲- در جامعه ی اسلامی باید روحیه ی حسن ظن حاکم باشد. «ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِنَفْسِهِمْ خَيْرًا» (حسن ظن، یکی از آثار ایمان است).

۳- مؤمنان در برابر آبروی یک «فرد» مسئول هستند. «الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ»

۴- بنی آدم اعضای یکدیگرند. تهمت به هر عضوی از جامعه ی اسلامی، همانند تهمت به دیگر اعضاست. «بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا»

ص: ۱۵۴

۱- ۱. مائده، ۶۳.

۲- ۲. نور، ۱۲.

۳- ۳. نور، ۱۳.

۴- ۴. نمل، ۴۶.

٥-٥. انعام، ٤٣.

٦-٦. واقعه، ٧٠.

٧-٧. واقعه، ٥٧.

٨-٨. واقعه، ٦٢.

٩-٩. توبه، ١٢٢.

۵- اصل اولیه در عمل مسلمان، صحت است، مگر جرم او با دلیل ثابت شود.

«ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا»

۶- حفظ حریم پیامبر صلی الله علیه و آله و خانواده اش بر هر مؤمنی واجب است. لَوْ لَا ... قَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ

۷- در برابر شنیده های ناروا در مورد مؤمنان، سکوت ممنوع است. لَوْ لَا ... قَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ

۸- جامعه ی ساده دل، زودباور و یاه گو، توییح می شود. «لَوْ لَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ»

۹- تهمت اگر ثابت نشود، گوینده ی آن دروغگو محسوب می شود. «هُمُ الْكَاذِبُونَ»

وَ لَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۴)

و اگر فضل و رحمت الهی در دنیا و آخرت بر شما نبود، به سزای آن سخنان که گفتید، قطعاً عذابی بزرگ به شما می رسید.

نکته ها:

کلمه ی «أَفَضْتُمْ» از «أَفَاضَ» در موردی به کار می رود که در مسئله ای بسیار گفتگو شود و همه را به خود مشغول سازد و این نشان می دهد که تهمت به همسر پیامبر مسئله ی روز شده و همه به آن مشغول بودند.

پیام ها:

۱- ائت اسلامی تحت حمایت و لطف خداست. وَ لَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ ...

۲- رحمت و لطف خدا، از فضل اوست نه استحقاق ما. «فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ»

۳- شایعات به منزله ی گردابی است که برخی در آن غرق می شوند. «أَفَضْتُمْ فِيهِ»

۴- عموم مردم، در معرض پذیرش شایعات و تهمت ها و نزول بلاها هستند. وَ لَوْ لَا ... لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَ تَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَ تَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

آنگاه که از زبان یکدیگر (تهمت را) می گرفتید و آنچه را به آن علم نداشتید، دهان به دهان می گفتید و این را ساده و کوچک می پنداشتید، در حالی که آن نزد خدا بزرگ است.

نکته ها:

زبان، تنها عضوی است که در طول عمر انسان، از حرف زدن، نه درد می گیرد و نه خسته می شود. شکل و اندازه ی آن کوچک، اما جرم و گناه آن بزرگ است. چه بسیارند کافرانی که با گفتن یک جمله (شهادت به یگانگی خداوند) مسلمان و پاک می شوند و مسلمانانی که با گفتن کفر به خدا، یا انکار احکام دین، کافر و نجس می شوند. زبان، از یک سو می تواند با راستگویی، ذکر و دعا و نصیحت دیگران، صفا بیافریند و از سوی دیگر قادر است با نیش زدن به این و آن، کدورت ایجاد کند. زبان، کلید عقل و چراغ علم و ساده ترین و ارزان ترین وسیله انتقال علوم و تجربیات است. علمای اخلاق درباره ی زبان مطالب بسیاری نوشته اند.

پیام ها:

۱- پذیرش آنچه بر سر زبان هاست، بدون تحقیق محکوم است. «تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ»

۲- سخن باید بر اساس علم باشد. «تَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ»

۳- زیر سؤال بردن آبروی مردم را ساده نگیریم. «وَ تَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا»

۴- نقل تهمت ها و شایعات از گناهان کبیره است. «وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ»

۵- کوچکی یا بزرگی گناه را خداوند تعیین می کند. «عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ»

۶- همه ی محاسبات انسان واقع بینانه نیست. «تَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ»

وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

چرا هنگامی که (آن تهمت را) شنیدید، نگفتید: ما را نرسد که در این باره حرفی بزنیم. (پروردگارا) تو منزهی، این بهتانی بزرگ است.

نکته ها:

در سه آیه پی در پی کلمه ی عظیم آمده است؛ یک بار «عِذَابٌ عَظِيمٌ» و دو بار (با دو بیان) «بُهْتَانٌ عَظِيمٌ» تا بگوید گناه بزرگ کیفر بزرگ دارد.

پیام ها:

۱- نهی از منکر واجب است. «وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ» (سخن گفتن برای دفاع از آبروی مسلمان واجب است)

۲- انسان در برابر شنیده ها، مسئول است. «لَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ»

۳- هنگام برخورد با مسائل مهم، «سبحان الله» بگویید. «سُبْحَانَكَ»

۴- در نزد خداوند، دنیا کوچک، ولی بهتان به مسلمان بزرگ است. «بُهْتَانٌ عَظِيمٌ»

يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾

خداوند شما را موعظه می کند که اگر ایمان دارید هرگز امثال این تهمت ها را تکرار نکنید.

وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾

و خداوند برای شما آیات خود را بیان می کند و او دانا و حکیم است.

پیام ها:

۱- مردم به موعظه نیاز دارند و خداوند بهترین واعظ است. «يَعِظُكُمُ اللَّهُ»

۲- ایمان، شرط تأثیر موعظه است. «يَعِظُكُمُ ... إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»

۳- برای حفظ آبروی مردم و جلوگیری از سوء ظن باید دیگران را موعظه کرد.

﴿يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ﴾

۴- دامن زدن به سوء ظن و افتراء، سبب محو ایمان است. ﴿يَعِظُكُمُ ... إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

۵- پشیمانی از گذشته کافی نیست، گناه را نباید تکرار کرد. ﴿تَعُودُوا لِمِثْلِهِ﴾

۶- تکرار نکردن تخلف، نشانه ی ایمان است. ﴿تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

۷- تهمت نزید و عمل مسلمان را حمل بر صحت کنید. ﴿أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ﴾

۸- گناهکاران را به توبه از گناه موعظه کنید. ﴿يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ﴾

۹- سرچشمه دستورات اسلام، علم و حکمت الهی است. ﴿عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

۱۰- احکام الهی براساس علم و حکمت الهی است. وَ يُبَيِّنُ اللَّهُ ... عَلِيمٌ حَكِيمٌ

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُجِبُونَ أَنْ تَشِيَعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي السُّدُيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (۱۹) وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ وَ أَنَّ اللَّهَ رَوْفٌ رَحِيمٌ (۲۰)

همانا برای کسانی که دوست دارند زشتی ها در میان اهل ایمان شایع گردد، در دنیا و آخرت عذاب دردناکی است، و خداوند می داند و شما نمی دانید. و اگر فضل و رحمت الهی بر شما نبود و این که خداوند رئوف و مهربان است (شما را سخت کیفر می داد).

نکته ها:

اشاعه ی فحشا، گاهی با زبان و قلم است که عمل زشت مردم را افشا کند و گاهی با تشویق دیگران به گناه و قرار دادن امکانات گناه در اختیار آنان.

امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که آن چه را درباره ی مؤمنی بشنود، برای دیگران بازگو کند، جزء مصادیق این آیه است. (۱) در حدیث می خوانیم: کسی که کار زشتی را شایع کند، مانند کسی است که آن را مرتکب

ص: ۱۵۸

پیام ها:

- ۱- ما در برابر خواسته های خود مسئولیم. يُحِبُّونَ ... لَهُمْ عَذَابٌ
- ۲- علاقه به گناه، مقدمه ی گناه است. در راه نهی از منکر، علاقه به منکر را محو کنیم. يُحِبُّونَ ...
- ۳- حتی دوست داشتن بعضی گناهان، گناه کبیره است، مانند ریختن آبروی مؤمن. يُحِبُّونَ ... عَذَابُ أَلِيمٌ
- ۴- کسانی که به دنبال اشاعه فحشا هستند، نظام اسلامی باید آنها را تنبیه کند.

«عَذَابُ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا»

- ۵- چه بسا سرچشمه ی برخی از عذاب های دنیوی که نصیب ما می شود، ریختن آبروی دیگران باشد. «وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۱﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید! گام های شیطان را پیروی نکنید و هر کس پیرو گام های شیطان شود، همانا که او به فحشا و منکر فرمان می دهد و اگر فضل و رحمت خداوند بر شما نبود، هرگز هیچ یک از شما پاک نمی شد. ولی خداوند هر کس را بخواهد، پاک می سازد و خدا شنوا و داناست.

ص: ۱۵۹

نکته ها:

در آیات ۱۴،۲۰ و ۲۱ سه بار سخن از فضل و رحمت خداوند آمده است تا بگوید اگر لطف او نبود، معلوم نبود وضع شما چگونه باشد!

«خُطُوتٍ» جمع «خطوه» به معنای گام است. قرآن در مورد نحوه ی منحرف کردن شیطان، عبارت «خطوات الشیطان» را به کار برده است تا بگوید: شیطان، گام به گام انسان را به سوی انجام گناهان می کشاند.

در قرآن چند مرتبه از «خُطُوتِ الشَّيْطَانِ» سخن به میان آمده است؛ یک جا می فرماید:

«ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ» (۱) همگی در صلح و آشتی درآید و از گام های شیطان پیروی نکنید. و در جای دیگر می فرماید: «كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ» (۲) از چیزهای حلال و دلپسند بخورید و مواظب گام های شیطان باشید و از آن پیروی نکنید. در این آیه نیز پیرامون اشاعه ی فحشا نسبت به مؤمنین می فرماید: از گام های شیطان پیروی نکنید.

نمونه گام های شیطان عبارت است از: دوستی با افراد فاسد، شرکت در مجالس آنان، ارتکاب گناهان کوچک، و پس از آن گناهان بزرگ و در نهایت قساوت قلب و بدعاقبتی و پایانی شوم.

پیام ها:

- ۱- به ایمان خود مغرور نشویم، توجه به هشدارهای پی در پی لازم است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا»
- ۲- شیطان برای گمراه کردن مؤمنان، تلاش می کند. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ»
- ۳- سیاست شیطان، نفوذ تدریجی و گام به گام است. «خُطُوتِ الشَّيْطَانِ» (از همان گام اول مواظب باشیم).

ص: ۱۶۰

۱- ۱. بقره، ۲۰۸.

۲- ۲. بقره، ۱۶۸.

۵- با مردم مستدل سخن بگوئیم. خداوند که می فرماید: از شیطان پیروی نکنید، دلیل آن را ذکر می کند: زیرا او به گناه فرمان می دهد. فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ...

۶- شیطان در آغاز وسوسه می کند و به هر کس از وسوسه او پیروی کند فرمان می دهد. وَ مَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ ... فَإِنَّهُ يَأْمُرُ ...

۷- کار شیطان، با نماز در تضاد است. شیطان به انسان دستور گناه می دهد، «فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَ الْمُنْكَرِ» (اما نماز انسان را از گناه باز می دارد. إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَ الْمُنْكَرِ ... (۱))

۸- تزکیه، بدون توفیق الهی امکان ندارد. وَ لَوْ لَا ... مَا زَكَّيْ ...

۹- انسان، همواره به لطف خداوند نیاز دارد. (تکرار جمله «لَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ» در این آیه و آیات قبل)

۱۰- در مسیر زندگی انسان، فریب و فحشا وجود دارد، ولی راه توبه و نجات نیز باز است. «وَ لَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ»

۱۱- حتی اولیای خدا به توفیق الهی نیاز دارند. «مَا زَكَّيْ مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ»

۱۲- خداوند حکیم، به مقدار لیاقت و ظرفیت افراد، خیر و سعادت نازل می کند.

«يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ»

۱۳- علم به اینکه خدا همه چیز را می بیند و می شنود، بهترین عامل بازدارنده از فحشا و منکرات است. «وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»

وَ لَا يَأْتِلِ أَوْلِيَاءَ الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَ السَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أَوْلِيَ الْقُرْبَىٰ وَ الْمَسْكِينِ وَ الْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لِيُغْفُوا وَ لِيُغْفُوا أَوْلَىٰ تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۲۲)

ص: ۱۶۱

صاحبان مال و وسعت از شما نباید سوگند بخورند که به نزدیکان و مستمندان و مهاجران در راه خدا چیزی ندهند، بلکه باید عفو و گذشت نمایند و از آنان درگذرند. آیا دوست ندارید که خداوند شما را ببخشد؟ و خداوند آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

کلمه ی «يَأْتَلِ» از ریشه «الو» به معنای کوتاهی کردن و یا از «الی» به معنای سوگند یاد کردن است، همانند «ایلاء» در مباحث فقهی.

(۱)

«عفو» به معنای بخشیدن است و «صَفَح» به معنای نادیده گرفتن که مرحله بالاتر از عفو است. بعضی گفته اند که «صَفَح» آن عفوی است که در آن ملامت نباشد.

در آیات قبل از کسانی که تهمت می زنند به شدت انتقاد شد، بعضی از اصحاب سوگند یاد کردند که به افراد تهمت زن هرگز انفاق نکنند، این آیه می فرماید: به خاطر لغزشهای قبل، محرومان را بی نصیب نگذارید. (شأن نزول)

پیام ها:

۱- مرفهین در برابر محرومان مسئول هستند. \square وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ ...

۲- مهم تر از انفاق، استمرار آن و خسته نشدن از آن و کوتاهی نکردن در آن است.

\square وَلَا يَأْتَلِ

۳- در انفاق، هم از وسعت مالی و هم از امکانات دیگران استفاده کنید. \square أُولُوا الْفَضْلِ ... وَالسَّعَةِ

۴- در کمک کردن، بستگان اولویت دارند. \square «أُولَى الْقُرْبَى»

۵- در پیمودن مراحل کمال، بلند همت باشید و به حداقل اکتفا نکنید. ابتدا کلمه ی «عفو» آمده، در مرحله ی بالاتر «صَفَح» آمده است. «وَلْيُغْفُوا وَ لِيُصْفَحُوا»

۶- کسی که دیگران را ببخشد، به بخشش الهی نزدیکتر است. (عفو و گذشت

ص: ۱۶۲

(۱-۱). مفردات راغب.

وسيله ی جلب مغفرت الهی است) «أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ»

۷- هدف از عفو و گذشت دیگران، کسب مغفرت خدا باشد، نه چیز دیگر. «أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ»

۸- در شیوه ی تبلیغ، از احساسات و عواطف مردم کمک بگیریم. «أَلَا تُحِبُّونَ»

۹- رهبران دینی باید مردم را به انفاق و عفو و گذشت تشویق کنند. (تمام آیه)

إِنَّ الَّذِينَ يَزُمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۲۳﴾

همانا کسانی که به زنان پاکدامن و با ایمان و بی خیر (از هرگونه آلودگی) و نسبت بد می دهند، در دنیا و آخرت از رحمت الهی دورند و برایشان عذاب بزرگی است.

نکته ها:

با اینکه در قرآن، کافران، پیمان شکنان، قاتلان، طرفداران طاغوت، منافقان، مفسدان، مشرکان، مستکبران، ظالمان، کتمان کنندگان حق و دروغگویان مورد لعنت قرار گرفته اند، ولی لعنت دنیا و آخرت همراه با عذاب عظیم، مخصوص کسانی است که آبروی افراد پاک را می برند.

امام صادق علیه السلام این آیه را گواه بر آن دانستند که نسبت ناروا به زنان پاکدامن و عقیف از گناهان کبیره است. (۱)

پیام ها:

۱- آسیب پذیری زن بیشتر است، باید به افراد آسیب رسان هشدار داد. «يَزُمُونَ الْمُحْصَنَاتِ»

۲- کسی که پاک تراست تهمت به او خطرناکتر است. «الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ»

ص: ۱۶۳

۳- تهمت، علاوه بر عذاب آخرت، در دنیا نیز کیفر دارد. «لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا» (شاید نمونه لعنت در دنیا، اجرای حد و رد گواهی او به عنوان فاسق باشد).

۴- حمایت از حقوق زنان پاکدامن، از برنامه های قرآنی است. يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ...

لُعِنُوا

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾

روزی که زبان ها و دست ها و پاهایشان، علیه آنان به آنچه انجام داده اند گواهی می دهند.

نکته ها:

مسأله ی گواهی دادن اعضای بدن در قیامت، بارها در قرآن مطرح شده است. در سوره ی فضیلت می خوانیم: «حَيْثُ إِذَا مَا جَاؤَهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۱) هنگامی که به دوزخ رسند، گوش و چشم و پوست بدن آنان به گناہانی که انجام داده اند، گواهی دهند. در سوره ی یس می خوانیم: «الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (۲) در آن روز بر دهان کافران مهر خموشی زنیم و دست هایشان با ما سخن گویند و پاهایشان به آنچه کرده اند گواهی دهند.

چون در شهادت، باید در مورد دیگری گواهی داد، پس معلوم می شود جوهر و شخصیت انسان غیر از اعضای بدن اوست که علیه او شهادت می دهند. زیرا شاهد و مشهود باید از هم جدا باشند.

پیام ها:

۱- در دادگاه قیامت، انسان حتی مالک اعضای خود نیست. «تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ»

ص: ۱۶۴

۱- ۱. فصلت، ۲۰.

۲- ۲. یس، ۶۵.

۲- گواهی دادن، به درک و شعور نیاز دارد. بنابراین اعضای بدن آنچه را انجام می دهند درک می کنند، گرچه ما نفهمیم.
«تَشْهَدُ عَلَيْهِمُ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ»

۳- در قیامت، بر تمامی گفتار و رفتار گواه آورده می شود. «بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»

يَوْمَئِذٍ يُؤْفِقِهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

در آن روز، خداوند جزای حق آنان را بی کم و کاست خواهد داد و آنان خواهند دانست که خداوند همان حقیقت آشکار است.

نکته ها:

کلمه ی «دین» در آیه، یا به معنای جزاست و یا به معنای شریعت. بنابراین معنای آیه یا چنین است که در قیامت، خداوند جزای مردم را کامل می دهد و یا آنکه شریعت حقّه در آن روز عرضه خواهد شد و همه ی مکتب سازان خیالی خواهند فهمید که خداوند همان معبود حقّ و آشکار است. (۱)

در دنیا بخاطر محدودیت هایی که هست کیفر کامل داده نمی شود. مثلاً اگر خلبانی شهری را بمباران کرد و هزاران نفر را کشت، ما در دنیا چگونه او را کیفر کنیم؟ آیا در قیامت محدودیت نیست و مجرم بارها در دوزخ سوخته و دوباره زنده می شود.

پیام ها:

۱- تنها در قیامت است که کیفرها بطور کامل داده می شود. «يَوْمَئِذٍ يُؤْفِقِهِمُ»

۲- کیفرهای الهی در قیامت بر اساس شهادت و گواهی و حقّ است. تَشْهَدُ عَلَيْهِمُ ...

يُؤْفِقِهِمُ اللَّهُ

۳- خداوند از کیفر و پاداش کسی نمی کاهد. «يُؤْفِقِهِمُ»

۴- در قیامت، وقتی پرده های غفلت، غرور، جهل، تبلیغات کاذب و هوسها کنار

ص: ۱۶۵

می روند، مردم حقیقت را می فهمند. وَ يَعْلَمُونَ ... هُوَ الْحَقُّ

الْخَيْبَةُ أَتُ لِلْخَيْبِثِينَ وَالْخَيْبِثُونَ لِلْخَيْبِثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (۲۶)

زنان پلید، سزاوار مردان پلیدند و مردان پلید، سزاوار زنان پلید. زنان پاک برای مردان پاک و مردان پاک برای زنان پاک. آنان از آنچه درباره ایشان می گویند منزّهند و برای آنان مغفرت و روزی نیکویی است.

نکته ها:

این آیه یک اصل کلی را مطرح می کند که در انتخاب همسر باید دقت کرد و اصل را بر ایمان و پاکدامنی گذاشت، نه زیبایی و ثروت. بنابراین معنای آیه این نیست که اگر مردی یا زنی خوب بود حتماً همسرش نیز خوب بوده و مشمول مغفرت و رزق کریم شود، زیرا قرآن، ملاک ورود در بهشت را ایمان و تقوا و عمل صالح می داند و لذا با اینکه حضرت نوح و لوط، طیب بودند، اما همسرانشان از خبیثات و دوزخی اند.

کلمه ی «طیب» به معنای دلپسند و مطلوب است و در قرآن در توصیف مال، ذریه، فرزند، کلام، شهر، همسر، غذا و رزق، مسکن، درخت و تحیت آمده است و در مقابل آن کلمه ی «خبیث» است که آن هم برای مال، انسان، همسر، سخن، عمل و شجره به عنوان وصف مطرح شده است.

این آیه را چند نوع می توان معنا کرد:

الف: با توجه به آیات قبل که درباره ی تهمت به زنان پاکدامن و ماجرای افک بود و با توجه به جمله ی: «مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ» معنای آیه این باشد که کلمات خبیث، مثل تهمت و افترا، شایسته افراد خبیث و سخنان پاک، شایسته ی افراد پاک است و مردم پلید، سخن زشت می گویند و مردم پاک، سخنان پاک می گویند.

ب: ممکن است مراد آیه بیان یک حکم شرعی باشد که ازدواج پاکان با ناپاکان ممنوع است.

نظیر آیه اوّل همین سوره که فرمود: «الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً» مرد زناکار جز زن زناکار را به همسری نگیرد، همان گونه که روایتی از امام باقر علیه السلام این معنا را تأیید می کند. (۱)

ج: ممکن است مراد آیه همسویی فکری، عقیدتی، اخلاقی و به اصطلاح هم شأن و هم کفو بودن همسر باشد. یعنی هر کس بطور طبیعی به سراغ همفکر خود می رود.

ناریان مر ناریان را جاذبند

نوریان مر نوریان را طالبند

در قرآن، برای رزق اوصافی ذکر شده است از جمله:

«رِزْقًا حَسَنًا» (۲)، روزی نیکو و پاکیزه.

«رِزْقٌ كَرِيمٌ» (۳)، روزی بزرگوارانه و ارجمند.

«وَ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا» (۴)، از آنچه خدا روزیتان کرده، از حلال و پاکیزه اش بخورید.

«يَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ» (۵)، او را از راهی که گمان نمی برد، روزی می دهد.

«يُزَوِّجُونَ فِيهَا بَعْضَ حِسَابٍ» (۶) در بهشت، بی حساب روزی داده شوند.

پیام ها:

۱- طبع افراد پلید چنین است که به سراغ پلیدی ها می روند، برخلاف افراد پاک طینت که به سراغ خوبی ها می روند.

الْحَيِّثَاتُ لِلْحَيِّثِينَ ... الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ

۲- بهره گیری از نعمت ها و طیبات، حقّ اهل ایمان است. «وَ الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ»

۳- سالم ماندن نسل های پاک، از توصیه های قرآن است. «وَ الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ»

۴- حمایت از پاکدامن ها لازم است. «أُولَئِكَ مُبَرَّؤْنَ مِمَّا يَقُولُونَ»

۵- معنویات بر مادیات مقدم است. (در قرآن هر جا عبارت «رِزْقٌ كَرِيمٌ» آمده، قبلش عبارت «لَهُمْ مَغْفِرَةٌ» آمده است.)

ص: ۱۶۷

٢-٢. نحل، ٦٧.

٣-٣. انفال، ٤.

٤-٤. مائده، ٨٨.

٥-٥. طلاق، ٣.

٦-٦. غافر، ٤٠.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَيَّ أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

ای کسانی که ایمان آورده اید! به خانه هایی که منزل شما نیست، وارد نشوید، مگر آنکه اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام کنید. این به نفع شماست، شاید پند گیرید.

نکته ها:

معنای «استیناس»، اجازه خواستن و اعلام ورود است که به گفته ی روایات می تواند با ذکر خدا باشد و یا با سلام کردن و امثال آن. (۱)

شخصی از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید: آیا برای ورود به منزل مادرم اجازه بگیرم؟ فرمود: بله، گفت:

در خانه جز او کسی نیست و جز من خادمی ندارد! حضرت فرمود: آیا دوست داری مادرت را بدون لباس مناسب ببینی؟ گفت نه. فرمود: پس اجازه بگیر.

در روایتی دیگر، پیامبر صلی الله علیه و آله از ورود مردان به خانه زنانی که همسران آنان حضور ندارند نهی فرمود. (۲)

در روایات می خوانیم: اجازه گرفتن برای ورود به خانه دیگران سه مرتبه باشد تا اهل خانه فرصت جمع و جور کردن خود را داشته باشند. و برای نجات غریق و مظلوم و مورد آتش سوزی، اجازه لازم نیست. (۳)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هرگاه می خواست وارد منزلی شود، برای اجازه گرفتن، روبروی در خانه نمی ایستاد تا نگاه مبارکشان به داخل خانه نیفتد. (۴)

پیام ها:

۱- اهل ایمان، در امور زندگی باید از وحی الهی دستور بگیرند. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا»

ص: ۱۶۸

۱-۱. تفسیر نورالثقلین.

۲-۲. تفسیر نورالثقلین.

۳-۳. تفسیر کبیر فخر رازی.

۴-۴. تفاسیر کبیر و فی ظلال.

۲- امتیت و آزادی برای ساکنین خانه باید حفظ شود. «لَا تَدْخُلُوا» (ورود سرزده به حریم دیگران، حرام است).

۳- از مواضع تهمت دوری کنید. لَا تَدْخُلُوا ... ذَلِكُمْ خَيْرٌ

۴- باز بودن در خانه، دلیل جواز ورود نیست. «لَا تَدْخُلُوا»

۵- مالکیت افراد محترم است. «لَا تَدْخُلُوا»

۶- برخورد مؤمنان با یکدیگر، باید با محبت همراه باشد. «تَسْتَأْنِسُوا وَ تَسَلِّمُوا»

۷- از هر کاری که موجب شکستن حریم حیا و حجاب می شود، دوری کنید.

«تَسْتَأْنِسُوا»

۸- وارد شونده باید سلام کند، هر که باشد. «تُسَلِّمُوا عَلَيَّ أَهْلِيهَا» (سلام کردن لازم نیست از کوچکتر به بزرگتر باشد).

۹- مراعات ادب و حق دیگران، سرچشمه ی سعادت بشر است. «ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ»

۱۰- دستورات الهی را فراموش نکنیم و به یاد داشته باشیم. «لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»

۱۱- آداب و اخلاق دینی، همان ندای فطرت است، که مورد غفلت قرار گرفته و باید با تذکر بیدار کنیم. «تَذَكَّرُونَ»

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ «۲۸»

پس اگر کسی را در خانه نیافتید، وارد آنجا نشوید تا آنکه (به نحوی) به شما اجازه ورود داده شود و اگر به شما گفته شد که بازگردید، برگردید (و ناراحت نشوید).

این برای پاک ماندن شما بهتر است و خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است.

پیام ها:

۱- ورود به خانه ی دیگران، بدون اجازه ی صاحب خانه، حرام است.

«فلا تدخلوا»

۲- ورود، اجازه ی قطعی می خواهد، «حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ» چنانکه به مجرد پیدا شدن

علائم نارضایتی بازگشتن لازم است. «إِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا»

۳- ورود به خانه مردم نیاز به اذن و اجازه دارد؛ خواه اذن دهنده صاحب خانه و مالک باشد، یا مقام مجاز دیگر نظیر حاکم اسلامی. (جمله «يُؤذَنُ» مجهول آمده تا اصل اذن را ثابت کند و نامی از اذن دهنده نیامده است)

۴- توقّف پشت در خانه ی مردم ممنوع است. «ارْجِعُوا»

۵- پذیرفتن مهمان ناخوانده جایز است. «ارْجِعُوا»

۶- عذر صاحب خانه را بپذیریم و خود را به صاحب خانه تحمیل نکنیم. «ارْجِعُوا فَارْجِعُوا»

۷- صفا، صمیمیت و نداشتن توقع بیجا، از برکات اخلاق اسلامی است. «ارْجِعُوا فَارْجِعُوا»

۸- گاهی خیر انسان در این است که سر او به سنگ بخورد. «ارْجِعُوا - هُوَ أَرْكَى لَكُمْ» (هر برگشتی شکست نیست.)

۹- ملاک در روابط اجتماعی، پاکی و طهارت است. «أَرْكَى لَكُمْ» (اوامر و نواهی خداوند، راه رسیدن به طهارت است.)

۱۰- علم خداوند به عملکرد ما، عامل تشویق و تهدید ماست. «بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ»

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ «۲۹»

بر شما گناهی نیست که به مکان های (عمومی) غیر مسکونی که در آن کار و استفاده ای دارید وارد شوید و خداوند به آنچه آشکار و یا کتمان می کنید، آگاه است.

نکته ها:

حساب اماکن عمومی که ساکنان خاصی ندارد، مثل مساجد، هتل ها، کاروانسراها، فروشگاه ها و ادارات که درب آنها به روی همه باز است و مردم از رفت و آمد به آنجا

بهره مند می شوند، از حساب خانه های شخصی جداست و برای ورود به آن مراکز اجازه گرفتن لازم نیست. (۱)

پیام ها:

۱- رفتن به مراکز عمومی بدون داشتن هدفی سودمند، برای ولگردی و پرسه زدن ممنوع است. «تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسِيٍّ كُنَّ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ»

۲- در ورود به مراکز عمومی، خدا را در نظر بگیریم و بدانیم خداوند افکار و رفتار ما را زیر نظر دارد. «وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَ مَا تَكْتُمُونَ»

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ» (۳۰)

به مردان مؤمن بگو: چشمان خود را (از نگاه به نامحرم) فروگیرند و دامن خود را حفظ نمایند. این برای پاک ماندن آنان بهتر است. خداوند به آنچه انجام می دهند آگاه است.

نکته ها:

اشاره

کلمه «يَغُضُّوا» از ریشه «غض» به معنای کاستن و پایین آوردن است. چنانکه لقمان به فرزندش می فرماید: «وَ اعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ» یعنی صدایت را پایین بیاور و با صدای بلند صحبت نکن.

در اینجا نیز مراد از «غض بصر» بستن چشم نیست، بلکه پایین آوردن نگاه است، به گونه ای که انسان نامحرم را ببیند.

مراد از «فُرُوجٍ» عورتین است که باید آن را از نگاه دیگران پوشانند. البته مراد از حفظ فروج در دیگر آیات قرآن، حفظ از زناست، ولی در این آیه، بر اساس روایات، حفظ از نگاه است.

ص: ۱۷۱

روایاتی درباره ی نگاه:

*حضرت علی علیه السلام فرمود: «لکم اول نظره الی المرثه فلا تتبعوها بنظره اخری و احذروا الفتنه» (۱) نگاه اول مانعی ندارد ولی ادامه ی نگاه اشکال دارد، زیرا سبب فتنه می شود.

*در حدیثی می خوانیم: تمام چشم ها در قیامت گریان است مگر سه چشم: چشمی که از ترس خدا بگرید، چشمی که از گناه بسته شود و چشمی که در راه خدا بیدار بماند. (۲)

*در «صحیح بخاری» می خوانیم که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: جلو راه مردم ننشینید. برخی گفتند:

ما ناچاریم از نشستن. فرمود: پس حق آن را ادا کنید. پرسیدند حق آن چیست؟ فرمود:

«غض البصر و کف الاذی ورد السلام و الامر بالمعروف و النهی عن المنکر» ترک چشم چرانی و مردم آزاری، جواب دادن به سلام دیگران، امر به معروف و نهی از منکر.

*حضرت عیسی علیه السلام فرمود: از نگاه به نامحرم پرهیزید که بذر شهوت را در دل می نشاند و همین برای دچار شدن انسان به فتنه کافی است. (۳)

*امام علی علیه السلام فرمود: «العین رائد القلب» چشم، دل را بدنال خود می کشد. «العین مصائد الشیطان» چشم، کمینگاه شیطان است. و چشم پوشی بهترین راه دوری از شهوات است. (۴)

*پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «النظر سهم مسموم من سهام ابلیس فمن ترکها خوفا من الله اعطاه الله ایمانا یجد حلاوه فی قلبه» (۵) نگاه بد، تیری از تیرهای مسموم شیطان است. هر کس از ترس خدا چشم خود را فرو بندد، خداوند به او ایمانی می دهد که از درون، شیرینی آن را احساس می کند.

*پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس چشم خود را از حرام پر کند، در قیامت چشم او از آتش پر خواهد شد مگر اینکه توبه کند. (۶)

پیام ها:

۱- لازمه ی ایمان، حفظ نگاه از حرام است. قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا ...

ص: ۱۷۲

۱-۱. تفسیر کنزالدقائق.

۲-۲. تفسیر کنزالدقائق.

۳-۳. تفسیر روح البیان.

٤-٤. غرر الحکم.

٥-٥. بحار، ج ١٠٤، ص ٣٨.

٦-٦. بحار، ٧٦، ص ٣٣٦.

۲- جاذبه های غریزی را باید کنترل کرد. «يُعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ»

۳- گناه را از سرچشمه جلوگیری کنیم و تقوا را از چشم شروع کنیم. «مِنْ أَبْصَارِهِمْ»

۴- چشم پاک، مقدمه ی پاکدامنی است. «يُعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَ يَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ»

۵- پاکدامنی، برای مردان نیز لازم است. «يَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ»

۶- چشم چرانی و بی عفتی، مانع رشد معنوی انسان است. «يُعْضُوا - يَحْفَظُوا - أَزْكَى»

۷- همواره در محضر خدا هستیم. در محضر خدا معصیت نکنیم. يَعْضُوا ... إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۳۱﴾

و به زنان با ایمان بگو: از برخی نگاه ها چشم پوشی کنند و دامن های خود را حفظ نمایند و جز آنچه (به طور طبیعی) ظاهر است، زینت های خود را آشکار نکنند و روسری خود را بر گریبان بیفکنند (تا علاوه بر سر، گردن و سینه ی آنان نیز پوشیده باشد) و زینت خود را ظاهر نکنند جز برای شوهر، یا پدر یا پدرشوهر، یا پسر، یا پسرشوهر (که از همسر دیگر است) یا برادر، یا پسر برادر، یا پسرخواهر، یا زنان (هم کیش)، یا آنچه مالک شده اند (از کنیز و برده)، یا مردان خدمتکار که

تمایل جنسی ندارند، یا کودکانی که (به سن تمیز نرسیده و) بر امور جنسی زنان آگاه نیستند. و پای خود را به گونه ای به زمین نکوبند که آنچه از زیور مخفی دارند آشکار شود. ای مؤمنان! همگی به سوی خدا باز گردید و توبه کنید تا رستگار شوید.

نکته ها:

با اینکه خداوند در قرآن به جزئیات احکام نماز و زکات اشاره نکرده و بیان آنها و بسیاری از مسائل دیگر را به عهده ی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گزارده، ولی در بیان مسائل خانوادگی و تربیتی به ریزترین مسائل پرداخته است.

همچون مردان که باید از نگاه آلوده به زنان پرهیزند، زنان نیز نباید از روی شهوت به مردان نامحرم بنگرند، بلکه باید نگاه خود را کنترل کنند و زینت و زیبایی خود را از نامحرم پپوشانند، جز صورت و دست ها که به طور طبیعی ظاهر است و پوشش آنها، موجب مشکلاتی در انجام امور زندگی می شود.

«خمر» جمع «خمار» یعنی روسری و «جیوب» جمع «جیب» به معنای گردن وسینه است.

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از آیه ی «يَعْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ» آن است که زنان به عورت زنان دیگر نگاه نکنند و عورت خود را از نگاه دیگران حفظ نمایند. (۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در تفسیر جمله ی «إِلَّا لِيُعَوِّلَهُنَّ» فرمود: خداوند آن دسته از زنان را که روی و موی خود را برای شوهر آرایش نمی کنند و نیازهای شوهر را برآورده نمی سازند، لعنت کرده است. (۲)

کلمه «اربه» به معنای حاجت و نیاز است. مراد از «أُولَى الْبَارِبِ» خدمتگزاران و ملازمانی هستند که به جهت بالا- بودن سن یا شرایط جسمی و روانی، تمایل به همسر ندارند. (۳)

توبه، گاهی در مورد یک گناه فردی و گاهی برای تغییر دادن یک فرهنگ فاسد عمومی

ص: ۱۷۴

۱-۱. تفسیر نورالثقلین.

۲-۲. تفسیر نورالثقلین.

۳-۳. کافی، ج ۵، ص ۵۲۳.

است، که آیه ظاهراً درباره‌ی نوع دوم است. زیرا در جاهلیت گردن و سینه‌ی زنان باز بود. (۱)

حفظ حجاب و ترک جلوه‌گری، ثمرات بسیاری دارد که برخی از آنها عبارت است از:

آرامش روحی، استحکام پیوند خانوادگی، حفظ نسل، جلوگیری از سوء قصد و تجاوز، پیشگیری از امراض مقاربتی و روانی، پائین آمدن آمار طلاق، خودکشی، فرزندان نامشروع و سقط جنین، از بین رفتن رقابت‌های منفی، حفظ شخصیت و انسانیت زن، و نجات از چشم‌ها و دل‌های هوسبازی که امروز غرب و شرق را در خود فرو برده است.

پیام‌ها:

۱- در لزوم عفت و پاکدامنی و ترک نگاه حرام، بین زن و مرد فرقی نیست.

«يَعُضُّوا - يَغُضُّضْنَ - يَحْفَظُوا - يَحْفَظْنَ»

۲- جلوه‌گری زنان، در جامعه ممنوع است. «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ»

۳- ظاهر بودن قسمت‌هایی از بدن که به طور طبیعی پیداست، (صورت، دست یا پا) مانعی ندارد. «إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا»

۴- در ایم آیه، در میان انواع پوشش‌ها، نام مقنعه و روسری آمده و این دلیل بر اهمیت پوشش سر و گردن و سینه است. «وَلِيُضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ»

۵- در وضع قانون باید به ضرورت‌ها، واقعیت‌ها و نیازها توجه شود. (اگر پوشاندن صورت و دست‌ها تا میچ، واجب می‌شد، برای عموم زنان مشکل بود) «إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا»

۶- اسلام به نیازهای غریزی انسان پاسخ مثبت می‌دهد. «إِلَّا لِيُعَوَّلَتْ»

۷- پوشیدن هرگونه کفش و لباسی که هنگام راه رفتن، سبب آشکار شدن زیور و زیبایی‌های زن شود، جایز نیست. «وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ»

۸- زن، حق مالکیت دارد. «مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ»

۹- زن، می‌تواند زینت خود را به زنان مسلمان نشان دهد ولی نزد زنان کفار خود

ص: ۱۷۵

را بپوشاند. «نِسَائِهِنَّ» (زیرا ممکن است آنها نزد شوهرانشان یا مردان بیگانه، آنچه را از زن مسلمان دیده اند توصیف کنند).

۱۰- حجاب و پوشش زن به خاطر تمایلات جنسی مردان است. لذا در برابر مردانی که میل به همسر ندارند پوشش لازم نیست. «غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرَّجَالِ»

۱۱- حجاب و پوشش، واجب است. «وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ»

۱۲- هر کاری که زینت زن را آشکار کند یا دیگران را از آن آگاه سازد ممنوع است. «لِيُعْلَمَ مَا يَخْفَيْنَ مِنْ زِينَتِهِنَّ»

۱۳- با حفظ حجاب، حضور زن در جامعه مانعی ندارد. «وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ» همان گونه که شرکت زن در نماز جماعت بلامانع است. «وَأَزْكَى مَعَ الرَّائِعِينَ» (۱)

۱۴- مقتضای ایمان، توبه به درگاه خداوند است. «تُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ»

۱۵- راه رستگاری، توبه و بازگشت از مسیرهای انحرافی است. توبوا ... تفلحون

وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (۳۲)

پسران و دختران بی همسر و غلامان و کنیزان شایسته (ازدواج) خود را همسر دهید. اگر تنگدست باشند، خداوند از فضل خود بی نیازشان می گرداند و خداوند، گشایشگر دانا است.

نکته ها:

اشاره

«ایامی» جمع «ایم»، بر وزن «قیم»، یعنی کسی که همسر ندارد، خواه مرد باشد یا زن، باکره باشد یا بیوه. بهترین واسطه گری ها، شفاعت و واسطه گری در امر ازدواج است. چنانکه در روایت آمده است: کسی که دیگری را داماد یا عروس کند، در سایه ی عرش خداست. (۲)

ص: ۱۷۶

۱- ۱. آل عمران، ۴۳.

۲- ۲. تفسیر نورالثقلین.

پدر و مادری که با داشتن امکانات، فرزندشان را همسر نمی دهند، اگر فرزند مرتکب گناه شود، والدین در گناه او شریک هستند. (۱)

ازدواج در اسلام

اسلام ازدواج را امری مقدس می داند، بر خلاف مسیحیت که مجرد بودن را ارزش می داند و لذا پاپ و روحانیون مسیحی نباید ازدواج کنند و جواز ازدواج برای مسیحیان بخاطر جلوگیری از فساد بیشتر و به اصطلاح دفع افسد به فاسد است.

درباره ی ازدواج، روایات بسیاری آمده است که به چند مورد آن اشاره می کنیم:

* امام صادق علیه السلام فرمود: توسعه ی زندگی، در سایه ی ازدواج است.

* کسی که از ترس فقر ازدواج نکند، به خداوند سوءظن برده است.

* دو رکعت نماز کسی که همسر دارد، بهتر از هفتاد رکعت نماز کسی است که همسر ندارد. (۲)

فوائد ازدواج

۱. انس و آرامش

قرآن می فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (۳): از نشانه های خدا آن است که از جنس خودتان همسرانی آفرید تا در نزد آنان آرامش یابید و میان شما مودت و رحمت قرار داد.

یکی از نیازهای بشر انس و الفت است و لذا تنهایی برای او دشوار است و نیاز به کسی دارد که امین و غم خوار و مهربان و رازدار او باشد تا با او انس بگیرد و عشقش را خالصانه نثار او کند. بهترین فردی که می تواند این نیاز را تامین کند همسر است، چه زن و چه شوهر. قرآن از میان فوائد بسیار ازدواج، تنها این مورد را نام برده که معلوم می شود مهم ترین فائده است.

۲. حفظ عفت و مصونیت از گناه

رسول خدا صلی الله علیه و آله در یک روایت فرمود: «من تزوج فقد أحرز نصف دينه» (۴) هر کس ازدواج

ص: ۱۷۷

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. مجموعه روایات از تفسیر نورالثقلین می باشد.

۳-۳. روم، ۲۱.

۴-۴. کافی، ج ۵، ص ۳۲۸.

کند نیمی از دینش را حفظ کرده است.

و در روایتی دیگر فرمود: «من أحب أن يلقى الله طاهرا مطهرا فليلقاه بزوجه» (۱) هر که دوست دارد در قیامت خدا را پاک و پاکیزه ملاقات کند همسر اختیار کند.

۳. سلامتی جسم و روان

دانشمندان می گویند: ارضای صحیح و به موقع غریزه ی جنسی، برای سلامت جسم و جان یک ضرورت است و ترک آن باعث بیماری های روانی و امراضی از قبیل: ضعف اعصاب، اضطراب، افسردگی، یأس، تشنج، تندخویی، بدبینی، گوشه گیری و گاهی سوء هاضمه و سردرد می شود. (۲)

۴. بقای نسل

بقای نسل بشر در گرو ازدواج و زناشویی است و در اسلام امر تربیت نسل یکی از وظایف والدین شمرده شده که در قیامت مورد بازخواست قرار می گیرد.

۵. استقلال

دختر و پسر، قبل از ازدواج جزئی از خانواده و تابع والدین محسوب می شوند، در حالی که پس از ازدواج، به طور مستقل تصمیم می گیرند و مسئولیت می پذیرند.

۶. امنیت جامعه

اگر بنیاد خانواده مستحکم باشد، از فساد، طغیان، قتل و سرقت، جنایت و تجاوز به عنف و خودکشی تا حدّ زیادی کاسته می شود، چون اکثر این موارد از افرادی سر می زند که از کانون گرم خانواده محرومند. (۳)

دقت در انتخاب همسر

امام صادق علیه السلام فرمود: زن به منزله گلوبندی است که بر گردن می افکنی پس مراقب باش.

در انتخاب همسر احساسات غلبه نکند. عجله نکنید و پس از فکر و مشورت و گفتگو اقدام

ص: ۱۷۸

۱- ۱). النوادر راوندی، ص ۱۲.

۲- ۲). انتخاب همسر، امینی، ص ۲۶.

۳- ۳). انتخاب همسر، ص ۲۹.

کنید. بحش زیادی از اختلافات خانوادگی ریشه اش عدم دقت در انتخاب همسر است. همسر شریک زندگی است و تاثیرش تا پایان عمر و تاقیامت هست.

معمولا ازدواجهای سطحی که با یک برخورد و آشنایی در اتوبوس و یا پارک صورت می گیرد عاقبت خوبی ندارد.

ویژگی های همسر خوب

۱. دین و ایمان

الف. قرآن می فرماید: «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَآئِمَّةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبِيدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا أُعْجَبُكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ» (۱) و با زنان مشرک ازدواج نکنید مگر آنکه ایمان بیاورند و همان کنیزی با ایمان بهتر از زن آزاد مشرک است هر چند از زیبایی او به شکفت آید و به مشرکان زن ندهید مگر آنکه ایمان بیاورند و همانا برده مؤمن بهتر از آزاد مشرک است هر چند از (مال و زیبایی) او شکفت زده شوید.

ب. امام صادق علیه السلام فرمود: «إذا تزوج الرجل المرأة لجمالها أو ما لها و كل إلى ذلك و إذا تزوجها لدينها رزقه الله الجمال و المال» (۲)؛ هنگامی که مرد به خاطر مال و جمال زن با او ازدواج کند، به همان واگذار می شود و هرگاه به خاطر دینش با او ازدواج کند، خداوند مال و جمال را رزق او می سازد.

۲. اخلاق خوب و خوش

امام رضا علیه السلام در جواب یکی از یارانش که نوشته بود قصد ازدواج با کسی را دارم که خوش اخلاق نیست، فرمودند: اگر بد اخلاق است با او ازدواج نکن. (۳)

اخلاق در زندگی باعث شیرینی زندگی و رشد خانواده می شود. اموری همچون:

راستگویی، امانتداری، خوش زبانی، خیرخواهی، گذشت و ایثار، بردباری، وظیفه شناسی، نجابت، کم توقعی، نرم خوئی، و... امتیازات یک انسان است که اسلام به آنها اهمیت داده است.

ص: ۱۷۹

۱- ۱. بقره، ۲۲۱.

۲- ۲. کافی، ج ۵، ص ۳۳۳.

۳- ۳. کافی، ج ۵، ص ۵۶۳.

۳. اصالت خانوادگی

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «أیها الناس ایاکم و خضراء الدمن. قیل یا رسول الله و ما خضراء الدمن؟ قال: المرأه الحسناء فی منبت السوء» (۱)؛ مردم از سبزه هایی که بر زباله می روید پرهیزید. گفتند: یا رسول الله مراد چیست؟ فرمود: زنان زیبارویی که در خانواده ای ناپاک روئیده اند.

۴. سواد و تحصیلات

علم و دانش برای انسان یک کمال و برای همسر یک مزیت است. با فرد باسواد زودتر می شود به تفاهم رسید و برنامه های بهتری برای آینده ریخت. البته هر باسوادی، باتدبیر نیست. متاسفانه مدارس و دانشگاه ها در کشور ما درس زندگی نمی دهند.

۵. سلامت جسم

سلامت جسم از نعمتهای بزرگ الهی و از مزایای یک همسر است. در روایت است با کسانی که بیماریهای مسری دارند ازدواج نکنید. البته ازدواج با ایثارگران جانباز، لیاقت و شایستگی و از خودگذشتگی می خواهد.

۶. تناسب سنّی

انسان در سنین مختلف حالات متفاوت دارد. تمایلات جنسی نیز در هر سنّی یکسان نیست، پس باید بین سنّ دختر و پسر تفاوت فاحش نباشد، که زندگی را با مشکلاتی روبرو می کند.

مهریه

۱. مرد برای اثبات صداقت خویش، مهریه را نثار زن می کند و لذا به آن صداق می گویند و پشتوانه زن است در طول زندگی و پس از طلاق یا مرگ همسر.

۲. مقدار مهر در اسلام تعیین نشده، اما در احادیث از مهریه های سنگین مذمت شده و چنین آمده است که مهریه زیاد مایه کینه و عداوت می شود. (۲)

۳. مرد باید سعی کند در اولین فرصت که تمکن پیدا کرد مهریه زن را بپردازد.

ص: ۱۸۰

۱-۱) کافی ج ۵ ص ۳۳۲

۲-۲) مکارم الاخلاق ص ۲۳۷.

۴. زن مالک مهر است و هر کاری بخواهد می تواند با آن بکند، ببخشد یا تجارت کند.

۵. در روایات، به مردی که قصد دادن مهریه را نداشته باشد، سارق و زناکار اطلاق شده است. (۱)

جهیزیه

۱. داماد، نه شرعا و نه قانونا حق مطالبه جهاز را ندارد، گرچه مرسوم است که خانواده عروس اسباب و لوازم زندگی را خریداری می کنند.

۲. جهاز برای تامین آسایش دو زوج جوان است، نه فخر فروشی و خودنمایی.

۳. لیست جهاز حضرت فاطمه:

۱- یک پیراهن ۲- یک روسری بزرگ ۳- یک حُلّه سیاه ۴- دو عدد تشک، ۵- یک تختخواب از لیف خرما ۶- چهار عدد بالش ۷- یک حصیر ۸- یک آسیاب دستی ۹- یک کاسه مسی ۱۰- یک مشک چرمی ۱۱- یک طشت لباسشویی ۱۲- یک کاسه شیر ۱۳- یک ظرف آبخوری ۱۴- یک پرده ۱۵- یک آفتابه ۱۶- یک کوزه ۱۷- یک پوست برای فرش ۱۸- دو کوزه سفالین ۱۹- یک عبا

مراسم عقد و عروسی

در اسلام سفارش شده مراسم عقد و عروسی با حضور مردم و همراه با شادی برگزار شود.

رسول خدا صلی الله علیه و آله عقد فاطمه زهرا علیها السلام را در مسجد، در حضور انصار و مهاجرین اجرا کردند و دستور دادند بین حاضرین خرما پخش کنند.

هنگام عروسی حضرت زهرا علیها السلام رسول خدا صلی الله علیه و آله به همسرانش فرمود: فاطمه را آرایش کنید و خوشبو سازید، اطاقش را فرش کنید تا او را به خانه شوهر بفرستیم. (۲)

همچنین به زنان مهاجر و انصار فرمود: فاطمه را تا خانه شوهر همراهی کنید و شادی کنید، لیکن مواظب باشید چیزی نگوئید که خدا بدان راضی نباشد.

ص: ۱۸۱

۱- ۱. وسائل، ج ۱۵، ص ۲۱.

۲- ۲. بحار، ج ۴۳، ص ۱۳۱.

۱- خانواده و جامعه، مسئول ازدواج افراد بی همسر است. «وَ أَنْكِحُوا»

۲- ازدواج در اسلام، امری مقدّس و مورد تأکید است. «وَ أَنْكِحُوا»

۳- لازم نیست خواستگاری، از طرف خاصی باشد، هر یک از طرفین ازدواج می توانند پیشقدم شوند. «وَ أَنْكِحُوا»

۴- تنها سفارش به ترک نگاه حرام، کافی نیست، برای ازدواج جوانان باید اقدام کرد. «يَغُضُّوا ، يَغُضُّنَ ، أَنْكِحُوا»

۵- زنان بیوه را همسر دهید. «وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامِيَّ» («ایامی»، شامل آنان نیز می شود).

۶- داشتن صلاحیت، شرط ازدواج است. «وَ الصَّالِحِينَ» (یعنی باید طرفین صلاحیت اداره زندگی مشترک را داشته باشند).

۷- اقدام جامعه برای عروس و داماد کردن افراد صالح، تشویقی است که جوانان لأبالی و هرزه نیز خود را در مدار صالحان قرار دهند. «وَ الصَّالِحِينَ»... (بنا بر این که مراد از صلاحیت، صلاحیت اخلاقی و مکتبی باشد).

۸- در تأمین نیازهای جنسی، فرقی میان انسان ها نیست. (زن، مرد، غلام و کنیز) «مِنْكُمْ ، عِبَادِكُمْ ، إِمَائِكُمْ»

۹- فقر، نباید مانع اقدام در امر ازدواج شود. «إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ ...»

۱۰- در صورت فقر، به ازدواج اقدام کنید و بر خدا توکل نمایید. «يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ»

۱۱- فقر، برای عروس و داماد عیب نیست. «إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ ...»

۱۲- خداوند، تأمین زندگی عروس و داماد را وعده داده است و ازدواج، وسیله وسعت و برکت زندگی است. «يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ»

۱۳- تحقّق وعده های الهی از سرچشمه ی فضل بی پایان اوست. «فَضْلِهِ - وَاسِعٌ»

۱۴- رشد و توسعه ای که خداوند نصیب بندگان می فرماید، بر اساس علم و حکمت اوست. «وَاسِعٌ عَلِيمٌ»

وَلَيْسَ تَعْفِيفِ الدِّينِ لَّا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتَوْهُمْ مِنْ مَمَالِ اللَّهِ الَّتِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرَهُوا فَتِلْكَ أَمْثَالُ الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتِغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

و کسانی که (وسیله ی) ازدواج نمی یابند، پاکدامنی و عفت پیشه کنند، تا آن که خداوند از کرم خویش، آنان را بی نیاز نماید. و هر کدام از غلامان و کنیزان شما که خواهان بازخرید و آزادی (تدریجی) خود باشند، اگر در آنان خیر و شایستگی دیدید، تقاضای آنان را بپذیرید و (برای کمک به آزاد شدن آنان) از مالی که خدا به شما داده به آنان بدهید، و کنیزان خود را که تصمیم بر پاکدامنی دارند، به خاطر رسیدن به مال دنیا به فحشا وادار نکنید، و هر کس آنان را مجبور کند، همانا خداوند برای آنان که به اکراه وادار گشته اند، بخشنده ی مهربان است.

نکته ها:

ابتدا باید به هر کس که می تواند سفارش کرد ازدواج کند، سپس به غیر متأهلان سفارش عفت و پاکدامنی نمود. (آیه «وَ أَنْكِحُوا» قبل از آیه «وَلَيْسَ تَعْفِيفِ» آمده است)

چنانکه در روایات آمده است: در جاهلیت، کنیزان را برای کسب درآمد به فحشا وادار می کردند. لذا خداوند می فرماید: به جای آنکه کنیزان را به گناه وادار کنید، زمینه ازدواج آنان را فراهم سازید.

در مورد رفتار با اسیران جنگی، یکی از این چند راه را می توانیم پیش بگیریم:

الف: همه ی اسیران را یکجا آزاد کنیم، که در این صورت، دوباره به جنگ باز می گردند.

ب: همه را بکشیم، که این، امری غیر انسانی است.

ج: اسرا را در منطقه ای گرد آوریم و از بیت المال مسلمانان، مخارج آنان را تأمین کنیم. (در

این طرح، باید بی گناهان هزینه ی مجرمان را بپردازند).

د: آنها را میان مسلمانان تقسیم کنیم تا سیره ی اسلام و مسلمانان را مشاهده کنند و به تدریج تحت تأثیر قرار گیرند و مسلمان شوند، سپس از راه های مختلف، آنها را آزاد کنیم، که این طرح، بهترین است، و طرح اسلام نیز همین است.

بگذریم که نظام جنگ در آن زمان این بود که اسیر جنگی را به عنوان برده مورد استفاده قرار می دادند و اسلام نیز مقابله به مثل می کرد، همان گونه که امروز در دنیا اسیران را در اردوگاه ها قرار می دهند و ما نیز باید قوانین بین المللی جنگ را تا آنجا که منافاتی با مذهب ما نداشته باشد بپذیریم.

پیام ها:

۱- دسترسی نداشتن به همسر، مجوز گناه نیست، صبر و عفت لازم است.

«وَلْيَسْتَعْفِفِ»

۲- هر کجا احساس خطر بیشتر باشد، سفارش مخصوص لازم است. «وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا» (چون افراد غیر متأهل بیشتر از دیگران در معرض فحشا و منکر هستند، خداوند در فرمان به عفت، آنان را مخاطب قرار داده است)

۳- جوانان بخاطر امکانات ازدواج، به سراغ تهیه ی مال از راه حرام نروند و عفت و تقوا از خود نشان دهند. «حَتَّىٰ يُعْطِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ»

۴- در حفظ عفت و پاکدامنی عمومی، هم باید جوانان خود را حفظ کنند، «وَلْيَسْتَعْفِفِ»، هم خانواده و حکومت قیام کند «وَ أَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ»، و هم ثروتمندان جامعه به پاخیزند. «وَ آتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ»

۵- در قرارداد با زیردستان خود، سند کتبی داشته باشید. «مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ»

۶- اسلام برای آزادی بردگان، طرح های مختلفی دارد. یکی از آنها قرارداد باز خرید است. «فَكَاتِبُوهُمْ»

۷- دارایی و اموال را از خود ندانید بلکه از خداست که چند روزی امانت به شما

داده است. «مَالِ اللَّهِ»

۸- ثروتمندان، در قبال ازدواج زبردستان خود، مسئولیت دارند. «وَآتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ»

۹- بکارگیری زبردستان در امور حرام، ممنوع است. «وَلَا تُكْرِهُوا قُلُوبَكُمْ عَلَى الْبُغَاءِ»

۱۰- دنیاطلبی، سرچشمه ی گناهان است. لَا تُكْرِهُوا ... لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

۱۱- ثروت اندوزی از راه های نامشروع جایز نیست. «لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

۱۲- دنیا زودگذر است. «عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» (کلمه «عَرَضَ» به معنای عارضی و زودگذر است)

۱۳- ارزشها نباید فدای مال و مادیات شود. لَا تُكْرِهُوا ... لِتَبْتَغُوا

۱۴- حریم کنیزان مانند دختران آزاد است. «لَا تُكْرِهُوا قُلُوبَكُمْ عَلَى الْبُغَاءِ»

۱۵- پاکدامنی و عفت برای زن بهترین ارزش است. «إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا»

۱۶- سرچشمه بخشی از گناهان، بزرگترها هستند. لَا تُكْرِهُوا ... أَرَدْنَ تَحَصُّنًا

۱۷- افراد مجبور شده به گناه، مورد عفو قرار می گیرند. «فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِمْ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ «۳۴»

همانا ما به سوی شما آیاتی روشنگر فرستادیم و از کسانی که قبل از شما بودند نمونه هایی برجسته و پندی برای پرهیزکاران فرستادیم.

پیام ها:

۱- خداوند با مردم اتمام حجت می کند. «أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ»

۲- آیات قرآن، نور و روشنگر است. «آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ»

۳- تاریخ گذشتگان، چراغ راه آیندگان است. «مَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ»

۴- قرآن کتاب جامعی است. «آیات - مثلاً - موعظه»

۵- پند پذیری، دلی آماده می خواهد. «موعظه للمتقین»

۶- متقین نیز به موعظه نیازمندند. «موعظه للمتقین»

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۳۵﴾

خداوند، نور آسمان ها و زمین است. مثل نور او همچون چراغدانی است که در آن چراغی (پرفروغ) باشد. آن چراغ در میان حبابی شیشه ای و آن شیشه همچون ستاره ای تابان و درخشان، چراغ از روغن درخت پر برکت زیتونی بر افروخته شده، که نه شرقی است و نه غربی. (روغنش به قدری صاف و شفاف است) که بدون تماس آتش نزدیک است (شعله ور شود و) روشنی دهد. نوری است بر فراز نور دیگر. هر کس را خداوند بخواهد به نور خویش هدایت می کند، و خداوند برای مردم مثل ها می زند و خداوند به هر چیزی آگاه است.

نکته ها:

«نور» یعنی چیزی که هم خودش روشن است و هم سبب روشنی اشیای دیگر می شود.

در فرهنگ اسلام اموری به عنوان «نور» معرفی شده است: قرآن، علم، عقل، ایمان، هدایت، اسلام، پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام.

«کمشکاه» یعنی چراغدان. «دری» به معنای پر نور و پرفروغ است. «زیت» روغن زیتون را گویند که وسیله ی روشنایی بوده است.

اگر درخت زیتون در وسط باغ باشد، که در تمام روز آفتاب بخورد، روغنش بهتر می شود،

ولی اگر در اطراف باغ و مزرعه باشد، یا در وقت صبح آفتاب دارد یا عصر. «زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ»

□
«اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» یعنی: خداوند هدایت کننده ی آسمان و زمین است. چون هدایت آفرینش، در آیات دیگر نیز آمده است. «أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى» (۱) و جمله ی «نُورٌ عَلَيَّ نُورٌ» به معنای هدایت های دائمی و پی در پی است و در پایان آیه نیز می فرماید:

□
«يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ»

قرآن در این آیه خداوند را به نور تشبیه نموده است. با مطالعه اجمالی روشن می شود که نور دارای خواص و ویژگی های زیر است:

۱- نور، لطیف ترین موجود در جهان ماده و سرچشمه زیبایی ها و لطافت ها است.

۲- نور، بالا-ترین سرعت را در جهان ماده داراست و با سرعت سیصد هزار کیلومتر در ثانیه می تواند در یک چشم بر هم زدن (یعنی کمتر از یک ثانیه) کره زمین را هفت بار دور بزند، به همین دلیل مسافت های فوق العاده عظیم و سرسام آور نجومی را فقط با سرعت نور می سنجند و واحد سنجش آنها سال نوری است، یعنی مسافتی که نور در یک سال می پیماید.

۳- نور، وسیله تبیین اجسام و مشاهده موجودات است، و بدون آن چیزی را نمی توان دید، بنا بر این هم «ظاهر» است و هم «مظهر» (ظاهر کننده غیر).

۴- نور آفتاب که مهم ترین نور در دنیای ما است پرورش دهنده گلها و گیاهان بلکه رمز بقای همه موجودات زنده است.

۵- تمام انرژی های موجود در محیط (به جز انرژی اتمی) همه از نور آفتاب سرچشمه می گیرد، حرکت بادهای، ریزش باران و جریان نهرها و آبشارها و بالاخره حرکت همه موجودات زنده با کمی دقت به نور آفتاب منتهی می شود.

سرچشمه گرما و حرارت و آنچه بستر موجودات را گرم نگه می دارد همان نور آفتاب است

ص: ۱۸۷

حتی گرمی آتش که از چوب درختان و یا ذغال سنگ و یا نفت و مشتقات آن به دست می آید نیز از گرمی آفتاب است.

۶- نور آفتاب نابود کننده انواع میکروب ها و موجودات موزی است و اگر تابش این نور پر برکت نبود کره زمین، تبدیل به بیمارستان بزرگی می شد که همه ساکنانش با مرگ دست به گریبان بودند.

خلاصه هر چه در این پدیده عجیب عالم یعنی نور می نگریم و دقیق تر می شویم آثار گرانبها و برکات عظیم آن آشکارتر می شود. امّا عجیب است که بشر با این همه پیشرفت علمی از شناخت حقیقت نور که یک امر مادی است عاجز مانده و آن وقت در پی شناخت ذات و حقیقت خداست و چه بسا این نیز یکی از وجوه تشبیه خدا به نور باشد.

حال اگر بخواهیم برای ذات پاک خدا تشبیه و تمثیلی از موجودات حسی انتخاب کنیم (گر چه مقام با عظمت او از هر شبیه و نظیری برتر است) آیا جز از واژه «نور» می توان استفاده کرد؟ همان خدایی که پدید آورنده تمام هستی است، روشنی بخش عالم است، همه موجودات به برکت او زنده اند، و همه مخلوقات بر سر خوان نعمت او هستند که اگر لحظه ای لطف خود را از آنها باز گیرد همگی در ظلمت فنا و نیستی فرو می روند.

جالب اینکه هر موجودی به هر نسبت با او ارتباط دارد به همان اندازه نورانیت کسب می کند:

قرآن نور است، چون کلام او است.

اسلام نور است، چون آئین او است.

پیامبران نورند، چون فرستادگان اویند.

امامان انوار الهی هستند، چون حافظان آئین او بعد از پیامبرانند.

ایمان نور است، چون رمز پیوند با او است.

علم نور است، چون سبب آشنایی با او است. (۱)

ص: ۱۸۸

(۱-۱). تفسیر نمونه.

پیام ها:

۱- جهان هستی، فیض خداوند و پرتوی از نور اوست، قوام و بقای آن از اوست.

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ ...

۲- نور خدا هم گسترده است و هم ثابت. (نور درون حباب، هم گسترده است و هم از خاموش شدن محفوظ). «الْمِضِيءُ بِبَاحٍ فِي زُجَاجِهِ»

۳- زیتون، درخت مبارکی است. «شَجَرَهُ مُبَارَكَةٌ زَيْتُونَهُ»

۴- نور خدا از ذات اوست نه از عوامل بیرونی. «يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ»

۵- گرچه خداوند نور آسمان ها و زمین و مایه خلقت و هدایت همه هستی است، اما جایگاه او در زمین، دل های پاک و شفاف افراد مؤمن است که با نور ایمان برافروخته می گردد و هرچه خلوص ایمان بیشتر باشد، تلائم بیشتری دارد. يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ ...

فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ «۳۶»

(این نور هدایت) در خانه هایی است که خدا اذن داده رفعت یابند و نام او در آنها ذکر شود. در آنها بامدادان و شامگاهان او را تسبیح گویند.

نکته ها:

در زیارت جامعه خطاب به ائمه معصومین علیهم السلام می خوانیم: جعلکم فی بیوت اذن الله أن ترفع... بنا براین حرم امامان معصوم علیهم السلام، یکی از مصادیق این آیه است.

کلمه ی «تُرْفَعُ» در آیه به معنای بلندی مکانی نیز می تواند باشد، نظیر آیه ی «إِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ» (۱) که حضرت ابراهیم پایه های کعبه را بلند ساخت.

امام باقر علیه السلام فرمود: مراد از «بیوت» در این آیه، خانه های انبیا و حکما و امامان معصوم

ص: ۱۸۹

می باشد. (۱) و «ثعلبی» در تفسیر خود نقل می کند: روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مشغول تلاوت این آیه بود. ابوبکر برخاست و پرسید: آیا خانه ی فاطمه علیها السلام و علی علیه السلام از مصادیق این آیه است؟ فرمود: آری، از بهترین مصادیق این آیه است. (۲)

امام کاظم علیه السلام فرمود: مراد از «بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ» در آیه، اوقات نماز است. (۳)

در فرهنگ قرآن، در موارد متعددی به جای نماز، واژه تسبیح آمده است، مانند: «وَ سَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ» (۴)، «وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ» (۵)

پیام ها:

- ۱- راهیابی به نور هدایت خداوند، با رفت و آمد به مساجد به دست می آید. اللَّهُ نُورٌ ... يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ ... فِي بُيُوتٍ ...
 - ۲- مکان ها یکسان نیستند و بعضی از آنها، بر بعضی دیگر برتری دارند. «فِي بُيُوتٍ أَدْنَى اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ»
 - ۳- مساجد باید از خانه های دیگر بهتر و برتر باشند. «أَنْ تُرْفَعَ»
 - ۴- بزرگی و عظمت، مخصوص خدا و مواردی است که او اجازه می دهد. «أَدْنَى اللَّهِ أَنْ تُرْفَعَ»
 - ۵- اصل در استفاده از مساجد، نماز و ذکر خداست، نه مراسم دیگر. «يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُهُ»
 - ۶- درهای مسجد باید در اوقات نماز باز باشد و کسی حق ندارد آن را ببندد.
- «يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ»
- ۷- تسبیح خداوند، باید هر صبح و شام تکرار شود. يُسَبِّحُ ... بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ (عنصر زمان و مکان در عبادت مؤثر است).

ص: ۱۹۰

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین.

۲- ۲). تفسیر روح المعانی.

۳- ۳). بحار، ج ۲۳، ص ۳۲۶.

۴- ۴). آل عمران، ۴۱.

۵- ۵). ق، ۳۹.

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

مردانی که هیچ تجارت و معامله ای، آنان را از یاد خدا و برپاداشتن نماز و پرداخت زکات، به خود مشغول نمی سازد، آنها از روزی که در آن، دلها و چشم ها دگرگون می شود، بیمناکند.

نکته ها:

کلمه ی «رِجَالٌ» در این آیه شامل همه ی بندگان خدا می شود، چه مرد و چه زن.

«تجارت»، داد و ستد دائمی برای به دست آوردن سود است، ولی «بَيْعٌ» خرید و فروش مقطعی برای رفع نیازهای زندگی است.

(۱)

در حدیث می خوانیم: مراد از کسانی که در این آیه از آنها یاد شده است، تجاری هستند که با شنیدن صدای اذان، تجارت را رها می کنند و به سوی نماز می روند. (۲)

تجارت، تنها عاملی نیست که انسان را سرگرم می کند و از یاد خدا باز می دارد، عوامل دیگری نیز در قرآن کریم ذکر شده است، از جمله: تکاثر، آرزو، فرزند و دوست بد.

پیام ها:

۱- کسانی که تجارت آنان را غافل نکند، مردان بزرگی هستند. («رِجَالٌ» با تنوین آمده که علامت بزرگی و عظمت است)

۲- اگر ایمان و اراده ی قوی باشد، ابزار و وسائل اثری ندارند. «لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ»

۳- بازار اسلامی، هنگام نماز باید تعطیل شود. «لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ»

۴- حتی کارهای حلال و مباح نباید انسان را از یاد خدا غافل کند، چه رسد به کارهای مکروه و حرام. «لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ»

۵- ترک تجارت، ارزش نیست، بلکه تجارت همراه با یاد خدا و نماز و زکات

ص: ۱۹۱

(۱-۱). تفسیر المیزان.

(۲-۲). تفسیر نورالثقلین.

ارزش است. لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ... عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ... (مردان خدا برای زندگی دنیوی تلاش می کنند، ولی از آخرت غافل نیستند).

۶- ایمان به آخرت، دنیا را نزد انسان کوچک می کند. لَا تُلْهِهِمْ... يَخَافُونَ يَوْمًا

۷- با این که نماز ذکر خداست، ولی به خاطر اهمیت، جداگانه مطرح شده است.

«ذِكْرِ اللَّهِ وَ إِقَامِ الصَّلَاةِ»

۸- نماز و زکات، در کنار یکدیگرند و کسانی استحقاق ستایش دارند که اهل هر دو باشند. «إِقَامِ الصَّلَاةِ وَ إِتْيَاءِ الزَّكَاةِ»

۹- دنیا، شما را از آخرت غافل نکند. «يَخَافُونَ يَوْمًا»

۱۰- صحنه های قیامت، چشم ها را خاشع و دلها را منقلب می سازد. «تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَ الْأَبْصَارُ»

لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَ يَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَ اللَّهُ يَزُوقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ «۳۸»

تا خداوند به آنان به نیکوتر از آنچه کرده اند پاداش بدهد و از فضل و رحمت خویش بر پاداششان بیفزاید و خداوند هر کس را بخواهد، بدون حساب روزی می دهد.

پیام ها:

۱- خداوند کم و کاستی های اعمال مردان خدا را جبران کرده و پاداش کامل به آنان می دهد. «لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا»

۲- پاداش را بیش از عمل بدهید. «وَ يَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ» (در اسلام سفارش شده است که مزد را معین کنید، ولی هنگام پرداخت بیش از آن مقدار بدهید).

۳- اگر از سود دنیا بگذرید، به سود بی حساب آخرت می رسید. لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ - وَ اللَّهُ يَزُوقُ... بِغَيْرِ حِسَابٍ (مراد از رزق بی حساب، پاداشی فراوان و فوق انتظار است).

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾

اعمال کسانی که کافر شدند همچون سرابی است در بیابان هموار که تشنه، آن را آب می پندارد، تا آن هنگام که به سراغ آن می آید آن را چیزی نمی یابد، و خدا را نزد خویش می یابد که حساب او را بی کم و کاست دهد و خداوند به سرعت به حساب ها می رسد.

نکته ها:

کلمه «قیعه» به معنای زمین مسطح و بزرگ همچون بیابان است و «ظمان» کسی را می گویند که عطشش زیاد باشد. مصدر کلمه «وفی» به معنای ادای کامل و بدون کم و کاست چیزی است.

پیام ها:

- ۱- شرط قبولی عمل، داشتن ایمان است و سعادت انسان نیز در گرو ایمان است.
«وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ» (کفر سبب حبط و پوچ شدن عمل است)
- ۲- اعمال کفار فریبنده است. کَسَرَابٍ... (به انگیزه ها بنگرید، نه به جلوه ها و ظاهر تلاش ها.)
- ۳- در تعلیم و تربیت، استفاده از مثال و تشبیه مؤثر است. أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ ...
- ۴- قیامت، روز بروز حقایق است. «لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ»
- ۵- انگیزه ی تمام حرکت ها رسیدن به خیر است، لکن تفاوت در واقع بینی و خیال گرایی است. «يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً»
- ۶- کفار در قیامت، هیچ سرمایه ای ندارند. «لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا»
- ۷- علاوه بر عقیده، اعمال انسان در سرنوشت او مؤثر است. لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا ... أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ ...

۸- در قیامت، رسیدگی به حساب افراد هم کامل و دقیق است و هم سریع. فَوْفَاهُ حِسَابُهُ ... سَيْرِيعُ الْحِسَابِ (برخلاف حسابرسی های دنیوی که یادقیق و کامل نیست و یا همراه معطلی است).

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَيِّحَاتٍ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَلَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾

یا همچون ظلماتی است در دریای عمیق و متلاطم موجی بزرگ آن را می پوشاند، که روی آن، موج دیگری است و بالای آن ابری، ظلماتی است تو در تو (که کافر در آن ها غرق شده است) هرگاه دست خود را برآورد، آن را نمی بیند و برای هر کس که خداوند نوری قرار ندهد، هیچ نوری برای او نخواهد بود.

نکته ها:

کافر عادی به اسلام نزدیک است و امیدی به بازگشت او هست، مانند کدورت ساده ای که میان دو نفر وجود دارد و کار آن دو به صلح و آشتی نزدیک است. امّا کافرانی که در راه کفر، تلاش ها و اعمال خلاف بسیاری دارند، برگشت آنان بسیار سخت است. کافری که در عقیده اش اصرار ورزیده و به دنبال کفرش، حق را تحقیر و جنگ ها کرده و بودجه ها خرج نموده و افرادی را دور خود گردآورده و به این عنوان معروف شده، بازگشت او به دامن اسلام بسیار سخت و بعید است. زیرا هر تلاش او، موجی از ظلمت بر موج های قبل افزوده و اعمال کفرآلودش، کفر او را محکم تر ساخته و به جای این که راه را برای آنان باز کند، گمراه ترشان می کند و حجابی روی حجاب های قبلی است.

در برابر نور الهی (آیه ۳۵) که «نُورٌ عَلٰی نُورٍ» بود، در این آیه سخن از ظلمت فوق ظلمت است. «ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ»

پیام ها:

۱- الگوهای مثبت و منفی، هر دو را باید معرّفی کرد. (الگوی مثبت؛ رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ... و الگوی منفی: وَ الَّذِينَ كَفَرُوا... أَوْ كَظَلَمَاتٍ...)

۲- عمل مؤمن، نور و عمل کافر، ظلمات است. أَعْمَالُهُمْ... كَظَلَمَاتٍ

۳- اعمال خوب کفار، همچون سراب و اعمال بد آنها، همچون ظلمات است.

كَسْرَابٍ... أَوْ كَظَلَمَاتٍ

۴- علم، انسان را از نور وحی بی نیاز نمی کند. اگر نور الهی نباشد، هیچ نوری انسان را نجات نمی دهد. «فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ»

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَ تَسْبِيحَهُ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ» (۴۱)

آیا ندیدی که هر که در آسمان ها و زمین است و پرندگان بال گشوده (در حال پرواز) برای خدا تسبیح می گویند، و هر یک نیایش و تسبیح خود را می دانند؟ و خداوند به آنچه می کنند، داناست.

وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ» (۴۲)

و فرمانروایی آسمان ها و زمین، مخصوص خداست. و باز گشت (همه) به سوی اوست.

نکته ها:

قرآن، بارها مسأله ی تسبیح موجودات و سجده و نماز آنها را با صراحت بیان کرده و فرموده است: شما تسبیح آنها را نمی فهمید. (۱) از این آیات به دست می آید که علم و شعور، مخصوص انسان ها نیست. گرچه بعضی مفسّران تسبیح موجودات هستی را تسبیح تکوینی

ص: ۱۹۵

و زبان حال آفرینش دانسته اند، ولی ظاهر آیات بر خلاف این مطلب است.

خداوند، در این آیه چند مرتبه به صورت غیر مستقیم، به انسان هشدار داده است:

الف: موجودات آسمان و زمین و پرندگان در حال تسبیح هستند. چرا انسان غافل است؟!

ب: تسبیح موجودات، آگاهانه است. چرا انسان در نماز حضور قلب ندارد؟!

ج: پرندگان، هنگام پرواز در هوا در حال تسبیح و نمازند، اما برخی انسان ها هنگام پرواز در آسمان، در حال غفلت و مستی به سر می برند!

در روایات می خوانیم: امام صادق علیه السلام هنگامی که صدای گنجشکی را شنید فرمود: این پرنده مشغول دعا و تسبیح است. (۱)

پیام ها:

۱- تنها به خود نیندیشید، به اطراف خود هم بنگرید و در هستی نیز مطالعه و اندیشه کنید. «أَلَمْ تَرَ»

۲- در میان موجودات هستی، پرندگان، آن هم در حال پرواز، توجه خاصی به خدا دارند. «وَ الطَّيْرُ صَافَاتٍ»

۳- همه ی موجودات، شعور دارند و نماز و تسبیح آنها، آگاهانه است. «كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ»

۴- نماز، در صورتی ارزش دارد که نماز گزار بداند چه می گوید و چه می کند. «كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ»

۵- نماز و تسبیح هر موجودی به صورت خاصی است. «صَلَاتُهُ وَ تَسْبِيحُهُ»

۶- خداوند، بر جزئیات تمام اعمال آگاه است. «عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ»

۷- نظام هستی، هم فرمانروا دارد؛ وَ لِلَّهِ مُلْكٌ... و هم هدفدار است. «وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ»

ص: ۱۹۶

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَيِّحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقُهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾

آیا ندیدی که خداوند ابرها را به آرامی می راند. سپس بین آنها پیوند برقرار می کند. آن گاه آن را متراکم می سازد. پس می بینی که باران از میان آن بیرون می آید و (همچنین) از آسمان از کوه هایی که در آنجاست، تگرگ فرو می فرستد. پس آن را به هر کس بخواهد می رساند و از هر کس بخواهد باز می دارد. نزدیک است درخشندگی برقش، چشم ها را کور کند.

نکته ها:

«یُزْجِي» به معنای حرکت آهسته همراه با دفع است.

کلمه «رکام» به معنای تراکم و «ودق» به معنای باران است. کلمه ی «سنا» به معنای درخشش است و «سنا برق» یعنی درخشش برق.

اگر کسی با هواپیما بالاتر از ابرها پرواز کند، می بیند که توده های ابر مثل کوه است و این از معجزات قرآن است که ۱۴ قرن قبل فرمود: «يُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ» از کوه ابر، تگرگ می فرستیم.

پیام ها:

۱- دقت در آفرینش، بهترین راه شناخت خدا و مایه ی عشق به اوست. أَلَمْ تَرَ ...

۲- تمام حرکت ها در جهان طبیعت، با قدرت و اراده ی الهی و برای هدفی حکیمانه انجام می گیرد. «يُزْجِي ، يُؤَلِّفُ ، يَجْعَلُهُ»

۳- عوامل طبیعی، مسیر تحقق اراده ی خداست، نه به جای خدا. «يُزْجِي ، يُؤَلِّفُ ، يَجْعَلُهُ ، يُنَزِّلُ»

۴- بارش باران و تگرگ و مفید بودن یا مضر بودن آن به اراده خداست. «فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ»

يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾

خداوند، شب و روز را جا به جا می کند. همانا در این امر برای اهل بصیرت، عبرتی قطعی است.

پیام ها:

۱- تغییرات و آمد و رفت شب و روز، تصادفی نیست، بلکه بر اساس نظامی دقیق استوار است. «يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ»

۲- پدیده های هستی عبرت انگیز است، درباره آن تفکر کنید. «لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ»

۳- کسی که اهل بصیرت باشد، می تواند از همه ی زمانها و مکانها درس بگیرد.

اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ... لِأُولِي الْأَبْصَارِ

۴- تشویق به تدبیر و نهی از سطحی نگری، از سفارشات پی در پی قرآن است.

«لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ»

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾

و خداوند هر جنبه ای را از آب آفرید، پس برخی از آنها بر شکم خویش راه می رود و برخی بر دو پا راه می رود و بعضی بر چهار پا راه می رود.

خداوند هر چه بخواهد می آفریند، زیرا خدا بر هر چیزی تواناست.

نکته ها:

در این آیه، خداوند به اصناف حیوانات اشاره فرموده است: خزندگان، چرندگان و پرندگان.

تفکر در ساختمان وجودی حیوانات، گامی برای خداشناسی است.

حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه درباره ی برخی حیوانات از جمله طاووس و مورچه سخنانی آموزنده گفته است.

این آیه بدنبال آیه قبل است؛ یعنی همان گونه که جابجایی شب و روز برای اهل بصیرت عبرت آموز است، آفرینش همه حیوانات از آب نیز وسیله ی عبرت است.

ممکن است تنوین در کلمه ی «مَاءٍ» به اصطلاح تنوین «تنويع» باشد، یعنی خداوند انواع موجودات را از انواع آبها و مایعات مناسب خود آفرید. (۱)

پیام ها:

۱- همه ی جنبنده ها با اراده ی او آفریده شده اند. «وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ»

۲- اگر انسان در حرکت و رشد معنوی نباشد، در حرکت ظاهری همچون دیگر جنبندگان خواهد بود. «يَمْشِي ، يَمْشِي ، يَمْشِي»

۳- ماده ی اصلی همه ی جنبنده ها آب است، «مَاءٍ» ولی قدرت نمایی خدا به گونه ای است که از این ماده ی ساده، این همه موجودات متنوع خلق می کند.

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ ... وَ مِنْهُمْ ... وَ مِنْهُمْ ...

لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۴۶)

به راستی که آیاتی روشنگر نازل کردیم و خداوند هر که را بخواهد به راه مستقیم هدایت می کند.

نکته ها:

در فرق میان کلمات «سبیل» و «طریق» با «صِرَاطٍ» گفته اند که صراط به راهی می گویند که پیمودن آن هموار باشد و هیچ پیچیدگی و دشواری نداشته باشد. (۲)

ص: ۱۹۹

(۱-۱). تفسیر راهنما.

(۲-۲). فروق اللغه.

پیام ها:

۱- خداوند با فرستادن آیات روشن و روشنگر، اتمام حجت کرده است. «أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ»

۲- آیات الهی وسیله ی هدایت هستند ولی اصل هدایت کار اوست. وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ...

وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

و می گویند: ما به خدا و رسول ایمان آوردیم و پیروی نمودیم. اما گروهی از آنان بعد از این اقرار، (به گفته خود) پشت می نمایند و آنان مؤمن واقعی نیستند.

نکته ها:

این آیه و آیات بعد درباره ی منافقان مدینه است که ادعای یاری پیامبر را داشتند، ولی در عمل سرپیچی می کردند.

پیام ها:

۱- به شعارهای زیبا و فریبنده تکیه نکنیم، ایمان و ثبات قدم لازم است. يَقُولُونَ ...

يَتَوَلَّى

۲- پیمان شکن، دین ندارد. «يَقُولُونَ - يَتَوَلَّى - مَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ»

۳- ایمان، از عمل جدا نیست. يَتَوَلَّى ... وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (منافقان در کنار «آمَنَّا»، کلمه ی «أَطَعْنَا» را می آوردند، ولی در عمل بی اعتنا بودند.)

وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ و هرگاه به سوی خدا و رسولش خوانده شوند، تا پیامبر میانشان داوری

کند، آن گاه است که گروهی از آنان، روی گردان می شوند. و (لی) اگر حق با آنان (و به سودشان) باشد، با رضایت و تسلیم به سوی پیامبر می آیند.

نکته ها:

قضاوت و داوری رسول خدا صلی الله علیه و آله بر اساس حکم خداست. چنانکه در آیه ۱۰۵ سوره نساء می خوانیم: «لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» تا میان مردم به (موجب) آنچه خدا به تو آموخته داوری کنی.

پیام ها:

- ۱- نشانه ی ایمان واقعی، پذیرفتن حکم پیامبر و نشانه ی نفاق، روی گردانی از آن است. إِذَا دُعُوا ... فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ
 - ۲- داوری و قضاوت از شئون انبیا می باشد. «لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ»
 - ۳- حکم پیامبر، همان حکم خداوند است. («لِيَحْكُمَ» مفرد آمده، نه تشبیه)
 - ۴- در انتقاد، انصاف داشته باشید و همه را نکوید. «فَرِيقٌ مِنْهُمْ»
 - ۵- قضاوت عادلانه، خوشایند گروهی از مردم نیست. «فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ»
 - ۶- به هر گرویدن و اظهار علاقه ای تکیه نکنید. وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ ... (به سراغ پیامبر می آیند، اما در صورتی که سخن پیامبر به نفع آنها باشد!)
 - ۷- منافق، فرصت طلب است و نان را به نرخ روز می خورد. إِنْ يَكُنْ لَهُمْ ... مُدْعِنِينَ
 - ۸- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حتی برای منافقان، (آنجا که حق با آنان بود) به نفع آنان حکم می کرد. لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ... إِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ
- أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۵۰﴾
- آیا در دل هایشان بیماری است، یا دچار شک شده اند، یا بیم آن دارند که خداوند و پیامبرش حتی از آنان ضایع کنند؟ (نه)، بلکه آنان خود ستمگرند.

نکته ها:

کلمه ی «حیف» به معنای خروج از اعتدال، از روی ظلم و جور است.

پیام ها:

۱- بی ایمانی، یک مرض روحی است. وَمَا أَوْلَيْكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ... أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ

۲- دلیل اعراض از داوری پیامبر سه چیز است: بیماری های روحی، تردید و سوءظن. «أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ»

۳- شک و سوءظن به خدا، ظلم است. (ظلم به خود و انبیا) «أَوْلَيْكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ «۵۱»

(ولی) هنگامی که مؤمنان را به خدا و پیامبرش فراخوانند، تا میانشان داوری کند، سخنان جز این نیست که می گویند: شنیدیم و اطاعت کردیم، اینان همان رستگارانند.

نکته ها:

چهار آیه ی قبل، برخورد منافقان نسبت به داوری پیامبر اسلام را ترسیم کرد و این آیه برخورد مؤمنان واقعی را مطرح می کند، تا مردم در خود بنگرند که در برابر حکم خداوند از کدام دسته هستند.

پیام ها:

۱- حرف و راه مؤمن در برابر حکم خدا و رسول، همیشه یکی است. «إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ»

۲- تسلیم در برابر حق، شیوه دائمی مؤمنان است. كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ ... سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

۳- توجه مؤمن به راهی است که دعوت می شود، نه شخصیت دعوت کننده.

«دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ»

۴- آنچه برای مؤمن مهم است، عمل به وظیفه ی الهی و پذیرش حکم خدا و رسول است. (خواه به نفع او باشد یا به ضررش).
﴿لِيُحْكَمَ بَيْنَهُمْ﴾

۵- داوری از شئون انبیا است. ﴿لِيُحْكَمَ بَيْنَهُمْ﴾

۶- آنچه مهم است، شنیدن و عمل کردن است، نه شنیدن تنها. ﴿سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا﴾

۷- اطاعت مؤمنان از پیامبر، براساس تعبد به سخنان و دستورات اوست. (تقدیم «سَمِعْنَا» بر «أَطَعْنَا»)

۸- رسیدن به رستگاری، در سایه ی تسلیم بودن در برابر فرمان خدا و اطاعت از اوست. ﴿سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

۹- دینداری، به هنگام اختلافات و قبول یا ردّ قضاوت های حق، معلوم می شود.

﴿سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا﴾

وَ مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَخْشَ اللَّهَ وَ يَتَّقِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿۵۲﴾

و هر که از خداوند و رسولش پیروی کند و از خدا بترسد و از او پروا کند، پس آنان همان رستگارانند.

پیام ها:

۱- سعادت، کاری به نژاد و سن و جنس و قبیله ندارد، هر کس تسلیم خدا باشد، رستگار می شود. مَنْ يُطِيعِ ... هُمُ الْفَائِزُونَ

۲- پیامبر صلی الله علیه و آله معصوم است، زیرا اطاعت از او، بی قید و شرط آمده است. «مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ»

۳- آنچه ارزش است، خشیت درونی و پروای بیرونی است. «يَخْشَى اللَّهَ وَ يَتَّقِهِ»

۴- اطاعت نباید موجب غرور شود، بلکه روحیه ی خشیت و تقوا لازم دارد.

﴿يُطِيعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَخْشَى اللَّهَ﴾

۵- خدا ترسان تقوا پیشه که مطیع خدا و رسولند، حتماً رستگار می شوند.

﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ (۵۳)

و سخت ترین سوگندها را به نام خدا خوردند، که اگر (برای جبهه و جهاد) دستور دهی، از خانه خارج می شوند. (به آنان) بگو: سوگند نخورید، اطاعت پسندیده (اطاعت در عمل است، نه سوگند به زبان)، همانا خداوند به کارهایی که انجام می دهید آگاه است.

پیام ها:

۱- به هر سوگندی اطمینان نکنید. زیرا منافقان از مقدسات سوء استفاده می کنند.

﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ...﴾

۲- هر چه درون پوک تر باشد، تظاهر و خودنمایی بیشتر است. «جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ»

۳- مسلمانی، به گفتار نیست، کردار لازم است. «طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ»

۴- با پذیرفتن سوگند منافقان، جلو سوء استفاده آنان را بگیرد. «قُلْ لَا تُقْسِمُوا»

۵- منافقان بدانند که خدا به گفتار و رفتار آنها آگاه است. «إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»

﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَ عَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَ إِن تَطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ (۵۴)

بگو: خدا را اطاعت کنید و پیامبر را نیز اطاعت کنید. پس اگر سربچی نمایند، (به پیامبر زبانی نمی رسد، زیرا) بر او فقط آن (تکلیفی) است که به عهده اش گذاشته شده و بر شما نیز آن (تکلیفی) است که به عهده ی شما گذاشته شده است. و اگر اطاعتش کنید، هدایت می یابید و پیامبر جز تبلیغ روشن مسئولیتی ندارد.

دستورا پیامبر دو گونه است: یکی دستورات الهی؛ «أَطِيعُوا اللَّهَ» و دیگری دستورات حکومتی؛ «أَطِيعُوا الرَّسُولَ».

در قرآن به مواردی برمی خوریم که دو دستور در کنار یکدیگر ذکر شده است و باید هر دو اجرا شود و عمل کردن به یکی کافی نیست، از جمله:

*ایمان و عمل. «آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» (۱)

*نماز و زکات. «أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ» (۲)

*تشکر از خداوند و والدین. «أَنْ اشْكُرْ لِي وَ لِوَالِدَيْكَ» (۳)

*اطاعت از خدا و رسول. «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ» که در این آیه آمده است.

در قرآن، جمله «وَ إِنْ تَوَلَّوْا» زیاد بکار رفته است و در تمام موارد به پیامبر دلداری می دهد که از بی اعتنایی مردم نسبت به تبلیغ خود دلسرد نشود.

پیام ها:

۱- پیامبر مأمور است که منافقان را نیز به اطاعت فراخواند. قُلْ أَطِيعُوا ...

۲- اطاعت از اوامر و نواهی پیامبر صلی الله علیه و آله مثل اطاعت از دستورات خدا، واجب است. «أَطِيعُوا الرَّسُولَ»

۳- رهنمودهای پیامبر هماهنگ با فرمان های الهی است. «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ»

۴- پیروی یا سرپیچی مردم، در ادای وظیفه ی پیامبران اثری ندارد. «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ»

۵- تکلیف هر فردی، مربوط به خود اوست. «عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَ عَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ»

۶- هدایت، در سایه اطاعت است. «إِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا»

۷- پیامبران، ابلاغ می کنند نه اجبار. «وَ مَا عَلَي الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ»

ص: ۲۰۵

۱- ۱. بقره، ۲۵.

۲- ۲. بقره، ۴۳.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسَّيَّرْنَا لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَ لَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾

خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین جانشین قرار دهد، همان گونه که کسانی پیش از ایشان را جانشین کرد، و قطعاً دینی را که خداوند برای آنان پسندیده است، برای آنان استقرار و اقتدار بخشد و از پی ترسشان امتیث را جایگزین کند، تا (تنها) مرا بپرستند و چیزی را برای من شریک نگیرند، و هر کس بعد از این، کفر ورزد پس آنان همان فاسقانند.

نکته ها:

در روایات بسیاری از امام سجاد و امام باقر و امام صادق علیهم السلام می خوانیم: مصداق کامل این آیه، حکومت جهانی حضرت مهدی علیه السلام است. (۱) که خداوند وعده داده است در آن روز اهل ایمان بر جهان حکومت کنند.

در قرآن، بارها به حکومت نهایی صالحان تصریح شده است، از جمله:

سه مرتبه فرمود: «لَيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» (۲) اسلام بر همه ی ادیان پیروز خواهد شد.

در جای دیگری فرمود: «أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (۳) بندگان صالح من وارث زمین خواهند شد.

و در جای دیگر می خوانیم: «وَ الْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى» (۴) یا «وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» (۵)

مراد از جانشینی مؤمنان، یا جانشینی از خداست در زمین و یا جایگزینی از اقوام پیشین.

«قرطبی» در تفسیر خود، درباره ی پیروزی کامل اسلام چند حدیث نقل می کند و می گوید:

ص: ۲۰۶

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین.

۲- ۲). توبه، ۳۳؛ فتح، ۲۸ و صف، ۹.

۳- ۳). انبیاء، ۱۰۵.

۴- ۴). طه، ۱۳۲.

۵- ۵). اعراف، ۱۲۸.

در زمین خانه ای نخواهد بود مگر آن که اسلام در آن خانه وارد خواهد شد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در آخرین حج خود در مسیر برگشت از مکه (روز هجدهم ذی الحجه) در غدیر خم به فرمان خداوند، حضرت علی علیه السلام را جانشین خود قرار داد، آیه نازل شد امروز من اسلام را به عنوان دین کامل برای شما پسندیدم؛ «رَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا» (۱) در این آیه نیز وعده ی خداوند پیروزی آن دینی است که پسندیده است؛ «دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ» .

بنابراین اسلامی که جهان را خواهد گرفت، اسلام غدیر خم است.

پیام ها:

۱- اسلام، دین آینده ی جهان است. آینده ی تاریخ به سود مؤمنان و شکست سلطه ی کافران است. وَعَدَ اللَّهُ ... لِيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمْ

۲- به مؤمنان، امید دهید تا فشار و سختی ها، آنها را مأیوس نکند. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا»

۳- کلید و رمز لیاقت برای بدست گرفتن حکومت گسترده حق، ایمان و عمل صالح است. «الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

۴- دین، از سیاست جدا نیست، بلکه سیاست و حکومت برای حفظ دین است.

لَيْسَتْ خَلْفَتُهُمْ ... يَعْبُدُونَنِي

۵- در بیان وعده های الهی، برای باور کردن مردم، بیان نمونه هایی از تاریخ گذشته مفید است. «كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ»

۶- پیروزی نهایی اهل حق، یک سنت الهی است. «كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ»

۷- هدف از حکومت اهل ایمان، استقرار دین الهی در زمین و رسیدن به توحید و امتیت کامل است. «لِيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمْ - لِيُبَدِّلَنَّهُمْ - لَا يُشْرِكُونَ»

۸- دست خدا را در تحولات تاریخ ببینیم. وَعَدَ اللَّهُ ... لِيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ - لِيُبَدِّلَنَّهُمْ

۹- دین اسلام، تنها دین مورد رضایت الهی است. «دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ»

ص: ۲۰۷

۱۰- امتیت واقعی، در سایه ی حکومت دین است. «وَ لِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا»

۱۱- امتیت در جامعه ی اسلامی، شرایط مناسبی برای عبادت فراهم می سازد.

«أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي» (هدف نهایی وعده های الهی، عبادت خالصانه خداوند است)

۱۲- عبادت خدا، زمانی کامل است که هیچ گونه شرکی در کنار آن نباشد.

«يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ»

۱۳- در زمان حکومت صالحان نیز، گروهی انحراف خواهند داشت. وَعَدَّ اللَّهُ ...

وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ

وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَ مَا لَهُمْ مِنَ النَّارِ وَ لَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾

و نماز را به پا دارید و زکات را پردازید و از پیامبر اطاعت کنید. شاید مورد رحمت قرار گیرید. هرگز گمان مبر که کفار، ما را در زمین عاجز و درمانده می کنند. جایگاه آنان آتش است و به راستی که بدسرانجامی است.

نکته ها:

امام صادق علیه السلام با تلاوت آیه ۵۶ فرمود: زکاتِ فطره، مصداق زکات در آیه و واجب است. (۱)

شاید آیه ۵۷ پاسخ سؤالی باشد که با آن همه کفر و نفاق و امکاناتی که مخالفان دارند، چگونه خداوند به مؤمنان وعده حاکمیت بر زمین را می دهد؟ این آیه می فرماید: «لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ» تردید نکن، زیرا مخالفان نمی توانند در هیچ کجای زمین اراده و راه خداوند را مختل و عاجز نمایند. بر خلاف میل و پندار نادرست دشمنان، روزی حکومت امام زمان علیه السلام محقق خواهد شد. (۲)

ص: ۲۰۸

(۱-۱). بحار، ج ۹۳، ص ۱۰۴.

(۲-۲). تفسیر المیزان.

۱- اقامه نماز و ادای زکات، نمونه بارز عمل صالحی است که در حاکمیت مؤمنان انجام می شود. وَعِيدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا ...
أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ ...

۲- در اسلام، مسائل عبادی «أَقِيمُوا الصَّلَاةَ» و مسائل مالی «آتُوا الزَّكَاةَ» و مسائل سیاسی و حکومتی «أَطِيعُوا الرَّسُولَ» از یکدیگر جدا نیستند.

۳- وعده های الهی (در آیه قبل)، سبب تن پروری نشود! أَقِيمُوا ... آتُوا الزَّكَاةَ ...

۴- شرط رسیدن به رحمت الهی، پیروی از خدا و رسول است. «لَعَلَّكُمْ تَزْحَمُونَ»

۵- کفار، اگر چه ابر قدرت باشند، اما در برابر قدرت خدا شکست خواهند خورد.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ ...

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَ تَأْذِنُكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ لِابْتِكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَ مِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ «۵۸»

ای کسانی که ایمان آورده اید! غلامان و فرزندان که به سن بلوغ و احتلام نرسیده اند، در سه وقت (برای ورود به اتاق) از شما اجازه بگیرند: پیش از نماز صبح و هنگام نیمروز، که لباس از تن بیرون می کنید، و بعد از نماز عشا. این سه وقت، هنگام خلوت شماست، اما در غیر این سه وقت، بر شما و بر آنان گناهی نیست که بدون اذن وارد شوند، زیرا آنان پیوسته با شما در رفت و آمد هستند و بعضی بر بعضی وارد می شوند. خداوند آیات خود را این گونه برای شما بیان می کند و خداوند دانا و حکیم است.

اگر بار دیگر، از ابتدای سوره نگاهی به آیات آن بکنیم، خواهیم دید که سیاست پیشگیری از گناه در احکام الهی نهفته است، مثلاً- زن و مرد زناکار را در برابر چشم دیگران تنبیه کنید، (آیه ۱) ازدواج آنان را محدود کنید، (آیه ۳) اگر کسی بدون چهار شاهد نسبت ناروا داد، هشتاد تازیانه بزنید، (آیه ۴) اگر تهمتی را شنیدید بر خورد کنید، (آیه ۱۲) هر کس اشاعه فحشا را دوست بدارد، عذاب دردناک خواهد داشت، (آیه ۱۹) بدنبال گام های شیطان نروید، (آیه ۲۱) کسانی که به زنان پاکدامن تهمت بزنند عذاب عظیم خواهند داشت، (آیه ۲۳) پاکان به سراغ ناپاکان نروند، (آیه ۲۶) سرزده به خانه دیگران نروید و اگر گفتند برگردید بپذیرید و برگردید، (آیه ۲۷-۲۸) چشمان خود را از نامحرم پیش کشید و خیره نشوید، (آیه ۳۰-۳۱) زنان زیور خود را نشان ندهند، برای ازدواج افراد بی همسر قیام کنید و از فقر نترسید، (آیه ۳۲) و در این آیه می فرماید: ساعاتی با همسران خلوت کنید که بدانید فرزندان و خادمان منزل سرزده وارد نمی شوند. آری تمام این دستورات برای جلوگیری از فحشا و بلوغ زودرس و حفظ حریم و حیا و آبرو است.

پیام ها:

- ۱- مسئول آموزش احکام دین به فرزندان، والدین مؤمن هستند. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنُكُمْ»
- ۲- محل خواب والدین، اگر جدا از فرزندان باشد، نیاز به اذن دارد. «لِيَسْتَأْذِنُكُمْ»
- ۳- کودکی و بردگی، بهانه ای برای شکست حریم دیگران نیست. «لِيَسْتَأْذِنُكُمْ»
- ۴- مرد باید در طول شبانه روز، اوقاتی را به همسر خود اختصاص دهد. «ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ»
- ۵- حتی فرزندان نابالغ باید احکام خانواده را بدانند و مراعات کنند. لِيَسْتَأْذِنُكُمْ ...

الَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ

۶- اسلام دین زندگی است و از جامعیت کاملی برخوردار است. هم برای مسایل مهم مانند تشکیل حکومت جهانی (که در آیه ۵۵ آمده است) طرح و برنامه

دارد. و هم برای مسائل جزئی مانند ورود کودک به اتاق والدین. لَيْسَتْ أَدْنَىٰكُمْ ...

الَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ

۷- کودکان باید پاکدامنی را از محیط خانه بیاموزند. «لَيْسَتْ أَدْنَىٰكُمْ»

۸- تربیت و آموختن آداب اسلامی را قبل از بلوغ کودکان شروع کنیم. «الَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ»

۹- لباس کار و لباس بیرون را باید در خانه کنار گذاشت. «تَضَعُونَ لِبَابِكُمْ»

۱۰- استراحت بعد از ظهر و در میان ساعات کار، مفید و مناسب است. «تَضَعُونَ لِبَابِكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ»

۱۱- تنظیم وقت، در زندگی مسلمانان باید بر اساس اوقات نماز صورت گیرد.

«قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ - بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ»

۱۲- تمام احکام الهی بر اساس علم و حکمت است. «عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

وَ إِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ «۵۹»

و هر گاه کودکان شما به حد بلوغ رسیدند، پس باید همانند کسانی که قبلاً بالغ شده اند، (در همه وقت) اجازه (ورود) بگیرند. خداوند این گونه آیات خود را برای شما بیان می کند و خداوند دانا و حکیم است.

نکته ها:

کلمه ی «حلم» و «احتلام» به معنای جنب شدن در خواب است که یکی از نشانه های بلوغ می باشد. البته نشانه های بلوغ برای دختران و پسران متفاوت است که در رساله های مراجع تقلید آمده است.

آیه ی قبل، اجازه گرفتن کودکان را به سه زمان مشخص اختصاص داد، اما این آیه زمان مشخصی را اعلام نکرده و فرزندان بالغ، در تمام اوقات باید برای ورود به اتاق والدین، اجازه بگیرند.

برای ریشه کن ساختن یک مفسده اجتماعی مانند اعمال منافی عفت تنها توسل به اجرای حدود و تازیانه کافی نیست، در هیچ یک از مسائل اجتماعی چنین برخوردی نتیجه مطلوب را نخواهد داد، بلکه باید مجموعه ای ترتیب داد از آموزش فکری و فرهنگی آمیخته با آداب اخلاقی و عاطفی، و آموزش های صحیح اسلامی، و ایجاد یک محیط اجتماعی سالم، سپس مجازات را به عنوان یک عامل در کنار این عوامل در نظر گرفت.

به همین دلیل در این سوره نور که در واقع سوره عفت است از مجازات مردان و زنان زناکار شروع می کند، و به مسائل دیگر مانند فراهم آوردن وسائل ازدواج سالم، رعایت حجاب اسلامی، نهی از چشم چرانی، تحریم متهم ساختن افراد به آلودگی ناموسی، و بالاخره اجازه گرفتن فرزندان به هنگام ورود به اطاق پدران و مادران، گسترش می دهد. و این نشان می دهد که اسلام از هیچ یک از ریزه کاری های مربوط به این مسأله غفلت نکرده است.

خدمتکاران و فرزندان بالغ نیز موظفند بدون اجازه وارد نشوند، حتی کودکان نابالغ که مرتباً نزد پدر و مادر هستند نیز آموزش داده شوند که در اوقات استراحت پدر و مادر بدون اجازه وارد نشوند. این یک ادب اسلامی است هر چند متأسفانه امروزه کمتر رعایت می شود و با اینکه قرآن صریحاً آن را در آیات فوق بیان کرده است، در نوشته ها و سخنرانی ها نیز کمتر دیده می شود که پیرامون این حکم اسلامی و فلسفه آن بحث شود، و معلوم نیست به چه دلیل این حکم قطعی قرآن مورد غفلت و بی توجهی قرار گرفته است؟

لازم است پدران و مادران این مسائل را جدی بگیرند، و فرزندان خود را عادت دهند هنگام ورود اجازه بگیرند، و همچنین از کارهایی که سبب تحریک فرزندان می گردد از جمله خوابیدن زن و مرد در اطاقی که بچه های ممیز می خوابند تا آنجا که امکان دارد پرهیز کنند، و بدانند این امور از نظر تربیتی فوق العاده در سرنوشت آنها مؤثر است.

در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می خوانیم: «ایاکم و ان یجامع الرجل امراته و الصبی فی المهد ینظر الیهما» (۱) مبادا در حالی که کودکی در گهواره به شما می نگرند آمیزش جنسی کنید. (۲)

ص: ۲۱۲

۱-۱. بحار، ج ۱۰۳، ص ۲۹۵.

۲-۲. تفسیر نمونه.

- ۱- احتلام، نشانه رسیدن به بلوغ شرعی است. وَ إِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ... الْحُلْمَ
- ۲- بزرگان و اطرافیان، برای نوجوانان الگو هستند. «كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ»
- ۳- با اعمال خود، فرزندان را تربیت کنید. «كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ»
- ۴- دستوراتی که خداوند برای حفظ عفت صادر کرده، آگاهانه و حکیمانه است.

«عَلَيْمٌ حَكِيمٌ»

وَ الْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ يَدَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَغْفِنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

و بر زنان وانشسته ای که امیدی به ازدواج ندارند، باکی نیست که پوشش خود را زمین گذارند، به شرطی که زینت خود را آشکار نکنند. و عفت و ورزیدن برای آنان بهتر است و خداوند شنوا و آگاه است.

نکته ها:

از آیات قرآن استفاده می شود که حجاب و پوشش بانوان در برابر افراد نامحرم، نباید تحریک کننده و شهوت انگیز باشد، زیرا تنها موارد زیر استثنا شده است:

* «غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ» (۱) کسی که شهوتی ندارد.

* «أَوِ الطُّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ» بچه ای که از شهوت، چیزی نمی داند.

* «لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا» زنان سالخورده ای که امید ازدواج ندارند.

امام صادق علیه السلام درباره ی «يَضَعْنَ يَدَهُنَّ» فرمودند: مراد کنار گذاشتن روسری و روپوش است نه برهنگی. (۲)

اصل حجاب از احکام ثابت و ضروری اسلام است، ولی نوع پوشش، نباید تمایلات جنسی

ص: ۲۱۳

۱- ۱. نور، ۳۱.

۲- ۲. تفسیر نورالثقلین؛ کافی، ج ۵۷، ص ۵۲۲.

را تحریک کند، بلکه عامل حفظ عفت و پاکدامنی باشد.

پیام ها:

۱- قوانین اسلام مطابق با واقعیت ها و ضرورت ها و نیازها و توانایی ها است.

باید برای پیرزنی که میل به همسر ندارد و آرایش نمی کند، مسئله را آسان گرفت) وَ الْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا ... أَنْ يَصْعَنَ لِيَابِهِنَّ

۲- برای زنان، چه پیر و چه جوان، نشان دادن آرایش و زینت بدن ممنوع است.

«غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ»

۳- سالخوردگی به تنهایی کافی نیست، بلکه باید بی میلی به ازدواج نیز باشد تا اجازه برداشتن روسری را داشته باشند. الْقَوَاعِدُ ... لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا

۴- حجاب، مایه ی حفظ عفت است. «أَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ»

۵- حجاب، به نفع زنان است. «خَيْرٌ لَهُنَّ»

۶- در کتاب آزادی، هشدار لازم است. (اگر از احکام الهی، سوء استفاده شود، خدا شنوا و آگاه است و به حساب متخلفان می رسد). «وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ أَيْمَانُهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ «۶۱»

ص: ۲۱۴

بر نابینا و لنگ و بیمار و بر خودتان ایرادی نیست که بخورید از خانه های خود یا خانه های پدرانتان یا خانه های مادرتان یا خانه های برادرانتان یا خانه های خواهرانتان یا خانه های عموهایتان یا خانه های عمه هایتان یا خانه های دایی هایتان یا خانه های خاله هایتان یا خانه هایی که کلیدهایش را در اختیار دارید، یا خانه های دوستانتان. بر شما باکی نیست که دسته جمعی بخورید یا پراکنده (و تنها)، و چون وارد خانه ای شدید، پس بر یکدیگر سلام کنید، که تحیتی است الهی و مبارک و پسندیده. خداوند آیات خود را این چنین برای شما بیان می کند، شاید که بیندیشید.

نکته ها:

امام باقر علیه السلام می فرماید: قبل از اسلام، افراد نابینا، لنگ و مریض حق نداشتند با افراد سالم غذا بخورند. این آیه به آنان اجازه داد تا با افراد سالم و دسته جمعی غذا بخورند، یا اگر خواستند جداگانه میل کنند. (۱)

علامه طباطبایی می فرماید: ظاهر آیه چنین است که خداوند برای مؤمنان حقی قرار داده که بتوانند از خانه فرزندان و خویشان و دوستانشان به میزان احتیاج بخورند و مصرف کنند و این اذن، کلی و فراگیر است، لکن ابتدای آیه به سه گروه اشاره کرده که معمولاً نمی توانند غذای خود را تأمین کنند و نیازمند دیگران هستند، اما حکم به این سه گروه اختصاصی ندارد و برای همه مؤمنان است. (۲)

این آیه تنها اجازه استفاده از خانه خویشان نسبی را بیان کرده و نامی از فامیل سببی مثل پدرزن، مادرزن، برادرزن و خواهرزن نبرده است.

این آیه تنها درباره ی غذا خوردن است، ولی تصرفات دیگر مشروط به گرفتن اجازه است.

و خوردن غذا از خانه های یاد شده نیز باید طبیعی و دور از اسراف و تبذیر باشد. (۳)

در موارد ذکر شده در آیه نیز، گاهی قرائن نشان می دهد که این یازده گروه میل ندارند از

ص: ۲۱۵

۱-۱. تفسیر نورالثقلین.

۲-۲. تفسیر المیزان.

۳-۳. تفسیر صافی.

غذای خانه آنان بخوریم، مثل آنکه خوردنی را در جای مخصوصی پنهان کرده اند. در چنین مواردی باید دست نگه داریم.

امام باقر علیه السلام فرمود: هنگامی که شخصی وارد خانه می شود و بر اهل آن سلام می کند و آنان جواب دهند، این سلام بر خویشان است. (۱)

خانه ی فرزند در این آیه نیامده است، شاید به خاطر این که این مورد، روشن و مسلم است.

در حدیث می خوانیم: «انت و مالک لایبک» تو و مالت از آن پدرت می باشی.

پیام ها:

۱- دیگران را بر خود مقدم بدانیم، خصوصاً محرومان را. «الْأَعْمَى - الْأَعْرَج - الْمَرِيض - أَنْفُسِكُمْ»

۲- روابط خانوادگی و خویشاوندی، در مسائل حقوقی اثر می گذارند. (گرچه غذا ملک صاحبخانه است، ولی اسلام روابط خویشاوندی و عاطفی را در این موارد بر مالکیت افراد غالب نموده است.) «أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ ... مَيْتِ أَعْمَامِكُمْ»

۳- قرائن عرفی و اطمینان عقلایی برای جواز مصرف از خانه دیگران کافی است.

(مثلاً دادن کلید خانه، نشان رضایت است) «مَلِكْتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ»

۴- در اسلام، حقّ دوست در کنار حقّ فامیل قرار داده شده است. «أَعْمَامِكُمْ ... أَوْ صَدِيقِكُمْ» (از «افلاطون» پرسیدند: برادرت را بیشتر دوست داری یا رفیقت را؟ گفت: برادرم را زمانی که رفیقم باشد.) (۲)

۵- سلام کردن، از آداب ورود به منزل است. «فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا»

۶- سلام، ادبی آسمانی، مبارک و پسندیده است. «تَحِيَّهٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ»

۷- سلام کردن، در خیر و برکت زندگی مؤثر است. «مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ»

۸- اهل خانه به منزله ی جان شما هستند. «فَسَلِّمُوا عَلَيَّ أَنْفُسِكُمْ»

۹- مرز حقّ و حقوق را باید خداوند تعیین فرماید. «يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ» ۱۰- در احکام الهی باید اندیشید. «لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»

ص: ۲۱۶

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین.

۲- ۲). تفسیر مراعی.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ لِّجَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيُغْضِ شَأْنِهِمْ فَادْنُ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾

مؤمنان (واقعی) تنها کسانی هستند که به خدا و پیامبرش ایمان آورده و هرگاه با پیامبر بر کاری اجتماع نمایند، بدون اجازه او نمی روند. همانا کسانی که اجازه می گیرند، آناند که به خدا و پیامبرش ایمان دارند. پس (ای پیامبر!) اگر برای بعضی از کارهای خود از تو اجازه خواستند، به هر کس از آنان که خواستی (و مصلحت بود) اجازه بده و برای آنان از خدا طلب آمرزش کن، که خداوند بخشنده و مهربان است.

نکته ها:

در کتب تفسیر، درباره ی شأن نزول این آیه مطالب گوناگونی ذکر شده است که موارد عمده ی آن را در این جا می آوریم:

۱- این آیه، مربوط به «حفظه» است، که شب عروسی او فرمان حرکت به سوی احد صادر شده بود. او با کسب اجازه از محضر پیامبر صلی الله علیه و آله به خانه رفت و مراسم زفاف را بجا آورد و بدون آن که غسل کند به جبهه رفت و به شهادت رسید. پیامبر فرمود: «فرشتگان او را غسل دادند». خداوند از همان یک شبی که حفظه با همسرش بود، فرزندی به او عطا کرد که ماجرای زندگی او مفصل است. (۱)

۲- این آیه درباره ی منافقین است، که هرگاه با مردم بودند، به نماز می ایستادند و اگر کسی آنان را نمی دید و تنها بودند، از نماز فرار می کردند. (۲)

ص: ۲۱۷

۱-۱. تفسیر المیزان.

۲-۲. تفسیر کبیر فخر رازی.

۳- رسول خدا صلی الله علیه و آله گروهی را برای کاری اعزام فرمود، ولی آنان به سراغ کارهای شخصی خود رفتند، و این آیه در باره آنان نازل شد.

۴- این آیه در مورد مسلمانانی است که مشغول کردن خندق بودند و برای سرکشی به خانواده ی خود از پیامبر اجازه می خواستند.

اجازه گرفتن از رهبر، نشانه ی ادب، تسلیم، قانونمندی، عشق به رهبر و نظم و نظام است.

پیام ها:

۱- حضور در کنار رهبری، برای حل مشکلات، نشانه ی ایمان، و ترک آن نشانه ی نفاق یا ضعف ایمان است. **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ... كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ**

۲- در مسائل تشکیلاتی، که بر اساس همفکری و مشورت، تصمیم گرفته می شود، خودمحوری و خودمختاری ممنوع است. **«عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا»**

۳- در زندگی اجتماعی، وجود رهبر و پیروی از او لازم است. **«عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا»**

۴- ایمان باید همراه با تسلیم و اطاعت از رهبری باشد. **«لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ»**

۵- باید نظام اجتماعی و کارهای گروهی را ارج نهیم. **«لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ»**

۶- بعضی مسائل را باید سربسته گفت. **«لِيُغْضِبَ شَأْنِهِمْ»**

۷- رهبری در اسلام، همراه با مصلحت اندیشی و رحمت است. **«فَأَذِنَ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ - وَاسْتَغْفِرَ لَهُمْ»**

۸- تصمیم گیری نهایی با رهبر است. **«لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ»** (پیامبر در مسائل جامعه، بر مردم ولایت دارد).

۹- رهبر باید در اعمال سیاست های خود انعطاف پذیر و واقع بین باشد. **«فَأَذِنَ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ اللَّهُ»**

۱۰- اذن پیامبر، کار را مجاز و حلال می کند ولی نفس رها کردن کارهای عمومی، نیاز به استغفار دارد. **فَأَذِنَ ... وَاسْتَغْفِرَ لَهُمْ**

۱۱- طرح مسائل شخصی در هنگام اشتغال به کارهای عمومی، گرچه با اجازه

باشد، زیبا نیست و باید عذرخواهی کرد. «وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ»

۱۲- استغفار و دعای پیامبر صلی الله علیه و آله برای دیگران، مستجاب است. «وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۶۳﴾

آن گونه که یکدیگر را صدا می زنید پیامبر را صدا نزنید. خدا می داند چه کسانی از شما مخفیانه و با پنهان شدن پشت سر دیگری از صحنه می گریزد. پس کسانی که از فرمان او سرپیچی می کنند، باید از این که فتنه ای دامشان را بگیرد، یا به عذاب دردناکی گرفتار شوند، بترسند.

نکته ها:

«تسلل»، خارج شدن پنهانی و «لواذ» پنهان شدن پشت سر دیگری است که این کار منافقان بود.

در مورد معنای این آیه، چهار احتمال وجود دارد:

۱- پیامبر را مثل دیگران، به اسم صدا نزنید. در روایت می خوانیم: «یا محمّد»، «یا ابالقاسم» نگویند، بلکه «یا رسول الله» و «یا نبی الله» بگویند. (۱) در روایت دیگر آمده است که این آیه درباره ی جانشینان معصوم آن حضرت نیز جریان دارد. (۲)

۲- پیامبر را مثل دیگران، با صدای بلند صدا نزنید. (۳) دعوت پیامبر را مثل دعوت دیگران نشمرید. اگر پیامبر صلی الله علیه و آله شما را به کاری مثل رفتن به جبهه و خواندن نماز دعوت کرد، حتماً اطاعت کنید و دعوت او را ساده نگیرید.

۴- دعای پیامبر را مثل دیگران ندانید، نفرین و دعای پیامبر مستجاب است، مواظب باشید. (۴)

ص: ۲۱۹

۱-۱. تفسیر نورالثقلین.

۲-۲. بحار، ج ۲۳، ص ۳۰۱.

۳-۳. تفسیر مجمع البیان.

۴-۴. تفسیر کبیر فخررازی.

پیام ها:

۱- رهبری الهی، حریم دارد. هم نام او را با احترام ببرید و هم با تمام وجود تسلیم او باشید. لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ ...

۲- ساده گرفتن پیام های رهبر و بی توجهی به آنها، فتنه و عذاب به دنبال دارد.

فِتْنَةٌ أَوْ ... عَذَابٌ أَلِيمٌ

۳- مخالفت فرمان خدا و رسول، یا فتنه ی دنیوی به دنبال دارد یا کیفر اخروی.

يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ ... فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبُهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

آگاه باش! آنچه در آسمان ها و زمین است برای خداست. بی شک آنچه (از افکار و نیتات) را که شما بر آن هستید، می داند و روزی را که به سوی او بازگردانده می شوند، (می داند) پس آنان را به آنچه عمل کرده اند آگاه می کند و خداوند به همه چیز آگاه است.

پیام ها:

۱- خداوند، آگاه به همه ی فکرها و نیت هاست. قَدْ يَعْلَمُ ... فَيُنَبِّئُهُمْ ۲- ایمان به علم خدا، وند، وسیله ی بازدارنده از بدی هاست. يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ ...

فَيُنَبِّئُهُمْ

«والحمد لله رب العالمين»

این سوره هفتاد و هفت آیه دارد و در مکه نازل شده است.

در آیه ی اول این سوره، از قرآن، به فرقان تعبیر شده است که به معنای جداکننده ی حق از باطل می باشد. لذا این سوره، «فرقان» نام گرفته است.

این سوره شامل آیاتی درباره ی بهانه های مشرکان و پاسخ آنان، سرگذشت اقوام پیشین همچون اصحاب رس، حسرت مردم در قیامت، نشانه های توحید و عظمت خداوند در طبیعت و مقایسه ی مؤمنان با کافران می باشد. اما مهم ترین بخش آیات این سوره درباره ی ویژگی های «عباد الرحمن» یعنی بندگان راستین خداوند می باشد که از آیه ی ۶۳ تا پایان سوره را در بر گرفته است.

امید آن که با تلاوت و تدبّر در این آیات و اصلاح رفتار و کردار خود بر اساس این صفات، زمینه های دریافت الطاف الهی در دنیا و آخرت و ورود به بهشت برین را فراهم سازیم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

بِبَارِكِ الَّذِي نَزَلَ الْفُرْقَانَ عَلَيَّ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا^(۱)

مبارک است آن که قرآن، وسیله ی شناخت حق از باطل را بر بنده اش نازل کرد، تا برای جهانیان مایه ی هشدار باشد.

نکته ها:

کلمه «بِبَارِكِ» ممکن است از واژه ی «برک» به معنای ثابت و پایدار باشد، و ممکن است از واژه ی «برکه» به معنای خیر زیاد باشد، یعنی کسی که قرآن را نازل کرد منشأ خیرات بسیار است که نمونه ی برکت و خیر او همین نزول قرآن است. آری چه برکتی بالاتر از قانون الهی که میلیاردها انسان را در طول تاریخ از ظلمات به نور هدایت کرده است.

نزول، اگر در قالب «انزلنا» باشد به معنای فرستادن دفعی و یکجاست، ولی اگر در قالب «نَزَلَ» باشد به معنای فرستادن تدریجی است و قرآن دارای هر دو نزول است؛ یکبار در شب قدر به صورت دفعی بر پیامبر نازل شد، «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ»^(۱) و بار دیگر به صورت تدریجی و در مدت ۲۳ سال نازل شده است، «نَزَلَ الْفُرْقَانَ» همان گونه که در جای دیگر قرآن می خوانیم: «وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَلْنَاهُ تَنْزِيلًا»^(۲) ما قرآن را قطعه قطعه فرستادیم تا بتدریج بر مردم بخوانی.

پیام ها:

۱- قرآن، از سرچشمه ی مبارکی صادر شده است. «بِبَارِكِ الَّذِي نَزَلَ»

۲- هم نظام تکوینی انسان (آفرینش او که به قدرت خدا انجام گرفته) سزاوار

ص: ۲۲۴

۱- ۱. قدر، ۱.

۲- ۲. اسراء، ۱۰۶.

تحسین است، «فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» (۱) و هم نظام تشریحی او (نزول قرآن و تدوین احکام دین). «بَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ»

۳- قرآن به تدریج نازل شده است. «نَزَّلَ»

۴- قرآن، بهترین وسیله ی شناخت حق از باطل است. «الْفُرْقَانَ»

۵- اگر کتب آسمانی و رسالت انبیا نبوده، انسان متحیر و سرگردان بود. «الْفُرْقَانَ»

۶- عبودیت و بندگی، زمینه ی دریافت وحی است. «نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰی عَبْدِهِ»

۷- رسالت پیامبر اسلام جهانی است. «لِلْعَالَمِينَ»

۸- وظیفه ی انبیا هشدار و انداز است. «نَذِيرًا»

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا» (۲)

خداوندی که فرمانروایی آسمان ها و زمین برای اوست، و هیچ فرزندی اختیار نکرده و برای او شریکی در فرمانروایی نیست، و هر چیزی را آفرید و آن گونه که باید اندازه گیری کرد.

نکته ها:

مشرکان و یهود و نصارا، هر کدام به نحوی معتقد بودند که خداوند فرزندی، یا شریکی دارد و قرآن کریم بارها این عقیده ی خرافی را مردود شمرده است، از جمله در همین آیه.

پیام ها:

۱- حکومت و حاکمیت هستی، مخصوص خداست. لَهُ مُلْكٌ... (در هستی یک نظام و یک اراده و مدیریت حاکم است)

۲- حکومت خداوند نسبت به همه ی هستی یکسان است. «السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»

۳- خداوند بی نیاز است. لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ ... لَمْ يَتَّخِذْ (نیاز به فرزند برای جبران

ص: ۲۲۵

کمبودهاست و کسی که حکومت هستی به دست اوست چه کمبودی دارد؟!)

۴- همه ی آفریده ها از سرچشمه ی قدرت واحدی برخاسته اند. «خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ»

۵- تدبیر هستی، به دست خالق هستی است. لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ ... خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ

۶- آفرینش، حساب و کتاب دارد. «فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا»

۷- تدبیر هستی، بسیار دقیق است. «تَقْدِيرًا»

وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَ هُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا» (۳)

(مشرکان) به جای او خدایانی گرفتند که هیچ چیز نمی آفرینند، ولی خود آفریده شده اند. (این معبودهای دروغین حتی) مالک هیچ گونه ضرر و نفعی برای خود نیستند و (برای دیگران) اختیار مرگ و حیات و قیامت را ندارند.

پیام ها:

۱- خداگرایی، فطری است و اگر کسی خدای یکتا را رها کند، سراغ خدایان دروغین می رود. «وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً»

۲- با مشرکان نیز مستدل سخن بگویند. لَا يَخْلُقُونَ ... لَا يَمْلِكُونَ حیوان، نفعی را به خود می رساند و شری را از خود دور می کند، اما بت ها بر هیچ یک از این دو قدرت ندارند و از حیوان هم کمترند.

۳- دلیل بندگی انسان، قدرت خداوند بر حل مشکلات و باز شدن گره های اوست و بت ها فاقد این آثارند. «لَا يَمْلِكُونَ»

۴- کسی که از خود ضرری را دفع نکند و برای خود نفعی را جلب نکند، برای دیگران حتماً کاری نخواهد کرد. «لِأَنْفُسِهِمْ»

۵- دفع ضرر، بر جلب منفعت مقدم است. «لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا» که دفع ضرر است بر «وَلَا نَفْعًا» که جلب منفعت است، مقدم شده است.

۶- کار انسان، یا باید با هدف دنیوی همراه باشد، یا با هدف اخروی و بت ها در

هیچ یک کارایی ندارند. «وَلَا حَيَاةَ وَلَا نُشُورًا»

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾

و کسانی که کافر شدند، گفتند: این قرآن جز افترایبی که او بر خدا بسته است چیزی نیست و گروه دیگری او را بر این کار یاری کرده اند. پس به راستی (با این سخن) ظلم و دروغی بزرگ را مرتکب شده اند.

نکته ها:

کلمه ی «إِفْكٌ» به معنای دروغ و «زور» به معنای سخن باطل و دروغ است. (۱) در تمام قرآن، تنها این جا کلمه ی «ظلم» و «زور» در کنار هم آمده است، زیرا کفار با تهمت به پیامبر و دروغ خواندن کتاب آسمانی مانع هدایت دیگران می شدند.

پیام ها:

۱- کفار، کفر خود را با دروغ خواندن کتب آسمانی توجیه می کنند. «إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ»

۲- تحقیر کتاب، «إِنَّ هَذَا» و تحقیر پیامبران، «افْتَرَاهُ» شیوه ی کفار است.

۳- عظمت قرآن را مخالفان نیز پذیرفته اند. «أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ»

۴- عوام فریبی از طریق تحقیر و تهمت و مانع هدایت دیگران شدن، از بدترین گناهان است. «ظُلْمًا وَ زُورًا»

وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمَلَّى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾

و (کفار) گفتند: (قرآن) افسانه های پیشینیان است که او برای خود نسخه ای نوشته و هر صبح و شام بر او دیکته می شود.

ص: ۲۲۷

قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴿٦﴾

بگو: (این قرآن را) کسی فرستاد که اسرار را در آسمان ها و زمین می داند، قطعاً او آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

کفار، هم به محتوای قرآن اشکال می کردند که نوآوری ندارد، بلکه افسانه های قدیمی است، «أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ» و هم شخص پیامبر را زیر سؤال می بردند که رونویسی کرده است، «اُكْتَبَهَا» و هم یارانی خیالی برای پیامبر در نظر می گرفتند، «تُمَلِّئُ عَلَيْهِ».

مراد از نوشتن اساطیر، یا این است که آنها معتقد بودند کسانی برای آن حضرت می نوشتند و یا می گفتند: پیامبر سواد دارد و اُمّی بودن او را نفی می کردند.

در این آیه آمده است: «يَعْلَمُ السِّرَّ»، ولی علم خداوند به ظاهر را نفرموده است. آری کسی که اسرار و حقایق پنهان را می داند، آگاهی او بر حقایق آشکار مسلّم است.

پیام ها:

۱- در بیان مطالب مخالفان، امانت را مراعات کنید. «قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ»

۲- به یاوه گویان پاسخ دهید. «قُلْ»

۳- قرآن، از سرچشمه ی علم بی نهایت است، نه افسانه. «أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ»

۴- قرآن ساخته دست بشر نیست، بلکه فرستاده ی کسی است که به تمام اسرار عالم علم دارد. «أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ ...»

۵- قرآن حاوی دستوراتی اسرارآمیز است. «أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ ...»

۶- علم خداوند نسبت به حقایق پنهان و آشکار، یکسان است. «يَعْلَمُ السِّرَّ»

۷- در آسمان ها اسراری است که دست بشر به آن نمی رسد. «السِّرِّ فِي السَّمَاوَاتِ»

۸- راه توبه حتی برای کفّاری که قرآن را افسانه و پیامبر را دروغ پرداز می خوانند، باز است. «إِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً»

۹- بخشش تنها کافی نیست، لطف و رحمت نیز لازم است. «غَفُوراً رَحِيماً»

وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْ لَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾

(کفار) گفتند: این چه پیامبری است که غذا می خورد و در بازارها راه می رود؟ چرا فرشته ای به سوی او نازل نشده است تا همراه او بیم دهنده باشد (و ادعای او را تأیید کند)؟

نکته ها:

کفار از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله انتقاد کردند که چرا غذا می خورد و راه می رود، آیه ی بیستم همین سوره پاسخ می دهد که همه ی پیامبران پیشین نیز غذا می خوردند و در بازارها راه می رفتند.

پیام ها:

۱- برخی از مردم، کمال را عیب و نقص می بینند. «مَا لِهَذَا الرَّسُولِ» (زندگی عادی و حضور در میان مردم، برای رهبر کمال است).

۲- دعوت به خدا منافاتی با کامیابی از دنیا ندارد. «يَأْكُلُ - يَمْشِي»

۳- رهبر نباید از جامعه جدا باشد. کسی که اهل رفت و آمد با مردم است، بهتر می تواند آنها را ارشاد کند. «يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ»

۴- انبیا آن چه احتیاج داشتند، شخصاً می خریدند. «يَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ»

أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٨﴾

یا (چرا) به او گنجی عطا نشده، یا چرا برای او باغی نیست تا از (محصولات) آن بخورد (و امرار معاش کند)؟ و ستمگران (به مؤمنان) گفتند: شما جز مرد سحر شده ای را پیروی نمی کنید.

نکته ها:

در آیه ی قبل توقع کفار این بود که پیامبر نباید نیاز جسمی داشته باشد و غذا بخورد و برای رفع احتیاجات خود به میان مردم بیاید، «مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ» در این آیه توقع این است که پیامبر باید خود کفا باشد تا به حضور در بازار و میان مردم نیازی نداشته باشد، «يُلْقِي إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ» غافل از آنکه این گونه خود کفائی منفی است، زیرا یک شخص مرفه و استثنائی چگونه می تواند رهبر مردم رنج کشیده باشد.

پیام ها:

۱- مادیگران، حتی به پیامبران از زاویه ی مادیات می نگرند. «يُلْقِي إِلَيْهِ كَنْزٌ»

۲- بهانه جویی در کار انبیا، ظلم است. «وَقَالَ الظَّالِمُونَ»

۳- مستکبر و ستیزه جو، هر لحظه بهانه ای می گیرد و همین که از آن مأیوس شد، بهانه ی دیگری را جایگزین می کند. «يَأْكُلُ - يَمْشِي - لَوْ لَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ - أَوْ يُلْقِي إِلَيْهِ كَنْزٌ»

۴- مخالفان انبیا، گاهی آنان را ساحر نامیدند و گاهی مسحور. «رَجُلًا مَسْحُورًا»

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا «۹»

بنگر که چگونه برای تو مثل ها زدند (و تو را چگونه وصف کردند) پس گمراه شدند؛ در نتیجه نمی توانند راهی (به حقیقت) بیابند.

نکته ها:

ممکن است معنای آیه این باشد: کسانی که با طرح توقعات و بهانه های نابجا مانع ارشاد انبیا می شوند، راه به جایی نمی برند؛ یعنی در هدف موفق نمی شوند. به قول شاعر: عرض خود می بری و زحمت ما می داری.

پیام ها:

۱- بهانه جوئی های دشمن را با دقت بنگرید. «أَنْظُرْ»

۲- در برابر تضعیف های مخالفان، شما نیز انحرافات آنان را بیان کنید. «ضَرَبُوا لَكَ»

۳- تشبیه و تمثیل نابجا، زمینه‌ی انحراف است. «فَضَلُّوا»

۴- رها کردن منطق و معجزه و کمالات پیامبر و رفتن به سراغ مال و مقام و بهانه‌جویی، گمراهی است. «فَضَلُّوا»

بَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ يَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا (۱۰)

مبارک است خدایی که اگر اراده کند، بهتر از آنچه آنها توقع دارند، برای تو قرار می‌دهد، باغ‌هایی که از زیر درختان آن نهرها جریان دارد و قصرهایی را برای تو قرار می‌دهد.

نکته‌ها:

در آیات قبل بیان شد که کفار از پیامبر عزیز اسلام، توقع گنج و باغ داشتند، این آیه می‌فرماید: اگر خدا بخواهد به جای یک باغ، باغ‌هایی را در اختیار پیامبر می‌گذارد.

حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: اگر خداوند می‌خواست هنگام مبعوث شدن پیامبران، درهای گنج‌ها و معادن طلا و باغ‌های سرسبز و خرم را به روی آنان بگشاید، چنین می‌کرد، ولی اگر این کار را می‌کرد مسئله‌ی آزمایش مردم از میان می‌رفت و همه‌ی آنان به عشق مال و رفاه گرد انبیا جمع می‌شدند و نیت‌ها خالص نبود. (۱)

«بَارَكَ» یا از «برک» به معنای ثابت و پایدار است و یا از «برکه» به معنای خیر زیاد. (۲)

پیام‌ها:

۱- وجود خداوند، ثابت و سرچشمه‌ی برکات است. «بَارَكَ»

۲- زهد و سادگی برای انبیا، شایسته است و زندگی کاخ‌نشینی دور از شأن و زوی انبیا می‌باشد. «إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ»

ص: ۲۳۱

۱- ۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲.

۲- ۲. لسان العرب.

۳- فقر و غنا به دست خداست. «إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ»

۴- اراده و خواست خداوند تخلف ناپذیر است. «إِنْ شَاءَ جَعَلَ»

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا (۱۱)

(نه تنها تورا باور ندارند) بلکه قیامت را انکار کرده اند، و ما برای منکران قیامت آتشی فروزان و سوزان آماده کرده ایم.

نکته ها:

کلمه ی «سعیر» به معنای آتش پر التهاب و سوزان است.

پیام ها:

۱- سرچشمه ی بهانه های کفار، بی اعتقادی به قیامت است. «بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ» (ریشه بهانه جویی کفار که چرا پیامبر گنج و باغ ندارد، تکذیب قیامت است)

۲- تکذیب معاد بسیار خطرناک است. كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ ... كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ

۳- بهشت و دوزخ، از قبل آفریده و آماده شده است. «أَعْتَدْنَا»

۴- گناه بزرگ، عذاب بزرگ به دنبال دارد. «كذب - سَعِيرًا»

إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيْظًا وَ زَفِيرًا (۱۲)

چون (دوزخ) از فاصله ی دور آنان را ببیند، خشم و خروشی از آن می شنوند.

وَ إِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقْرِنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا (۱۳)

و چون به زنجیر بسته شده، در مکانی تنگ از آن انداخته شوند، آنجاست که ناله زنند (و مرگ خود را می خواهند).

نکته ها:

کلمه ی «تغیظ» به معنای اظهار غیظ و شدت خشم است که گاهی با سر و صدا همراه است. «زفیر» صدای نفس کشیدن در حال گرفتگی سینه از شدت غم را گویند. «مُقْرِنِينَ»

بستن با غل و زنجیر است و «ثبور» به معنای واویلا گفتن است.

دوزخ، آن قدر بزرگ است که روز قیامت اگر از او سؤال کنند: آیا پر شدی؟ می گوید: آیا باز هم هست؟ «هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ» (۱) ولی با همه ی بزرگی دوزخ، خلافکار در آن، مکان تنگی دارد. مانند وجود میخ در دیواری بزرگ که هم بزرگی دیوار حقیقت دارد و هم تنگی مکان میخ.

در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: اهل دوزخ مثل میخ در دیوار، در فشارند. (۲)

غفلت از خدا در دنیا و آخرت، تنگنهایی سخت بدنبال دارد، اما در دنیا: «يَجْعَلُ صَدْرَهُ ضَيْقًا حَرَجًا» (۳) خداوند سینه او را تنگ قرار می دهد، «وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا» (۴) هر کس از یاد من روی بگرداند، قطعاً برای او زندگی تنگی است و در آخرت:

«وَ إِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا» (۵) در جهنم در مکانی تنگ انداخته شوند.

و بر عکس، توجه و ایمان به خدا، هم در دنیا مایه ی گشایش است: «لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ» (۶) درهای برکات آسمان و زمین را بر روی آنان می گشاییم. هم در آخرت:

«حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا» (۷) هنگام ورود به بهشت، درهای آن گشوده می شود.

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «مَكَانٍ بَعِيدٍ»، فاصله ی یک سال راه است. (۸)

پیام ها:

- ۱- دوزخ نوعی ادراک و احساس دارد. «رَأَتْهُمْ»
- ۲- معاد جسمانی است. «مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ»
- ۳- دوزخیان با غل و زنجیر بسته می شوند. «مُقَرَّنِينَ»
- ۴- دوزخیان با تحقیر به دوزخ پرتاب می شوند. «أُلْقُوا» و فرمود: «ادخلوا»
- ۵- ناله و فریاد دوزخیان از راه دور به گوش می رسد. «دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا» («هُنَالِكَ»

ص: ۲۳۳

- ٣-٣. انعام، ١٢٥.
- ٤-٤. طه، ١٢٤.
- ٥-٥. فرقان، ١٣.
- ٦-٦. اعراف، ٩٦.
- ٧-٧. زمر، ٧٣.
- ٨-٨. تفسير مجمع البيان.

برای راه دور بکار می رود)

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ بُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا بُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾

(به آنان گفته می شود:) امروز یک بار درخواست هلاکت نکنید، بلکه بسیار درخواست هلاکت کنید.

قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَ مَصِيرًا ﴿١٥﴾

(ای پیامبر!) به مردم بگو: آیا این (ذلت و عذاب) بهتر است یا بهشت جاودانی که به پرهیزکاران وعده داده شده و سزا و سرانجام آنان است؟

پیام ها:

۱- در قیامت، برای کفار فریاد رسی نیست. «وَادْعُوا بُبُورًا كَثِيرًا»

۲- بهشت، جاودانی است. «جَنَّةُ الْخُلْدِ»

۳- وعده ی بهشت، قطعی است. «جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ»

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ ﴿١٦﴾ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا ﴿١٦﴾

برای اهل بهشت آن چه بخواهند موجود است. آنان برای همیشه در آن جا هستند. (این پاداش) بر پروردگارت وعده ای است واجب.

نکته ها:

خواسته های اهل بهشت، همچون خواسته های خداوند در چهارچوب حکمت است. یعنی همان گونه که «يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ» از طرف خداوند در قالب کار حکیمانه است. «لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ» نیز از سوی مؤمنان در قالب تقاضای حکیمانه است و چنین نیست که مؤمنان بخواهند اهل دوزخ رها شوند، یا درخواست کنند که به درجات انبیا راه یابند، زیرا این گونه تقاضاها حکیمانه نیست.

۱- انسان، تنها در بهشت به همه ی آرزوهای خود می رسد. «لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ»

۲- در بهشت، هر چه بخواهند هست. «لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ» ولی در مورد دوزخیان می خوانیم: «وَ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ»
(۱) میان اهل دوزخ و آن چه می خواهند حایلی قرار می گیرد.

۳- خدا عمل به وعده های خود را بر خود لازم کرده است. «عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا»

وَ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَ أَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ «(۱۷)»

(و یاد کن) روزی که خداوند مشرکان و آن چه را به جای خدا می پرستیدند (در یک جا) محشور کند، پس (به معبودهای آنان) گوید: آیا شما بندگان مرا گمراه کردید، یا خودشان راه را گم کردند؟

نکته ها:

در قرآن، عوامل گمراهی و انحراف چنین معرّفی شده اند:

۱. رفیق بد. «لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ» (۲)، دوست بد مرا گمراه کرد.

۲. هوی و هوس. «وَ لَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (۳)، از هوسهای خود پیروی نکن، زیرا تو را از راه خدا منحرف می کند.

۳. دانشمندان منحرف. «يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» (۴)، مطالبی را با دست خود می نویسند و می گویند این از طرف خداوند است.

۴. رهبران گمراه. «وَ أَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ» (۵)، فرعون قوم خود را گمراه کرد.

۵. شیطان. «إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ» (۶)، قطعاً شیطان دشمن گمراه کننده آشکاری است.

ص: ۲۳۵

۱- ۱. سبأ، ۵۴.

۲- ۲. فرقان، ۲۹.

۳- ۳. ص، ۲۶.

۴- ۴. بقره، ۷۹.

۵- ۵. طه، ۷۹.

۶. اکثریت گمراه. «وَإِنْ تُطِغْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (۱)، اگر از اکثریت کسانی که در زمین هستند پیروی نمائی، تو را از راه خدا منحرف می کنند.

۷. والدین گمراه. «إِنَّا وَحَدَّثْنَا أَبَاءَنَا... وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ» (۲)، همانا ما والدین خود را بت پرست یافتیم و به آنان اقتدا کردیم.

انگیزه های سؤال یکسان نیست:

الف: گاهی سؤال برای فهمیدن است. «فَسئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ» (۳)

ب: گاهی سؤال برای توبیخ دیگران است. «أَأَنْتَ قُلْتِ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلهِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ» (۴) خداوند برای توبیخ طرفداران حضرت عیسی علیه السلام او را مورد عتاب قرار می دهد که آیا تو به مردم گفتی علاوه بر «الله»، من و مادرم را دو خدای دیگر بگیرید؟

ج: گاهی سؤال برای توبیخ شخص است. «أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ»

پیام ها:

۱- در قیامت از مشرکان و معبودهای آنان بازخواست می شود. «يَحْشُرُهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ...»

۲- در قیامت، غیر از انسان موجودات دیگری نیز مبعوث خواهند شد، مانند بت ها. «وَ مَا يَعْبُدُونَ»

۳- در قیامت، همه چیز شعور پیدا می کند و مخاطب قرار می گیرد. «أَأَنْتُمْ»

۴- خداپرستی، در فطرت همه ی انسان ها وجود دارد و انحراف بشر عارضی است. «أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ... أَمْ هُمْ ضَلُّوا» (کلمه ی «السَّبِيلَ» نیز نشانه ی آن است که راه معهود، همان راه طبیعی و فطری است.)

ص: ۲۳۶

۱-۱. انعام، ۱۱۶.

۲-۲. زخرف، ۲۳.

۳-۳. نحل، ۴۳ و انبیاء، ۷.

۴-۴. مائده، ۱۱۶.

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾

(معبودها) گویند: خدایا! تو منزهی، مارا نرسد که غیر از تو سرپرستی بگیریم ولی تو آنان و پدرانشان را چنان کامیاب گرداندی که یاد (تو و قرآن) را فراموش کردند و گروهی هلاک و سر در گم شدند.

نکته ها:

کلمه ی «بور» به معنای هلاکت و فساد است. به زمینی که خالی از درخت، گل و گیاه باشد، «بایر» گویند. در این آیه ممکن است جمع «بائر» باشد و ممکن است مصدر باشد، یعنی قومی که سراسر بورند.

کلمه ی «سُبْحَانَكَ» در دو مورد بکار می رود؛ یکی در مورد تعجب و دیگری در مورد برخورد با عقائد و سخنان انحرافی.

عوامل نسیان و غفلت در قرآن متعدد است و برخی از آنها عبارتند از:

الف: مال و ثروت که در این آیه آمده است.

ب: فرزند و خانواده. «لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (۱)

ج: تجارت. «لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (۲)

د: شیطان، تفرقه، قمار و شراب. «إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُصَدِّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ»

(۳)

پیام ها:

۱- در قیامت، معبودهای ساختگی به سخن درمی آیند. «قَالُوا»

۲- هر کجا سخنی از شرک به میان آمد، تسبیح و تنزیه خدا لازم است. «سُبْحَانَكَ»

۳- خداوند نعمت های خود را حتی از منحرفان دریغ نمی دارد. «لَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ»

ص: ۲۳۷

۱- ۱. منافقون، ۹.

۲- ۲. نور، ۳۷.

۳- ۳. مائده، ۲۱.

۴- خطر مال در جایی است که سبب فراموشی خدا شود، نه این که مال مطلقاً بد و خطرناک باشد. مَنَعْتَهُمْ ... حَتَّى نَسُوا

۵- در خانواده هایی که چند نسل آنها مرفه بوده اند، زمینه ی فراموشی از خدا و قیامت، بیشتر است. «وَ آتَاءَهُمْ»

۶- به مال و جلوه گری های مرفهین نگاه نکنید، همه ی آنان تباه شدنی هستند.

«كَانُوا قَوْمًا بُورًا»

فَقَدْ كَذَّبُواكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِم مِّنْكُمْ نُدِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا (۱۹)

(خداوند در آن روز به مشرکان می فرماید:) این معبودها گفته های شما را انکار کردند؟ نه برای برطرف کردن قهر خدا توانی دارید، نه می توانید حمایتی (از کسی) دریافت کنید و هر کس از شما ظلم کرده (و شرک ورزد) عذاب بزرگی به او می چسانیم.

نکته ها:

خداوند در قرآن برای ظلم آثاری بیان کرده است از جمله:

۱- ناکامی. «وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۱) خداوند توطئه های ستمگران را به جایی نمی رساند.

۲- محرومیت از الطاف الهی. «أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» (۲)

۳- عذاب. «أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ» (۳) و نیز آیه ی مورد بحث؛ «نُدِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا»

۴- پذیرفتن جایگزین برای عذاب. «وَ لَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ» (۴)

۵- نپذیرفتن عذر. «لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذَرَتُهُمْ» (۵) ولی بدتر از بی فایده بودن عذر، اجازه ندادن برای عذرخواهی است. «وَ لَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَدِرُونَ» (۶)

ص: ۲۳۸

۱- (۱). توبه، ۱۹.

۲- (۲). هود، ۱۸.

۳- (۳). شوری، ۴۵.

۴- (۴). زمر، ۴۷.

۵- (۵). روم، ۵۷.

۶- (۶). مرسلات، ۳۶.

پیام ها:

۱- معبودهای خیالی و بت ها، نه تنها یار شما نیستند، بلکه کار شما را نیز تخطئه و تکذیب می کنند. «فَقَدْ كَذَّبُواكُمْ»

۲- انسان مشرک در قیامت از هیچ حمایتی برخوردار نیست و از هر اقدامی برای نجات خود عاجز است. «فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا»

۳- مشرک، ظالم است. (جمله ی «وَمَنْ يَظْلِم» در فضای «وَمَنْ يُشْرِكْ» قرار دارد)

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا (۲۰)

و ما پیش از تو هیچ پیامبری نفرستادیم مگر آن که آنان (نیز) غذا می خوردند و در بازارها راه می رفتند، و ما بعضی از شما را وسیله ی آزمایش بعضی دیگر قرار دادیم. آیا صبر و تحمل از خود نشان می دهید؟ و پروردگار تو همواره بیناست.

نکته ها:

در آیه ی هفتم این سوره، بهانه جویی کفار درباره ی زندگی عادی پیامبر اسلام عنوان شد.

خداوند در این آیه می فرماید: همه ی انبیا غذا می خوردند و با مردم و در میان آنان بودند و در بازارها رفت و آمد داشتند.

پیام ها:

۱- فرستادن انبیا، از برنامه ها و سنت های الهی است. «وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ» ۲- آشنایی با تاریخ، هم بهانه جویان را خلع سلاح می کند و هم مایه ی تسلی پیامبر اکرم است. «وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ ... إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ

۳- تمام انبیا، زندگی مردمی داشتند. لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ ...

۴- مرّی باید با مردم حشر و نشر داشته باشد. «يَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ»

۵- زندگی ساده انبیا، برای مردم آزمایش است. «يَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ - وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً» (آری، اگر پیامبران، زندگی مرفّه و کاخ و طلا داشتند، مردم به خاطر دنیاطلبی، گرد آنان جمع می شدند که چنین گرایشی ارزش نداشت.

ارزش در این است که انسان از فردی در ظاهر عادی، اطاعت کند.)

۶- یکی از وسایل آزمایش مردم، خود مردم اند. «جَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً» گاهی کسی ثروتمند است تا معلوم شود شکر می کند یا طغیان. و کسی فقیر است تا آزمایش شود که آیا صبر می کند یا بر ثروتمند حسد می ورزد.

۷- کلید موفقیت در آزمایش های الهی صبر است. «فِتْنَةٌ أَمْ تَصْبِرُونَ»

۸- فلسفه ی آزمایش های الهی، پرورش انسان هاست. «رَبُّكَ»

۹- در آزمایش های الهی، مسأله ای برای خداوند کشف نمی شود، زیرا او به همه چیز آگاه است. «وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا» (آزمایش های او برای شکوفا شدن خصلت های درونی انسان است، زیرا کیفر و پاداش بر اساس بروز و ظهور خصلت ها است.)

۱۰- علم به این که زیر نظر خداوند هستیم، عامل پیدایش صبر است. «أَمْ تَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا»

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾

و کسانی که به ملاقات ما امید ندارند(و رستاخیز را قبول نمی کنند) گفتند:

چرا فرشتگان بر ما نازل نمی شوند و یا چرا پروردگاران را نمی بینیم؟ قطعاً آنان در نفس خود استکبار ورزیدند و سرکشی بزرگی کردند.

نکته ها:

کلمه ی «عُتُوًّا» به معنای بدترین نوع ظلم است. (۱)

روز قیامت را روز «لقاء» می نامند، چون در آن روز غفلت ها و جهل ها و موانع دیگر کنار می روند و همه ی مردم عظمت خدا را می بینند. «وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ» (۲)

پیام ها:

۱- بی اعتقادی به معاد، مایه ی بهانه گیری در برابر انبیاست. لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا ...

۲- حتی امید به قیامت، برای سازندگی انسان و اطاعت از خداوند کافی است.

لَا يَرْجُونَ ...

۳- روز قیامت، روز ملاقات الطاف یا قهر الهی است. (تا مردم کدام یک را برای خود فراهم کرده باشند). «لِقَاءَنَا»

۴- کفار، فرشتگان را باور داشتند. «لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ»

۵- مادیگرایان، همه ی چیز را مادی می پندارند و به دنبال دیدن خداوند با چشم سر هستند. «نَرَى رَبَّنَا»

۶- سرچشمه ی طغیان و استکبار انسان، بلند پروازی های درونی اوست.

«اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ» (از کوزه همان برون تراود که در اوست).

ص: ۲۴۱

۷- گناه و تجاوز در جاتی دارد. «عُتُوًّا كَبِيرًا»

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٢٢﴾

روزی که فرشتگان را می بینند، آن روز برای گناهکاران مژده ای نیست، (بلکه روز کیفر آنهاست) و (فرشتگان به مجرمان) می گویند: (بهشت برای شما) حرام و ممنوع است.

نکته ها:

در آیه قبل سخن از مستکبرانی بود که امیدی به قیامت نداشته و توقع نزول فرشتگان را داشتند، در این آیه می فرماید: فرشته بر آنان نازل خواهد شد، اما به جای آنکه حامل نور و وحی باشند، حامل سخت ترین تهدیدات خواهند بود و آن روز به فرموده ی امام باقر علیه السلام روز مرگ آنان است که خداوند به ملک الموت فرمان گرفتن روح کافران را می دهد و او جان آنان را می گیرد و همین که جان به گلویشان رسید، فرشتگان بر صورت و پشت آنها می زنند، سپس حضرت این آیه را تلاوت فرمودند. (۱)

کلمه ی «حجر» به معنای بازداشتن است و چون عقل، انسان را از تخلف بازمی دارد به آن «حجر» گفته می شود: «هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حَجْرٍ» (۲) و به منطقه ای که سنگ چینی شده باشد و مردم از رفت و آمد در آن منع شوند، «محجور» گفته می شود. بنابراین «حَجْرًا مَّحْجُورًا» یعنی «منعا منعا».

دیدن خداوند محال است، ولی دیدن فرشته در شرایطی ممکن است. «يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ لِلْمُجْرِمِينَ» چنانکه جای دیگر می خوانیم: در قیامت، فرشتگان به مؤمنان سلام می کنند، (۳) و دوزخیان از فرشته ی مأمور دوزخ استمداد می کنند. (۴)

ص: ۲۴۲

۱- ۱. بحار، ج ۸، ص ۳۱۷.

۲- ۲. فجر، ۵.

۳- ۳. نحل، ۳۲.

۴- ۴. غافر، ۴۹.

پیام ها:

۱- فرشتگان، در شرایطی خاص دیده می شوند. «يَوْمَ يَرَوْنَ»

۲- مستکبرانی که توقع نزول فرشتگان را بر خود داشتند، هیچ گونه بشارتی از هیچ ناحیه ای دریافت نمی کنند. «لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ»

وَ قَدْ مَنَّا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا ﴿٢٣﴾

ما به سراغ هر عملی که (به عنوان خیرات) انجام داده اند می رویم و آن را غباری پراکنده می سازیم.

نکته ها:

«هَبَاءً» خاک نرم را گویند و «منثور» یعنی پخش شده. قرآن کریم در جای دیگر عمل کفار را به خاکستری تشبیه کرده است که باد تنیدی آن را پراکنده سازد. «مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ» (۱) و در آیه ای دیگر، کار کفار به سراب تشبیه شده است، که انسان تشنه آن را آب می پندارد. (۲)

در روایات، مصداق کسانی که اعمالشان پوچ می شود، افرادی معرفی شده اند که اهل نماز و روزه اند، ولی از لقمه ی حرام پرهیز ندارند و یا نسبت به علی بن ابی طالب علیهما السلام و شیعیان او کینه و بغض دارند. (۳)

پیام ها:

۱- در قیامت، اعمال انسان تجسم می یابد. «مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً ...»

۲- پوچ شدن بر همه کارهای مجرمین عارض می شود. «مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ ... هَبَاءً»

۳- تباه شدن عمل در برابر چشم انسان، از حسرت های او در قیامت است. «هَبَاءً» پس به کارها و تلاش های خود اطمینان نکنیم، شاید بدعاقبت شویم و اعمالمان بی اثر باشد.

ص: ۲۴۳

۱- ۱. ابراهیم، ۱۸.

۲- ۲. نور، ۳۹.

۳- ۳. تفسیر کنزالدقائق و صافی.

۴- روح کار، انگیزه و نیت کسی است که آن را انجام می دهد و گرنه عمل منهای عقیده و اخلاص، بی نتیجه و پوچ است.
«هَبَاءٌ مَّنْثُورًا»

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾

در آن روز، اهل بهشت جایگاه خوش و آسایشگاه نیکویی دارند.

نکته ها:

گاهی کلمه ی «خَيْرٌ» و «أَحْسَنُ» به معنای بهتر نیست، زیرا نقطه ی مقابله اصلاً خوب نیست تا این بهتر باشد، نظیر «قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِو» (۱) در این آیه نیز کلمه ی «خَيْرٌ» و «أَحْسَنُ» به معنای خوب و نیک است، زیرا آنچه که در آیه ی قبل از آن یاد شد، خوب نبود تا این بهتر باشد.

کلمه ی «مَقِيلٌ» به معنای استراحت نیمروز است، خواه همراه خواب باشد یا نباشد. (۲)

پیام ها:

۱- تشویق و بشارت، در کنار هشدار و انذار ضروری است. «هَبَاءٌ مَّنْثُورًا - خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا»

و يَوْمَ تَشَقُّقُ السَّمَاءِ بِالْعِمَامِ وَ نُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾

و روزی که آسمان با ابرها بشکافتد و فرشتگان فرو فرستاده شوند فروشدنی.

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَ كَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾

در آن روز، فرمانروایی بر حق، از آن خدای رحمان است و روزی است که بر کافران سخت و سنگین است.

ص: ۲۴۴

۱-۱. جمعه، ۱۱.

۲-۲. تفسیر المیزان.

نکته ها:

چون واسطه ها، عذرخواهی ها، اموال و اولاد، فامیل و مقام، هیچ یک برای نجات کافران کارساز نیست، لذا آن روز بر آنان سنگین است.

ممکن است کلمه ی «بِالْعَمَامِ» به معنای همراه با ابر باشد، یعنی آسمان همراه با ابرها شکافته می شود.
از کلمه ی «نُزِّلَ» استفاده می شود که نزول فرشتگان در روز قیامت، غیر منتظره و نزول خاصی است.

پیام ها:

۱- آسمان در ابتدا دود بوده، «ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَ هِيَ دُخَانٌ» (۱) و در آینده نیز متلاشی خواهد شد. «تَشَقَّقُ السَّمَاءُ»

۲- جایگاه فرشتگان، آسمان هاست. «نُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ»

۳- مالکیت و حکومت خداوند، واقعی و حقیقی است، نه اعتباری و عارضی و ظالمانه. «الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ»

۴- قیامت روز جلوه ی رحمت الهی است. «الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ ...»

وَ يَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا «۲۷»

و روزی که ستمکار (مشرک) دو دست خود را (از روی حسرت) به دندان می گزد و می گوید: ای کاش با پیامبر همراه می شدم.

يَا وَيْلَتَىٰ لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا «۲۸»

ای وای بر من! کاش فلانی را دوست خود نمی گرفتم.

لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا «۲۹»

ص: ۲۴۵

رفیق من بعد از آن که حق از طرف خدا برای من آمد، مرا گمراه ساخت. و شیطان هنگام امید، انسان را رها می کند.

نکته ها:

«خذلان» این است که انسان به حمایت کسی امید داشته باشد، ولی او انسان را رها کند.

به گفته ی روایات، رهبر الهی، مصداق ذکر است و گمراه کردن از ذکر «لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ» یعنی گمراه شدن از رهبر حق.
(۱)

اسلام برای دوستی و انتخاب دوست، سفارش های زیادی دارد و دوستی با افرادی را تشویق و از دوستی با افرادی نهی کرده است که این موضوع به بحث مستقلی نیاز دارد.

برخی از عنوان های فرعی موضوع «دوست و دوستی» به این شرح است:

راه های شناخت دوست، مرزهای دوستی، ادامه ی دوستی، قطع دوستی، انگیزه های دوستی، آداب معاشرت با دوستان و حقوق دوست، که برای هر یک آیات و روایات بسیاری است و ما به گوشه ای از آنها اشاره می کنیم:

* اگر در شناخت کسی به تردید افتادید، به دوستانش بنگرید که چه افرادی هستند. «فانظروا الی خلطائه» (۲)

* تنهایی، از رفیق بد بهتر است. (۳)

* از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسیدند: بهترین دوست کیست؟ فرمود: کسی که دیدارش شما را به یاد خدا بیندازد، و گفتارش به علم شما بیفزاید و کردارش یاد قیامت را در شما زنده کند. (۴)

* حضرت علی علیه السلام فرمود: هنگامی که قدرتت از بین رفت، رفقای واقعی تو از دشمنان شناخته می شوند. (۵) * حضرت علی علیه السلام فرمود: رفیق خوب، بهترین فامیل است. (۶)

* در حدیث آمده است: دوست را در مورد غضب، درهم، دینار و مسافرت آزمایش کن. اگر در

ص: ۲۴۶

۱-۱. تفسیر کنزالدقائق.

۲-۲. بحار، ج ۷۴، ص ۱۹۷.

۳-۳. بحار، ج ۷۷، ص ۱۷۳.

۴-۴. تفسیر قرطبی.

۵-۵. غرر الحکم.

۶-۶. غرر الحکم.

این آزمایش‌ها موفق شد، دوست خوبی است. (۱)

در شعر شاعران نیز درباره‌ی دوست و دوستی، بسیار سخن به میان آمده و به معاشرت و همنشینی با دوستان خوب بسیار سفارش شده است؛ همنشین تو از تو به باید تا تو را عقل و دین بیفزاید

و از همنشینی با دوستان بد مذمت شده است، رفیق بد به مار خوش خط و خالی تشبیه شده است که زهری کشنده در درون دارد؛ تا توانی می‌گریز از یار بد یار بد بدتر بود از مار بد مار بد تنها تو را بر جان زند یار بد بر جان و بر ایمان زند

یا دوست بد به ابر تیره‌ای تشبیه شده است که خورشید با آن عظمت را می‌پوشاند؛ با بدان منشین که صحبت بد گرچه پاکی تو را پلید کند آفتاب بدین بزرگی را پاره‌ای ابر ناپدید کند

پیام‌ها:

۱- حسرت‌های درونی در اعمال و رفتار انسان مؤثر است. «يَعِضُ الظَّالِمُ» □

۲- رها کردن راه انبیا ظلم است. (ظلم به خود و ظلم به انبیا) «يَعِضُ الظَّالِمُ» □

۳- عذاب قیامت بسیار سخت است. «يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ» (مشرک تنها یک انگشت و یا یک دست خود را گاز نمی‌گیرد، بلکه دو دست خود را گاز می‌گیرد)

۴- در قیامت، وجدان‌ها بیدار می‌شود. «يَعِضُ - يَقُولُ»

۵- پشیمانی، دلیل بر اختیار انسان است و اگر کسی مجبور بود، پشیمانی معنا نداشت. «يَا لَيْتَنِي» □

۶- دوستی‌های نامشروع امروز، فردای خطرناکی دارد. «يَا لَيْتَنِي» دوست در سرنوشت انسان مؤثر است.

۷- ایمان به تنهایی کافی نیست، همراه بودن با انبیا نیز لازم است. «مَعَ الرَّسُولِ»

ص: ۲۴۷

۸- ارتباط با انبیا هر چند اندک باشد، می تواند راه نجات باشد. «سَيِّئاً»

۹- دو دوستی در یک دل جا نمی گیرد. (دوستی پیامبر و دوستی انسان گمراه) اِتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ ... لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلاً

۱۰- دوستان منحرف، عوامل شیطانند. «فُلَانًا خَلِيلاً - وَ كَانَ الشَّيْطَانُ»

۱۱- نام و شخص افراد مهم نیست، کارایی آنان مهم است. «فُلَانًا - اَضَلَّنِي»

۱۲- نشانه ی دوست بد آن است که انسان را غافل کند. «اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ»

۱۳- گاهی عواطف دوستی، بر استدلال و منطق غلبه می کند. «اَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَاءَنِي»

۱۴- خداوند با همه ی مردم اتمام حجت می کند. «بَعْدَ اِذْ جَاءَنِي»

وَ قَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿۳۰﴾

پیامبر (در روز قیامت از روی شکایت) می گوید: پروردگارا! قوم من این قرآن را رها کردند.

نکته ها:

این آیه، از گلابیه ی پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله سخن می گوید و آن حضرت چون «رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» است نفرین نمی کند.

امام رضا علیه السلام فرمود: دلیل آن که در نماز، قرآن می خوانیم آن است که قرآن از مهجوریت خارج شود. (۱)

در روایات آمده است: هر روز پنجاه آیه از قرآن را بخوانید و هدفتان رسیدن به آخر سوره نباشد، آرام بخوانید و دل خود را با تلاوت قرآن تکان دهید و هرگاه فتنه ها همچون شب تاریک به شما هجوم آوردند، به قرآن پناه برید. (۲)

به نظرم رسید اقرار بعضی بزرگان را درباره ی مهجوریت قرآن نقل کنم:

ص: ۲۴۸

۱- ۱). تفسیر کنزالدقائق.

۲- ۲). تفسیر نورالثقلین.

الف: ملاصدرا قدس سره در مقدمه تفسیر سوره واقعه می گوید: بسیار به مطالعه کتب حکما پرداختم تا آنجا که گمان کردم کسی هستم، ولی همین که کمی بصیرتم باز شد، خودم را از علوم واقعی خالی دیدم. در آخر عمر به فکر رفتم که به سراغ تدبیر در قرآن و روایات محمد و آل محمد علیهم السلام بروم. یقین کردم که کارم بی اساس بوده است، زیرا در طول عمرم به جای نور در سایه ایستاده بودم. از غصه جانم آتش گرفت و قلبم شعله کشید، تا رحمت الهی دستم را گرفت و مرا با اسرار قرآن آشنا کرد و شروع به تفسیر و تدبیر در قرآن کردم، در خانه ی وحی را کوییدم، درها باز شد و پرده ها کنار رفت و دیدم فرشتگان به من می گویند: «سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوا خَالِدِينَ» . (۱)

ب: فیض کاشانی قدس سره می گوید: کتاب ها و رساله ها نوشتم، تحقیقاتی کردم، ولی در هیچ یک از علوم دوائی برای دردم و آبی برای عطشم نیافتم، بر خود ترسیدم و به سوی خدا فرار و انابه کردم تا خداوند مرا از طریق تعمق در قرآن و حدیث هدایت کرد. (۲)

ج: امام خمینی قدس سره در گفتاری از اینکه تمام عمر خود را در راه قرآن صرف نکرده، تأسف می خورد و به حوزه ها و دانشگاه ها سفارش می کند که قرآن و ابعاد گوناگون آن را در همه ی رشته ها، مقصد اعلی قرار دهند تا مبادا در آخر عمر بر ایام جوانی تأسف بخورند. (۳)

«هجر»، جدایی با عمل، بدن، زبان و قلب را شامل می شود. (۴)

رابطه ی میان انسان و کتاب آسمانی، باید دائمی و در تمام زمینه ها باشد، زیرا کلمه ی «هجر» در جایی به کار می رود که میان انسان و آن چیز رابطه باشد. (۵)

بنابراین باید تلاشی همه جانبه داشته باشیم تا قرآن را از مهجوریت در آوریم و آن را در همه ی ابعاد زندگی، محور علمی و عملی خود قرار دهیم تا رضایت پیامبر عزیز اسلام را جلب کنیم.

نخواندن قرآن، ترجیح غیر قرآن بر قرآن، محور قرار ندادن آن، تدبیر نکردن در آن، تعلیم ندادنش به دیگران و عمل نکردن به آن، از مصادیق مهجور کردن قرآن است. حتی کسی

ص: ۲۴۹

۱-۱. مقدمه تفسیر سوره واقعه.

۲-۲. رساله الانصاف.

۳-۳. صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۲۰

۴-۴. مفردات راغب.

۵-۵. التحقيق فی کلمات القرآن.

که قرآن را فرا گیرد ولی آن را کنار گذارد و به آن نگاه نکند و تعهدی نداشته باشد، او نیز قرآن را مهجور کرده است. (۱)

پیام ها:

۱- در قیامت یکی از شاکیان، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است. «وَقَالَ الرَّسُولُ»

۲- انتقاد از کسانی است که آگاهانه قرآن را کنار می گذارند. اِتَّخَذُوا... و نفرمود:

«کان عندهم مهجورا»

۳- جمع آوری و تدوین قرآن، در زمان شخص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله انجام شده و لذا مورد اشاره و خطاب قرار گرفته است. «هَذَا الْقُرْآنُ»

۴- مهجوریت قرآن و گلایه ی پیامبر و مسئولیت ما قطعی است. («قَالَ» فعل ماضی نشانه ی حتمی بودن است)

۵- تلاوت ظاهری کافی نیست، بلکه مهجوریت زدایی لازم است. «مَهْجُورًا»

وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَ كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَ نَصِيرًا ﴿٣١﴾

و ما این گونه برای هر پیامبری دشمنی از گناهکاران قرار دادیم، و پروردگارت برای راهنمایی و حمایت تو کافی است.

پیام ها:

۱- تضادّ میان حقّ و باطل، در مدار اراده الهی است. «كَذَلِكَ جَعَلْنَا»

۲- ندای حقّ خواهی و حقّ گویی، همیشه مخالف داشته است. «لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا»

۳- با توجه به مشکلات دیگران، خود را تسلی دهید. «لِكُلِّ نَبِيٍّ» ۴- انسان ابتدا به گناه آلوده می شود و کم دشمن انبیا می شود. «عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ»

۵- انسان با گناه، از مسیر حقّ جدا می شود. «مِنَ الْمُجْرِمِينَ» (کلمه ی «جرم» به معنای

ص: ۲۵۰

جدا شدن است).

۶- سختی ها و مخالفت ها، انسان را تربیت می کند. «جَعَلْنَا - بِرَبِّكَ»

۷- تنها راه پیروزی بر دشمن، تمسک به هدایت و نصرت الهی است. «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا»

۸- در برابر مخالفین، بر خدا توکل کنیم. «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا»

۹- پروردگار برای حمایت و هدایت کافی است، دل بستن به دیگران چرا؟ «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا»

۱۰- انبیا نیز به هدایت الهی نیازمندند. «كَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا»

۱۱- انسان در درگیری های حق و باطل، به دو چیز نیاز دارد: یکی هدایت و دیگری قدرت. «هَادِيًا وَنَصِيرًا»

۱۲- هدایت و نصرت از شئون ربوبیت خداوند است. «بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا»

وَ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾

و کسانی که کفر ورزیدند، (بهانه ی دیگری آورده و) گفتند: چرا (تمام) قرآن یکجا بر او نازل نشده است؟ (غافل از آن که ما این گونه نازل کردیم) تا دل تو را به وسیله ی آن استوار کنیم و آن را به تدریج و آرامی بر تو خواندیم.

نکته ها:

اشاره

بهانه جویان، هر لحظه بهانه ی جدیدی می گرفتند. گاهی می گفتند: چرا به ما وحی نمی شود؟ گاهی می گفتند: چرا فرشته وحی را نمی بینیم؟ چرا پیامبر سرمایه و کاخ و طلا ندارد؟ و گاهی می گفتند: چرا قرآن یکجا نازل نمی شود؟

در حالی که قرآن دارای دو نزول است: یکی نزول دفعی که در شب قدر بر قلب پیامبر نازل شده است و دیگری نزول تدریجی که به مناسبت های مختلف در طول بیست و سه سال

ص: ۲۵۱

نازل شده است.

آثار و دلایل نزول تدریجی قرآن:

۱. نزول تدریجی، عامل ارتباط دائمی و مستمر پیامبر اکرم با سرچشمه ی وحی و مایه ی استواری او در راه است و بیانگر آن است که رسالت یک جرّقه ی مقطعی نیست.
۲. دین زنده و جامع آن است که با حوادث و مناسبت ها ارتباطی نیرومند داشته باشد، و حوادث و مناسبت ها هم به مرور پیدا می شود، نه یکدفعه.
۳. انجام همه ی اوامر و ترک همه ی نواهی یکدفعه برای عموم مردم سخت بود و سبب عُسر و حَرَج می شد.
۴. چون هر سوره و آیه ی قرآن به تنهایی یک معجزه است، بنابراین نزول تدریجی آن به منزله ی چندین معجزه ی پی در پی و هر معجزه ای مایه ی تسلی قلب پیامبر در برابر آزار دشمنان است.
۵. نزول هر آیه به مناسبت نیازی که پیدا می شود با نزول همه ی آیات بدون در نظر گرفتن نیازها، تفاوت بسیار است.
۶. بعضی آیات پاسخ سؤالات مردم است، پس اوّل باید سؤالش مطرح شود تا بعد آیه ای در پاسخ آن نازل شود.
۷. بعضی آیات و احکام برای مدّتی معین نازل شده است، لذا باید آیه ی ناسخ نازل شود.

ترتیل چیست؟

- * پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ترتیل آن است که قرآن را با بیان روشن بخوانید، (نه مثل شعر، نه مثل نثر)، هنگام برخورد بر لطایف آن توقّف کنید، روح و دل خود را صفا دهید و هدف شما در تلاوت، رسیدن به آخر سوره نباشد. (۱)
- * حضرت علی علیه السلام فرمود: مراد از ترتیل، رعایت موارد وقف و ادای حروف است. (۲) * امام صادق علیه السلام فرمود: ترتیل، یعنی زیبا و آرام خواندن قرآن، مکث کردن در آن و پناه بردن

ص: ۲۵۲

۱-۱. تفسیر مجمع البیان.

۲-۲. تفسیر کنز الدقائق و منهج الصادقین.

به خداوند در هنگام تلاوت آیات مربوط به آتش و عذاب، و دعا کردن هنگام برخورد با آیات بهشت و درخواست بهشت از خدای مهربان. (۱)

پیام ها:

۱- رهبر باید قلبی مطمئن، استوار و آرام داشته باشد. «لِنُبَيِّنَ بِهٖ فَوَادَكَ»

۲- نتیجه ی تربیت نبوی آرامش دلهاست، نه تعلیم و کسب اطلاعات. «لِنُبَيِّنَ بِهٖ فَوَادَكَ»

۳- آموزش و تربیت باید تدریجی باشد. «وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً»

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا» (۳۳)

و هیچ مثلی (از بهانه ها و طعنه ها) برای تو نیاورند، مگر آن که پاسخ به حق و بهترین بیان را برای تو آوردیم.

نکته ها:

قرآن کریم در این آیه خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید: حرف مخالفان، یا باطل است که ما در برابر آن برای تو سخن حق می آوریم و یا حق است که ما سخن بهتر و جامع تر از حق آنان برای تو بازگو می کنیم.

پیام ها:

۱- قرآن، کتاب جامعی است و به همه ی ایرادها پاسخ می دهد. «وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ ...»

۲- انبیا با مخالفان درگیر بودند و از راه استدلال با آنان رفتار می کردند. «لَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ ...»

۳- خداوند از انبیا دفاع می کند و در برابر سخنان باطل کفار، کلام حق را مطرح

ص: ۲۵۳

می کند. «وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ» و نفرمود: «جئت»

۴- سخن و ادله ی مخالفان استحکام ندارد. «بِمَثَلٍ»

۵- حق بر باطل پیروز است. لَا يَأْتُونَكَ ... إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسِيرًا

۶- هدف انبیا، استقرار حق است. «جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ»

۷- سخن باید منطقی و حق باشد. «جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ»

۸- علم و سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از جانب خداست. جِئْنَاكَ ...

۹- گفتار و اعتراض دیگران را با کلام بهتر جواب دهیم. «وَ أَحْسَنَ تَفْسِيرًا»

الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا» (۳۴)

کسانی که بر صورت هاشان به سوی جهنم محشور می شوند، آنان بدترین مکان را دارند و منحرف ترین راه را می روند.

پیام ها:

۱- تحقیر انبیا، سبب تحقیر خود در قیامت است. «يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ»

۲- گمراه ترین مردم کسانی اند که در برابر انبیا اشکال تراشی می کنند. «أَضَلُّ سَبِيلًا»

وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَ جَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا» (۳۵)

و همانا به موسی کتاب (تورات) دادیم و برادرش هارون را کمک و همراه او قرار دادیم.

فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا» (۳۶)

پس به آن دو گفتیم: (برای اتمام حجّت) به سوی قومی که آیات ما را تکذیب کردند بروید. آنگاه آنان را (به خاطر عنادشان) به سختی قلع و قمع کردیم.

کلمه ی «تدمیر» از «دمار»، به معنای هلاکت اعجاب انگیز است. (۱)

شیوه های تبلیغ و تربیت در قرآن متفاوت است؛ در یک جا می فرماید: باید به سراغ منحرفان رفت، «اَذْهَبَا» و در جای دیگر می فرماید: باید فرمان داد تا آنان خود حاضر شوند و غرورشان شکسته شود. چنانکه حضرت سلیمان به ملکه ی سبا چنین فرمان داد: «وَ اَتُونِي مُسْلِمِينَ» (۲) یعنی با تسلیم کامل، در برابر ما حاضر شوید.

پیام ها:

۱- تا با کتاب آسمانی انس نگیریم، حقّ تبلیغ به دیگران را نداریم. آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ ... اِذْهَبَا

۲- جانشین انبیا را نیز باید خداوند تعیین کند. جَعَلْنَا مَعَهُ اَخَاهُ ...

۳- در مسئولیت های بزرگ، به وجود وزیر و همکار نیاز است. «جَعَلْنَا مَعَهُ اَخَاهُ هَارُونَ وَزِيْرًا»

۴- در برخی از دوره ها، انبیا متعدّد بودند، ولی رهبر یکی بود. «هَارُونَ وَزِيْرًا»

۵- در تبلیغ، گاهی باید افرادی را اعزام کرد تا با هم تبلیغ کنند. «اَذْهَبَا»

۶- اتمام حجّت با گمراهان لازم است. «اَذْهَبَا اِلَى الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوا»

۷- انکار و لجاجت مردم، مانع لطف خداوند نیست. (پیامبر را برای هدایت آنان می فرستد) «اَذْهَبَا اِلَى الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوا»

۸- تکذیب پیامبر، تکذیب خداست. «كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا»

۹- نتیجه ی تکذیب حقّ، قلع و قمع شدن است. «فَدَمَّرْنَا هُمْ»

۱۰- نقل تاریخ و سرگذشت کفار قبل و بیان هلاکت آنان، زمینه ای برای هشدار و نهی از منکر کفار امروز است. «فَدَمَّرْنَا هُمْ»

ص: ۲۵۵

۱- ۱). التحقیق فی کلمات القرآن.

۲- ۲). نمل، ۳۱.

وَقَوْمِ نُوحٍ لَّمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾

و قوم نوح که پیامبران را تکذیب کردند، غرق نمودیم و آنان را برای مردم (تاریخ) عبرت قرار دادیم و برای ستمکاران عذابی دردناک آماده نمودیم.

پیام ها:

۱- تکذیب یک پیامبر به منزله ی تکذیب همه ی پیامبران است. «وَقَوْمِ نُوحٍ لَّمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ»

۲- تاریخ، درس عبرت است. «جَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً»

۳- سرنوشت انسان ها به دست خودشان است. كَذَّبُوا ... أَغْرَقْنَاهُمْ

۴- تکذیب انبیا، ظلم است. «وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ»

۵- تکذیب انبیا، هم قهر دنیوی دارد، «اغرقنا» هم عذاب اخروی. «عَذَابًا أَلِيمًا»

وَ عَادًا وَ ثَمُودَ وَ أَصْحَابَ الرِّسِّ وَ قُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾

و قوم عاد و ثمود و اصحاب رس و نسل های فراوان میان آنان را (هلاک کردیم).

وَ كُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَ كُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾

و برای هر یک نمونه هایی (برای پند گرفتن) آوردیم (و چون عبرت نگرفتند) همه را به سختی نابود کردیم.

نکته ها:

اشاره

«قرون» جمع «قرن»، در اصل به معنای جمعیتی است که در یک زمان با هم زندگی می کنند و به چهل تا صد سال هم یک قرن گفته اند. «تتبیر» از دست دادن بزرگی و سرنگون شدن است، به صورتی که به نابودی و هلاکت کشیده شود. (۱)

ص: ۲۵۶

درباره ی قوم «رس» در تفاسیر مطالب زیادی آمده است از جمله: آنان همان قوم شعیب هستند، یا این که «رس» شهری است در «یمامه»، یا چاهی است در «انطاکیه» یا همان «رود ارس» است و یا غیر آن، ولی در کتاب «عیون اخبار الرضا» می خوانیم:

امام رضا علیه السلام فرمود: شخصی از حضرت علی علیه السلام درباره ی «اصحاب رس» پرسید، امام علیه السلام پاسخ داد: بعد از طوفان نوح، درختی به نام «شاه درخت» غرس شد. مردم (این درخت را مقدّس می دانستند و) در اطرافش دوازده قریه بنا کردند. نام قریه ها به نام ماه های ایرانی بود: فروردین، اردیبهشت، خرداد تا دوازده ماه، آنان هر ماه در یکی از قریه ها جشن وعید می گرفتند، البتّه در قریه ی اسفند، عیدشان با شکوه تر بود و جمعیت بیشتری جمع می شدند.

در آن مراسم جشن، درختی را آتش می زدند و همین که دودش بالا می رفت به گریه و زاری می افتادند.

خداوند پیامبری برای آنان فرستاد و آنان را ارشاد کرد، او را تکذیب کردند، پیامبرشان نفرین کرد و آن درخت مقدّسشان خشک شد. پس از آن چاه عمیقی حفر کردند و پیامبر خدا را در آن افکندند و او را این گونه به شهادت رساندند. (۱)

و در نهج البلاغه می فرماید: «أین اصحاب مدائن الرس الذین قتلوا الانبیاء»

پیام ها:

۱- سنّت الهی فرستادن رسولان برای هدایت مردم و هلاکت تکذیب کنندگان آنان بوده است. كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَفْنَاهُمْ ... وَ عَادًا وَ ثَمُودَ ...

۲- خداوند با همه ی امت ها اتمام حجّت کرده است. «وَ كَلَّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ»

۳- قهر و غضب خداوند بر کفار، یکی از سنّت های الهی است. «وَ كَلَّا تَبَرُّنَا تَبِيرًا»

ص: ۲۵۷

وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا عَلَيْهَا مَطَرًا سَوِيًّا فَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾

همانا (مشرکان مکه به هنگام مسافرت به شام) بر منطقه ای که باران بلا بر آن باریده بود (و سنگباران شده بودند) گذر کردند. آیا آن را نمی دیدند (تا پند گیرند؟) چرا، (منطقه ی قوم لوط را دیدند ولی عبرت نگرفتند، زیرا) آنان به قیامت و رستاخیز امید و ایمانی نداشتند؟

نکته ها:

مراد از قریه ای که باران بلا بر آن باریده، قریه ی قوم لوط است که بارانی از سنگ بر آن بارید، و به فرموده ی امام باقر علیه السلام نام منطقه ی آنان، «سدوم» بوده است. (۱)

پیام ها:

۱- آثار باستانی می تواند وسیله ی عبرت باشد. «أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا» (نقل تاریخ و بیان سرگذشت گمراهان، زمینه ای برای تبلیغ، تربیت و نهی از منکر است.) هر که ناموخت از گذشت روزگار هیچ ناموزد زهیچ آموزگار

۲- گردنکشی در برابر حق و استمرار بر کفر، مانع دریافت حق است. «أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ»

۳- تنها کسانی که نور امید در دل دارند و قیامت را باور دارند، از حوادث و جرقه ها استفاده می کنند. «بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا»

وَ إِذَا رَأَوْكَ إِِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوءًا أَمْ هَدَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾

و هرگاه (کفار) تو را ببینند، جز به مسخره ات نگیرند، (حرف آنان این است که) آیا این همان کسی است که خداوند او را پیامبر قرار داده است؟

ص: ۲۵۸

پیام ها:

۱- کسی که لجاجت و غرور دارد، حق را نمی پذیرد. «إِلَّا هُزُواً»

۲- تمسخر و تحقیر انبیا، شیوه ی دائمی کفار است. وَإِذَا رَأَوْكَ ... أَ هَذَا الَّذِي ...

۳- کفار با انکار شخص پیامبر، رسالت را زیر سؤال می بردند. أَ هَذَا الَّذِي بَعَثَ ...

إِنْ كَادَ لِيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

اگر ما بر پرستش بت ها مقاومت نمی کردیم، نزدیک بود که (این شخص) ما را از خدایانمان منحرف کند. آن گاه که عذاب را ببینند خواهند دانست که چه کسی گمراه تر است.

پیام ها:

۱- مشرکان به تأثیر سخنان پیامبر اسلام اعتراف دارند. «لِيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا»

۲- گاهی انسان چنان واژگون فکر می کند که هدایت را گمراهی می پندارد. «لِيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا»

۳- کسانی که یک خدای با شعور را نپذیرند، چندین بت بی شعور را به عنوان خدا خواهند پذیرفت. «آلِهَتِنَا»

۴- صبر و مقاومت در همه جا ارزش نیست، گاهی یکدندگی و لجاجت است، همچون صبر و مقاومت در گمراهی و انحراف. «صَبَرْنَا»

۵- برنامه های اسلام، انسان های غیر لجوج را جذب می کند و تنها لجوجان محروم می مانند. «لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا»

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

آیا کسی که هوای نفس خود را معبود خود قرار داده است دیده ای؟ آیا تو می توانی وکیل او باشی (و به دفاع از او برخیزی و او را هدایت کنی)؟

نکته ها:

اشاره

به هر معبودی غیر از حقّ، هوای گفته می شود. (۱)

هوای پرستی از نظر قرآن و روایات:

* هوای پرستی، سرچشمه غفلت است. «وَلَا تُطْعَمَنْ أَعْفَلْنَا قَلْبُهُ عَنِ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ» (۲)

* هوای پرستی، سرچشمه ی کفر است. «مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى» (۳)

* هوای پرستی، بدترین انحراف است. «وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ» (۴)

* هوای پرستی، مانع قضاوت عادلانه است. «فَأَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ» (۵)

* هوای پرستی، سرچشمه ی فساد است. «لَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ» (۶)

* هوای پرستی، سرچشمه ی غصّه هاست.

* هوای پرستی، ایمان ندارد.

* هوای پرستی، بی عقل است.

* آغاز فتنه ها پیروی از هوسها و ایجاد بدعت ها می باشد.

* هوا و هوسها انسان را کر و کور کرده و قدرت تشخیص حقّ از باطل را می گیرد.

* شجاع ترین مردم کسانی هستند که بر هوس های خود غلبه کنند.

* پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: هوای را بدان سبب هوای نامیده اند که صاحب خود را فرو می افکند. (۷)

۱-۱. تفسیر قرطبی.

۲-۲. کھف، ۲۸.

۳-۳. طہ، ۱۶.

۴-۴. قصص، ۵۰.

۵-۵. ص، ۲۶.

۶-۶. مؤمنون، ۷۱.

۷-۷. مجموعہ احادیث از میزان الحکمہ می باشد.

۱- ریشه ی بت پرستی، هواپرستی است. «صبرنا علی آلهتنا- اِتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ»

۲- خداجویی در فطرت هر انسانی وجود دارد، لکن او در مصداق و یافتن حق گرفتار اشتباه می شود. «اِتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ»

۳- انبیا مسئولیتی در هدایت اجباری هواپرستان ندارند. «أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا»
۴- انسان دارای اختیار است. «أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا»

۵- تربیت و ایمان باید بدون اجبار و اکراه باشد. «أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا»

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا «۴۴»

آیا گمان می کنی که اکثر کفار (حق را) می شنوند و (در آن) می اندیشند؟ آنان جز مانند چهارپایان نیستند، بلکه گمراه ترند. (زیرا ارزش انسان به تعقل و بینش اوست).

نکته ها:

قرآن به هنگام انتقاد از کفار، کلمه ی اکثر را به کار می برد تا حساب آن دسته را که هدایت می شوند از باقی جدا کند.

سؤال: چرا انسان منحرف از چهارپایان بدتر است؟

پاسخ: ۱. حیوان نمی تواند بیش از آنچه که هست رشد کند، ولی انسان می تواند و زمینه و امکانات رشد کاملاً برای او فراهم است.

۲. حیوان عقل ندارد تا خوب و بد را بفهمد و حق و باطل را بشناسد، ولی انسان های منحرف با داشتن عقل، آن را زیر پا گذارده و بر اساس هوس عمل می کنند.

۳. حیوان از یک گزینه ی ثابت پیروی می کند، ولی انسان منحرف از صدها هوی و هوس.

۴. انسان منحرف، هم کج می رود و هم انحراف خود را توجیه می کند.

۵. حیوان، نسبت به کسی که به او محبت کند رام است، ولی انسان منحرف نسبت به خدای

مهربان کفر می ورزد و بسیار ناسپاس است.

۶. حیوانات، تسبیح آگاهانه دارند؛ «كُلُّ قَدِّ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَ تَسْبِيحَهُ» (۱) اما انسان های منحرف، اهل ذکر و تسبیح نیستند و از خدا غافل اند. ۷. حیوانات، استحقاق عذاب الهی را ندارند، ولی انسان منحرف به قهر او گرفتار خواهد شد.

در حدیث آمد که یزدان مجید

خلق عالم را سه گونه آفرید

یک گروه را جمله عقل و علم و جود

او فرشته است و نداند جز سجود

یک گروه دیگر از دانش تهی

همچو حیوان از علف در فربهی

این سوم هست آدمی زاد بشر

نیم از او فرشته و نیمی ز خر

آن دو قوم آسوده از جنگ و خراب

وین بشر با دو مخالف در عذاب

یک گروه مستغرق مطلق شده

همچو عیسی با ملک ملحق شده

نقش آدم لیک معنا جبرئیل

رسته از خشم و هوا و قال و قیل

قسم دیگر با خران ملحق شدند

خشم محض و شهوت مطلق شدند (۲)

**** آدمی زاده طرفه معجوننی است کز فرشته سرشته وز حیوان گر رود سوی این، شود به از این ور رود سوی آن، شود

پس از آن

۱- انسان برای هدایت خود باید به رهنمودهای پیامبر درونی، (عقل) و پیامبر بیرونی گوش فرا دهد. «أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ»

۲- کفر و نپذیرفتن دعوت انبیاء، بی خردی است. «أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ»

۳- انسان که خلیفه ی خدا می باشد، با نادیده گرفتن فطرت خود از حیوان نیز پست تر می شود. «إِنَّ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا»

ص: ۲۶۲

۱- ۱). نور، ۴۱.

۲- ۲). مولوی.

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَ لَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ آیا به (قدرت) پروردگارت نمی نگری که چگونه سایه را گسترده است؟ و اگر می خواست آن را ساکن (و ثابت) قرار می داد (تا همیشه شب یا بین الطلوعین باشد) سپس خورشید را دلیل و نمایانگر آن قرار دادیم.

ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

سپس آن سایه را (اندک اندک) به سوی خود جمع می کنیم.

نکته ها:

امام باقر علیه السلام فرمود: مراد از سایه گسترده در آیه، سایه ی مابین طلوع فجر و طلوع خورشید است. (۱) گرچه بعضی مراد از سایه را سایه ی شب یا بعد از ظهر گرفته اند، ولی با توجه به جمله بعد که می فرماید: «ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا»، سخن امام مورد قبول است.

کیف مد الظل نقش اولیاست

کو دلیل نور خورشید خداست (۲)

اندرین وادی مرو بی این دلیل

لا احب الآفلین گو چون خلیل (۳)

پیام ها:

۱- بهترین راه خداشناسی برای همگان، تفکر در پدیده های هستی است که بر اساس حکمت الهی آفریده شده اند. «أَلَمْ تَرَ»

۲- گردش زمین به دور خود و خورشید تصادفی نیست، حکیمانه و مدبرانه است. «أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ»

۳- انسان غرق در نعمت هاست، ولی با دیده ی عبرت به آنها نمی نگرد. «أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ»

ص: ۲۶۳

(۱-۱). تفسیر نورالثقلین.

(۲-۲). شهریار نیز می گوید: به علی شناخت من، به خدا قسم خدا را.

(۳-۳). مولوی.

۴- گستردگی و طولانی شدن مدّت سایه به خاطر پرورش و رشد و شکوفایی است. رَبِّكَ ... مَدَّ الظِّلَّ (اگر نور، مستقیم و یا سایه دائمی بود، یا همگی می سوختند و یا منجمد می شدند.)

۵- گرچه خداوند قدرت دارد که در طبیعت، تغییر و تحوّل شدید ایجاد کند، ولی خداوند سنّت خود را ترک نمی کند. «وَلَوْ شَاءَ»

۶- تداوم گردش هستی به دست اوست. «وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا»

۷- شناخت سایه با وجود خورشید و نور ممکن است، زیرا هر چیزی با وجود ضدش شناخته می شود. «ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا»

۸- حرکت هستی و عملکرد طبیعت، عمل خداست. «مَدَّ - جَعَلْنَا - قَبَضْنَا»

۹- همان گونه که آفرینش جهان به تدریج و آرامی و در شش مرحله صورت گرفته است، تغییر آن نیز به تدریج خواهد بود. «قَبْضًا يَسِيرًا»

۱۰- گرفتن هیچ چیز برای خدا سخت نیست. «قَبْضًا يَسِيرًا»

وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُباتًا وَ جَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾

و او کسی است که شب را برای شما پوشش و خواب را آرام بخش گردانید و روز را زمان برخاستن (و تلاش) شما قرار داد.

نکته ها:

در قرآن کریم از چند چیز به عنوان «لباس» یاد شده است: شب، «جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا» (۱)، همسر؛ «هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ» (۲) و تقوا «وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَلِكُمْ خَيْرٌ» (۳)

ص: ۲۶۴

۱-۱. فرقان، ۴۷.

۲-۲. بقره، ۱۸۷.

۳-۳. اعراف، ۲۶.

«سبت» یعنی قطع و تعطیل کار. به استراحت بعد از تلاش نیز «سبت» می گویند. (۱)

«نشور» از «نشر»، به معنای پخش شدن مردم در روز برای کار و تلاش است.

پیام ها:

۱- گردش شب و روز تصادف نیست، اهداف و برنامه های حکیمانه ای در آن نهفته است. «جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَ النَّوْمَ سُبَاتًا»

۲- پدیده ی شب، یک نعمت الهی برای بشر است. «لَكُمْ»

۳- خواب و بیداری خود را با طبیعت هماهنگ کنیم. «اللَّيْلَ لِبَاسًا وَ النَّوْمَ سُبَاتًا» تاریکی و سکوت، در ایجاد آرامش مؤثرند، چنانکه وجود نور در تلاش و جنب و جوش انسان، مؤثر است.

۴- شب، حافظ جسم و سلامتی است، چنانکه لباس، حافظ بدن است. «اللَّيْلَ لِبَاسًا»

۵- گردش شب و روز و آرامش در شب و تلاش در روز، نشانه ی ربوبیت خداوند است. رَبُّكَ كَيْفَ مَدَّ الظُّلَّ ... وَ هُوَ الَّذِي ...

وَ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَ أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا «۴۸»

و او خداوندی است که بادهای را مژده ای پیشاپیش (باران) رحمتش فرستاد و از آسمان، آبی پاکیزه کننده فرو فرستادیم.

لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَ نُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَ أَنَاسِيَّ كَثِيرًا «۴۹»

تا به وسیله ی آن سرزمین مرده (و پژمرده و خشک) را زنده گردانیم و آن را به چهارپایان و مردمان بسیار از مخلوقات خود بنوشانیم.

ص: ۲۶۵

نکته ها:

«طهور» چیزی را گویند که هم در نهایت پاکی است و هم پاک کننده می باشد. کلمه ی «بلد» به معنای سرزمین است، خواه شهر باشد یا روستا و مزرعه، به دلیل آیه ی ۵۸ سوره اعراف که می فرماید: «وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ بِبَاتِهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ» سرزمین نیکو با اذن پروردگارش گیاه خود را بیرون می آورد، و روشن است که روئیدن گیاه مخصوص شهر نیست. کلمه ی «اناسی» جمع «انسی» مرادف معنای «انسان» است.

چون معنی «بلد» و «بَلَدَةٌ» یکی است، در توصیف آن فرمود: «مَيْتًا» و نفرمود: «میته»

در استفاده از آب، بیشترین سهم به کشاورزی اختصاص دارد، بعد حیوانات بیشترین استفاده را از آن می برند و سپس انسان ها. به خاطر همین، در آیه ی شریفه ابتدا از کشاورزی و احیای زمین یاد شده است، سپس از حیوانات، آن گاه از انسان. بادهای فواید بسیاری دارند از جمله: هوا را لطیف می کنند، ابرها را انتقال می دهند، حرارت را کم می کنند و گیاهان را بارور می سازند.

پیام ها:

۱- حرکت بادهای، به اراده ی خداوند است. «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ»

۲- بادهای انواع مختلفی دارند و گاهی با باران ملازمند. «أَرْسَلَ الرِّيحَ ... أَنْزَلْنَا ...»

۳- نزول باران از ابر با اراده ی خداوند است. «أَنْزَلْنَا»

۴- آب هم پاک است و هم پاک کننده، جسم آدمی و اشیای دیگر را پاک می کند و در وضو و غسل نیز مایه ی پاکی روح انسان است. «طَهُورًا»

۵- زندگی بشر مرهون نباتات و حیوانات است. (زنده شدن زمین و سیرابی چارپایان، قبل از سیراب شدن انسان آمده است)

۶- کارهای خدا از طریق اسباب طبیعی صورت می گیرد. «أَرْسَلَ الرِّيحَ - أَنْزَلْنَا - لِنُحْيِيَ»

وَ لَقَدْ صَرَّفْنَا بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾

و همانا ما آن (آیات قرآن یا ابر و باران) را در میانشان گونه گونه کردیم تا شاید به یاد خدا بیفتند اما اکثر مردم سر باز زدند و ناسپاسی کردند.

نکته ها:

ممکن است مراد از «تصریف» نقل و انتقال باران باشد، یعنی باران را به صورت مکرر و پراکنده فرستادیم، گاهی با قطرات ریز و گاهی با قطرات درشت، گاهی تند و گاهی کند و همه ی این تغییرها و تنوع ها برای تذکر و شکرگزاری است، اما صد حیف که...

و ممکن است مراد از جمله ی «صِرَفْنَا بَيْنَهُمْ» تکرار و بیان نقل های گوناگون آیات قرآن باشد، که این معنا در قرآن زیاد آمده است. «والله العالم»

پیام ها:

۱- یادآوری باید مکرر و متنوع باشد. «صِرَفْنَا»

۲- قرآن، کتاب هدایت است و تکرار و تذکر لازمه ی هدایت. صِرَفْنَا ... لِيَذَّكُرُوا

۳- یادآوری نعمت ها، شکر نعمت هاست و غفلت از آنها، کفران آنهاست.

لِيَذَّكُرُوا ... كُفُورًا

۴- شاكران نعمت ها، كم هستند. «فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا»

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾

و اگر می خواستیم در هر آبادی، (پیامبر و) هشداردهنده ای برمی انگیزیم (تا کار تو سبک شود، ولی این کار لزومی نداشت).

نکته ها:

این آیه به نوعی بیانگر خاتمیت پیامبر اسلام و جامعیت مکتب اوست، چرا که می فرماید:

در کنار تو هیچ پیامبری در هیچ کجا مبعوث نشده است، زیرا در مکتب و شخصیت تو توان اداره ی کل جامعه هست و نیازی به دیگری نیست. تو دارای چنان مقامی هستی که با وجود تو پرونده ی نبوت خاتمه می یابد.

پیام ها:

۱- گرچه برای هر امتی رهبری لازم است، «وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ» (۱) ولی اگر در هر قریه ای یک پیامبر بود، این کار به وحدت رهبری امت ضربه می زد.

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا ...

۲- رسالت امری توقیفی است، نه قراردادی و انتخابی. وَ كَوْ شِنَّا لَبَعَثْنَا ...

ص: ۲۶۷

۱-۱. فاطر، ۲۴.

فَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا «۵۲»

پس، از کافران پیروی نکن و به وسیله ی قرآن (یا ترک پیروی از آنان) با آنان به جهادی بزرگ پرداز.

نکته ها:

برخورد ما با کفار چند مرحله دارد:

اول: عدم اطاعت از آنان. «فَلَا تُطِيعِ»

دوم: مبارزه و جهاد. «وَجَاهِدْهُمْ»

جهاد و مبارزه نیز چند قسم است: جهاد با شمشیر که جهاد اصغر است، جهاد علمی با منطق قرآن و پاسخ دادن به شبهات دشمنان که جهاد کبیر است.

پیام ها:

۱- سازش با کفار ممنوع است. «فَلَا تُطِيعِ» (هرگونه تقاضای انحرافی کفار را با قاطعیت رد کنید)

۲- زمانی می توانید در برابر کفار، مستقل و مقاوم و با صلابت باشید که متمرکز باشید. «لَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا - فَلَا تُطِيعِ» یعنی اکنون که رهبری در وجود یک پیامبر متمرکز است، شما نیرومندید، پس سازش نکنید.

۳- پیروی نکردن از کفار کافی نیست، جهاد لازم است، آن هم جهادی بزرگ و همه جانبه. «فَلَا تُطِيعِ ... وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا»

۴- مبارزه ی منفی، یکی از شیوه های مبارزه است. (با ترک اطاعت از کفار، با آنان جهاد کن) «فَلَا تُطِيعِ ... وَجَاهِدْهُمْ»

۵- قرآن بهترین ابزار جهاد علمی و فرهنگی و نیرومندترین وسیله ی بحث و محاجه با دشمنان اسلام است. «جَاهِدْهُمْ بِهِ»

۶- دشمنان شما برای تهاجم فرهنگی و فکری تلاش ها دارند، شما هم بیکار نباشید. «جَاهِدْهُمْ» طرفینی است.

۷- جهاد علمی و منطقی علیه کفر و شرک، بزرگ ترین جهاد است. «جِهَاداً كَبِيراً»

وَ هُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَ هَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَ جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَ حِجْراً مَحْجوراً (۵۳)

و او خدایی است که دو دریا را به هم پیوست، این یکی شیرین و گوارا و آن دیگری شور و تلخ و میان این دو حایلی قرار داد که همیشه از هم جدا باشند.

نکته ها:

کلمه ی «مَرَجَ» به معنای مخلوط کردن و دو دریا را روان ساختن است تا بیکدیگر برسند. (۱) «عَذْبٌ»، یعنی گوارا و «فُرَاتٌ» به آب بسیار گوارا متمایل به شیرین می گویند.

«مِلْحٌ» یعنی شور و «أُجَاجٌ» یعنی آب بسیار شور که متمایل به تلخی باشد.

پیام ها:

۱- خدایی که اجازه نمی دهد آب گوارا و آب شوری که در کنار یکدیگرند با هم مخلوط شوند، چگونه اجازه می دهد حق و باطل و کفر و ایمان، آمیخته شوند؟ فَلَ تَطْعِ الْكٰفِرِيْنَ وَ جٰهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا ... مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ ...

۲- با اراده ی خداوند حتی اگر مایعات در کنار هم باشند با یکدیگر مخلوط نمی شوند. «جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً»

وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَ صِهْرًا وَ كَانَ رَبُّكَ قَدِيْرًا (۵۴)

و او کسی است که انسان را از آب آفرید و او را دارای پیوند نسبی و سببی گردانید (و نسل او را از این دو طریق گسترش داد)، و پروردگار تو همواره تواناست.

ص: ۲۶۹

۱-۱) چنانچه در آیه ۱۹ سوره ی الرَّحْمٰنِ می خوانیم مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ

مراد از آب در این آیه، نطفه ی انسان است، به دلیل آیه ی: «أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ» (۱) و آیه ی: «خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ» (۲)

«نسب» پیوندی است که از طریق زاد و ولد به وجود می آید، نظیر پیوند پدر و فرزند و برادران با یکدیگر. کلمه ی «صهر» به معنای داماد است و دامادی پیوندی است که بین یک مرد و یک خانواده ی دیگر به وجود می آید، مانند پیوند داماد با بستگان همسرش که در اصطلاح به آن خویشاوندی سببی می گویند.

پیام ها:

۱- هم انسان از آب است، «خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا» هم حیوان، «وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ» (۳) و هم سایر موجودات زنده. «وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ» (۴)

۲- همه ی انسان ها از یک ماده آفریده شده اند، «خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا» پس امتیازات و برتری های نژادی پوچ است.

۳- انسان موجود با عظمتی است. «بَشَرًا» (تنوین نشانه عظمت است)

۴- زندگی انسان بر اساس پیوندهای سببی و نسبی شکل می گیرد. «نَسَبًا وَ صِهْرًا»

۵- در این آیه از بستگان نسبی قبل از بستگان سببی سخن به میان آمده است تا رمز اولویت آنان باشد. «نَسَبًا وَ صِهْرًا»

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَ كَانِ الْكَافِرِ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا» (۵۵)

و آنان غیر از خداوند چیزهایی را می پرستند که نه سودشان می دهد و نه زیانشان می رساند؛ و کافر همواره در برابر پروردگارش پشتیبان (گمراهان و خطوط انحرافی) است.

ص: ۲۷۰

۱-۱. مرسلات، ۲۰.

۲-۲. طارق، ۶.

۳-۳. نور، ۴۵.

۴-۴. انبیاء، ۳۰.

پیام ها:

۱- عملی ارزشمند است که بدنبال آن جلب منفعت یا دفع ضرری باشد، پرستش غیر خدا ارزشی ندارد. «وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ»

۲- مشرکان، هیچ دلیل و منطقی برای پرستش بت ها ندارند. «لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ»

۳- نفع و ضرر تنها به دست خداست، نه دیگران. «لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ»

۴- مشرکان، کافرند و در کفر پشتیبان یکدیگرند. «كَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيْرًا»

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾

و تو را جز مژده رسان و بیم دهنده نفرستادیم.

نکته ها:

در این آیه ی کوتاه، هم به توحید اشاره شده است، «ارسلنا» هم به نبوت، «ک» و هم به معاد، «مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا».

چون در آیه قبل سخن از مخالفت کفار و مشرکان و پشتیبانی آنان از یکدیگر بود، شاید این آیه برای دلداری پیامبر صلی الله علیه و آله باشد که نگران مباش، زیرا وظیفه ای جز بشارت و هشدار نداری.

پیام ها:

۱- انبیا ضامن وظیفه ی خود هستند، نه نتیجه. «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا»

۲- در ارشاد و تبلیغ، هشدار و مژده در کنار هم کارساز است. «مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا»

۳- انبیا حق اجبار مردم و سیطره بر آنها را ندارند. «إِلَّا مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا»

۴- انسان، به هشدار بیشتر نیاز دارد تا بشارت. (کلمه ی «نذیر» صیغه ی مبالغه و نشانه ی تأکید است) «نَذِيرًا»

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَيَّ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾

بگواز شما هیچ گونه مزدی در برابر رسالتم درخواست نمی کنم، مگر (این که) کسی بخواهد (با راهنمایی من) به سوی پروردگارش راهی در پیش گیرد.

نکته ها:

قرآن درباره ی پاداش زحمات پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله چند نوع تعبیر دارد که در دعای ندبه، همه ی آیات این موضوع در کنار هم آمده است:

* پاداش من بر خداست. «إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ» (١)

* پاداش من محبت اهل بیت من است. «إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (٢)

* پاداش من قرار گرفتن شما در خط خداست. «يَتَّخِذَ إِلَيَّ رَبِّهِ سَبِيلًا» (٣)

* پاداشی که خواستم به نفع خود شماست. و «مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ» (٤) زیرا مودت رهبران معصوم کلید و رمز قرار گرفتن در خط خدا می باشد و بهره بردن مردم از انتخاب چنین راهی، به سود خود آنان می باشد، پس سود مادی برای شخص پیامبر در کار نیست.

پیام ها:

۱- رهبری موفق است که بی توقعی خود را به مردم اعلام کند. «قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ»

۲- انسان، زمانی به اخلاص می رسد که هیچ گونه پاداش مادی و عنوانی و زبانی نخواهد. «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ»

۳- انسان در انتخاب راه و عقیده آزاد است. «مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ»

۴- مزد انبیا این است که مردم خدا را بندگی کنند. «إِلَيَّ رَبِّهِ سَبِيلًا»

ص: ۲۷۲

۱- ۱. سبأ، ۴۷.

۲- ۲. شوری، ۲۳.

۳- ۳. فرقان، ۵۷.

۴- ۴. سبأ، ۴۷.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَ كَفَىٰ بِهِ بُدُوبِ عِبَادِهِ خَيْرًا ﴿٥٨﴾

و بر(خدای)زنده ای که هرگز نمی میرد توکل کن و به ستایش او تسبیح گوی همین بس که او به گناهان بندگانش آگاهی دقیق دارد.

نکته ها:

واژه ی «تَوَكَّلْ» با مشتقاتش هفتاد بار در قرآن آمده است. توکل به معنای تکیه کردن بر خدا و وکیل گرفتن او در کارها است.

در آیه ی قبل به پیامبر فرمود: به مردم بگو: من مزدی از شما نمی خواهم، گویا در این آیه می فرماید: رهبران دینی که به مال مردم چشم داشتی ندارند، برای زندگی خود باید تنها به خداوند توکل نمایند.

توکل بر خداوند به معنای رها کردن تلاش و کوشش نیست. چنانکه مولوی می گوید:

گفت پیغمبر به آواز بلند

با توکل زانوی اشتر ببند

رمز الکاسب حبیب الله شنو

از توکل در سبب کاهل مشو

رو توکل کن تو با کسب ای عمو

جهد می کن کسب می کن مو به مو

پیام ها:

۱- تکیه ی فانی بر فانی لغو است. «تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ»

۲- تکیه ی ضعیف بر ضعیف لغو است. تَوَكَّلْ عَلَى ... الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ

۳- تکیه ی جاهل بر جاهل لغو است. تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي ... خَيْرًا

۴- انبیا نیز به موعظه و تذکر الهی نیاز دارند. «وَتَوَكَّلْ»

۵- حیات ابدی مخصوص خداست. «الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ»

۶- خدایی را وکیل بگیر که برای همیشه زنده است و اگر امروز به دشمن مهلت داد تا شاید از کارشکنی و کفر دست بردارد، فردا فرصت و مهلت دارد تا از او انتقام گیرد. «لَا يَمُوتُ»

ص: ۲۷۳

۷- توکل قلبی باید با تسبیح و حمد عملی همراه باشد. «وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ»

۸- خداوند به کارهای جزئی مردم علم دقیق دارد. «بِذُنُوبِ عِبَادِهِ»

۹- گناهکاران نیز بندگان خدا هستند. «بِذُنُوبِ عِبَادِهِ»

۱۰- ایمان انسان به این که خداوند بر گناهانش آگاه است، بهترین اهرم برای پیدایش تقواست. «بِذُنُوبِ عِبَادِهِ»

۱۱- آگاهی خداوند بر گناهان مردم، علاوه بر اینکه تهدیدی برای کفار است، برای پیامبر نیز تسلی و دلداری می باشد که نگران نباش، ما از کارشکنی های آنان آگاهیم و به حساب کفار لجوج می رسیم. «وَكَفَىٰ بِهِ ذُنُوبٍ عِبَادِهِ خَيْرًا»

الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسئَلُ بِهِ خَيْرًا» (۵۹)

خدایی که آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست در شش روزگار آفرید. سپس بر عرش (قدرت) استیلا یافت (وبه تدبیر جهان پرداخت).

اوست خدای رحمان، پس از او بخواه که بر همه چیز آگاه است، (یا درباره او از خُبره ای پرس که می داند).

نکته ها:

درباره آفرینش جهان در شش روز، در قرآن شش مرتبه سخن به میان آمده است. مراد از شش روز، یا شش دوره و مرحله و یا مدّتی برابر شش روز طبیعی می باشد. مولوی می گوید:

با تائی گشت از عالم جدا

تا به شش روز این زمین و چرخ ها

ورنه قادر بود کز کن فیکون

صد زمین و چرخ آوردی برون

این تائی از پی تعظیم توست

صبر کن در کار دیر آی و درست

کلمه ی «عرش» در فرهنگ اسلام، مرکز فرماندهی و تدبیر آفرینش است و مراد از «اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ» همان تسلط و تدبیر الهی است، به دلیل آیه ی ۳ سوره یونس که می فرماید: «ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ»

رحمت الهی بر همه چیز گسترده است:

۱- نظام تکوین و آفرینش جهان، بر اساس رحمت است. خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ... الرَّحْمَنُ

۲- نظام آفرینش انسان، بر اساس رحمت است. «إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَ لِذَلِكَ خَلَقَهُمْ» (۱)

۳- نظام تشریح و قانون گذاری، بر اساس رحمت است. «الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ» (۲)

۴- نظام قیامت و حسابرسی، بر اساس رحمت است. «كُتِبَ عَلَيَّ نَفْسِي الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ» (۳)

پیام ها:

۱- آفرینش هستی، به تدریج صورت گرفته است. خَلَقَ ... فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

۲- خداوند هم جهان را آفرید و هم بر آن سلطه ی کامل دارد. خَلَقَ ... ثُمَّ اسْتَوَى

۳- تدبیر هستی بر اساس رحمت الهی است. «ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ»

۴- از کسی چیزی بخواهید که اهل رحمت باشد. «الرَّحْمَنُ فَسْئَلُ بِهِ»

۵- سؤال کردن عیب نیست، ندانستن عیب است. «فَسْئَلُ بِهِ خَيْرٌ»

۶- مراجعه به کارشناس در معارف الهی لازم است. «فَسْئَلُ بِهِ خَيْرٌ»

وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَ مَا الرَّحْمَنُ أَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَ زَادَهُمْ نُفُورًا «۶۰»

و چون به آنان گفته شود: (خدای) رحمان را سجده کنید، گویند: رحمان چیست؟ آیا به چیزی که تو فرمانمان می دهی سجده کنیم؟ (این دعوت) بر رمیدگی آنان می افزاید.

نکته ها:

در این آیه دو بار کلمه ی «مَا» مطرح شده است که برای جمادات به کار می رود. هدف کفار از این تعبیر، تحقیر ذات مقدس الهی بود. لذا به جای «و من الرحمن» گفتند: «مَا الرَّحْمَنُ» و به جای «لمن تأمرنا» گفتند: «لِمَا تَأْمُرُنَا». کلمه ی «رحمن» رمز رحمت دائمی و بی پایان و از صفات اختصاصی پروردگار است. (۴)

ص: ۲۷۵

٢-٢. الرحمن، ١-٢.

٣-٣. انعام، ١٢.

٤-٤. تفسير اطيح البيان.

پیام ها:

۱- سجده، مظهر یکتاپرستی و روح ادیان توحیدی است. «اسْجُدُوا» (از میان همه ی تکالیف، تنها سخن از سجده به میان آمده است)

۲- در امر به معروف، به دلیل امر خود اشاره کنید. «اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ» (دلیل سجده شما، رحمت گسترده ی خداوند است)

۳- کفر و لجاجت باعث می شود دعوت انبیا نه تنها کارساز نباشد، بلکه مایه ی زدگی و نفرت بیشتر کفار از کلام حق شود. «زَادَهُمْ نُفُورًا»

بَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾

فرخنده و مبارک است کسی که در آسمان بُرج هایی قرار داد، و در آن، خورشید و ماه تابانی نهاد.

نکته ها:

کلمه ی «بَارَكَ» تنها در قالب ماضی به کار رفته و در این سوره سه بار آمده است. (در آیات یک و ده و همین آیه) و چنانکه گفته شد یا از «برک» به معنای ثابت و پایدار است، یا از «برکه» به معنای خیر زیاد.

به فرموده ی امام باقر علیه السلام، مراد از «بروج» در این آیه ستارگانند. (۱)

«سراج» به معنای خورشید است که نورش از خودش می باشد، چنانکه می خوانیم:

«وَ جَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا» (۲) و اگر نورش از بیرون باشد به آن «منیر» گفته می شود. (۳)

پیام ها:

۱- آفرینش ستارگان، خورشید و ماه، جلوه ای از برکات الهی است. بَارَكَ الَّذِي ...

ص: ۲۷۶

۱- ۱. تفسیر نورالثقلین.

۲- ۲. نوح، ۱۶.

۳- ۳. تفسیر نمونه.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

و اوست که شب و روز را برای هر کس که بخواهد عبرت گیرد یا بخواهد سپاسگزاری نماید، جانشین یکدیگر قرار داد.

نکته ها:

کلمه ی «خِلْفَةً» به معنای جایگزینی دو چیز به جای یکدیگر است. (۱)

امام صادق علیه السلام فرمود: هر چه از نمازهای نافله ی شب از تو فوت شد، می توانی در روز جبران کنی. سپس این آیه را تلاوت فرمود: وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ ... (۲)

درس توحید گرفتن از نظام حاکم بر هستی، به اراده ما بستگی دارد. چه بسیارند کسانی که عمر خود را به تحقیق درباره پدیده ای سپری می کنند، ولی چون اراده عبرت گرفتن ندارند، درسی از آن نمی گیرند. این گونه افراد به آئینه فروشی می مانند که همواره در آئینه نگاه می کنند، ولی لباس خود را مرتب نمی کنند، در حالی که ممکن است عابری تنها با یک نگاه با توجه، کجی یقه اش را صاف کند. پس تنها نگاه کافی نیست، اراده ی اصلاح نیز لازم است.

با این سخن، پاسخ این پرسش که چرا بعضی دانشمندان علوم طبیعی با آنکه عمری را در کنکاش در طبیعت گذرانده اند، خداشناس نیستند نیز مشخص شد، چون آنان به قصد شناخت خالق اقدامی نکرده اند. همچون نجاری که نردبان های زیادی ساخته، اما خودش اراده ی بالا رفتن از آن را نداشته است.

پیام ها:

۱- اراده و خواست انسان، زمینه ی رشد اوست. «لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ»

۲- انسان موجودی دارای اختیار است. «لِمَنْ أَرَادَ» ۳- انسان، دارای فطرتی است که با تذکر بیدار می شود. «يَذَّكَّرَ» (تذکر در جایی

ص: ۲۷۷

۱- ۱). مفردات راغب.

۲- ۲). تفسیر کنزالدقائق.

بکار می رود که انسان از درون مطلبی را می دانسته، ولی فراموش کرده است)

۴- هم شناخت، اراده می خواهد و هم عمل و شکر. («أَرَادَ» تکرار شده است)

۵- شب و روز، نعمتی شایسته ی شکر و سپاسگزاری است. «أَرَادَ شُكُورًا»

۶- یاد خدا زمانی ارزش دارد که بر اساس آگاهی و بصیرت باشد. «أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ»

وَ عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿۶۳﴾

و بندگان خدای رحمان کسانی اند که روی زمین بی تکبر راه می روند، و هرگاه جاهلان آنان را طرف خطاب قرار دهند (و سخنان نابخردانه گویند) با ملایمت (و سلامت نفس) پاسخ دهند.

وَ الَّذِينَ يَبْتَئُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَ قِيَامًا ﴿۶۴﴾

و آنان برای پروردگارشان، در حال سجده و قیام شب زنده داری می کنند.

نکته ها:

در این آیات، دوازده صفت از صفات ویژه ی «عِبَادُ الرَّحْمَنِ» بیان شده که بعضی اعتقادی، بعضی اجتماعی و بعضی اخلاقی است.

شاید مراد از «مشی» و حرکت آرام در زمین، تنها نحوه ی راه رفتن نباشد، بلکه شیوه ی زندگی متعادل را هم شامل شود.

«هون» هم به معنای تواضع و مدارا و نرمخویی است و هم به معنای سکینه و وقار.

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «هَوْنًا» زندگی کردن بر اساس فطرت و هماهنگی با روحیه ای است که خداوند آفریده است. یعنی بندگان خدا، خود را به تکلف و رنج و تعب نمی اندازند. (۱) کلمه ی «سلام» در این جا به معنای سلام و داع با یاهو ها و برخورد مسالمت آمیز است.

ص: ۲۷۸

چنانکه درباره ی حضرت ابراهیم علیه السلام می خوانیم: همین که عمویش او را طرد کرد و گفت: از من دور شو، ابراهیم گفت: «سَلَامٌ عَلَیْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ» (۱) خداحافظ، به زودی برای تو از پیشگاه خداوند طلب آمرزش خواهم کرد.

«بیتوته» به معنای شب زنده داری است، خواه تمام شب یا نیمی یا بخشی از آن. چنانکه یکی از اعمال حج، بیتوته ی زائران و حاجیان در شب یازدهم و شب دوازدهم ذی الحجه در سرزمین منی است و فقها مقدار بیتوته در آن مکان را نیمی از شب دانسته اند.

حضرت علی علیه السلام در وصف پارسایان می فرماید: «اما اللیل فصافون اقدامهم» آنان شب ها در حال قیام و شب زنده داری اند، آنان عابدان شب، و شیران روزند. (۲)

پیام ها:

- ۱- بالاترین مدال برای انسان، مدال بندگی خداست. «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ» زیرا انتساب به بی نهایت، انسان را بالا می برد.
- ۲- رفتار هر کس، نشان دهنده ی شخصیت اوست. «عِبَادُ الرَّحْمَنِ ... يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا» (بندگان خاص خداوند، مظهر تواضع هستند).
- ۳- اسلام، دین جامعی است که حتی برای چگونه راه رفتن برنامه دارد. «يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا»
- ۴- ایمان و اعتقاد انسان، در رفتار شخصی او مؤثر است. «عِبَادُ الرَّحْمَنِ ... يَمْشُونَ»
- ۵- تواضع، ثمره ی بندگی و نخستین نشانه ی آن است. «هَوْنًا»
- ۶- سرچشمه ی مدارا و نرمخویی بندگان خدا، ایمان است، نه ترس و ضعف آنان. «عِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ ...»
- ۷- وقار و نرمی از بارزترین صفات مؤمن است. «يَمْشُونَ ... هَوْنًا»
- ۸- تواضع نسبت به همه ی مردم لازم است. (نسبت به زن و مرد، کوچک و بزرگ، دانا و نادان). «يَمْشُونَ ... هَوْنًا ... قَالُوا سَلَامًا»
- ۹- با جاهلان مقابله به مثل نکنید. «إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا»
- ۱۰- مُدَارَا و حلم و حوصله، از صفات بارز مؤمنان است. «قَالُوا سَلَامًا»

ص: ۲۷۹

۱- ۱. مریم، ۴۶-۴۷.

۲- ۲. نهج البلاغه، خطبه همام.

۱۱- تواضع باید هم در عمل باشد، يَمْشُونَ ... هَوْنًا، هم در کلام، «قَالُوا سَلَامًا» و هم در عبادت. «سَجَدًا وَ قِيَامًا»

۱۲- با افراد نادان و فرومایه مجادله نکنید. «قَالُوا سَلَامًا» (آنان سخنی در شأن خود می گویند، ولی شما سخنی عالمانه و کریمانه بگویید)

۱۳- بهترین وقت عبادت، شب است و بین شب و نماز و مناجات، رابطه محکمی است. «يَبْتَئُونَ لِرَبِّهِمْ» (فضای آرام، دوری از ریا، تمرکز فکر، از برکات شب است)

۱۴- شب زنده داری و استمرار و تداوم عبادت، نشانه ی بندگان خاصّ خداوند است. (فعل مضارع «يَبْتَئُونَ» نشانه ی استمرار است)

۱۵- آنچه به عبادت ارزش می دهد، اخلاص است. «لِرَبِّهِمْ»

وَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾

آنان که می گویند: پروردگارا! عذاب جهنّم را از ما بازگردان که عذاب آن دامنگیر است.

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَ مُقَامًا ﴿٦٦﴾

به درستی که دوزخ، جایگاه و منزلگاه بدی است.

نکته ها:

کلمه ی «غرام» در اصل به معنای مصیبتی است که انسان در برابر آن راه فرار ندارد و نوعی التزام و تعهد بر دوش او قرار می دهد که در زبان فارسی به آن تاوان می گویند. (۱)

فکر نجات از آتش هم باید از طریق عبادت باشد و هم از طریق دیگر اعمال نیک. حضرت علی علیه السلام آن گاه که اموالی را در راه خدا وقف می کردند، در وقفنامه ی خود می نوشتند: این اموال را وقف کردم، تا بدین وسیله از آتش دوزخ در امان باشم و آتش دوزخ نیز از من دور باشد. (۲)

ص: ۲۸۰

(۱-۱). التحقیق فی کلمات القرآن.

(۲-۲). صافی، ج ۲، ص ۱۰۴.

۱- اگر شب زنده دار هم هستید، مغرور نشوید. وَالَّذِينَ يَقُولُونَ ...

۲- یاد معاد از ویژگی های بندگان خاص خداست. «رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ»

۳- بندگان خاص خداوند، بیش از آنکه طمع بهشت داشته باشند، از آتش دوزخ خوف دارند. بَيِّتُونَ ... يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

آنان که هر گاه انفاق کنند، نه از حد گذرند و نه تنگ گیرند و میان این دو روش اعتدال دارند.

نکته ها:

کلمه ی «قوام» به معنای حد وسط و کلمه ی «قوام» به معنای وسیله ی قیام است.

امام رضا علیه السلام مقدار هزینه و انفاق معتدل را همان مقدار معروفی دانستند که در سوره بقره آمده: «عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَ عَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ» (۱) یعنی توانگر در شأن توانمندی خود و تهیدست در حدّ توان خود مطابق عرف پسندیده و شأن خود بدهد. (۲)

امام صادق علیه السلام فرمود: بخشش در راه باطل، اسراف است (گرچه کم باشد) و بخل در راه حق، اقتار است. (۳)

در جای دیگر از قرآن کریم نیز می خوانیم: «لَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ» (۴) نه دستت را به گردنت غل و زنجیر کن و بخیل باش و نه کاملاً آن را باز بگذار و ولخرجی و اسراف کن.

امام صادق علیه السلام مقداری سنگریزه از زمین برداشت و مشت خود را بست و فرمود: این اقتار (سختگیری و بخل ورزیدن) است، سپس مشت دیگری برداشت و دست خود را چنان گشود که همه ی سنگریزه ها به زمین ریخت، آن گاه فرمود: این اسراف است.

ص: ۲۸۱

۱- ۱. بقره، ۲۳۶.

۲- ۲. کافی، ج ۴، ص ۵۶.

۳- ۳. تفسیر نمونه.

۴- ۴. اسراء، ۲۹.

بار سوم مشت دیگری برداشت و دست خود را کمی باز کرد به طوری که مقداری از سنگریزه ها ریخت و مقداری در دستش باقی ماند، سپس فرمود: این، قوام و اعتدال و حد وسط است. (۱)

پیام ها:

۱- انفاق برای عباد الرحمن، یک وظیفه و مسأله ی قطعی است. إِذَا أَنْفَقُوا... (در ادبیات عرب «إِذَا» نشان عملی شدن و «لَوْ» نشان عملی نشدن است.)

۲- نماز شب و ترس از جهنم و خوف الهی، باید در کنار رسیدگی به محرومان جامعه باشد. «يَبْتَغُونَ لِرَبِّهِمْ - أَنْفَقُوا»

۳- انسان مالک است، ولی در خرج کردن محدودیت دارد. «لَمْ يُسْرِفُوا»

۴- اسراف جایز نیست، حتی در انفاق. «إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا»

۵- بندگان خاص خداوند، از بخل بدورند. «لَمْ يَقْتُرُوا»

۶- امت میانه و وسط، باید برنامه های معتدل داشته باشد. «وَ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا»

۷- میانه روی در عبادت و انفاق، ارزش است. «قَوَامًا»

وَ الَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَ لَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ لَا يَزْنُونَ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا «۶۸»

و(بندگان خاص خدا) کسانی هستند که با خداوند، خدای دیگری را نمی خوانند و انسانی که خداوند(خونش را) حرام کرده است، جز به حق نمی کشند، و زنا نمی کنند، و هر کس چنین کند عقوبت گناهش را خواهد دید.

نکته ها:

«اثم» گناه و «اثام» کیفر گناه است.

در این آیات در کنار کارهای مثبت بندگان ویژه ی خدا، کارهای منفی که از آن دوری می کنند نیز ذکر شده است.

ص: ۲۸۲

در این آیه شرک، قتل و زنا مطرح شده است که در روایات از بزرگ ترین گناهان شمرده شده اند. (۱)

قتل نفس، از گناهان کبیره است، ولی جمله ی «إِلَّا بِالْحَقِّ» می گوید: قتل، در مواردی لازم و حَقُّ است از جمله: ۱. قصاص قاتل. ۲. زنا ی با محارم. ۳. زنا ی کافر با زن مسلمان. ۴.

زنا کاری که زن را مجبور کند. ۵. زنا ی کسی که همسر دارد. ۶. مدعی نبوت. ۷. سب و توهین و دشنام به پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام. ۸. مسلمان ساحر. ۹. مُفسد و محارب. ۱۰- مرتد. ۱۱. کسی که بر امام عادل زمان خروج کند. ۱۲. مشرک محارب. (۲)

پیام ها:

۱- خطرناک ترین غریزه ای که انسان را به گناه وادار می کند، غریزه غضب و شهوت است و مؤمن باید بر غرائز خود مسلط باشد. «لَا يَقْتُلُونَ - لَا يَزْنُونَ»

۲- خداوند در برخی از موارد به قتل و کشته شدن بعضی از انسان ها راضی است.

«إِلَّا بِالْحَقِّ» ولی به هیچ عنوان و در هیچ شرایطی رضایت نمی دهد که فردی به شرک و زنا آلوده شود. «لَا يَزْنُونَ»

۳- دستور قرآن در زمینه ی دوری از شرک، زنا و قتل، تنها یک موعظه نیست، قانونی است که تخلف از آن کیفری شدید دارد. «وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا»

۴- کیفرهای الهی استثنا بردار نیست، هر کس تخلف کند کیفر می شود. «وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا»

ص: ۲۸۳

۱- ۱). تفسیر کنزالدقائق و نمونه.

۲- ۲). سیمای عباد الرحمن در قرآن، کریمی جهرمی.

يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يُخْلَدُ فِيهِ مُلَانًا ﴿٦٩﴾

در روز قیامت عذاب او دوچندان می شود و همیشه به خواری در آن خواهد ماند.

إِلَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَ كَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾

مگر کسانی که توبه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند. پس اینان (کسانی هستند که) خداوند بدی هایشان را به نیکی تبدیل می کند، و خداوند آمرزنده و مهربان است.

نکته ها:

چند برابر شدن عذاب مجرمین که در جمله ی «يُضَاعَفُ» آمده است، با عدل الهی مخالفتی ندارد، زیرا عذاب مضاعف در شرایطی است که گناه، آثار شوم و چند برابر داشته باشد. مثلاً زناکار هم گناه می کند و هم دیگری را به گناه وادار می سازد و هم چه بسا از این گناه، فرزند حرامزاده ای به دنیا می آورد که گرایش های منفی دارد. در قتل نفس نیز قاتل، فردی را می کشد، ولی افرادی را داغدار، بی سرپرست و یتیم و جامعه را ناامن می کند. هر یک از این عناوین به تنهایی قابل کیفر است، همان گونه که اگر کسی سنت بدی را در جامعه بنا نهد در طول تاریخ هر کس به آن سنت عمل کند، برای مؤسس آن نیز گناهی ثبت می شود.

از آنجا که به اتفاق همه ی علما و مفسران، زنا به تنهایی سبب جاودانگی در دوزخ نمی شود، بنابراین مسئله ی خلود و جاودانگی در دوزخ تنها برای مشرکانی است که زناکار باشند. آری، عقیده ی حق و باطل و جهان بینی کفر و شرک، در کیفرها تأثیرگذار است.

امام رضا علیه السلام فرمود: به پیامبر صلی الله علیه و آله گفته شد: فلانی انسان بدبختی است، زیرا بسیاری از گناهان را مرتکب شده است. پیامبر فرمود: هرگز چنین نیست که شما می گوئید، بلکه او نجات یافت و به حسن عاقبت رسید و گناهانش از بین رفت و به حسنات تبدیل شد. زیرا او روزی از راهی می گذشت، مؤمنی را دید که عورتش پیدا بود و خود متوجه نبود. (گویا خواب بوده است) این شخص بدن او را پوشاند و برای آن که خجالت نکشد او را با خبر نکرد،

وقتی آن مؤمن متوجه شد، در حق او چنین دعا کرد: خداوند به تو پاداش بسیار عطا کند، آخرت تو را با خیر همراه سازد و در حساب با تو مناقشه و سختگیری نکند. خداوند دعای آن مؤمن را در حق آن شخص، مستجاب فرمود و او خوش عاقبت شد.

وقتی که این مژده ی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به آن گناهکار رسید او از همه ی گناهانش توبه کرد و اهل طاعت خدا شد. پس از یک هفته که گروهی از دشمنان اسلام به مدینه حمله کردند، پیامبر صلی الله علیه و آله دستور دفاع داد، آن مرد نیز همراه با مسلمانان دیگر برای دفاع آماده شد و در درگیری با دشمنان به شهادت رسید و عاقبتش به خیر و سعادت ختم گردید.

(۱)

عواملی وجود دارد که کیفر را چند برابر می کند. برخی از آن عوامل به این شرح است:

۱- گاهی داشتن شخصیت اجتماعی، کیفر مجرم را دو برابر می کند. خداوند به زنان پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید: «مَنْ يَأْتِ مِنْكُمْ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ» (۲) هر کس از شما همسران پیامبر کار زشت انجام دهید، دو برابر کیفر دارید.

۲- گاهی زمان، گناه را دو برابر می کند. مثل گناه در روز جمعه، چنانکه در روایات آمده است که کار خیر و یا شر در روز جمعه دو برابر سنجیده می شود. (۳)

۳- گاهی گناه کلیدی است، یعنی علاوه بر انحراف شخص، دیگران را نیز منحرف می کند.

الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ... يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ (۴)

پیام ها:

۱- کیفرهای قیامت، هم کمی است، «يُخْلَدُ» و هم کیفی. «مُهَانًا»

۲- اسلام، بن بست ندارد. گناهکار نیز راه بازگشت دارد. «إِلَّا مَنْ تَابَ»

۳- در هنگام ارتکاب گناه، ایمان از کف می رود، و هنگام توبه باز می گردد. «إِلَّا مَنْ تَابَ وَ آمَنَ»

۴- توبه، یک انقلاب همه جانبه است، نه یک حرکت سطحی و لفظی، عمل صالح

ص: ۲۸۵

۱- ۱. بحار، ج ۵، ص ۱۵۵.

۲- ۲. احزاب، ۳۰.

۳- ۳. بحار، ج ۸۹، ص ۲۸۳.

۴- ۴. هود، ۱۹-۲۰.

نشانه ی توبه واقعی است. «تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ»

۵- توبه و ایمان واقعی، کارهای انسان را تغییر می دهد و رفتار ناپسند او را اصلاح می کند. «وَ عَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا»

۶- همان گونه که خداوند در آفرینش هستی از خاک و کود، گل می سازد، سیئات انسان ها را به حسنات تبدیل می کند. «يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ»

وَ مَنْ تَابَ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

و هر کس توبه کند و کار شایسته انجام دهد، در حقیقت به سوی خدا بازگشتی پسندیده دارد (و پاداش خود را از او می گیرد).

پیام ها:

۱- توبه ی واقعی آن است که با عمل صالح همراه باشد. «تَابَ وَ عَمِلَ صَالِحًا»

۲- توبه کننده، مهمان خداست. «يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ»

وَ الَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَ إِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

و (بندگان خدا) کسانی هستند که در مجلس (گفتار و کردار) باطل حاضر نمی شوند و چون بر لغوی عبور کنند کریمانه بگذرند.

نکته ها:

کلمه «شاهد» دو معنا دارد؛ یکی حضور یافتن است و دیگری خبر و گواهی دادن. در این آیه هر دو معنا را می توان استفاده کرد. یعنی آنان نه در مجالس بد حاضر می شوند و نه بر باطل گواهی می دهند. کلمه ی «زور» به معنای کار باطلی است که در قالب حق باشد و در تفاسیر به معنای گواهی باطل، دروغ و غنا آمده است.

در روایتی از امام صادق علیه السلام مراد از «زور» در «لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ» غنا شمرده شده است. (۱)

ص: ۲۸۶

در تفسیر «مجمع البیان» می خوانیم: مرور با کرامت، آن است که هرگاه ناچار شدند نام چیز زشتی را ببرند، با کنایه نام می برند. چنانکه در روایتی از امام باقر علیه السلام می خوانیم: آنان هرگاه خواستند نام عورت را ببرند، با کنایه از آن نام می برند. البته این، یکی از مصادیق رفتار کریمانه است.

امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند بر گوش واجب نمود که از شنیدن هرچه حرام است دوری نماید، سپس این آیه را تلاوت فرمودند: «وَ إِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا» (۱)

پیام ها:

- ۱- نه تنها انجام گناه حرام است، بلکه شرکت در جلسه ی گناه و شاهد بودن بر گناه نیز ممنوع است. «لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ»
 - ۲- هر نوع آگاهی و اطلاع و حضور در صحنه ای، ارزش نیست. «لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ» (گاهی انزوا و گوشه گیری از اجتماع، ارزش است)
 - ۳- حاضر نشدن در مجلس گناه و بی اعتنایی به گناهکاران، نوعی نهی از منکر است. «لَا يَشْهَدُونَ ... مَرُّوا كِرَامًا»
 - ۴- شرکت در مجالس فاسد، حتی در بندگان واقعی خدا اثر می کند. «لَا يَشْهَدُونَ»
 - ۵- هرگونه لغو در کلام، عمل و آرزو ممنوع است. «مَرُّوا بِاللَّغْوِ» (بندگان خدا، هدف معقول و مفیدی دارند و عمر خود را صرف امور بیهوده نمی کنند)
 - ۶- در شیوه ی نهی از منکر، همه جا خشونت لازم نیست. «لَا يَشْهَدُونَ ... مَرُّوا»
 - ۷- نگذاریم فکر بد در روح ما مستقر شود. «مَرُّوا كِرَامًا»
- وَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾
- و آنان کسانی هستند که چون به آیات پروردگارشان تذکر داده شوند، کر و کور (چشم و گوش بسته) به سجده نمی افتند (بلکه عمل آنان آگاهانه است).

ص: ۲۸۷

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾

و کسانی اند که می گویند: پروردگارا! به ما از ناحیه ی همسران و فرزندانمان مایه ی روشنی چشم عطا کن و مارا پیشوای پرهیزگاران قرار ده.

نکته ها:

ایمان باید بر اساس آگاهی و بصیرت باشد. در قرآن می خوانیم: «وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا» (۱) یعنی مؤمنان خردمند، ابتدا در آفرینش آسمان ها و زمین فکر می کنند، سپس اقرار می نمایند که پروردگارا! تو اینها را بیهوده نیافریدی. در این آیه نیز می فرماید: مؤمنان، چشم و گوش بسته عبادت نمی کنند.

پیام ها:

۱- تعبّد و بصیرت، از اوصاف عباد الرحمن است. إِذَا ذُكِّرُوا... لَمْ يَخْزُوا عَلَيْهَا صِغْمًا وَعُمِيَانًا بندگان رحمن، آگاهانه به سراغ دین می روند.

۲- انسان در برابر همسر و فرزند و نسل خود متعبد است و باید برای عاقبت نیکوی آنها تلاش و دعا کند. رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا...

۳- در تربیت علاوه بر علم و تلاش باید از خدا نیز کمک خواست. رَبَّنَا هَبْ لَنَا...

۴- فرزند صالح، نور چشم است. «قُرَّةَ أَعْيُنٍ»

۵- تشکیل خانواده و داشتن همسر و فرزند و دعا برای بدست آوردن آنها، مورد توجه اسلام است. رَبَّنَا هَبْ لَنَا...

۶- در دست گرفتن مدیریت جامعه، آرزوی عباد الرحمن است، زیرا عهده دار شدن امامت و رهبری متقین، ارزش است. «وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا»

۷- در دعا به حداقل اکتفا نکنید، بلند همت باشید. «وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا» (خدایا ما

ص: ۲۸۸

را در رسیدن به کمال، رهبر متقین قرار ده، نه آنکه تنها از متقین باشیم)

۸- بندگان خدا، وحدت هدف و وحدت کلمه دارند. «إِماماً» و نفرمود: «ائمه».

(ممکن است کلمه «امام» به جای «ائمه»، رمز آن باشد که در جامعه اسلامی رهبر باید یک نفر باشد)

أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾

آنان (بندگان رحمن) به خاطر آن که صبر کردند، غرفه های بهشتی داده می شوند و در آن جا با تحیت و سلام گرم روبرو خواهند شد.

خَالِدِينَ فِيهَا حَسَنَتٌ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾

در آن جا، جاودانه هستند. چه نیکو جایگاه و منزلگاهی است.

نکته ها:

«غرفه» به اتاقی گویند که از کف زمین بالاتر باشد و چشم انداز داشته باشد.

پیام ها:

۱- بهشت را به بها دهند، نه بهانه. يُجْزَوْنَ ... بِمَا صَبَرُوا

۲- بنده ی خدا شدن، به صبر و پشتکار نیاز دارد. «بِمَا صَبَرُوا»

قُلْ مَا يَعْجُبُكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

بگو: اگر دعای شما نباشد، پروردگار من برای شما وزن و ارزشی قائل نیست (زیرا سابقه ی خوبی ندارید). شما حق را تکذیب کرده اید و به زودی کیفر تکذیبتان دامن شما را خواهد گرفت.

نکته ها:

کلمه ی «عباً» به معنای وزن و سنگینی است و جمله ی «مَا يَعْجِبُكُمْ رَبِّي» یعنی خداوند برای شما وزن و ارزشی قائل نیست، مگر در سایه دعا و عبادت شما.

کلمه ی «دُعَاؤُكُمْ» دو نوع معنا شده است:

الف: دعا کردن شما به درگاه خداوند، که همین ناله ها و تضرع ها و دعاها سبب عنایت خداوند به شماست.

چنانکه در حدیث می خوانیم: کسی که اهل دعا باشد، هلاک نمی شود. (۱) بعد خداوند از گروه مقابل که اهل دعا نیستند شکایت می کند که شما حق را تکذیب کردید و به جای نیایش به سراغ بت ها و هوسها و طاغوت ها رفتید و حق را تکذیب نمودید که کیفرتان را خواهید دید.

ب: دعوت خداوند از مردم، زیرا سنت الهی دعوت از مردم برای پذیرفتن حق و اتمام حجت بر آنان است و اگر این دعوت نباشد؛ «لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ» مردم ارزشی ندارند. آنچه آنان را موجود برتر و ارزشمند می کند، همان پذیرش دعوت خداوند می باشد، ولی شما دعوت الهی را نپذیرفتید و تکذیب نمودید، پس امید خیری در شما نیست و به کیفر عملتان می رسید.

خداوند در یک جا می فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (۲) بشر را برای عبادت آفریدم و در این آیه می فرماید: اگر دعای انسان نبوده، او ارزشی نداشت، بنابراین دعا روح و مغز عبادت است. چنانکه در روایت می خوانیم: «الدعاء مخ العباده» (۳)

پیام ها:

۱- تکذیب دین، باعث سقوط ارزش انسان است. قُلْ مَا يَعْْبُؤَا بِكُمْ ... فَقَدْ كَذَّبْتُمْ

۲- دعا وسیله ی تحصیل ارزش هاست. مَا يَعْْبُؤَا بِكُمْ ... لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ

۳- انسان منهای هدایت و عبادت ناچیز است. مَا يَعْْبُؤَا بِكُمْ ... لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ

۴- دعوت به حق، از شئون ربوبیت خداوند است. «رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ»

۵- محور هستی معنویات است. مَا يَعْْبُؤَا بِكُمْ ... لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ زیرا هستی برای انسان آفریده شده است و انسان برای پذیرش حق و عبادت خداوند.

۶- انسان منهای هدایت و عبادت، در حقیقت انبیا و دستورات آنان را تکذیب نموده است. «لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ»
«والحمد لله رب العالمين»

ص: ۲۹۰

۱- ۱. کافی، ج ۴، ص ۲۲۸.

۲- ۲. ذاریات، ۵۶.

۳- ۳. غرر الحکم.

این سوره دویست و بیست و هفت آیه دارد که در مکه نازل شده و بعد از سوره ی بقره، دارای بیشترین آیات است. این سوره به خاطر ستایش از شاعران مؤمن و مذمت شاعران بیهوده گوی، که در چهار آیه ی آخر آن آمده، «شعراء» نامیده شده و نام دیگر آن «طسم» است.

سرگذشت پیامبرانی همچون حضرت موسی، ابراهیم، نوح، لوط، صالح، هود و شعیب علیهم السلام، و برخوردهای لجوجانه ی مردم با آنان در این سوره آمده است و در پایان هر داستان می فرماید: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» لذا این آیه هشت بار تکرار شده تا مایه ی دلداری پیامبر اسلام باشد و به او بگوید از لجاجت مردم مکه دلهره نداشته باش، زیرا همه ی انبیا گرفتار چنین مردمی بوده اند.

آری تاریخ، بهترین وسیله برای تقویت روحیه مؤمنین، بالا رفتن بصیرت و صعه ی صدر و آینده نگری در برابر تهدید دشمنان است. لذا رهبران جامعه باید از تاریخ جامعه آگاه باشند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

طسم «۱» تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ «۲»

طا، سین، میم. این است آیات کتاب روشنگر.

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسِكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ «۳»

گوی می خواهی به خاطر آن که مشرکان ایمان نمی آورند، خود را به کشتن بدهی.

نکته ها:

درباره ی معنای حروف مقطعه، سخنان بسیاری گفته شده است و شاید بهترین آنها این باشد که خداوند با آوردن این حروف در ابتدای برخی سوره های قرآن (۲۹ سوره)، می خواهد این مطلب را بیان کند که قرآن، معجزه ی جاوید من از همین حروف است، شما هم اگر می توانید از همین حروف الفبای عربی، کتابی همسنگ آن بیاورید. آیه ی اول سوره ی شوری که بعد از حروف مقطعه می فرماید: «كَذَلِكَ يُوحَى» ، این قول را تأیید می کند.

کلمه ی «بَاخِعٌ» به معنای هلاک کننده است.

پیام ها:

۱- یک مکتب جامع باید دارای منطقی قوی، قاطع، مکتوب و روشمند باشد، به گونه ای که همگان به آن دسترسی داشته باشند. «تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ»

۲- قرآن، مقامی بس بلند دارد. «تِلْكَ» («تِلْكَ» اشاره به دور است که مقام بسیار بلند را می رساند)

۳- هر جا به بن بست رسیدید، قرآن روشنگر شماست. «الْكِتَابِ الْمُبِينِ»

۴- تکرار، یکی از اصول تربیت است. (آیه ی «تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ» در ابتدای سوره های یوسف، قصص و شعراء، بدنبال حروف مقطعه تکرار شده است).

۵- تلاش و سوز، در همه جا کارساز نیست. لَعَلَّكَ بِاٰخِعٍ ...

۶- دلداری افراد غمگین، کاری است الهی. تِلْكَ آيَاتُ ... لَعَلَّكَ بِاٰخِعٍ

۷- انبیا برای انجام تکلیف خود، بیش از حد انتظار تلاش می کردند. «لَعَلَّكَ بِاٰخِعٍ»

۸- یکی از صفات بارز انبیا، سوز است. «بَاخِعٌ نَفْسَكَ» (سوز، نشانه ی عشق به مکتب و امت است).

۹- اگر زمینه ی تأثیر نباشد، از بهترین کتاب و مربی نیز نتیجه و اثری به دست نمی آید. «أَلَا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ»

إِنْ نَشَأْ نُزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةٌ فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ «۴»

اگر بخواهیم معجزه ای از آسمان بر آنان فروآوریم، تا در برابر آن، گردن هایشان خاضع گردد (وبا اکراه و اجبار مؤمن شوند، اما سنت الهی چنین نیست).

پیام ها:

۱- سنت و قانون خداوند، اختیار و مهلت دادن به مردم است. «إِنْ نَشَأْ»

۲- توجه به قدرت الهی، بهترین وسیله آرامش روح است. لَعَلَّكَ بِاٰخِعٍ ... إِنْ نَشَأْ

۳- ایمان باید اختیاری و انتخابی باشد نه اجباری. «فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ»

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ «۵»

هیچ تذکر تازه ای از (طرف) خداوند مهربان برایشان نیامد، مگر آن که از آن روی گردان بودند.

فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمُ الْبُؤْسُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ «۶»

پس آنان تکذیب کردند، و به زودی اخبار (کیفر) آنچه را که به مسخره می گرفتند به آنان خواهد رسید.

نکته ها:

در این آیات برای کفار سه خصلت بیان شده است: اعراض، تکذیب، استهزا. آری انسان به تدریج و گام به گام به سقوط کشیده می شود، ابتدا به حق بی اعتنایی و اعراض می کند، سپس آن را تکذیب و آن گاه حق را مسخره می کند. ولی بدترین حالت و صفت انسان، مسخره کردن حق است، لذا در این آیه می فرماید: در آینده، خبرهای مسخره کردن آنان به آنها خواهد رسید. و نمی فرماید: کیفر اعراض و تکذیب به آنان خواهد رسید.

پیام ها:

۱- قرآن به تدریج نازل شده است. ﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ ... مُحَدَّثٍ﴾

۲- تذکرات قرآن، یکی از الطاف دائمی خداوند است. ﴿ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمَنِ﴾

۳- هیچ تذکری در افراد سنگدل، کارساز نیست. ﴿مِنْ ذِكْرٍ﴾

۴- خداوند با تذکر، تکرار و نوآوری، با کفار اتمام حجت می کند. ﴿ذِكْرٍ ... مُحَدَّثٍ﴾

۵- انسان نباید به سنت های کهن خود آن گونه دلبستگی داشته باشد که هر حرف تازه ای را بشنود با آنکه حق است، باور نکند. ﴿ذِكْرٍ ... مُحَدَّثٍ ... عَنْهُ مُعْرِضِينَ﴾

۶- دین، عامل هوشیاری است، نه تخدیر. ﴿مِنْ ذِكْرٍ﴾

۷- گروهی از مردم به جای پذیرش حق، از قبل راه لجابت را انتخاب کرده اند.

(اعراض و دوری از حق، شیوه دائمی گروهی از مردم است). ﴿كَانُوا﴾

۸- اعراضی که برخاسته از استکبار و تکذیب باشد، خطرناک است. ﴿مُعْرِضِينَ - كَذَّبُوا﴾

۹- بی اعتنایی به خطرها و کیفرهای آینده رمز قهر الهی است. ﴿أَلْبَاءُ مَا كَانُوا﴾

۱۰- آنان که حق و پیروان آن را مسخره می کنند، کارشان بی پاسخ نخواهد ماند.

﴿مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ (یا در دنیا، یا در هنگام مرگ، یا در برزخ، یا در رجعت و یا در قیامت پاسخ کارهای زشت خود را خواهند دید.)

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾

آیا به زمین نگاه نکردند که از هر نوع (رویدنی) نیکو چقدر رویانندیم؟

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾

قطعاً در این (آفرینش نیکو) عبرت و نشانه ای است، ولی بیشترشان ایمان آورنده نیستند. و به راستی پروردگار تو همان نفوذ ناپذیر مهربان است.

نکته ها:

در اواسط قرن هجده میلادی، «لینه» گیاه شناس معروف سوئدی برای اولین بار به کشف مسأله ی زوجیت در بعضی گیاهان موفق شد. او گفت: نر و مادگی در گیاهان نیز هست و برای بارور شدن گیاهان، لقاح لازم است. قرآن کریم قانون زوجیت را شامل گیاهان و غیر گیاهان می داند. (۱)

پیام ها:

۱- مطالعه درباره ی موجودات هستی و زیبایی های آن، بهترین راه خداشناسی است. «أَوَلَمْ يَرَوْا»

۲- قرآن کسانی را که با دید عمیق به جهان نگاه نمی کنند، توبیخ می کند. «أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ»

۳- یکی از نشانه های قدرت خداوند، زوج بودن گیاهان است. أَنْبَتْنَا... زَوْجٍ كَرِيمٍ

۴- در همه ی گیاهان فوایدی هست، گرچه ممکن است فایده ی بعضی برای ما کشف نشده باشد. (۲) «مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ»

۵- اگر قابلیت و زمینه ی پذیرش حق در کسی نباشد، از همه ی هستی نیز درس نمی گیرد. «أَوَلَمْ يَرَوْا... مِمَّا كَانُوا أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ»

ص: ۲۹۷

۱-۱. تفسیر نمونه.

۲-۲. تفسیر کبیر فخر رازی.

۶- همه جا اکثریت، نشانه ی حقایق نیست. «مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ»

۷- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تحت عنایت خاص خداوند است. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ» ۸- رحم خداوند بر اساس عجز نیست، او در حالی که شکست ناپذیر است مهربان است و به مخالفان مهلت می دهد تا شاید برگردند و توبه نمایند.

«الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

وَ إِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنِ اتَّبِعْ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۰﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَ لَا يَتَّقُونَ ﴿۱۱﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿۱۲﴾

و (یاد کن) زمانی که پروردگارت موسی را ندا داد که به سوی قوم ستمکار برو. قوم فرعون؛ آیا پروا نمی کنند؟! (موسی) گفت: پروردگارا! می ترسم مرا تکذیب کنند.

نکته ها:

در این سوره، هفت بار این جمله تکرار شده است: «أَلَا تَتَّقُونَ»، «أَلَا يَتَّقُونَ» آری، اگر تقوا نباشد، سخن پیامبران مؤثر نیست.

پیام ها:

۱- تاریخ انبیا نباید فراموش شود. («إِذْ» یعنی یاد کن آن زمان را)

۲- هم هدف و سیره انبیا بهم شباهت دارد و هم برخوردهای مخالفان انبیا یکسان است. بنابراین آشنایی با تاریخ آنان می تواند راهگشای پیامبر اسلام باشد.

«وَ إِذْ نَادَى رَبُّكَ»

۳- فرستادن پیامبران به سوی مردم، از شئون ربوبیت است. «نَادَى رَبُّكَ»

۴- مبارزه با طاغوت، در رأس برنامه های انبیا قرار دارد. «أَنْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»

۵- در نهی از منکر، گاهی باید به استقبال خطر رفت. «أَنْ أَنْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»

۶- قیام انبیا، بر اساس معیار است، نه کینه و انتقام. «الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»

۷- فراموش کردن خدا و پیروی از طاغوت، بزرگ ترین ظلم است. «الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»

۸- برای نهی از منکر به سراغ سرچشمه های فساد بروید. «قَوْمِ فِرْعَوْنَ»

۹- طاغوت ها، بدون یاری مردم قدرتی ندارند. «قَوْمِ فِرْعَوْنَ»

۱۰- بی تقوایی مردم، زمینه ی رشد طاغوت هاست. «أَلَا يَتَّقُونَ»

۱۱- هدایت مردم، بار سنگینی است که به امداد الهی نیاز دارد. رَبِّ إِنِّي أَخَافُ ...

وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَيَّ هَارُونَ ﴿١٣﴾ وَ لَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾

و سینه ام تنگ می گردد و زبانم باز نمی شود، پس هارون را (نیز) رسالت بده (تا مرا یاری کند). و آنان بر (گردن) من (ادعای) گناهی دارند، پس می ترسم مرا بکشند (و این رسالت به پایان نرسد).

قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

خداوند فرمود: چنین نیست، پس (تو و هارون) همراه با معجزات ما حرکت کنید که ما با شما و شنونده (گفتگوهایتان) هستیم.

فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٧﴾

به سراغ فرعون بروید و بگویید: ما فرستاده ی پروردگار جهانیانیم. بنی اسرائیل را (آزاد کن و) همراه با ما بفرست.

نکته ها:

مراد از گناه حضرت موسی که در آیه ی ۱۴ آمده، ماجرائی است که در سوره ی قصص آیه ی ۱۴ به آن اشاره شده است: موسی قبل از نبوت وارد شهری شد و دید یکی از طرفدارانش با یکی از (قبطیان) یاران فرعون درگیر شده اند. طرفدار موسی از او کمک

خواست و موسی به حمایت از او مشتی بر قبطی زد که او جان داد.

این ماجرا در منطقه موجی ایجاد کرد که موسی مجبور به فرار شد و این عمل موسی گرچه به قصد کشتن آن شخص نبود، بلکه برای حمایت از مظلومی بود، ولی باعث شد تا موسی نزد فرعونیان چهره ای قاتل پیدا نمود، و هنگامی که موسی به مقام نبوت رسید به خداوند گفت: می ترسم ماجرای کشته شدن آن مرد قبطی مانع کارم شود. (از کلمه ی «کلا» استفاده می شود که عمل موسی قتل عمد نبوده است و گرنه خداوند به قاتل عمدی نمی فرماید:

طوری نیست به تو اطمینان حمایت می دهم.)

پیام ها:

۱- ظرفیت افراد حتی پیامبران محدود است. (جز خداوند، همه کس و همه چیز محدودند). «يَضِيقُ صَدْرِي»

۲- به هنگام پذیرش مسئولیت لازم است انسان نقاط ضعف خود را بیان کند.

«يَضِيقُ صَدْرِي»

۳- صراحت و صداقت، از صفات بارز انبیا است. «يَضِيقُ صَدْرِي»

۴- رهبری، هدایت، تبلیغ و ارشاد، به سعه ی صدر نیاز دارد. «وَ يَضِيقُ صَدْرِي»

۵- در نهی از منکر و مبارزه، گاهی باید چند نفری حرکت کرد. «فَاذْهَبَا»

۶- نقاط ضعف را جبران کنید، ولی از زیر بار مسئولیت، شانه خالی نکنید. «يَضِيقُ صَدْرِي وَ لَا يَنْطَلِقُ لِلسَّانِي فَارْسِلْ إِلَيَّ هَارُونَ» پذیرش یا اعطای مسئولیت های بزرگ با وجود ضعف ها و کمبودهای قابل جبران، مانعی ندارد.

۷- افراد سالم و بی غرض، انسان های شایسته ی دیگر را برای قبول مسئولیت های بزرگ معرفی می کنند. «فَارْسِلْ إِلَيَّ هَارُونَ»

۸- سوابق افراد، در موفقیت آنان مؤثر است. «وَ لَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ»

۹- قانون قصاص، سابقه ای بس طولانی دارد. «وَ لَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ» (شهادت، آرزوی پیامبران است ولی ترس و نگرانی آنان برای این بود که شاید به اهداف مقدس خود نرسند).

۱۰- مدیریت تبلیغی به چند مسأله ی مهم نیازمند است، از جمله: بررسی اوضاع اجتماعی، آینده نگری و فراهم کردن زمینه های مؤثر تبلیغ. «فَأَخَافُ - لَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ - فَأَرْسِلُ إِلَيْهِ هَارُونَ»

۱۱- در بیان حق، نه از کمی طرفداران حق بترسید و نه از زیادی مخالفان حق.

«فَاذْهَبَا»

۱۲- پیشنهاد مفید و مناسب را خدا هم می پذیرد. فَأَرْسِلُ إِلَيْهِ هَارُونَ ... فَاذْهَبَا

۱۳- دلداری و کمک به کسانی که نگرانی دارند، کاری الهی است. «إِنَّا مَعَكُمْ»

۱۴- خداوند پشتیبان انبیا است. «إِنَّا مَعَكُمْ»

۱۵- آگاهی دقیق و لحظه به لحظه در مأموریت های مهم، یک ضرورت است. «إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ»

۱۶- معجزات پیامبران، ابزار ارشاد و هدایت و ره توشه ی آنان برای امت هاست.

«بَايَاتِنَا»

۱۷- خداوند بر جزئیات کارهای ما آگاه است. «مُسْتَمِعُونَ» خداوند همه جا حاضر و ناظر است.

۱۸- برای مبارزه با نظام های تشکیلاتی و فاسد، اول به سراغ سرچشمه ها بروید.

«فَأَيُّهَا فِرْعَوْنُ»

۱۹- در تبلیغ و دعوت دیگران به حق، صراحت و صلابت داشته باشید. «إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۲۰- فرستادن پیامبر برای مردم، از شئون ربوبیت خداوند است. «رَسُولُ رَبِّ»

۲۱- تمام هستی، نوعی رشد دارند. «رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۲۲- تمام هستی در تحت تدبیر اوست. «رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۲۳- همه ی انبیا یک هدف دارند. «إِنَّا رَسُولُ» و نفرمود: «إِنَّا رَسُولًا»

۲۴- در برابر کسی که می گوید: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» (۱) باید گفت: «رَبِّ الْعَالَمِينَ».

۲۵- اگر در یک زمان دو پیامبر مبعوث شوند، رهبری با یکی از آنهاست. «إِنَّا رَسُولُ»

۲۶- آزاد کردن مردم از اسارت طاغوت ها، در رأس برنامه های انبیا قرار دارد.

«أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ»

«قَالَ أَلَمْ نُزَبِّكَ فِينَا وَلِيداً وَ لَبَّثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ» (۱۸) «وَفَعَلْتَ فَعَلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَ أَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ» (۱۹)

(فرعون) گفت: آیا ما تو را در کودکی نیرووردم و سالیانی از عمرت را در نزد ما نماندی؟ و با این حال انجام دادی آن کاری را که انجام دادی (و یکی از افراد ما را با مشت کشتی)، در حالی که تو از ناسپاسانی.

نکته ها:

فرعون با دو جمله، نبوت موسی را زیر سؤال برد: الف: تو نزد ما قاتل هستی و قاتل که پیامبر نمی شود. ب: ما تو را بزرگ کردیم، چگونه الطاف ما را کفران و ناسپاسی می کنی، ناسپاس که پیامبر نمی شود. آیات بعد پاسخ موسی را بیان کرده است.

پیام ها:

۱- منت گذاشتن و به رخ کشیدن، از ویژگی های مستکبران است. «أَلَمْ نُزَبِّكَ فِينَا»

۲- اراده ی الهی، موسی را در دامن فرعون پرورش می دهد. «أَلَمْ نُزَبِّكَ»

۳- اگر کسی را بزرگ کردیم، یا حرفه ای به او آموختیم، یا در امر ازدواج و مسکن و امثال آن به او کمکی کردیم، نباید با این دلیل و بهانه، سخن حق او را نپذیریم. «أَلَمْ نُزَبِّكَ فِينَا وَلِيداً»

۴- اولیای خدا نمک گیر نمی شوند و محیط و جامعه در آنها اثر نمی گذارد. «لَبَّثْتَ»

ص: ۳۰۲

فِينَا مِنْ عُمْرِكَ سِتِينَ» (موسی نگفت ما که مدت ها سر سفره ی فرعون بوده ایم یا حال که همه تسلیم او هستند و جامعه بر محور او می چرخد، کمی کوتاه بیائیم و سکوت اختیار کنیم).

۵- حَقِّ نَانَ وَ نَمَكٍ أَن نِيسَت كِه صَاحِبِ حَقِّ رَا بِه حَالِ خُود رِهَا كَنِيم وَ اِشْتِبَاهَاتِ اُو رَا هِم بِيذِيرِيم. (حضرت موسی نان و نمك فرعون را خورده بود، ولی او را به حال خود رها نکرد.) نُزُبِكَ فِينَا... لَبِثْتُ فِينَا

۶- بِه تَوَقُّعَاتِ نَابَجَايِ مُسْتَكْبِرَانِ اِعْتِنَا نَكَنِيم. نَاسِپَاسِي دَر بَرَابَرِ مُسْتَكْبِر، بَد نِيسَت. «وَ اَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ»

قَالَ فَعَلْتَهَا إِذَا وَ أَنَا مِنَ الضَّالِّينَ «۲۰» فَفَرَزْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَ جَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ «۲۱»

(موسی) گفت: آن (قتل) را زمانی انجام دادم که از سرگشتگان بودم. و چون از شما ترسیدم از نزد شما گریختم، سپس پروردگارم به من حکمت (و دانش) بخشید و مرا از پیامبران قرار داد.

نکته ها:

مراد از «حکم» در آیه؛ یا حکومت و سرپرستی بنی اسرائیل است و یا حکمت و دانش.

در این دو آیه، حضرت موسی علیه السلام ایرادهای فرعون را که در آیه قبل گفتیم، پاسخ می دهد.

چنانکه گذشت حضرت موسی به خاطر طرفداری از یکی از یاران خود، مشتی به مخالف او زد و شخص مخالف با همان ضربه مُرد. این قتل نه از روی عمد بود و نه با آلت قتل انجام گرفت، بلکه یک حادثه ی ناخواسته و یک لغزش عملی بدون سوء نیت بود که قبل از نبوت موسی آن هم به خاطر طرفداری از یک مظلوم اتفاق افتاده بود. بنابراین، «ضال» در آیه ی مذکور، یک انحراف عملی بدون قصد است که ضربه ای به عصمت نمی زند و یا به معنای تحیر است، نظیر آیه ی ۷ سوره ی ضحی: «وَ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى».

از امیرالمؤمنین علی علیه السلام پرسیدند: چرا بعد از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حق خود را با شمشیر نگرفتید، و چرا همان گونه که با طلحه و زبیر و معاویه جنگ کردید با خلفای پیش از خود جنگ نکردید؟ حضرت فرمود: گاهی سکوت لازم است. مگر ابراهیم به مردم نفرمود: من از

شما کناره می گیرم: «وَأَعْتَزِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ» (۱) مگر هارون نفرمود: «إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَوْا عَفْوَنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي» (۲) مردم مرا به ضعف کشاندند و نزدیک بود مرا بکشند؟ مگر یوسف نفرمود: «رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ» (۳) پروردگارا! زندان برای من بهتر از استعجابت تقاضای آنهاست؟ مگر پیامبر اکرم در غار نرفت و من جای او نخواییدم؟ مگر موسی نفرمود: «فَفَرَزْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ» همین که ترسیدم فرار کردم، و مگر حضرت لوط علیه السلام در برابر تقاضای گنهکاران نفرمود: «لَعُوَّ أَنْ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَيْ رُكْنٍ شَدِيدٍ» (۴) ای کاش قدرتی داشتم (تا شما را از این عمل ننگین باز می داشتم) و یا به جایگاه محکم و امن پناه می بردم (و از شر شما در امان بودم). (۵) بنابراین سایر اولیای خدا نیز گاهی در شرایطی مجبور به سکوت و انزوا می شدند.

پیام ها:

۱- گاهی اقرار، یک ارزش است. «قَالَ فَعَلْتُهَا»

۲- فرار از طاغوت، مقدمه ی دریافت الطاف الهی است. فَفَرَزْتُ مِنْكُمْ ... فَوَهَبَ

۳- انبیا از الطاف خاصّ خداوند برخوردارند. «فَوَهَبَ لِي - وَجَعَلَنِي» ۴- نبوت، یک جریان در طول تاریخ است، انبیای بسیاری قبل از موسی بوده اند پس تعجب فرعون نابجاست. «مِنَ الْمُرْسَلِينَ»

وَ تِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَيْنِي إِسْرَائِيلَ «۲۲»

و (آیا) این که بنی اسرائیل را بنده ی خود ساخته ای نعمتی است که منتش را بر من می نهی؟ (چرا نباید من در خانه ی پدرم رشد کنم؟)

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ «۲۳»

(فرعون) گفت: پروردگار جهانیان چیست؟

ص: ۳۰۴

۱-۱. مریم، ۴۸.

۲-۲. اعراف، ۱۵۰.

۳-۳. یوسف، ۳۳.

۴-۴. هود، ۸۳.

۵-۵. تفسیر نورالثقلین.

موسی به فرعون گفت: من باید در خانه ی پدرم بزرگ می شدم، چرا پدرم را به بردگی کشاندی که من به اجبار در خانه ی تو بزرگ شوم، آیا این، نعمت است که آن را سپاس گزارم و یا اسارت است؟! گرچه در کاخ تو همه ی وسائل رفاه برای من بود، ولی من از این که بنی اسرائیل گرفتار بودند، ناراحتم.

از قرآن استفاده می شود که فرعون در درون خود، خدا را می شناخت؛ «قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُ مَا أُنزِلَ هُوَ لَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۱) ولی به ظاهر خود را ربّ اعلای مردم می دانست، مثل مدیری که بر افرادی تسلط دارد، ولی در عین حال خود را تحت امر دیگری می داند. (۲)

پیام ها:

۱- تکبر، زشتی ها را نزد انسان زیبا جلوه می دهد. «تِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ»

۲- به استکبار و منت های او با صلابت پاسخ دهید. تِلْكَ نِعْمَةٌ ...

۳- گاهی مستکبران به خاطر حفظ تاج و تخت، خود را به نادانی می زنند. «وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ»

۴- سؤال مستکبرین، مغروران و همراه با تحقیر دیگران است. فرعون گفت: «وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ» و نگفت: «و من رب العالمین» (حرف «ما» در زبان عرب برای جمادات به کار می رود).

قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ «۲۴»

(موسی) گفت: پروردگار آسمان ها و زمین و آنچه میان آنهاست، اگر باور دارید.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ «۲۵»

(فرعون) به اطرافیان خود گفت: آیا نمی شنوید (چه حرف هایی می زند)؟

قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ «۲۶»

(بار دیگر موسی) گفت: او پروردگار شما و پروردگار نیاکان شماست.

قرآن می گوید: دعوی انبیا با مخالفانشان بر سر ربوبیت خداوند یعنی مدیریت و قانونگذاری خداوند و لزوم اطاعت از دستورات اوست و گرنه مخالفان آنان، الله را به عنوان خالق جهان قبول داشتند. سخن کسانی که امروز می گویند: دین از سیاست جداست، همانند سخن کسانی است که می گویند: حساب آفریدن جهان به اراده خداوند از حساب اداره کردن آن جداست. (خداوند خلق کند، ولی ما حکومت کنیم) قرآن و عقل، حق ربوبیت و تکلیف کردن و اطاعت شدن را تنها از کسی می داند که خالق است، نه دیگران. کسی که آفرید می داند چه قانونی وضع کند. «أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ» (۱)

بعضی جمله ی «إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ» را این گونه معنا کرده اند که موسی گفت: من می دانم که سؤال شما برای فهمیدن نیست، بلکه برای طفره رفتن است، ولی اگر شما در جستجوی حقیقت باشید، در نظم و نظام هستی فکر کنید، ربوبیت و یکتایی او را خواهید فهمید.

پیام ها:

۱- باید به سؤال های اعتقادی، پاسخ صریح و روشن داد. «قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»

۲- تمام هستی یک خدا دارد. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (بر خلاف مشرکان که به خدایان متعدّد عقیده داشتند).

۳- تمام هستی تحت یک تدبیر، نظارت و حرکت تکاملی قرار دارند. «رَبُّ الْعَالَمِينَ»

۴- ذات خداوند قابل شناسایی نیست، باید او را از راه آفریده هایش شناخت و معرفی کرد. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (فرعون از چیستی و چگونگی خداوند سؤال کرد، ولی موسی از آفریده های او پاسخ داد چون ذات قابل شناخت نیست)

۵- هر کسی نمی تواند وحدت تدبیر تمام هستی را درک کند. «إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ» اهل یقین هرگاه به آفرینش آسمان ها و زمین نگاه عمیق کنند، ربوبیت الهی را

ص: ۳۰۶

درک می کنند.

۶- جوسازی، حق پوشی و حرف منطقی دیگران را قطع کردن، ابزار کار طاغوت هاست. «أَلَا تَسْمِعُونَ» (مناظره ی موسی و فرعون علنی بود).

۷- ربوبیت خداوند نسبت به انسان های موجود، انسان های گذشته و آسمان و زمین یکسان است. رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ... رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمْ... (تدبیر و نظارت و مدیریت خداوند بر آیات آفاقی (آسمان ها و زمین)، و آیات انفسی (انسان ها) یکسان است).

قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

(فرعون) گفت: قطعاً پیامبرتان که به سوی شما فرستاده شده، سخت دیوانه است. (موسی) گفت: (او) پروردگار مشرق و مغرب و آنچه میان آن دو است می باشد، اگر تعقل کنید.

قَالَ لَيْتَنِ اتَّخَذْتُ إِلَهًا غَيْرِي لِمَ جَعَلْنَكَ مِنَ الْمَشْرُوقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوْ لَوْ جِئْتِكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَآتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾

(فرعون) گفت: (ای موسی!) اگر معبودی غیر از من برگزینی قطعاً تو را از زندانیان قرار خواهم داد. (موسی) گفت: (حتی) اگر نشانه ی آشکاری برایت بیاورم (که رسالت مرا اثبات کند)؟ (فرعون) گفت: اگر راست می گویی آن نشانه را بیاور.

نکته ها:

در آیه ی ۲۷ می بینیم که فرعون برای جبران حقارت خود، سخت ترین لحن ها را با زشت ترین نسبت ها در مورد موسی به کار برد. در ادبیات عرب برای تأکید یک مطلب از

ص: ۳۰۷

حروف و کلماتی استفاده می کنند، کلمه ی «إِنَّ» و حرف «لام» در کلمه ی «لَمَجْنُونٌ» و جمله ی اسمیه آوردن، نشانه ی تأکید بر نسبت ناروای اوست.

پیام ها:

۱- طاغوت ها هنگام روبرو شدن با حقّ طفره می روند. (هر بار که موسی استدلال و بیانی داشت، فرعون به جای پاسخ دادن به موسی، چون نگران از دست دادن مردم بود، با آنان حرف می زد.) «قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ - قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ»

۲- مستکبر هرگز حقّ را نمی پذیرد و خود را از مردم جدا می داند. «رَسُولَكُمْ - أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ» یعنی پیامبر شما، نه من.

۳- از قوی ترین حربه های مخالفان انبیا، نسبت ناروای جنون است. «لَمَجْنُونٌ» آری کسی که از استدلال عاجز باشد، دست به تهمت و ناسزاگویی می زند.

۴- از هماهنگی قوانین و نظام ثابتی که بر زمین و آسمان، مشرق و مغرب و بر همه ی موجودات جهان حاکم است، می فهمیم که جهان هستی با مدیریت واحدی اداره می شود. رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ...

۵- مبلغ و مربی نباید از بحث خسته شود، باید استدلال خود را تکرار کند و سعه ی صدر داشته باشد. «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» ، «رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمْ» ، «رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ»

۶- تهمت ها، اولیای خدا را از هدف ها منحرف نمی کند. رَسُولَكُمْ ... لَمَجْنُونٌ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

۷- رسیدن به توحید، به تعقل نیاز دارد. (کفر و شرک، محصول بی عقلی است).

«إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ» (اندیشیدن مردم، بزرگ ترین خطر برای مستکبران است).

۸- انبیا مؤدب سخن می گویند. (فرعون به موسی علیه السلام گفت: «لَمَجْنُونٌ»، اما موسی گفت: اگر بیاندیشید سخن مرا می فهمید.) «إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ»

۹- تهدید، حربه ی دیگر طاغوت هاست. «لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ» (رهبران دینی باید آماده ی سختی ها باشند).

۱۰- در نظام طاغوتی، خفقان و خشونت حاکم است و افراد زیادی در زندان به سر می برند. «مِنَ الْمَسْجُونِينَ»

۱۱- آن جا که منطق تأثیر نکرد، معجزه لازم است. «بِشَيْءٍ مُّبِينٍ»

۱۲- آمادگی قلبی، شرط موفقیت و پیروزی بر دشمن است. موسی می دانست که عصا را اژدها می کند و کف دستش نورانی می شود، لذا با قدرت گفت: «جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ»

۱۳- معجزه ی انبیا حقیقت دارد و مردم به خوبی درک می کنند. «مُبِينٍ»

فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿۳۲﴾

پس عصای خود را بیفکند، پس ناگهان آن عصا اژدهایی آشکار شد.

و نَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظِيرِينَ ﴿۳۳﴾

و دست خود را (از گریانش) بیرون آورد، پس ناگهان آن دست برای تماشاگران سفید و درخشان نمود.

نکته ها:

مراد از کلمه ی «نَزَعَ» در اینجا، بیرون آوردن دست از جیب و گریبان است.

اژدها شدن عصا، ده مرتبه و نورانی شدن دست موسی علیه السلام، پنج مرتبه در قرآن آمده است.

در اولین مرحله ای که موسی عصا را رها کرد به صورت مار کوچکی درآمد، چنانکه در سوره نمل آیه ی ۱۰ آمده: «جَانٌّ وَّلِيٌّ مُّبْدِرًا»، ولی در برابر طاغوت گردنکش، به صورت اژدها درآمد و این شاید به خاطر آن باشد که برای هر مخاطبی باید حرفی زد و عملی انجام داد.

پیام ها:

۱- معجزات انبیا چون وابسته به قدرت الهی است، نیاز به تمرین ندارد و لازم نیست تدریجی باشد. «فَإِذَا هِيَ» (یعنی عصا ناگهان مار شد)

۲- در برابر افراد سرکش باید کاری چشمگیر و کوبنده انجام داد. «ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ»

۳- معجزات انبیا روشن و روشنگر است، نه وهم و خیال. «مبین»

۴- در کنار معجزه ای دلهره آور، دست سفید و نورانی، رمز صفا و محبت است.

«تُعْبَانُ - يَنْضَاءُ»

۵- برای تأثیر کلام حق، از همه ی شیوه های صحیح بیم و امید استفاده کنید.

«تُعْبَانُ - يَنْضَاءُ»

قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَا تَوَكُّبِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾

(فرعون) به اشرافیان اطرافش گفت: همانا این مرد، ساحری کاردان است.

او می خواهد با سحرش شما را از سرزمینتان آواره کند، پس چه رأی و دستور می دهید؟ گفتند: به موسی و برادرش فرصت بده و در تمام شهرها افرادی را برای گردآوری (ساحران) اعزام کن. تا هر ساحر ماهری را نزد تو بیاورند.

فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾

پس ساحران در موعدِ روزی معلوم، گردآوری شدند.

وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾

و به مردم گفته شد: آیا شما نیز جمع می شوید؟

نکته ها:

فرعون با موسی چند نوع برخورد کرد:

الف: تحقیر: «أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا» آیا ما تو را بزرگ نکردیم.

ب: استهزا: «لَمَجْنُونٌ» تو دیوانه هستی.

ج: تهدید: «مِنَ الْمَسْجُونِينَ» تورا زندانی می کنم.

د: تهمت سحر: «لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ» تو ساحر هستی.

ه: تهمت توطئه: «يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمُ» تو قصد شورش داری.

در آیات مربوط به گفتگوی موسی با فرعون، حرفی از هارون نیست و این به خاطر آن است که موضع رسمی باید از طرف رهبر تعیین شود.

مراد از جمله «فَمَا ذَا تَأْمُرُونَ» فرمان مشورتی است. چون مشاوران نظر خود را در قالب امر و فرمان می گفتند. مانند: «أَرْجِهْ وَ أَخَاهُ» به موسی و برادرش فرصت بده و به زندان نیفکن.

حضرت موسی و فرعون در مورد زمان و مکان مراسم مقابله ی ساحران با موسی، با یکدیگر به توافق رسیدند. «لَمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ»

از مردم خواسته شد تا در مکان و زمان موعود حاضر شوند، زیرا این حضور و اجتماع باعث می شد تا موسی و هارون احساس تنهایی کنند و ساحران نیرو گیرند و غوغا سالاری تبلیغاتی به راه اندازند.

اطرافیان بی اراده و متملق، حتی در کلمات تقلید می کنند. جمله های «لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ» و «يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمُ مِنْ أَرْضِكُمْ» در این دو آیه از زبان فرعون است، ولی در سوره ی اعراف آیات ۱۰۹ و ۱۱۰، همین کلمات از زبان اطرافیان اوست و حتی حرفی کم و زیاد نکرده اند.

پیام ها:

۱- طاغوت ها تبلیغات شیطانی خود را با تأکید و قاطعیت بیان می کنند. «إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ» («إِنَّ» ، حرف «لام» و جمله ی اسمیه همه نشانه ی تأکید است.)

۲- فرعون برای آن که ساحران را در مبارزه با موسی تشویق و تحریک کند، از موسی به عنوان «ساحر علیم» یاد کرد. «لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ»

۳- دروغگو کم حافظه است. فرعون نیانی که به موسی نسبت جنون می دادند؛ «لَمَجْنُونٌ» اکنون او را ساحری ماهر و آگاه می خوانند: «لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ»

۴- وطن دوستی و انگیزه ی مالکیت، از غرائز انسان هاست و فرعون برای تحریک مردم علیه موسی این دو سوژه را بهانه قرار داد و گفت: او شما را

آواره و مالکیت شما را لغو خواهد کرد. «يُخْرِجُكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ»

۵- دروغ، تزویر و عوام فریبی، شیوه ی طاغوت است. (کلمه ی «أَرْضِكُمْ»، برای عوام فریبی و کلمه ی «بِسَةِ حِرِّهِ» دروغی واضح بود.)

۶- طاغوت ها هنگام قدرت و تسلط، همه چیز را از آن خود می دانند، «أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ» (۱) ولی هنگام احساس خطر مردم را به صحنه می کشند. «أَرْضِكُمْ»

۷- طاغوت ها به زیردستان خود نیازمندند و از آنها راه و چاره می طلبند. «فَمَاذَا تَأْمُرُونَ» فرعون می گوید: اگر معبودی غیر از من بگیری تو را زندان می کنم، امروز محتاج اطرافیان است.

۸- زمان فرعون، دوران رواج سحر و جادو بوده است. «سَحَارٍ عَلِيمٍ»

۹- اگر متخصصین، متعهد نباشند در خدمت فرعون ها در می آیند. «يَأْتُوكَ»

۱۰- همایش و سمینار کارشناسان، سابقه ی طولانی دارد. «يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَارٍ عَلِيمٍ»

۱۱- طاغوت ها برای رسیدن به اهداف خود، از کارشناسان سوء استفاده می کنند ما چرا استفاده ی خوب نکنیم؟ «يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَارٍ عَلِيمٍ»

۱۲- فرعون تمام توان خود را بکار گرفت. «بِكُلِّ سَحَارٍ»

۱۳- زمان و مکان در حرکات تبلیغی مؤثر است. «يَوْمٍ مَعْلُومٍ»

۱۴- برای طاغوت ها جلب افکار عمومی و حضور مردم در صحنه مهم است.

«هل انتم مجتمعون»

لَعَلْنَا تَنْبَعُ السَّحْرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْعَالِيْنَ «۴۰»

به این امید که اگر ساحران غالب شدند از آنان پیروی کنیم.

فَلَمَّا جَاءَ السَّحْرَةَ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَيْنَ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْعَالِيْنَ «۴۱» قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ «۴۲»

ص: ۳۱۲

پس همین که ساحران (از شهرها به نزد فرعون) آمدند به او گفتند: آیا اگر ما پیروز شویم پاداشی داریم؟ فرعون گفت: آری، در این صورت (علاوه بر پاداش) حتماً شما از مقرّبان دربار خواهید بود.

نکته ها:

موسی و هارون چون ایمان داشتند در یک طرف ایستادند و آرامش داشتند، اما فرعون و همه ی اشراف و ساحران در طرف دیگر قرار گرفتند و دلهره داشتند و این جاست که نقش ایمان و قدرت آن روشن می شود. از سؤال ساحران که پرسیدند: «إِنَّ لَنَا لَمَأْجِرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ» تردید آنان استفاده می شود و از تشویق و جایزه بزرگ فرعون؛ «قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ» دلهره ی او استفاده می شود.

شاید شرط گرفتن مزد، نشانه ی تنگ نظری، بخل و خسیس بودن فرعون باشد، زیرا معمولاً مردم با افراد سخاوتمند و دست و دل باز شرط پول نمی گذارند، زیرا می دانند که او خود با معرفت و سخاوتی که دارد همه چیز را در نظر می گیرد.

پیام ها:

۱- فرعون ادّعی خدایی داشت، اما با معجزه ی حضرت موسی کار به جایی رسید که همه تابع ساحران شدند و حرف اوّل و آخر را حرف ساحران غالب دانستند. «لَعَلَّنَا تَتَّبِعَ السَّحْرَةَ»

۲- فرعون با دیدن معجزه ی موسی، به پیروزی ساحران اطمینان نداشت. «إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ» («ان» حرف شرط و نشانه ی شک است)

۳- افراد مادی حتّی در مسایل عقیدتی هم حرف پول می زنند. «فَلَمَّا جَاءَ السَّحْرَةَ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَ إِنْ لَنَا لَأَجْرًا»

۴- ساحران به فکر خودشان هستند که مزدی بگیرند و کاری به حقّ و باطل بودن آن ندارند. «أَ إِنْ لَنَا لَأَجْرًا» شعار انبیا در تمام کارهایشان «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» (۱) بود، ولی ساحران حتّی برای یک حرکت توقع اجر داشتند. «لَنَا لَأَجْرًا»

۵- انسانی که خدایی نیست، به درهم فرعون چشم دارد؛ «لَنَا لَأَجْرًا» ولی همین

ص: ۳۱۳

که خدایی شد، تمام هستی نزد او کوچک است و جانش را به راحتی فدا می کند. چنانکه در آیه ی ۵۰ می خوانیم: «لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلٰهِ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ»

۶- گاهی مقام و اعتبار از مال مهم تر است. «إِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ»

«قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ» (۴۳) «فَأَلْقَوْا حِجَابَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ» (۴۴)

(روز موعود فرارسید و همه ی ساحران جمع شدند)، موسی به آنان گفت: بیفکنید آنچه را می خواهید بیفکنید. پس (ساحران) ریسمان ها و عصاهای خود را (به زمین) افکندند و گفتند: به عزت فرعون سوگند که قطعاً ما پیروزیم.

پیام ها:

۱- مردان خدا به غلبه ی حق و پوچی سحر ایمان داشته و از موضع قدرت و با آرامش سخن می گویند، نه از روی ضعف و ترس. «أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ»

۲- به مخالفان فرصت دهید تا در راه عقیده و هدف خود تلاش و حرکت کنند، «أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ» ، آنگاه محکم و منطقی پاسخ آنان را بدهید.

۳- کافر از درون متزلزل است و در ظاهر شعار می دهد. ساحران در پیروزی خود شک داشتند و در آیات قبل می گفتند: «إِنَّا كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ» ولی در حضور فرعون، با خود شیرینی و تملق گفتند: «بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ» و به پیروزی تظاهر می کردند و به اصطلاح جنگ روانی راه می انداختند. «إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ»

فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾

سپس موسی عصایش را افکند، پس ناگهان (اژدهایی شد و) هر چه را به نیرنگ ساخته بودند بلعید.

فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ ﴿٤٨﴾

آنگاه ساحران بی اختیار به سجده درافتادند. گفتند: ما به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم. پروردگار موسی و هارون.

نکته ها:

ساحران همین که اژدها شدن عصا را دیدند فوراً ایمان آوردند. در روایات آمده است:

هنگامی که امام زمان علیه السلام نیز ظهور کند، متخصیصان شرق و غرب به حضرت ایمان خواهند آورد، چون آنان عظمت کار را بهتر از دیگران درک خواهند کرد.

پیام ها:

۱- معجزه امری سریع و برق آساست، نه تدریجی و تدریجی. «فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ»

۲- باطل، در برابر حقّ تاب مقاومت ندارد. «تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ»

۳- سحر و جادو یک دروغ عملی و به دور از حقیقت است. («يَأْفِكُونَ» از «افک» به معنای ساختگی و دروغ است)

۴- افراد آماده، در برابر حقّ طفره نمی روند و تسلیم می شوند. «فَأَلْقَى»

۵- قدر زر زرگر شناسد، قدر گوهر گوهری. (ساحرانی که کارشناس بودند معجزه را از سحر باز شناختند و چنان تحت تأثیر قرار گرفتند که بی اراده به سجده افتادند، با اینکه فرعونیان نیز حضور داشتند، ولی ایمان نیاوردند). «فَأَلْقَى السَّحْرَةَ»

۶- از امتیازات انسان، قدرت تغییر موضع فکری در یک لحظه است. «فَأَلْقَى»

۷- سجده، مظهر حق پرستی و تسلیم است که در طول تاریخ سابقه داشته است.

﴿سَاجِدِينَ﴾

۸- تمام هستی، تحت تدبیر خداوند در یک حرکت تکاملی است. «رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۹- جلو سوء استفاده را باید گرفت. برای این که فرعونیان، «رَبِّ الْعَالَمِينَ» را به معنای انحرافی تفسیر نکنند، ساحران گفتند: «رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ»

۱۰- ساحران، به اصول دین اقرار کردند، توحید: «آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» نبوت: «رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ» معاد: «إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ»

﴿قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَمَا قُطِعَ أَيْدِيكُمْ وَ أَرْجُلُكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَ لَأَصْلَبُنَّكُمْ بِأَجْمَعِينَ﴾ (۴۹)

فرعون (که به خشم آمده بود) گفت: آیا قبل از آن که به شما اجازه دهم به او ایمان آوردید؟ بی شک او بزرگ شماس است که به شما سحر آموخته است. پس به زودی کیفر خود را خواهید دانست. حتماً دست ها و پاهایتان را از چپ و راست قطع خواهم کرد، و همگی شما را به دار خواهم آویخت.

﴿قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾ (۵۰) «إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ» (۵۱)

ساحران گفتند: باکی نیست، ما به سوی پروردگار خود بازمی گردیم. ما امید داریم که پروردگارمان خطاهای ما را ببخشد، چرا که ما نخستین ایمان آورندگان هستیم.

نکته ها:

همین که ساحران معجزه ی موسی را دیدند، به خاک افتادند و سجده کردند، در این جا فرعون برای عوام فریبی به تحلیلی دست زد و گفت: این یک توطئه ی از پیش ساخته است، شما شاگرد موسی بوده اید و این خیمه شب بازی را برای سقوط من به راه انداخته اید. غافل از آن که ساحران در کشور پراکنده بودند و دستشان به موسی نمی رسید تا شاگردش باشند، علاوه بر این که آنان به عزت فرعون سوگند پیروزی خورده بودند.

در بعضی تفاسیر می خوانیم: فرعون دست و پای ساحران را قطع کرد و به درختان خرما

بلند آویخت و حضرت موسی بر آنان می گریست.

پیام ها:

- ۱- در نظام طاغوتی، مردم آزادی عقیده ندارند. «آمَتْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ»
- ۲- طاغوت ها می خواهند حتی بر افکار مردم مسلط باشند. «قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ»
- ۳- دروغگو کم حافظه است. «لَمَجْنُونٌ - عَلَّمَكُمُ السَّحَرَ»
- ۴- بدترین شکنجه ای که قدرت، کارایی و توازن انسان را می گیرد، قطع دست و پا از چپ و راست است. «مِنْ خِلَافٍ»
- ۵- به طاغوت ها اطمینان نکنید، آنان همه را برای خودشان می خواهند. (فرعون که ساعتی پیش وعده داده بود آنان را از مقربان خواهد کرد، اکنون همه را به قتل تهدید می کند). «لَأُصَلِّبَنَّكُمْ»
- ۶- یکی از آثار ایمان به معاد، شجاعت در برابر طاغوت هاست. «لَا ضَيْرَ إِنَّا»
- ۷- ایمان به معاد، افق روشن برای آینده است. «إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ»
- ۸- شهادت در راه خدا، ضرر و هلاکت نیست. «لَا ضَيْرَ إِنَّا»
- ۹- کسی که ایمانش بر اساس شناخت باشد، متزلزل نمی شود. «لَا ضَيْرَ إِنَّا» (ساحران که معجزه را شناختند، در برابر تهدیدات فرعون استقامت کردند).
- ۱۰- هم سحر گناه است و هم در استخدام فرعون ها درآمدن. «خَطَايَانَا»
- ۱۱- طمع در مادیات، منفی ولی در معنویات، مثبت است. «نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا»
- ۱۲- بخشش، از شئون ربوبیت الهی است. «يَغْفِرُ لَنَا رَبَّنَا»
- ۱۳- آرزوی عفو باید با بازگشت واقعی همراه باشد. «آمْنَا - نَطْمَعُ»
- ۱۴- سابقه و پیشگامی در ایمان، یک فضیلت است. «أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ»
- ۱۵- حسن عاقبت، بزرگ ترین سعادت است. کسانی که تمام عمرشان در انحراف بودند، با جرعه ای در یک لحظه دگرگون شده «إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ» و از اولین مؤمنان شدند. «كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ»
- ۱۶- توطئه، توطئه گر را رسوا می کند. (فرعون با سرمایه گذاری بسیار، ساحران را

دعوت کرد تا موسی را رسوا کنند، ولی با ایمان آوردن ساحران، فرعون خود رسوا شد). «كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ»

وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِيٰ إِنَّكُمْ مَتَّبِعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلْنَا فِرْعَوْنَ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٥٣﴾

و به موسی وحی کردیم که بندگان مرا شبانه (از مصر) کوچ ده، زیرا شما تعقیب خواهید شد. پس فرعون (از این حرکت آگاه شد و) به شهرها مأمور فرستاد تا مردم را گرد آورند.

نکته ها:

کار حضرت موسی به سه بخش تقسیم می شود:

بخش اول، دعوت فرعون و اظهار معجزه بود.

بخش دوم، گرویدن ساحران به او و فراز و نشیب های گوناگون بود.

بخش سوم، حرکت دادن طرفداران و مؤمنین و تعقیب آنها از سوی فرعون و کفار بود که به عبور مؤمنین از دریا و غرق شدن کفار انجامید.

در کلمه ی «حشر»، معنای برانگیختن و سوق دادن و جمع کردن نهفته است.

بنی اسرائیل برای فرعونیان منافی داشتند که فرعون از مهاجرت آنان جلوگیری می کرد و حضرت موسی مأمور شد تا شبانه آنها را از مصر کوچ دهد.

پیام ها:

۱- بعد از نپذیرفتن استدلال، نوبت قهر الهی است که با فرمان کوچ دادن به موسی شروع و پس از تعقیب فرعونیان، با غرق و هلاکت آنان خاتمه می یابد. «وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ»

۲- تمام حرکات انبیا حتی زمان هجرت، از طریق وحی بوده است. «أَوْحَيْنَا...»

۳- برای مبارزه با فرعون، از تاریکی شب نیز استفاده کنید. «أَسْرِ»

۴- یا جامعه فاسد را اصلاح کنیم و یا از آن فاصله گرفته و هجرت کنیم. «أَسْرٍ»

۵- انبیا تنها پند و اندرز نمی دهند، ایجاد نهضت های بزرگ و رهبری آنها از کارهای دیگر آنان است. «أَسْرٍ بَعْبَادِي»

۶- یکی از مراحل نهی از منکر، هجرت از جامعه ی فاسد است. «أَسْرٍ بَعْبَادِي»

۷- خداوند بندگان خود را از مهلکه نجات می دهد. «أَسْرٍ بَعْبَادِي»

۸- طاغوت ها دست به شایعه پراکنی و تبلیغات منفی در شهرها می زنند. «فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ»

إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَ إِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَ إِنَّا لَجَمِيعٌ حَادِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَا هُم مِّنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَ كُنُوزٍ وَ مَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾

(تبلیغات فرعونیان درباره ی موسی و یارانش این بود:) همانا اینها گروهی اندکند. که نسبت به ما خشم و نفرت دارند. ما همگی آماده ی دفاع هستیم.

لذا آنان را (به گمان تعقیب بنی اسرائیل)، از باغ ها و چشمه ها و گنج ها و جایگاه نیکو (و قصرهای مجلل)، بیرون کردیم.

كَذَلِكَ وَ أَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ فَأَتَّبَعُوهُمْ مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾

(تدبیر ما) این چنین بود که (بعد از غرق کردن فرعونیان)، بنی اسرائیل را وارث آنها قرار دهیم. پس هنگام طلوع خورشید، سپاه فرعون به تعقیب آنان برخاستند.

نکته ها:

کلمه ی «شِرْذِمَةٌ» به معنای گروهی محدود است که از اصل جدا شده باشد. فرعون در تبلیغات خود، مخالفان را گروه کوچکی معرفی می کرد. اما در تفاسیر از ابن عباس روایت کرده اند: افرادی که با حضرت موسی حرکت کردند حدود ۶۰۰۰۰۰ نفر بوده اند، و فرعون به

این جمعیت زیاد می گوید: «إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ» (۱)

کلمه ی «حَاذِرُونَ» از «حذر» به معنای وسیله ی دفاعی است، بنابراین «إِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ» یعنی همه ی ما برای انتقام آماده و مسلح هستیم.

فرعونیان در تبلیغات، خود را گروهی متحد می دانستند، «إِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ» ولی بنی اسرائیل را «قَلِيلُونَ» می خواندند، نه «قلیله»، یعنی آنان گروه گروه بوده و با هم متحد و منسجم نیستند و ما خیلی زود آنها را قلع و قمع می کنیم. غافل از آنکه انسجام آنان به قدری است که با یک اشاره و فرمان حضرت موسی، همگی شبانه هجرت کردند.

پیام ها:

۱- طاغوت ها حرکت های مردمی را ناچیز می انگارند. «لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ»

۲- منحرف کردن افکار مردم، شیوه ای طاغوتی است. «لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ»

۳- طاغوت ها بدانند که مورد تنفّرند. «وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ»

۴- بغض و خشم نسبت به طاغوت ها و تبری از آنان، لازمه ی ایمان به خداست.

«وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ»

۵- کاخ ها ابدی نیست، ظلم کلید زوال قدرت است. فَأَخْرَجْنَاهُمْ ...

۶- فرعونیان در مصر دارای تمدن بودند. «وَ كُنُوزٍ وَ مَقَامٍ كَرِيمٍ»

۷- یکی از سنت های الهی، جایگزین کردن مستضعفان به جای مستبکران است.

«كَذَلِكَ وَ أَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ»

۸- ثروت ها، کاخ ها و باغ های فرعونیان، به بنی اسرائیل رسید. «اورثنا»

۹- خروج فرعونیان به دنبال بنی اسرائیل، یک تدبیر الهی برای غرق شدن آنان بود. «فَأَخْرَجْنَاهُمْ - فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ»

ص: ۳۲۰

فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ ﴿٦١﴾

پس زمانی که دو گروه همدیگر را دیدند، یاران موسی گفتند: (ما به دام افتادیم و) آنان به ما دست خواهند یافت.

قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾

(موسی به آنان) گفت: چنین نیست، قطعاً پروردگارم با من است و مرا هدایت خواهد کرد.

نکته ها:

«ترائی» به معنای یکدیگر را دیدن و «جمعان» به معنای دو گروه است.

شاید آوردن «أَصْحَابُ مُوسَى» به جای بنی اسرائیل، رمز آن باشد که حتی یاران نزدیک موسی از اینکه دریا در جلو و سپاه فرعون در تعقیب آنان هستند، دغدغه ها داشتند.

گرچه هر حرکت و قیام و تصمیمی، شناخت و بصیرت لازم دارد، ولی لازم نیست انسان در گام اول نسبت به تمام مراحل آگاهی داشته باشد. چنانکه حضرت موسی تا لحظه ای که دریا را در جلو و دشمن را پشت سر خود دید خبر از برنامه نداشت، اما ایمان به هدایت الهی همواره در او بود. و لذا فرمود: «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ»

پیام ها:

۱- رهبران آسمانی، در بحران ها دلی آرام دارند و مایه ی آرامش دیگران نیز هستند. «كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي»

۲- به وعده های الهی یقین داشته باشیم. (خداوند در آیه ی ۱۵ این سوره به موسی فرمود: «إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ»، در این آیه موسی به مردم می گوید: خداوند وعده داد و او با ماست). «كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي»

۳- هنگام برخورد با دشمن، (حتی زمانی که در یک طرف دریا و در طرف دیگر سپاه دشمن است)، مأیوس نشوید و به خدا توکل کنید. «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي»

۴- پیامبران واسطه‌ی فیض و رحمت خداوند می‌باشند. «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ» (با توجه به اینکه هدایت پیامبر، واسطه‌ی برای هدایت مردم است)

۵- انبیا تحت حمایت ویژه‌ی خداوند هستند. «إِنَّ مَعِيَ رَبِّي»

۶- هدایت از شئون ربوبیت است. «رَبِّي سَيَهْدِينِ»

فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَ أَرْزَلْنَا تَمَّ الْآخِرِينَ ﴿٦٤﴾

پس (به دنبال این تلاقی)، به موسی وحی کردیم که عصایت را به دریا بزن. دریا شکافت و هر پاره‌ای مثل کوهی بزرگ گردید. آنگاه گروه دیگر (لشکر فرعون) را به آنجا نزدیک کردیم.

وَ أَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْآخِرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾

و موسی و هر که را با او بود، همگی را (از دریا عبور و) نجات دادیم. سپس گروه دیگر را غرق ساختیم. البته در این ماجرا، عبرت و) نشانه روشنی است و بیشتر آنان ایمان آورنده نبودند. و همانا پروردگارت شکست‌ناپذیر و مهربان است.

نکته‌ها:

کلمه‌ی «انفلاق» به معنای شکافته شدن، «فرق» به معنای قطعه و «طود» به معنای کوه می‌باشد. گویا در اثر شکافته شدن رود بزرگ نیل که همچون دریاست، آب در دو طرف خشکی ایجاد شده چنان روی هم انباشته شد که همانند دو کوه بلند گردید.

پیام‌ها:

۱- کارهای انبیا با اراده‌ی پروردگار و وحی الهی است. فَأَوْحَيْنَا...

۲- خداوند کارهایی را به دست اولیای خود انجام می دهد تا مردم به آنان توجه کنند و از آنان اطاعت نمایند. «فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ» (آری،طبیعت و مظاهر آن،با اراده ی خداوند در اختیار بندگان خاصّ و مقهور آنان است).

۳- با اراده ی خداوند،یک عصا روزی ازدها می شود و سبب ترس دشمنان می گردد و یک روز کلید رحمت و باز شدن راه برای مؤمنان می شود.

۴- با اراده ی خداوند،یک عصا گاهی سبب جوشیدن آب از سنگ است: «اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ» (۱) و گاهی سبب خشک شدن دریا. «اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ»

۵- همه ی هستی و فعل و انفعالات آن،با اراده ی خداوند است. «فَأَوْحَيْنَا - أزلْنَا - أَنْجَيْنَا - أَعْرَفْنَا»

۶- نجات و رستگاری در سایه ی همراهی با انبیاست. «أَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ»

۷- خداوند یاران خود را در سخت ترین شرایط از بن بست نجات می دهد. «أَنْجَيْنَا مُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ»

۸- شکافته شدن دریا و غرق شدن فرعونیان،نشانه ی قدرت و قهر الهی و مایه ی پند است. «إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً»

۹- سنّت الهی در طول تاریخ،یاری حقّ و سرکوب باطل است. «لآيَةً» آری، نشانه و عبرت بودن یک حادثه،زمانی است که آن حادثه یا مشابه آن در طول تاریخ تکرار شدنی باشد.

۱۰- خداوند با بیان تاریخ گذشتگان،به پیامبر اسلام دلداری و درس صبر می دهد. «مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ»

۱۱- پندپذیران کم هستند. «لآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ»

۱۲- پیامبر اسلام تحت حمایت ویژه ی خداوند است. «رَبِّكَ» (خطاب به پیامبر است که همان گونه که ما مخالفان موسی را نابود کردیم،با همان عزّت و

ص: ۳۲۳

قدرت می توانیم مخالفان تو را نیز نابود کنیم).

۱۳- کفر مردم، ضرری به عزت خداوند نمی زند. «مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ - إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

۱۴- مربی، هم باید قدرتمند باشد و هم مهربان. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

۱۵- مهلتی که خداوند به کفار می دهد از ضعف و ناتوانی نیست، بر اساس مهر و رحمت است تا شاید توبه کنند. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾

(ای پیامبر!) سرگذشت ابراهیم را بر مردم بخوان. آن گاه که به پدرش (عمویش آذر) و قومش گفت: شما چه می پرستید؟ گفتند: بت هایی را می پرستیم که همواره ملازم آنهایم.

قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يُضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾

ابراهیم گفت: آیا هر گاه آنها را می خوانید (یا دعا می کنید) سخن شما را می شنوند؟ یا به شما سود و زیانی می رسانند؟ بت پرستان گفتند: (نه) بلکه پدرانمان را یافتیم که این گونه (پرستش) می کردند.

قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾

ابراهیم گفت: آیا در آنچه می پرستید اندیشه و نگاه (عمیق) کرده اید؟ شما و پدران پیشین شما (دقت کرده اید)؟

نکته ها:

بعد از حضرت موسی که نامش بیش از ۱۳۰ مرتبه در قرآن آمده، نام حضرت ابراهیم،

بیش از دیگر پیامبران در قرآن آمده است.

بر اساس روایات مراد از کلمه ی «أب» در این آیه، آذر عموی ابراهیم است. زیرا امکان ندارد که پدر پیامبری همچون ابراهیم کافر باشد. از نظر لغت نیز به مربی و جدّ و پدر زن نیز «أب» گفته می شود. در آیه ۱۳۳ سوره بقره می خوانیم که فرزندان یعقوب به پدرشان گفتند:

«نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ» با اینکه یعقوب فرزند اسحاق است، در این آیه هم به جدّ (ابراهیم) و هم به عمو (اسماعیل)، «أب» گفته است.

تقلید از اهل علم و دانشمندان، گاهی وسیله ی تکامل و رشد و ترقی است؛ «فَسئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ» (۱) و «فَبِهْدَاهُمُ اقْتَدِهْ ...» (۲) ولی از عوام وسیله ی تحجّر و جمود است. «إِنَّمَا وَجَدْنَا آبَاءَنَا» زیرا پابندی بی چون و چرا به سنت ها و آداب ملی و قومی، سبب تخدیر جامعه و سدّ راه فکر و نوآوری و مانع شناخت حقیقت است.

چون حضرت ابراهیم مورد ستایش همه ی گروه های یهودی و مسیحی است، بیان تاریخ او برای اهل کتاب زمان پیامبر و همچنین مسلمانان، درس آموز خواهد بود.

کلمه ی «رأیتم» از ریشه ی «رأی» و «رؤیت» است. بنابراین «رأیتم» هم شامل دیدن با چشم می شود و هم نگریستن با عقل.

پیام ها:

۱- پیامبر اسلام مأمور حفظ تاریخ انبیای قبل از خود است. «وَآتَلُّ عَلَيْهِمْ»

۲- سرگذشت حضرت ابراهیم علیه السلام مهم و مفید است. («نَبَأًا»، به خبر مهم گویند)

۳- سنت ها و قوانین حاکم بر تاریخ، ثابت است. بنابراین تاریخ دیروز می تواند برای امروز درس باشد. «وَآتَلُّ عَلَيْهِمْ نَبَأًا إِبْرَاهِيمَ»

۴- در نهی از منکر، از خودی ها شروع کنیم. «لِأَيِّهِ»

۵- در نهی از منکر، سن شرط نیست. «قَالَ لِأَيِّهِ»

۶- در نهی از منکر، قدرت شرط نیست. «قَالَ لِأَيِّهِ وَ قَوْمِهِ» (با توجه به اینکه آن

ص: ۳۲۵

۱- (۱). نحل، ۴۳؛ انبیاء، ۷.

۲- (۲). انعام، ۹۰.

زمان حضرت ابراهیم در شرایطی بود که عمویش او را طرد کرد.

۷- در نهی از منکر، از تنهایی نترسید. «قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ»

۸- در دفاع از حق، مراعات فامیل را نکنید. «قَالَ لِأَبِيهِ»

۹- خداوند با بیان این که نزدیک ترین بستگان ابراهیم بت پرست بودند و از او اطاعت نکردند، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را دلداری می دهد. «لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ - نَعْبُدُ أَصْنَامًا»

۱۰- در شیوه ی تبلیغ، وجدان ها را با سؤال بیدار کنید. «مَا تَعْبُدُونَ» (با آنکه ابراهیم علیه السلام می دید که آنها چه چیزهایی را می پرستند، ولی برای اینکه آنان را به تفکر وادار کند و وجدانشان را بیدار نماید، از آنان پرسش نمود.)

۱۱- انسان، موجودی است پرستش گر، اگر حق را پرستش نکند به باطل رو خواهد کرد. «مَا تَعْبُدُونَ - نَعْبُدُ أَصْنَامًا»

۱۲- قرآن کریم در نقل تاریخ، نقاط حساس و سازنده را مطرح می کند. «مَا تَعْبُدُونَ» (قرآن در مطالبی که از تاریخ نقل می کند، به تعداد و نام و زمان و مکان اشاره ندارد، بلکه پیام و محتوای عبرت انگیز را بیان می کند.)

۱۳- در نهی از منکر، از منکرات مهم شروع کنید. «مَا تَعْبُدُونَ» (آری مهم ترین منکر، شرک به خداوند است.)

۱۴- هر عبادتی ارزش ندارد، نوع معبود و مقدار شعور مهم است. «نَعْبُدُ أَصْنَامًا»

۱۵- پرستش، یک خواست لحظه ای نیست، بلکه در عمق جان انسان ریشه دارد.

«عَاكِفِينَ»

۱۶- بدتر از انحراف، افتخار به انحراف است. «فَنَظَّلُ لَهُمْ عَاكِفِينَ» «نَظَّلُ» یعنی همیشه بت می پرستیم و «عَاكِفِينَ» یعنی بر پرستش آن ملازم هستیم.)

۱۷- استدلال و منطق، اولین گام تبلیغ است. «هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ - أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ»

۱۸- انگیزه ی پرستش، یا خیررسانی است، یا دفع شر و بت ها هیچ یک را ندارند.

«يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ»

۱۹- با افراد عادی، استدلال روشن و قابل فهم داشته باشید. «هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ»

تَدْعُونَ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ»

۲۰- در عقاید، تقلید ممنوع است. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا»

۲۱- گاهی آداب و رسوم نیاکان، مانعی بر راه عقل و منطق است. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا»

۲۲- سابقه، دلیل حَقَّائِیت نیست. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا»

۲۳- بت پرستان نیز بی اثر بودن بت ها را باور دارند، فقط گرفتار نیاکان خود هستند. «بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا»

۲۴- تعصّب و قوم گرایی ممنوع است. «وَجَدْنَا آبَاءَنَا»

۲۵- جهل و ساده اندیشی، بستر و زمینه ی انحراف است. «أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ» (شُرک مبنای علمی و برهانی ندارد)

۲۶- تدبیر و تعقل برای انسان، یک ضرورت است. «أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ»

۲۷- مناظره، بحث و احتجاج، میان افکار گوناگون لازم است. «أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ ...»

فَأِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿۷۷﴾

البته این بت ها دشمن من هستند (و من دشمن آنها)، مگر پروردگار جهانیان (که محبوب من است).

الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿۷۸﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿۷۹﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿۸۰﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿۸۱﴾

همان پروردگاری که مرا آفرید و همو راهنمایم می کند. او که مرا (هنگام گرسنگی) طعام می دهد و (هنگام تشنگی) سیراب می نماید. و هر گاه بیمار شوم، همو مرا شفا می بخشد. او کسی است که مرا می میراند، سپس زنده ام می کند.

وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴿۸۲﴾

او کسی است که امید دارم روز جزا خطاهای مرا ببخشد.

جز خدایی که ربّ العالمین است، همه ی معبودها دشمن ما می شوند، زیرا بت ها در قیامت به سخن در آمده، علیه بت پرستان شکایت خواهند کرد. چنانکه قرآن می فرماید: «كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا» (۱) روز قیامت بت ها از بت پرستان تنفر می جویند و با آنان ضدّیت دارند و بدین وسیله عداوت آنها روشن می شود. (۲)

خطای انبیا، ترک اولی است، و گرنه خداوند حضرت ابراهیم را با صفاتی مثل برگزیده ستایش نموده است. «إِنَّا أَخْلَصَيْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ» (۳)

پیام ها:

۱- معبودهای خیالی و دروغین، دشمنان اندیشه، سعادت و تکامل بشریت هستند. عَدُوٌّ لِي ...

۲- ابتدا باید به جهان و جهان آفرین توجه کرد و سپس توجه به خویشتن. «رَبِّ الْعَالَمِينَ - خَلَقَنِي»

۳- در شیوه ی تبلیغ، گاهی لازم است خود را به جای دیگران قرار دهیم. «عَدُوٌّ لِي» و فرمود: «عَدُوٌّ لَكُمْ»

۴- آفرینش انسان از بزرگ ترین الطاف الهی است. «الَّذِي خَلَقَنِي»

۵- کسی حقّ هدایت دارد که آفریده باشد. «خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ» زیرا تدبیر و هدایت از آفرینش جدا نیست.

۶- آفریدن و هدایت کردن، نشانه ی آن است که او ما را دوست دارد، نه بت ها.

«عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ»

۷- هدایت، از شئون ربوبیت است. «رَبِّ الْعَالَمِينَ - فَهُوَ يَهْدِينِ»

۸- نعمت هدایت (بعد از خلقت)، بزرگ ترین نعمت هاست. «خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ»

۹- آفریدن یک بار است، ولی هدایت در هر لحظه و همیشه است. («خَلَقَنِي» به صورت ماضی و «يَهْدِينِ» به صورت مضارع و استمرار آمده است)

۱۰- سیر شدن و سیراب شدن انسان، کار خداست. آب و نان وسیله است.

«يُطْعِمُنِي»

۱-۱. مریم، ۸۲.

۲-۲. تفسیر کبیر فخر رازی.

۳-۳. ص، ۴۶.

۱۱- توجه به نعمت های معنوی، بر توجه به نعمت های مادی مقدم است. ابتدا فرمود: فَهُوَ يَهْدِينِ ...، آنگاه فرمود: يُطْعِمُنِي وَ يَشْفِينِ ...

۱۲- در پیدایش بیماری، خود ما مقصّریم. «مَرَضْتُ» و نفرمود: «أمرضني»

۱۳- شفا از خداست. دارو وسیله است و تأثیر آن نیز به اراده اوست. «فَهُوَ يَشْفِينِ»

۱۴- شفای روح و شفای جسم در کنار هم لازم است. «فَهُوَ يَهْدِينِ - فَهُوَ يَشْفِينِ»

۱۵- در سخن و خطابه، آهنگین بودن کلمات یک ارزش است. «يَهْدِينِ - يَشْفِينِ - يُحْيِينِ»

۱۶- در جهان بینی الهی، مرگ پایان کار نیست، یکی از مراحل زندگی است.

«يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ»

۱۷- همه کاره ی هستی خداست. (تو حید افعالی) «يَهْدِينِ - يَشْفِينِ - يُحْيِينِ»

۱۸- مرگ نیز نعمت است. وَ الَّذِي يُمِيتُنِي ... مرگ در ردیف نعمت ها آمده است.

۱۹- هر کجا زمینه شرک وجود دارد، شرک زدایی لازم است. (در نعمت هدایت، اطعام و شفا، سه بار کلمه ی «هو» به کار رفته است، ولی در خلقت و مرگ و حیات، این کلمه به کار نرفته، شاید به این خاطر که خلقت و مرگ را همه به خدا نسبت می دهند و جای شرک نیست، ولی ارشاد و اطعام و شفا به مردم، دارو، پزشک و غذا نسبت داده می شود. لذا قرآن برای زنده نگاه داشتن روحیه توحید، کلمه ی «هو» را بکار برد، یعنی همه ی کارها بدست اوست).

۲۰- یکی از فلسفه های عبادت، تشکر از خداوند است. (ابراهیم به عمو و قوم خود فرمود: ﴿مَا تَعْبُدُونَ﴾ چه چیزی را می پرستید؟ گفتند: بت. حضرت ابراهیم در این آیات، فلسفه ی عبادت خدا را بیان می کند). «خَلَقَنِي - يَهْدِينِ - يُطْعِمُنِي - يَشْفِينِ - يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ»

۲۱- هیچ کس از الطاف الهی بی نیاز نیست. أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ ... در جایی که حضرت ابراهیم خلیل الله خود را نیازمند مغفرت الهی بداند، تکلیف ما روشن است.

۲۲- عفو الهی، فضل اوست نه استحقاق ما. «أَطْمَعُ» آری، به اعمال خود تکیه

نکنیم، زیرا ابراهیم نیز به عفو الهی چشم دوخته، نه پاداش کار خود.

۲۳- امید و رجا، یک ارزش است. «أَطْمَعُ»

۲۴- ربوبیت خداوند سبب دل بستگی به عفو و مغفرت اوست. رَبِّ الْعَالَمِينَ ... أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي

۲۵- طلب مغفرت، شیوه ی انبیاست. «يَغْفِرَ لِي»

۲۶- اگر لطف خاصّ او نباشد، انسان در هر مرحله ای باشد جایز الخطا است.

«خَطِيئَتِي»

۲۷- جلوه ی مبدء و معاد در کلام انبیا آشکار است. خَلَقَنِي ... يَوْمَ الدِّينِ

۲۸- نیازهای مادی و معنوی انسان از آغاز تا پایان زندگی، به دست خداوند است. خَلَقَنِي ... يَوْمَ الدِّينِ

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَ الْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ «۸۳»

(ابراهیم در ادامه ی سخن خود گفت: پروردگارا! به من حکمت و دانش مرحمت فرما و مرا به صالحان ملحق کن!

نکته ها:

کلمه ی «حکم» می تواند به معنای حکومت و سرپرستی و تدبیر امور باشد و یا به معنای دانش و معرفت. البته «حکم» معنایی برتر از حکمت دارد، زیرا حکمت تنها قدرت تشخیص حقّ از باطل است و حکم آگاهی همراه با آمادگی برای اجرای حقّ است.

(۱)

سعادت انسان در چند جمله خلاصه می شود که در دعای حضرت ابراهیم آمده است: الف: شناخت خداوند و معرفت درونی نسبت به او. «هَبْ لِي حُكْمًا»

ب: حضور در جامعه ی صالح. «الْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ»

ج: نام نیک در تاریخ. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»

ص: ۳۳۰

د: رسیدن به بهشت ابدی. «وَرَثَهُ جَنَّه النَّعِيمِ»

پیام ها:

- ۱- انسان برای رسیدن به کمالات باید از خداوند استمداد کند. رَبِّ هَبْ لِي ...
- ۲- استمداد از نام «رَبِّ» در استجاب دعا مؤثر است. «رَبِّ»
- ۳- حکمت و بینش همراه با عمل، هدیه ی الهی است. «هَبْ لِي حُكْمًا»
- ۴- قبل از درخواست جدید از خداوند، از نعمت های قبلی نامی ببرید و از او تشکر کنید. خَلَقَنِي - يَهْدِينِ - يَشْفِينِ - يَشْقِينِ - وَ ... رَبِّ هَبْ لِي
- ۵- اگر حکمت باشد، ولی دوستان انسان ناهل باشند، حکمت کارایی ندارد.
«هَبْ لِي حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي»
- ۶- اگر دید و بینش و تفکر صحیح بود، رفتار و گفتار و نیت هم صحیح می شود.
(حکمت به معنای دید و فهم و نظر صحیح است). «حُكْمًا»
- ۷- حکمت نظری، به تنهایی مفید و نجات بخش نیست. حکمت باید با عمل همراه باشد. «هَبْ لِي حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ»
- ۸- برخورداری از حکمت و معرفت در درون و زندگی در جامعه ی صالحان و صالح بودن، بالاترین درجه ی سعادت است.
«حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ»
- ۹- حکمت و شناخت و بینش، بر عمل مقدم است. «هَبْ لِي حُكْمًا وَ اَلْحَقْنِي»
- ۱۰- بهترین دعا را از بهترین افراد بیاموزیم. (بهترین افراد، انبیا هستند و یکی از بزرگ ترین انبیا حضرت ابراهیم علیه السلام است که در دعا از خداوند مغفرت، حکمت، نام نیک و حسن عاقبت می خواهد و در آیات دیگر از خداوند، فرزندان خوب و پیروان مسلمان درخواست می کند).
- ۱۱- حکومت خواهی برای انجام احکام الهی، مطلوب است. «هَبْ لِي حُكْمًا» (۱)
- ۱۲- هم انزوا ممنوع است و هم جذب ناهلان شدن. «اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ»
- ۱۳- پیش کسوتان صالح را ارج نهیم. «اَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ» (نفرمود: از صالحین باشم، بلکه فرمود: به آنان ملحق شوم. زیرا مقام سابقین برتر است).

۱۴- جامعه ای ارزش دارد که افرادش صالح باشند. «أَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ»

۱۵- انسان به رفیق خوب محتاج است. «وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ»

وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿۸۴﴾

و در میان آیندگان نام نیکی برای من قرار بده.

وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿۸۵﴾

و مرا از وارثان بهشت پر نعمت قرار ده.

نکته ها:

در آیه ی ۱۰۸ سوره ی صافات که ماجرای ذبح اسماعیل مطرح شده است می فرماید: «وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ» یعنی قربانی در مراسم حج را یک سنت واجب قرار دادیم و به خاطر تسلیم بودن ابراهیم، نام نیک برای او به جای گذاشتیم و این گونه دعایش را که می گفت: «وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»، مستجاب کردیم.

در آیه ی ۵۰ سوره ی مریم نیز به دنبال نام حضرت ابراهیم و اسحاق و یعقوب می فرماید:

«وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا» ما نام بلند و نیکو برای آنان قرار دادیم

حضرت علی علیه السلام فرمود: نام نیک، از دارایی و سرمایه بهتر است. (۱)

در روایات از لسانِ صدق و یادگار نیک، به وجود مبارک حضرت محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام تعبیر شده است. (۲) بعضی سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را که فرمود: «أنا دعوه أبي ابراهيم» یعنی من اثر دعای پدرم ابراهیم هستم. دلیل این نکته دانسته اند. بنابراین مراد از لسانِ صدق در آیندگان، انبیایی از نسل او هستند که مکتب توحیدی را زنده نگاه داشته اند و این آرزو با مقام پیامبری همچون ابراهیم علیه السلام، تناسب بیشتری دارد.

در روایات می خوانیم: هر گاه انسان از دنیا رفت، پرونده ی اعمالش بسته می شود مگر کسی که صدقه ی جاریه ای به جای گذاشته باشد. مانند: وقف یا کتاب مفیدی که از او به جای

ص: ۳۳۲

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین.

۲- ۲). تفسیر کنزالدقائق.

مانده باشد و یا فرزند صالحی که برای او دعا کند. (۱)

در روایات آمده است: هر انسانی در بهشت و دوزخ جایگاهی دارد و هنگامی که وارد دوزخ شود، خانه ی بهشتی او را به دیگران می دهند و آنان وارث می شوند. (۲)

پیام ها:

۱- بقای نام مکتب و یادگار نیک را از او بخواهیم. «وَاجْعَلْ لِي»

۲- ستایشی ارزش دارد که صادقانه باشد، نه از روی تملق. «لِسَانَ صِدْقٍ»

۳- آیندگان را به حساب آوردید و قضاوت آیندگان را در نظر بگیرید. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»

۴- اتفاق نظر یهود و نصارا و مسلمانان بر عظمت ابراهیم، نمونه ی استجابت دعای اوست. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»

۵- انسان های بزرگ، هم محبوبیت دنیوی می خواهند و هم سعادت اخروی.

«لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»

۶- انسان، بعد از مرگ نیز از دعای خیر دیگران و سنت های حسنه ای که بنا نهاده بهره مند می شود. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»

۷- به طرح های کوتاه مدت قناعت نکنیم. «لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ»

۸- نعمت های بهشتی، در برابر اعمال ما موهبتی بی رنج است. «وَرَنَّهُ جَنَّةِ النَّعِيمِ» زیرا ارث، به مالی گویند که بدون رنج و تلاش به دست آید.

ص: ۳۳۳

۱- (۱). وسائل، ج ۶، ص ۲۹۳.

۲- (۲). تفسیر نورالثقلین، ج ۲، ص ۳۱.

وَاعْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾

(ابراهیم در ادامه ی دعاهایش گفت: پدرم را ببخش که بی شک او از گمراهان است.

وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

و روزی که همه مبعوث می شوند، مرا خوار مگردان. روزی که مال و فرزندان برای انسان نفعی ندارند. مگر کسی که با روح و قلب پاک به سوی خدا آید.

نکته ها:

مشهور آن است که مراد از پدر، عموی ابراهیم است و به گفته ی قرآن، مؤمن نباید در حق کافر دعا کند. بنابراین اگر حضرت ابراهیم برای عموی کافر دعا کرد، به خاطر این بود که به او وعده ی دعا داده بود، زیرا هنوز به ایمان آوردن او امید داشت. «سَأَسْأَلُكَ رَبِّي» (۱) لکن همین که یقین کرد او ایمان نمی آورد، از عموی خود تبری جست. «وَمَا كَانَ اسْمُكَ إِذْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِتْيَاءَ فُلْمًا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَأَ مِنْهُ» (۲)

روح پاک، روحی است که از وابستگی به دنیا و آلودگی به شرک، کفر، نفاق، تکبر و همه ی امراض قلبی پاک باشد و چون خداوند درباره ی منافقان می فرماید: «فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» پس قلب سلیم، قلب مؤمن است.

در حدیث می خوانیم: قلب سلیم، قلبی است که در آن شرک نباشد. (۳)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در نمازش این دعا را می خواند: «اللهم لا تخزني يوم القيامة» پروردگارا! مرا در قیامت خوار و رسوا مکن. (۴)

سؤال: در روایات می خوانیم: انفاق مال و صدقه ی جاریه و اولاد صالحی که برای والدین

ص: ۳۳۴

۱-۱. مریم، ۴۷.

۲-۲. توبه، ۱۱۴.

۳-۳. تفسیر نورالثقلین.

۴-۴. تفسیر فرقان.

دعا کنند، برای قیامت انسان مفید هستند، پس رابطه ی آیه ی «لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ» با این روایات چیست؟

پاسخ: مراد این آیه، مال و فرزندی است که در خط الهی قرار نگیرند.

بنابراین دنیا مانند کلیدی است که با حرکتی درب را قفل و با حرکت دیگری درب را باز می کند. مال حلال در دست افراد صالح، سبب قرب و در دست ناهلان سبب گناه می شود.

مال را کز بهر دین باشی حمول

نعم مال صالح گفت آن رسول

چیست دنیا از خدا غافل شدن

نی قماش و نقره و فرزند و زن

آب در کشتی هلاک کشتی است

آب در بیرون کشتی، پستی است (۱)

پیام ها:

۱- محبت و دعا درباره ی بستگان، همراه با نهی از منکر و انتقاد از اشتباهات آنان باشد. □ قال لآبیه و قومیه ما تعبدون ... و اغفر لآبیه

۲- بند و بست های دنیوی در قیامت بی اثر است و جز قلب پاک، هیچ چیز کارایی ندارد. □ خطیبتی یوم الدین ... بقلب سلیم

۳- بیم و امید باید در کنار هم باشند. □ «أطمع أن يغفر لی - لا تُخزنی یوم یبعثون»

۴- انسان در هر مرحله ای که باشد نباید از قیامت غافل باشد. □ لا تُخزنی ...

۵- در قیامت، دیگران نیز از عیوب ما آگاه می شوند. □ «لا تُخزنی» زیرا رسوایی در جایی است که دیگران از خصوصیات رفتار و افکار ما آگاه شوند.

۶- خواری و رسوایی، از سخت ترین حالات در قیامت است. □ «لا- تُخزنی» حضرت ابراهیم از میان همه ی مشکلات روز قیامت، رسوا نشدن را مطرح می کند.

۷- در قیامت، تحقیر و خواری و خزیان، بدتر از عذاب دوزخ است. □ «لا تُخزنی» در جای دیگر می خوانیم: □ «إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ

فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ» (۲)

۸- آنچه در دنیا ارزش است، در آخرت بی ارزش می شود. «لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ»

ص: ۳۳۵

۱-۱. بیان السعاده.

۲-۲. آل عمران، ۱۹۲.

«مال» جلوه‌ی مسائل مادی و «بنون» (فرزندان) جلوه‌ی مسائل عاطفی است، یعنی در قیامت مال و فرزند و مقام و شهرت و مدرک و... نجاتبخش نیست.

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَ بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُم أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾

و (آن روز) بهشت برای پرهیزکاران نزدیک گردد. و آتش برافروخته برای گمراهان نمودار شود. و به آنان گفته شود: کجاست آنچه می پرستیدید؟ به جای خداوند، آیا یاریتان می کنند یا از خود دفاع توانند کرد؟

فَكُتِبَ لَهَا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَ جُنُودٌ إِيَّائِهِمْ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾

پس همه‌ی معبودان و عابدان گمراه به دوزخ سرنگون شوند. و لشکریان ابلیس نیز همگی (به دوزخ افکنده شوند).

نکته ها:

«أُزْلِفَتِ» به معنای نزدیک شدن و «بُرِّزَتِ» از «بروز»، به معنای ظاهر شدن است.

«غاوین» از «غواء» شرّ و جهلی را گویند که از فساد عقیده است. «کب» به معنای از صورت به زمین خوردن و «کبکب» یعنی پی در پی از صورت به زمین خوردن، گویا دوزخیان پی در پی سقوط می کنند و به دوزخ می افتند، نظیر سنگی که از چند پله بیفتد، که در هر پله ای یک بار به زمین می خورد.

امام باقر و امام صادق علیهما السلام فرمودند: کسانی که از عدل سخن می گویند، ولی در عمل عادل نیستند، مصداق این آیه هستند: «فَكُتِبَ لَهَا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ» (۱)

صاحب تفسیر اطیب البیان، مراد از نزدیک شدن بهشت و نمودار شدن دوزخ را، باز شدن

ص: ۳۳۶

دربِ بهشت به قبر مؤمن و دربِ دوزخ به قبر کافر می‌داند.

پیام‌ها:

۱- مقام مؤمن پرهیزکار، از بهشت بالاتر است. لذا بهشت را برای او حاضر می‌کنند. «أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ» آری، کسی که در دنیا از گناه فاصله گرفت، در قیامت بهشت با آن عظمت را به استقبالش می‌آورند.

۲- وعده‌ی خداوند بر وعید او مقدم است. «أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ - بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ»

۳- دیدن دوزخ و وسیله‌های عذاب، خود نوعی شکنجه برای دوزخیان است.

«بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ»

۴- سرزنش، یکی از عذاب‌های روحی قیامت است. «قِيلَ لَهُمْ أَئِنَّ مَا كُنتُمْ...

۵- اعتقادات انسان، در سرنوشت او نقش مهمی دارند. «قِيلَ لَهُمْ أَئِنَّ مَا كُنتُمْ»

۶- در قیامت، از عقاید و افکار سؤال می‌شود. «قِيلَ لَهُمْ أَئِنَّ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ»

۷- روحیه‌ی پرستش، در همه‌ی انسان‌ها هست، گرچه در بعضی از آنان به انحراف کشیده می‌شود. «أَيُّنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ»

۸- هم‌معبودهای خیالی به دوزخ می‌روند و هم‌عابدهای گمراه. «هُمُ وَالْغَاوُونَ»

«قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ» ۹۶ «تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» ۹۷

و آنان در دوزخ در حالی که با هم مشاجره می‌کنند، (به معبودهای خود) می‌گویند: به خدا سوگند که همانا ما در گمراهی آشکاری بودیم.

«إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» ۹۸ «وَمَا أَضَلَّتْ إِلَّا الْمُجْرِمُونَ» ۹۹

چون شما (بت‌ها و معبودها) را با پروردگار جهانیان برابر می‌دانستیم. و جز تبه‌کاران، ما را گمراه نکردند.

نکته‌ها:

بر خلاف فضای بهشت که تمام آن سلیم و سلامت است، فضای دوزخ همیشه پراز ملامت،

خصومت و لعنت است: نفرین رهروان به رهبران فاسد، ملامت گناهکاران نسبت به شیطان، تنفر معبودها از مشرکان و تبری مجرمین از یکدیگر که درباره ی این موارد، آیات فراوانی در قرآن به چشم می خورد.

پیام ها:

- ۱- در میان دوزخیان، جدال و جزّ و بحث و مخاصمه وجود دارد. (مشرکان با معبودهایشان همواره درگیرند). «يَخْتَصِمُونَ»
 - ۲- در قیامت، عشق های نامقدس و غیرالهی، به کینه تبدیل می شود. «يَخْتَصِمُونَ» در سوره زخرف آیه ۶۷ می خوانیم: «الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ»
 - ۳- در قیامت، وجدان ها بیدار می شوند. «إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ»
 - ۴- هر کس و هر چیز را در کنار خدا قرار دهیم، شرک و رزیده ایم. «إِذْ نُسَوِّيكُمْ» (به نام خدا و به نام خلق، مصداق «نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» است.
 - ۵- در قیامت، هر کسی تقصیر را به گردن دیگری می اندازد. «وَمَا أَضَلْنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ»
 - ۶- در قیامت مشرکان از رهبران خود شکایت دارند. «وَمَا أَضَلْنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ»
 - فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ «۱۰۰» وَ لَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ «۱۰۱» فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ «۱۰۲»
- در نتیجه (امروز) برای ما نه شفیعی وجود دارد و نه حتی یک دوست صمیمی. پس اگر برای ما بازگشتی (به دنیا) بود، از مؤمنان می شدیم.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ «۱۰۳» وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ «۱۰۴»

حقاً که در این (سرگذشت) درس عبرت و نشانه ای است، ولی بیشترشان ایمان آورنده نبودند. البته، پروردگار تو همان توانای مهربان است.

در تفسیر مجمع البیان، روایاتی نقل شده که امامان معصوم علیهم السلام سوگند یاد کرده اند که شیعیان را شفاعت کنند.

امام صادق علیه السلام فرمود: مؤمن در آن روز برای اهل بیت خود شفاعت می کند. (۱)

امام صادق علیه السلام فرمود: به خدا قسم، روز قیامت ما شیعیان خود را چنان شفاعت کنیم که صدای منحرفان بلند شود: «فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ» (۲)

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: در قیامت قرآن، فامیل مؤمن، پیامبر و اهل بیت علیهم السلام شفاعت می کنند. (۳)

پیام ها:

۱- در قیامت شفاعت قطعی است، اما گروهی از جمله مشرکان از آن بهره مند نمی شوند. إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ... فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ

۲- دوستی با گنهکاران در دنیا، در قیامت حاصلی ندارد. «وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ»

۳- انسان حتی در قیامت به دوست خوب نیازمند است. «وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ»

۴- شرط دریافت شفاعت، ایمان است. «فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ - فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

۵- روز قیامت، روز حسرت است. «فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً»

۶- اگر مردم نخواهند و لجاجت کنند، نشانه ی بزرگ الهی نیز برای هدایت آنان کارساز نیست. «لَمَّا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ»

۷- مهربانی در عین قدرت، یک صفت الهی است. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

۸- ای پیامبر! نگران انحراف اکثریت مباش، زیرا تو تحت حمایت مخصوص ما هستی. «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

۹- مهلتی که خداوند به منحرفان می دهد به خاطر عجز و ناتوانی نیست، بلکه به خاطر رحمت و لطف است تا شاید برگردند. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

٢-٢. تفسير الميزان.

٣-٣. كنز العمال.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾

قوم نوح، انبیا را تکذیب کردند.

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاطِيعُونَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَسئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾

زمانی که برادرشان نوح به آنان گفت: آیا (از خدا) پروا نمی کنید؟ همانا من برای شما پیامبری امین هستم. پس، از خداوند پروا کنید و اطاعتم نمایید. و من برای این رسالت هیچ مزدی از شما درخواست نمی کنم، پاداش من جز بر پروردگار جهانیان نیست.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاطِيعُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَوْ تَوْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾

پس نسبت به خداوند تقوا پیشه کنید و (دستوراتم را) فرمان ببرید. آنان (به جای ایمان آوردن) گفتند: آیا ما به تو ایمان بیاوریم در حالی که فرومایگان از تو پیروی کرده اند؟

نکته ها:

نام حضرت نوح ۴۳ بار در قرآن آمده است و خداوند حضرت ابراهیم را شیعه ی او دانسته «وَإِنَّ مِنْ شَائِعَتِهِ لِابْرَاهِيمَ» (۱) و سوره ای به نام نوح در قرآن آمده است. سلام خداوند به نوح، سلام خصوصی است: «سَلَامٌ عَلَيَّ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ» (۲) در حالی که خداوند بر حضرت موسی و هارون و ابراهیم علیهم السلام نیز سلام نموده است، ولی جمله ی «فِي الْعَالَمِينَ» را ندارد.

آشنایی با تاریخ انبیا، انسان را شیفته ی آنان می کند و روح صبر و استقامت را در آدمی زنده می سازد.

ص: ۳۴۰

۱-۱. صافات، ۸۳.

۲-۲. صافات، ۷۹.

- ۱- همه ی انبیا دارای هدفی واحد هستند، لذا تکذیب یک پیامبر به منزله تکذیب همه ی پیامبران است. «كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحِ الْمُرْسَلِينَ» (قوم نوح تنها حضرت نوح را تکذیب کردند، ولی قرآن می فرماید: «الْمُرْسَلِينَ» یعنی تمام انبیا)
- ۲- قبیله ها و امت ها را با نام رهبران و شخصیت های آنان می شناسند. «قَوْمُ نُوحٍ»
- ۳- قبل از نوح، پیامبران متعددی بوده اند. «الْمُرْسَلِينَ»
- ۴- در تبلیغ دین، از عواطف استفاده کنید. «أَخُوهُمْ»
- ۵- اخلاق و رفتار انبیا با مردم زمان خود، برادرانه بوده است. «أَخُوهُمْ»
- ۶- اطلاع از فرهنگ، زبان، آداب، رسوم و نقاط ضعف و قوت مردم، برای مبلغ ضروری است. «أَخُوهُمْ» کسی که برادر مردم است، از افکار، آداب و نقاط ضعف و قوت آنان آگاه است.
- ۷- یکی از وظایف برادری دینی، ارشاد برادران دیگر است. «أَخُوهُمْ ... أَلَا تَتَّقُونَ»
- ۸- با سؤال، وجدان ها را بیدار کنید. «أَلَا تَتَّقُونَ»
- ۹- پذیرفتن دعوت انبیا و اطاعت از آنان، روحیه ی تقوا لازم دارد. «أَلَا تَتَّقُونَ»
- ۱۰- نبوت، به نفع بشریت و برای نجات انسان هاست. «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ»
- ۱۱- امین بودن و حسن سابقه و دلسوزی، شرط نفوذ کلام است. «لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ»
- ۱۲- شرط اصلی در فرستاده و حامل پیام، امین بودن است. «رَسُولٌ أَمِينٌ»
- ۱۳- بیان کمالات خود، در مواردی لازم است. «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ»
- ۱۴- دینداری، از اطاعت از رهبری الهی جدا نیست. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ» آری تبلور تقوا در پیروی از انبیاست.
- ۱۵- دعوت به خود، برای احیای فرمان خدا مانعی ندارد. «أَطِيعُوا اللَّهَ» در کنار «فَاتَّقُوا اللَّهَ» آمده است.
- ۱۶- مبلغ دینی نباید از مردم توقع مادی داشته باشد و از آنان چیزی درخواست کند. (اخلاص، شرط نفوذ کلام است). «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ»
- ۱۷- کسی که بر خدا توکل کند، می تواند از مردم بی نیاز باشد. «مَا أَسْأَلُكُمْ ... إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ»

۱۸- خداوند پاداش مبلغان دینی را بر خود لازم کرده است. [□] إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَيَّ رَبِّ ...

۱۹- رهبر دینی نباید در موضع تهمت دنیاپرستی باشد. «وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ»

۲۰- راه های بهانه را ببندید و کارهای معنوی را به تبت اجر و مزد مادی انجام ندهید. «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ» در سوره ی قلم آیه ۴۶ نیز می خوانیم: «أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مَثْقَلُونَ»

۲۱- ایمان به خدا و تقوای الهی، زمینه ی ایمان به رسول و اطاعت از اوست.

«فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» [□]

۲۲- در مسیر تربیت و تکامل، تکرار لازم است. (در این چند آیه، چند بار فرمان تقوا صادر شده است) [□] فَاتَّقُوا اللَّهَ ...

۲۳- اشرافی گری می تواند مانع ایمان آوردن باشد. زیرا مؤمنین در نظر مستکبران، اراذل و فرومایگان هستند. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ»

۲۴- بیشتر یاران انبیا، فقرا و گمنامان بودند. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ»

۲۵- حرف حق و مکتب حق را نباید به خاطر طرفداران گمنام آن تحقیر کرد. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ»

۲۶- تعالیم انبیا، تبعیض های غلط اجتماعی را از بین می برد. «وَ اتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ»

«قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۱۱۲)

(نوح) گفت: من به عملکرد گذشته (کسانی که شما اراذل می خوانید) آگاهی ندارم. (یا مرا با اعمال گذشته ی آنان کاری نیست).

«إِنَّ حِسَابَهُمْ إِلَّا عَلَيَّ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ» (۱۱۳) [□]

حساب آنان جز بر پروردگارم نیست، اگر شما درک کنید.

در اسلام، ما مأمور به ظاهریم و اگر کسی به اسلام گروید حق نداریم بگوییم تو در قلبت ایمان نداری. «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا» (۱)

قرآن، در آیه ای دیگر به پیامبر دستور می دهد: کسانی را که شب و روز برای قرب به خدا او را می خوانند از خود دور مکن. حساب آنان با خداست. نه تو مسئول حساب آنان هستی و نه آنان مسئول حساب تو، و اگر آنان را طرد کنی از ستمگرانی. (۲)

پیام ها:

۱- پیامبران، بدون خواست الهی از اعمال گذشته ی افراد آگاه نیستند. «وَمَا عَلِمِي»

۲- گفتن «نمی دانم»، عیب نیست. «وَمَا عَلِمِي»

۳- بنده شناس خداوند است و حسابگر اوست، ما را چه کار که رد یا قبول کنیم.

وَمَا عَلِمِي ...

۴- تجسس و عیبجویی از زندگی خصوصی افراد، ممنوع است. «وَمَا عَلِمِي ...»

۵- برای قضاوت درباره ی دیگران، ایمان صادقانه و عمل صالح امروز آنان را بنگرید و گذشته ی افراد را به رُخ آنان نکشید. «بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»

۶- سوابق بد، مانع تغییر و تحوّل و توبه ی مردم نیست. «كَانُوا يَعْمَلُونَ»

۷- وظیفه ی انبیا، اصلاح مردم و دعوت به توحید است. آنان متولّی حساب و کتاب افراد نیستند. «إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَيَّ رَبِّي»

وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ «۱۱۴» إِنَّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ «۱۱۵»

(امروز که آنان ایمان آورده اند، من طرد کننده ی مؤمنان نیستم. من جز هشدار دهنده ای روشنگر نیستم.)

ص: ۳۴۳

۱- ۱. نساء، ۹۴.

۲- ۲. انعام، ۵۲.

قَالُوا لَيْنَ لَمْ تَنْتَهَ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾

مردم به نوح گفتند: ای نوح! اگر (از دعوت خود) دست برداری قطعاً از سنگسار شدگان خواهی شد.

قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

نوح گفت: پروردگارا! همانا قوم من مرا تکذیب کردند. پس میان من و آنان (داوری کن و) راه روشنی بگشا و مرا و هر کس از مؤمنان را که با من است، (از شرّ این کفار) نجات بده.

نکته ها:

مستکبران حتی از انبیا نیز توقع طرد فقرای گمنام با ایمان را داشتند و همه انبیا دست رد به این پیشنهاد می زدند. خداوند در آیه ۲۸ سوره کهف به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دستور می دهد:

«وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ دِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا» خود را با مؤمنانی که هر صبح و شام خالصانه خدا را می خوانند قرار بده و به خاطر رسیدن به زینت های دنیا از آنان چشم پوشی نکن و از غافلان و هواپرستان و متجاوزان پیروی نکن.

جمله ی «مِنَ الْمَرْجُومِينَ» به جای «المرجمنک»، نشان می دهد که قبل از حضرت نوح نیز افرادی را سنگسار نموده بودند.

۱- با پیشنهادات و توقعات نابجای متکبران، قاطعانه برخورد کنید. (طرد فقرای با ایمان جایز نیست، حتی اگر به قیمت ایمان آوردن گروهی دیگر باشد) وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ ...

۲- ملاک ارزش، ایمان است، نه جایگاه اجتماعی و اقتصادی. وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ ...

۳- جاذبه باید در حدّ اعلی باشد، ولی دافعه تنها در موقع ضرورت لازم است. وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ ...

۴- بیم و هشدار و انذار انبیا، بیش از بشارت آنان است. در قرآن جمله ی «إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ» آمده، ولی جمله ی «ان انا الا بشیر» نیامده است.

۵- ترساندن غافل از خطرها، بهترین شیوه ی ارشادی است. «إِن أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ»

۶- یکی از مهم ترین حربه های مخالفان انبیا تهدید است. «مِنَ الْمَرْجُومِينَ»

۷- سنگسار کردن، یکی از قدیمی ترین انواع شکنجه هاست. «مِنَ الْمَرْجُومِينَ»

۸- در برابر تهدیدهای دشمن به خدا متوسّل شویم. «قَالَ رَبِّ»

۹- ناله ی حضرت نوح به خاطر تکذیب مکتب بود، نه تهدید و سنگسار. «رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ» و فرمود: «یرجمون»

۱۰- خشونت ناهلان، از عواطف پدری و برادری شما نکاهد. «إِنَّ قَوْمِي»

۱۱- گره گشا خداست. «فَأْتِخْ»

۱۲- اول برای حلّ مشکلات مردم و جامعه دعا کنید، بعد برای نجات خود.

«فَأْتِخْ - نَجِّنِي»

۱۳- با وجود تهدید و خفقان، گروهی از مردم به انبیا ایمان می آوردند. «وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

۱۴- آنچه مهم است، همراهی عملی و مکتبی است، نه فیزیکی و ظاهری. «وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

۱۵- مؤمنین مشمول دعای انبیا هستند. «نَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

۱۶- ایمان به تنهایی کافی نیست، پیروی و همراهی لازم است. «وَمَنْ مَعِيَ»

چنانکه در موارد دیگر نیز قرآن می فرماید: «وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ» (۱)

فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَعْرَفْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱)

پس ما نوح و هر کس از مؤمنان را که در آن کشتی گران بار، با او بود نجات دادیم. سپس باقیمانده گان را غرق کردیم. البته در این (ماجرا) نشانه ی بزرگی است، ولی اکثر مردم ایمان آورنده نیستند.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۲۲)

و قطعاً پروردگارت همان صاحب عزت و مهربان است.

نکته ها:

مراد از گران بار بودن کشتی «الْفُلِّ الْمَشْحُونِ»، این است که آنچه مورد نیاز بود، حضرت نوح در کشتی قرار داده بود. امام باقر علیه السلام فرمود: «الْفُلِّ الْمَشْحُونِ» کشتی مجهز آماده حرکت است. و حضرت علی علیه السلام فرمود: در آن کشتی، نود جایگاه برای چهارپایان ساخته بود. (۲)

پیام ها:

۱- دعای انبیا و مظلومین مستجاب است. «فَأَنْجَيْنَاهُ»

۲- مؤمنین در پرتو انبیا بیمه هستند. «فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ»

۳- جدایی از انبیا سبب هلاکت است. «ثُمَّ أَعْرَفْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ»

۴- داستان نجات نوح و یارانش و غرق کفار و مخالفان، نمودی از سنت خداوند در یاری حق و سرکوبی باطل است. «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً»

۵- اگر به کفار مهلتی می دهد، به خاطر رحمت است نه ناتوانی. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

ص: ۳۴۶

۱- ۱). هود، ۶۶، ۵۸ و ۹۴.

۲- ۲). تفسیر نورالثقلین.

كَذَّبَتْ لِعَادُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاطِيعُونَ ﴿١٢٦﴾ قوم عاد (نیز همچون قوم نوح) انبیا را تکذیب کردند. آن گاه که برادرشان هود به آنان گفت: آیا (از شرک و انحراف) پروا نمی کنید؟ همانا من برای شما پیامبری امین هستم. پس از خدا پروا کنید و مرا پیروی نمایید.

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾

و من برای رسالتم هیچ مزدی از شما نمی خواهم، (زیرا که) مزد من فقط بر عهده ی پروردگار جهانیان است.

نکته ها:

«عاد»، نام جد بزرگ قوم حضرت هود است و آن قوم به نام جدشان مشهور شده اند. قوم عاد طایفه ای از عرب بودند که در سرزمین خوش آب و هوای «یمن» در منطقه ای به نام «احقاف» در نزدیکی دریا زندگی می کردند. کشورشان آباد بود، مردم شهر نشین بودند و پیامبرشان حضرت هود بود. نامشان در قرآن کریم ۲۴ بار تکرار شده است. همچنین در قرآن، سوره ای به نام احقاف و سوره ای به نام هود داریم.

پیام ها:

۱- چون هدف و محتوای دعوت تمام انبیا یکی است، تکذیب یک پیامبر، به منزله ی تکذیب همه ی پیامبران است. «كَذَّبَتْ لِعَادُ الْمُرْسَلِينَ»

۲- دعوت پیامبران، برادرانه بود. «أَخُوهُمْ» (حتی کلمه ی «ابوهم» نیآورده تا عمق صفا و تواضع و صداقت را بیان کند).

۳- تقوا، سرلوحه ی دعوت انبیا است. «أَلَا تَتَّقُونَ»

۴- دعوت به تقوا، لازمه ی اخوت و برادری است. «أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ»

۵- رسالت انبیا برای رشد مردم است، نه سلطه بر آنها. «لَكُمْ»

۶- پیامبران، از خود حرفی نداشتند، هر چه می گفتند پیام الهی بود. «رَسُولٌ أَمِينٌ»

۷- لحن همه ی انبیا و شیوه ی تبلیغ و محتوای مطالب و خط فکری آنان مشترک است. (تکرار آیات شاهد این سخن است).

۸- تقوای الهی، زمینه ساز اطاعت از رهبری است. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ» پیروی از رهبران الهی، تبلور تقوای الهی است.

۹- اخلاص و بی توقعی، رمز موفقیت است. «وَ مَا أَسْأَلُكُمْ»

۱۰- اخلاص و توکل، لازمه ی تبلیغ است. «إِنْ أَجْرِي ...»

۱۱- کسی که هستی را اداره می کند، زندگی مرا نیز اداره خواهد کرد. «إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۱۲- نظام هستی از عوامل مختلفی تشکیل شده که همه ی آنها تحت یک تدبیر و در حال رشد هستند. «رَبِّ الْعَالَمِينَ»

أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَ تَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾

(هود به مردم گفت:) آیا بر هر تپه ای بنا و قصری بلند از روی هوا و هوس می سازید؟ و کاخ های استوار می گیرید، به امید آنکه جاودانه بمانید؟ و هر گاه کسی را کیفر می دهید، همچون زورگویان کیفر می دهید؟

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ ﴿١٣١﴾

پس، از خداوند پروا کنید و مرا فرمان برید.

نکته ها:

«رِيعٍ» به معنای دامنه ی کوه و تپه است. «مَصَانِعَ» دژ و قصر محکم و بلند را گویند. و کلمه ی «بطش» به معنای گرفتن با قهر و غلبه و قدرت است.

در این آیات، قرآن از اصل ساختمان سازی در دامنه ی کوه و ساختن دژ و داشتن قدرت

انتقاد نمی کند. آنچه مورد انتقاد است، هدف های نامقدس، «تَعْبُثُونَ» و خیال های واهی، «لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ» و تجاوز از اعتدال است. «جَبَّارِينَ»

در روایات می خوانیم: یکی از یاران رسول اکرم صلی الله علیه و آله بر بام خانه اش قبه ای ساخته بود.

حضرت از دیدن آن ناراحت شد. صاحب خانه چون چنین دید، قبه را خراب کرد. رسول خدا بار دیگر که قبه را ندید، پرسید: قبه چه شد؟ گفتند: همین که صاحبش دید شما ناراضی هستید آن را خراب کرد. پیامبر فرمود: «ان کل بناء وبال علی صاحبه الا ما لا بد منه» هر ساختمانی که مورد نیاز نباشد، در قیامت وبال صاحبش خواهد بود. (۱)

پیام ها:

۱- سابقه ی بناهای بلند به زمان هود می رسد. «أَتَّبُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً»

۲- حرص، انسان را رها نمی کند. «بِكُلِّ رِيعٍ»

۳- آنچه در چشم دنیاپرستان جلوه دارد، در نظر اولیای خدا خوار است و مردم را به خاطر آن سرزنش می کنند. «أَتَّبُونَ ... تَعْبُثُونَ»

۴- تمدن و رفاه کاذب، عامل غرور و مانع حق پذیری است. «أَتَّبُونَ»

۵- شروع کار انبیا با انتقاد از وضع نابسامان موجود و بیدار کردن وجدان ها از طریق سؤال است. «أَتَّبُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ...»

۶- کارهای ستمگران، یا برای مطرح کردن خود است «آیة» یا برای بقای خود «تَخْلُدُونَ» یا استعمار و استعمار مردم است. «جَبَّارِينَ»

۷- در هر کاری باید هدفی والا داشت. «أَتَّبُونَ ... تَعْبُثُونَ»

۸- ثروت، سرمایه و ساختمان های بلند در دست ناهلان، برای ارضای هوا و هوس است. «تَعْبُثُونَ»

۹- انتقاد قرآن از روحیه ی کاخ نشینی و عیاشی است، نه اصل ساختمان. «تَعْبُثُونَ» (تولید، ابتکار، هنر و بکارگیری امکانات و نیروی انسانی و... باید در مسیر

ص: ۳۴۹

نیاز واقعی باشد، نه بیهوده)

۱۰- قصرها و کاخ‌ها، زندگی را جاودانه نمی‌کنند. «تَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ» ۱۱- آفات ساختمان، چهار چیز است:

الف: حرص و اسراف. «بِكُلِّ رِيْعٍ»

ب: تفاخر و خودنمایی. «آيَةً»

ج: بلهوسی. «تَعْبَثُونَ»

د: دنیا‌گرایی و غفلت. «لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ»

۱۲- قوانین کیفری باید عادلانه باشد. (قرآن از کیفرهای ظالمانه انتقاد می‌کند) «بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ»

۱۳- دینداری، محور و رهبر و الگو لازم دارد. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا»

۱۴- دینداری، هم پروای قلبی است و هم اطاعت عملی. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا»

۱۵- بی‌تقوایی عامل همه‌ی مفساد است. حضرت هود پس از انتقاد از فکر و عمل کافران فرمود: «فَاتَّقُوا اللَّهَ ...»

وَ اتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ «۱۳۲» أَمَدَّكُمْ بِأَعْمَامٍ وَ بَيْنِينَ «۱۳۳» وَ جُنَاتٍ وَ عُيُونٍ «۱۳۴» إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ «۱۳۵» و از خداوندی که می‌داند چقدر کمکتان کرده پروا کنید. او شما را با (بخشیدن) چهار پایان و فرزندان مدد کرده است. و باغ‌ها و چشمه‌سارها (به شما داده است).

اگر کفران کنید) من بر شما از عذاب روز بزرگ می‌ترسم.

«قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ» «۱۳۶»

(قوم عاد به حضرت هود) گفتند: پند دهی یا از پند دهندگان نباشی، برای ما برابر است (و ما تو را نمی‌پذیریم).

حضرت هود مردم را هم به خدا متوجه کرد: «فَاتَّقُوا اللَّهَ» هم به نبوت: «وَ أَطِيعُونَ» و هم به معاد: «إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ»

مراد از روز بزرگ در این جا، همان قیامت است، گرچه در داستان حضرت شعیب به دنیا نیز روز عظیم گفته شده است. «فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ» عذاب روز ابر آشبار آنان را گرفت که آن عذاب روز بزرگی بود. (۱)

پیام ها:

۱- تقوا بهترین راه تشکر از خداوند است. «وَ اتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ»

۲- هر کس خود می داند چقدر مورد لطف خداوند قرار گرفته است. «أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ»

۳- کاخ ها و ساختمان های قوم عاد، با دامداری و باغ ها و چشمه ها همراه بود.

بِكُلِّ رِيحٍ آيَةٌ ... بِأَنْعَامٍ ... جَنَاتٍ وَ عُيُونٍ

۴- اگر آمادگی و قابلیت نباشد، موعظه ی انبیا نیز اثری ندارد. «سَوَاءٌ عَلَيْنَا»

إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ (۱۳۷) وَ مَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ (۱۳۸)

این (دعوت تو یا بت پرستی ما) جز شیوه پیشینیان نیست. و ما عذاب نخواهیم شد.

فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۳۹) وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (۱۴۰)

پس هود را تکذیب کردند آنگاه ما آنان را هلاک کردیم. البته در این (داستان) بی شک نشانه ی بزرگی است، و (لی) اکثر مردم ایمان آورنده نیستند. و همانا پروردگار تو، همان خداوند عزیز و مهربان است.

ص: ۳۵۱

نکته ها:

در این که کلمه ی «هَذَا» به چه چیز اشاره دارد، احتمالاتی است:

الف: این ادعای پیامبری تو، چیزی جز تقلید از مدعیان قبلی نبوت نیست.

ب: این خانه های بلند بر روی تپه ها و سایر کارهای ما، شیوه ی نیاکان ماست.

ج: این تکذیب و بت پرستی ما، همان تکذیب و بت پرستی نیاکان ماست.

قرآن، بارها از اکثریت مردم انتقاد کرده است. در این سوره نیز چند بار آیه «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ» در پایان نقل تاریخ انبیا بیان شده است.

پیام ها:

۱- سابقه و رفتار نیاکان، دلیل حقیقت نیست. «إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ» (در صورتی که مراد از «هَذَا»، رفتار مشرکان باشد)

۲- تقلید نابجا و تعصب، مانع پندپذیری است. «سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ ... إِنَّ هَذَا ...»

۳- انحراف نیاکان، زمینه ی انحراف نسل های بعدی است. «إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ»

۴- گاهی بت پرستی و هر رفتار دیگر، جزو جوهره ی انسان می شود. (کلمه ی «خُلُقُ» به معنای روحیه ی ثابت است)

۵- بت پرستان، انحراف خود را با شیوه ی نیاکان توجیه و از خود سلب مسئولیت می کردند. «وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ»

۶- سرنوشت انسان به دست خود اوست. «فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ»

۷- از تکذیب و هلاکت دیگران عبرت بگیرید. «لَّآيَةَ»

۸- اکثریت، شما را فریب ندهد. حق را در زیادی جمعیت جستجو نکنید، ملاک شناخت حق و باطل، کمیت نیست. «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ»

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا أَمْرَهُ وَاجْتَنِبُوا كُفْرَهُمْ فَاسِيحِينَ ﴿١٤٤﴾

قوم ثمود (نیز) پیامبران را تکذیب کردند. آنگاه که برادرشان صالح به آنان گفت: آیا (از شرک و انحراف) پروا نمی کنید؟ من برای شما پیامبری امین هستم. پس از خداوند پروا کنید و از من اطاعت نمایید.

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾

و من بر این رسالتم هیچ پاداشی از شما نمی خواهم. پاداش من جز بر پروردگار جهانیان نیست.

نکته ها:

در این سوره، داستان چند تن از پیامبران نقل شده، ولی آغاز ماجرای آنان با کلمه ی «كَذَّبَتْ» شروع می شود (۱) و این، به خاطر آن است که در این داستان ها نقطه ی مهم، مسأله ی تکذیب پیامبران از سوی اقوام گذشته و هلاکت آنهاست. آری در نوشتن و گفتن باید مطالب مهم، سرفصل قرار بگیرد.

در بیان تاریخ، باید به نکات مهم توجه شود، نه به مسایلی که دانستن یا ندانستن آنها سود و ضرری ندارد. در این داستان ها، درباره ی تعداد مردم و نام مکان و تاریخ حادثه و جزئیات دیگر، مطلبی بیان نشده است، زیرا آنچه مایه ی عبرت است، نشان دادن جلوه های حق و باطل و بیان پیروزی حق بر باطل است.

پیام ها:

۱- روش دعوت تمام انبیا یکی است. در داستان نوح، هود، صالح، لوط و شعیب، همه ی آنان یک کلام و یک شعار داشتند:

ص: ۳۵۳

۱- ۱). داستان نوح، آیه ی ۱۰۵؛ داستان عاد، آیه ی ۱۲۳؛ داستان صالح، آیه ی ۱۴۱؛ داستان لوط، آیه ی ۱۶۰ و داستان شعیب، آیه ی ۱۷۶.

همه می گفتند: «أَلَا تَتَّقُونَ»

همه می گفتند: «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا»

همه می گفتند: «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ»

همه می گفتند: «مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ»

و خلاصه ی پیام همه ی آنان چند چیز بود: برادری، تقوا، پیروی از رهبر، بی توقعی، توکل بر خدا و اطمینان دادن به مردم که ما به نفع شما و امین شما هستیم. (پیام های این چند آیه نیز مانند پیام های آیات قبل است که درباره ی پیامبران دیگر در همین سوره عنوان شد).

أَتَتْرُكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَ زُرُوعٍ وَ نَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَ تَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾

آیا (فکر می کنید) شما در آنچه در این دنیا دارید، در امن و امان رها خواهید شد؟ در باغ ها و چشمه ها. و کشتزارها و نخل هایی که شکوفه اش لطیف و بر هم نشسته است. (و هیچ مسئولیت و بازگشتی نخواهید داشت؟) و شما (ماهرانه) از کوه ها خانه هایی برای خوشگذرانی می تراشید.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا ﴿١٥٠﴾ وَ لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٥١﴾

پس، از خدا پروا کنید و مرا پیروی نمایید. و از اسرافکاران فرمان نبرید.

الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَ لَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾

آنان که در زمین فساد می کنند و اهل اصلاح نیستند.

نکته ها:

اگر مردم دنیا تنها به همین جمله ی «لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُشْرِكِينَ» عمل کنند، تمام

حکومت های طاغوتی اسرافکار، سقوط می کنند.

قوم ثمود، هم کشاورزی خوبی داشتند، «فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ» هم تمدن و خانه سازی «مِنَ الْجِبَالِ بَيْوتاً» و هم رفاه و امتیاز. «فَارِهِينَ ... آمِنِينَ»

کلمه ی «طلع» به شکوفه ی خرما گفته می شود که قبل از میوه طلوع می کند و گاهی به نوبت و اولین خرما نیز گفته می شود.

«هَضِيمٌ» به معنای شکوفه ی لطیف و برهم نشسته است. یعنی شکوفه های خرما از انبوهی و پر حاصلی و طراوت برهم سوار شده است.

با اینکه کلمه ی «جَنَّاتٍ» شامل درخت خرما نیز می شود، ولی نام درخت خرما جداگانه برده شده است، که شاید اشاره به اهمیت خرما در میان قوم ثمود بوده است.

کلمه ی «فَارِهِينَ» می تواند از کلمه ی «فره» به معنای شادی باشد که «بَيْوتاً فَارِهِينَ» یعنی در خانه ها سرمست بودند و می تواند از ریشه ی «فراحت» به معنای مهارت باشد که «بَيْوتاً فَارِهِينَ» یعنی با مهارت خانه هایی را از کوهها می تراشیدند.

پیام ها:

۱- به زندگی مرفه دنیا مغرور نشوید. أَتُتْرَكُونَ ... آمِنِينَ رفاه امروز نشانه ی رضای خداوند از شما نیست. (نعمت های مادی پایدار نیست).

۲- توجه به ناپایداری دنیا، وسیله ی تقواست. أَتُتْرَكُونَ ... فَاتَّقُوا اللَّهَ

۳- لازمه ی تقوا، پیروی از انبیا و دوری از اطاعت مسرفان است. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ لا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ»

۴- امتیاز، اقتصاد و رفاه، اگر با پیروی از رهبر معصوم همراه نباشد زمینه ی فساد خواهد شد. «آمِنِينَ، جَنَّاتٍ، عُيُونٍ، زُرُوعٍ، بَيْوتاً، فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ»

۵- انسان در برابر نعمت ها رها نیست، بلکه مسئولیت دارد. «جَنَّاتٍ، عُيُونٍ، زُرُوعٍ، بَيْوتاً، لا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ»

۶- اسرافکار، صلاحیت رهبری جامعه را ندارد. «لا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ»

۷- انبیا در مصرف گرایی مردم حساس بودند. «لا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ»

۸- در برابر سرمایه داران اسرافگر، کرنش نکنید. «لَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ»

۹- تولّی و تبرّی باید با هم باشد. «أَطِيعُونَ - لَا تُطِيعُوا»

۱۰- اسراف، فساد است و اسرافکار، مفسد. «الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ»

۱۱- از مرفهان بی درد، امید اصلاح نداشته باشید که اصلاح تنها در سایه ی مکتب انبیاست. «وَلَا يُصْلِحُونَ»

۱۲- اسرافکاران، کار خود را توجیه می کنند و خود را صالح می دانند. «لَا يُصْلِحُونَ»

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ «۱۵۳»

(قوم نمود به جای ایمان آوردن به صالح) گفتند: همانا تو از سحر شدگانی.

مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِينَ «۱۵۴»

تو جز بشری مثل ما نیستی. پس اگر از راستگویانی، نشانه (و معجزه) ای بیاور.

پیام ها:

۱- به انبیا دو تهمت می زدند: سحر کننده، «ساحر» و سحر شده. «الْمُسَحَّرِينَ»

۲- بدتر از عصیان، توجیه کردن آن است. در برابر فرمان «أَطِيعُونَ» عصیان خود را توجیه کرده می گفتند: تو سحر شده ای و قابل پیروی نیستی. «الْمُسَحَّرِينَ»

۳- نبوت و معجزه، متلازمند. «فَأْتِ بآيَةٍ» (معجزه، نشانه ی صداقت انبیاست)

قَالَ هَذِهِ نَافَةٌ لَهَا شَرْبٌ وَ لَكُمْ شَرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ «۱۵۵» وَ لَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ «۱۵۶»

صالح (در پاسخ معجزه خواهی مردم) گفت: این ماده شتری است (که با اراده ی خداوند، از درون کوه خارج شد). برای اوست سهمی از آب (یک روز) و برای شما روز دیگری معین شده است. و به آن آسیبی نرسانید که عذاب روز سهمگین، شما را فرا می گیرد.

پس ناقه را کشتند، سپس از کرده ی خود پشیمان شدند.

نکته ها:

دست قدرت خداوند در ارائه ی معجزه باز است، از شکافتن ماه «انْشَقَّ الْقَمَرُ»، تا شکافتن آب «فَانْفَلَقَ» تا شکافتن کوه و بیرون آوردن شتر برای او یکسان است.

با این که ناقه ی صالح را یک نفر از پای در آورد، اما قرآن می فرماید: «فَعَقَرُوها» یعنی گروهی آن را پی کردند، زیرا آن گروه به کار آن یک نفر راضی بودند. چنانکه حضرت علی علیه السلام می فرماید: «انما عقر ناقه ثمود رجل واحد فعمهم الله بالعذاب لما عموه بالرضا» (۱)

پیام ها:

۱- معجزه باید به قدری روشن باشد که همه ی مردم در هر سطحی که هستند، اعجاز آن را درک کنند. «هَذِهِ نَاقَةٌ»

۲- توهین به مقدّسات، کیفر بزرگ دارد. «لَا تَمْسُوها بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ» خداوند در سوره اعراف این شتر را به خود نسبت داده است؛ «نَاقَةُ اللَّهِ» (۲)

۳- تقسیم عادلانه ی منابع آب باید طبق فرمان خدا صورت گیرد. «لَهَا شِرْبٌ وَ لَكُمْ»

۴- شتری که رنگ و نشان الهی داشته باشد، بر انسان های عادی مقدّم است. «لَهَا شِرْبٌ وَ لَكُمْ ...»

۵- انسان طاغی، حتی به حیوان بی آزار شیرده رحم نمی کند. «فَعَقَرُوها»

۶- هشدارهای انبیا را جدی بگیریم. «لَا تَمْسُوها بِسُوءٍ - فَعَقَرُوها فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ»

۷- هر کس که به کار دیگری راضی باشد، در اجر یا گناه کار او شریک است.

«فَعَقَرُوها» با اینکه یک نفر ناقه را کشت.

۸- هر ندامت و توبه ای مقبول نیست. (توبه و ندامت هنگام دیدن عذاب کارساز نیست). «نَادِمِينَ - فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ»

ص: ۳۵۷

فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

پس آنان را عذاب فرا گرفت. همانا در این (ماجرا) قطعاً نشانه و درس عبرتی است، و (لی) اکثر آنان ایمان آورنده نیستند. و البته پروردگار تویی شک همان توانای مهربان است.

پیام ها:

۱- توهین به مقدسات الهی به حدی مهم است که گروهی به خاطر کشتن یک حیوان، نابود می شوند. فَعَقَرُواهَا ... فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ

۲- هم الطاف او نشانه های عبرت هستند و هم قهر و عذابش. «لآیة»

۳- انسان می تواند حتی با دیدن بزرگ ترین نشانه های الهی، در برابر حقّ عناد ورزد و ایمان نیاورد. «لآیة و مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ»

۴- فرستادن انبیا و معجزه و قهر بر کفار لجوج، از شئون ربوبیت اوست. «رَبِّكَ»

۵- ایمان و کفر مردم، در خداوند اثری ندارد. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ»

۶- قهر خداوند به خاطر عمل خودماست و گرنه او مهربان است. «لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا أَمْرًا ﴿١٦٣﴾

قوم لوط (نیز) انبیا را تکذیب کردند. زمانی که برادرشان لوط به آنان گفت: آیا (از شرک و انحراف دوری، و از خدا) پروا نمی کنید؟ همانا من برای شما پیامبری امین هستم. پس، از خداوند پروا کنید و مرا اطاعت نمایید.

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾

و من در برابر رسالتم از شما مزدی درخواست نمی کنم. (زیرا) مزد من تنها بر پروردگار جهانیان است.

نکته ها:

حضرت لوط با حضرت ابراهیم همزمان بودند، ولی در این سوره فاصله ی داستان ابراهیم و لوط حدود یکصد آیه است و این، به خاطر آن است که در نقل های قرآن عبرت ها مهم است، نه تنظیم و سیر تاریخی.

۱- موضوعات اصلی را سرفصل کلام خود قرار دهید. كَذَّبَتْ ثَمُودُ ...

(در آغاز تاریخ تمام انبیا در این سوره، کلمه ی «كَذَّبَتْ» مطرح شده و این به جهت آن است که هدف از نقل تاریخ آن بزرگواران در این سوره، بیان تکذیب مردم لجوج و کیفر الهی آنان است.)

۲- تکذیب یک پیامبر به منزله ی تکذیب همه ی پیامبران است. كَذَّبَتْ ... الْمُرْسَلِينَ (با اینکه هر قومی پیامبر خود را تکذیب می کرد، ولی چون انبیا دارای هدف و برنامه واحدی هستند، تکذیب یکی از آنها به منزله تکذیب همه آنان است)

۳- رابطه ی رهبر آسمانی با مردم، رابطه ی برادری است. «أَخُوهُمْ»

۴- کسی که پروای درونی ندارد، از هر جهت آسیب پذیر است و هیچ حقی را نمی پذیرد. «أَلَا تَتَّقُونَ»

۵- رهبران آسمانی باید به سراغ مردم روند و خود و اهداف خود را به آنان عرضه کنند. «أَلَا تَتَّقُونَ إِنِّي لَكُمْ ...»

۶- تقوا، بستر و زمینه ی حق پذیری و اطاعت از انبیا است. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا»

۷- دینداری، بدون اطاعت از رهبری کامل نیست. «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا»

۸- اگر به مال مردم چشم ندوزیم، سخنان ما بیشتر اثر می کند. «مَا أَسْأَلُكُمْ»

۹- کسی می تواند از مردم بی نیاز باشد که توکلش بر خداوند زیاد باشد. «إِلَّا عَلَيَّ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ «۱۶۵» وَ تَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ «۱۶۶»

آیا از میان مردم جهان، شما به سراغ مردها می روید؟ (و زنان و) همسرانتان را که پروردگارتان برای شما آفریده رها می کنید؟ بلکه شما مردمی تجاوزکارید.

قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾

مردم (به جای پندپذیری) گفتند: ای لوط! اگر (از حرف هایت) دست برداری، قطعاً از اخراج شدگان خواهی بود.

نکته ها:

در این آیات، قوم لوط به عنوان تجاوزگر معرفی شده اند؛ «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ» لکن در آیات دیگر، تعبیرات دیگری نیز درباره ی آنها به کار رفته است، از جمله: «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ» (۱)، «قَوْمٌ سَوَاءٌ فَاسِقِينَ» (۲) و «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ» (۳)

کسی که مرتکب لواط شود، مجازاتش قتل است. این عمل به قدری زشت است که حتی اگر کسی با حیوانی آمیزش جنسی انجام دهد، گوشت آن حیوان حرام می شود و باید آن را ذبح کرد و سپس لاشه ی آن را سوزاند.

همجنس گرایی، تنها در میان انسان ها دیده می شود. در عالم هستی، هیچ موجود دیگری همجنس گرا نیست.

پیام ها:

۱- در نهی از منکر، باید منکرات رایج در هر گروه و زمان را شناخت و در بازداشتن مردم از آن اصرار نمود. «أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ»

۲- در نهی از منکر، راه های معروف را ارائه دهید. «أَتَأْتُونَ - وَ تَذَرُونَ ... أَرْوَاجِكُمْ»

۳- رها کردن همسر و نادیده گرفتن نیازهای او ممنوع است. «تَذَرُونَ ... أَرْوَاجِكُمْ»

۴- خداوند برای اشباع غرائز بشر، مسیر فطری و طبیعی قراردادده است. «خَلَقَ لَكُمْ»

۵- ادیان آسمانی، انسان را به ازدواج ترغیب می کنند. «خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ»

۶- ازدواج، جلوه ای از ربوبیت الهی و به نفع انسان است. «خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ» ۷- انحرافات جنسی، تجاوز و طغیان است و همجنس گرایی و لواط، تجاوز به حریم ارزشهاست. «عَادُونَ»

ص: ۳۶۰

۱- ۱. اعراف، ۸۱.

۲- ۲. انبیاء، ۷۴.

۳- ۳. نمل، ۵۵.

۸- برای از بین بردن منکر، تکرار نهی از منکر و استقامت لازم است. «لَئِنْ لَمْ تَنْتَه»

۹- در نهی از منکر، خود را برای تهدیدهای دیگران آماده کنید. «لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ»

۱۰- تبعید، شیوه‌ی ستمگران قوم لوط بوده است. «مِنَ الْمُخْرَجِينَ»

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَ أَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾

لوط گفت: من مخالف شدید کردار شما هستم. پروردگارا! من و کسان مرا از (شر) آنچه انجام می دهند رهایی بخش.

فَنَجَّيْنَاهُ وَ أَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخِرِينَ ﴿١٧٢﴾

پس (دعایش را مستجاب کردیم و) او و تمام خاندانش را نجات دادیم. مگر پیرزنی (زن لوط) که در میان بازماندگان بود. سپس، دیگران را ریشه کن کردیم.

وَ أَفْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٣﴾

و بر سر آنان بارانی (از سنگ) فرو فرستادیم. پس چه بد است باران هشدار داده شدگان.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَ مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَ إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾

البته در این (ماجرا) نشانه‌ای (از قدرت الهی) است، لکن بیشتر مردم ایمان آورنده نیستند. همانا پروردگار تو همان توانای مهربان است.

نکته ها:

کلمه‌ی «قالین» به معنای اظهار نگرانی و مخالفت شدیدی است که از عمق جان باشد.

۱- با کار بد مخالفت کنید، نه با شخص خلافکار. «لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ»

۲- انبیا، در برابر تهدیدها نمی ترسیدند و حرف خود را می زدند. «مِنَ الْقَالِينَ» لوط در برابر تهدید اخراج و تبعید، فرمود: من دشمن کار شما هستم.

۳- تنفر از کار بد، هم باید زبانی باشد و هم عملی. «قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ - رَبِّ نَجِّي» آری نگرانی تنها کافی نیست، باید به فکر رهایی و نجات از مرکز فساد بود.

۴- محیط آلوده برای مردان خدا قابل تحمل نیست؛ اگر از اصلاح محیط مایوس شدند، حداقل خود را از آنجا نجات می دهند. «نَجِّي»

۵- بزرگان جامعه باید به فکر خاندان و یاران خود باشند. «نَجِّي وَ أَهْلِي»

۶- دعای انبیا مستجاب است. «رَبِّ نَجِّي - فَجَّيْنَا»

۷- زن، در انتخاب راه وابسته به شوهر نیست. «إِلَّا عَجُوزًا» (زن لوط راه انحرافی را برگزیده بود)

۸- در ادیان آسمانی، همه ی قوانین و ارزش ها بر اساس ضوابط است نه روابط.

«إِلَّا عَجُوزًا» (زن پیامبر نیز اگر منحرف شد، هلاک می شود، زیرا ملاک و میزان، کفر و ایمان است نه رابطه ها و نسبت ها)

۹- حساب اطرافیان و وابستگان شخصیت ها را، از حساب خود آنان جدا کنید.

«إِلَّا عَجُوزًا» (ممکن است انسان پیامبر و فرستاده خدا باشد، ولی بستگانش در راه حق نباشند. همسر لوط در خانه پیامبر بود، ولی دارای تفکر انحرافی بود.)

۱۰- کیفر گناه برای همه یکسان است، زن لوط در میان نابودشدگان است و امتیاز ویژه ای ندارد. «فِي الْغَابِرِينَ»

۱۱- کیفر کسانی که مسیر ازدواج را به لواط می کشانند، آن است که باران رحمت، باران عذاب شود و آنان را از پای در آورد. «فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ»

۱۲- خداوند قبل از عذاب، هشدار می دهد و اتمام حجت می کند. «الْمُنْذَرِينَ»

۱۳- همین که جامعه از افراد صالح خالی شد، زمینه ی قهر الهی فراهم شده است.

۱۴- طبیعت، در اختیار قدرت الهی است. (همان قدرتی که از آسمان باران نازل می کند، می تواند سنگ نازل کند) وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ...

۱۵- تاریخ، مایه ی عبرت است. «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً»

۱۶- در تربیت، تکرار لازم است. (در این سوره بعد از نقل ماجرای هریک از پیامبران، جمله ی «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً» آمده است).

۱۷- اکثر مردم پند پذیر نیستند. «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ»

۱۸- قدرت همراه با رحمت ارزش دارد. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ «۱۷۶» إِذْ قَالَ لَهُمُ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ «۱۷۷» إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ «۱۷۸» فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا «۱۷۹»

اصحاب ایکه (نیز) پیامبران را تکذیب کردند. زمانی که شعیب به آنان گفت: آیا از (شُرک و انحراف) پروا ندارید؟ همانا من برای شما پیامبری امین هستم. پس، از خدا پروا کنید و من را اطاعت کنید.

وَ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ «۱۸۰»

و من بر این رسالتم هیچ پاداشی از شما درخواست نمی کنم. اجر من جز بر پروردگار جهانیان نیست.

نکته ها:

«ایکه» به معنای بیشه و جنگل است. بعضی «اصحاب ایکه» را که چهار بار نامشان در قرآن آمده همان اصحاب مدین می دانند و بعضی دیگر آنان را قومی می دانند که در منطقه ای نزدیک مدین زندگی می کردند و هر دو قوم، مخاطب حضرت شعیب بوده اند.

در این سوره، این هفتمین پیامبری است که داستانش نقل شده و در تمام این داستان ها جمله ی «قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ» بود اما در مورد شعیب، کلمه ی «اخوهم» نیامده است. شاید

دلیلش این باشد که شعیب نسبت به مردم غریب بود. (۱)

پیام ها:

۱- همه ی انبیا، هم فکر، هم سخن و همسو بودند. (آیات «إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ» «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا» در همه ی داستان های این سوره تکرار شده و پیام های این آیات، همان پیام های آیات ۱۶۰ تا ۱۶۴ است.)

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿۱۸۱﴾ وَ زِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿۱۸۲﴾

حقّ پیمانہ را ادا کنید و از کم فروشان نباشید. و با ترازوی درست بسنجید.

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿۱۸۳﴾

و اجناس مردم را کم ندهید و در زمین به فساد و تبهکاری نکوشید.

نکته ها:

کلمه ی «کیل»، برای مایعات و کلمه ی «قسطاس»، برای وزن ها و کلمه ی «أَشْيَاءَهُمْ»، برای چیزهای عددی و غیره بکار رفته است.

در این آیات دو امر و دو نهی مشاهده می کنیم که مکمل یکدیگرند. «أَوْفُوا - وَلَا تَكُونُوا» و «زِنُوا - لَا تَبْخَسُوا»

در روایات آمده است: کسانی که عیب جنس خود را به مشتری نگویند، فرشتگان، آنان را لعنت می کنند و کسانی که با مکر و حيله ديگران را فریب دهند، بدترین مردم هستند. (۲)

کم فروشی، یکی از منکرات بزرگ اقتصادی است که همه آفات لقمه حرام را به دنبال دارد. کم فروشی، تنها در داد و ستد نیست، بلکه ممکن است افرادی در تدریس، طبابت، نظارت، مهندسی و شئون دیگر زندگی نیز کم فروشی کنند و چنان که باید حقّ ديگران را ادا نکنند.

ص: ۳۶۴

۱-۱). تفسیر کبیر فخر رازی.

۲-۲). غرر الحکم.

پیام ها:

۱- پیمانانه و ترازو، سابقه و تاریخی بس طولانی دارد. «أَوْفُوا الْكَيْلَ»

۲- کم فروشی، حرام و مراعات حقّ الناس واجب است. أَوْفُوا الْكَيْلَ ...

۳- انبیا، بر سلامت نظام اقتصادی جامعه نظارت داشتند. «أَوْفُوا الْكَيْلَ»

۴- ادیان آسمانی بر عدالت اجتماعی و اقتصادی تأکید دارند. «أَوْفُوا - وَ زِنُوا»

۵- میزان سنجش در هر امری باید عادلانه و درست باشد. «بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ»

۶- مراعات حقوق همه ی انسان ها لازم است، نه تنها مؤمنین. «لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ»

۷- کم فروشی، در هر چیزی ممنوع است و مخصوص پیمانانه و ترازو نیست.

«لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ»

۸- کم فروشی، نوعی فساد است و کسانی که به جامعه ضربه ی اقتصادی می زنند مفسد فی الارض هستند. زیرا نابسامانی های اقتصادی، سرچشمه ی از هم پاشیدگی نظام اجتماعی است. «لَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ»

۹- شناخت انحرافات موجود در جامعه، گام اوّل در اصلاح جامعه است.

(تمام آیات)

وَ اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَ الْجِبِلَّ الْأَوَّلِينَ «۱۸۴» قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَخَّرِينَ «۱۸۵» وَ مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَ إِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ «۱۸۶»

و از خدایی که شما و اقوام پیشین را آفریده پروا کنید. مردم (به جای قبول دعوت شعیب) گفتند: تو قطعاً از سحرشدگانی. و تو جز بشری مثل ما نیستی، و ما تو را از دروغگویان می پنداریم.

نکته ها:

کلمه ی «جبل» به معنای امت و جماعت است، چنانکه آیه ۶۲ سوره یس می فرماید: «وَ لَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا» شیطان گروه زیادی از شما را گمراه کرد. چون کلمه ی «جبل» به

معنای کوه و «جبلی» به معنای فطری است، به اقوام و نسل هایی که قدیمی هستند یا خلق و خوی فطری دارند و مثل کوه استوارند، «جبلی» گفته می شود.

پیام ها:

۱- کسی که انسان را آفرید، شایسته ی احترام است و باید از او پروا کرد. «وَ اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ»

۲- تقوا و ایمان، مانع فساد اقتصادی است. آنکه شما را آفرید، رزق شما را هم می دهد. «وَ اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ» (با توجه به آیات قبل درباره ی کم فروشی)

۳- به آداب و رسوم فاسد نیاکان، تکیه نکنیم که همه مخلوق خدا هستیم و باید مطیع او باشیم. «خَلَقَكُمْ وَ الْجِبِلَّةَ الْأُولَى»

۴- تهمت، اهرم کسانی است که منطقی ندارند. «قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ»

۵- خلافکار، خلاف خود را توجیه می کند. (به جای اقرار به اشتباه و لجاجت خود، انبیا را سحر شده می داند). «أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ»

فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ «۱۸۷» قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ «۱۸۸» فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ «۱۸۹»

پس اگر تو از راستگویانی، پاره هایی از آسمان را بر سر ما بیفکن! (شعیب) گفت: پروردگار من به آنچه انجام می دهید آگاه تر است. پس شعیب را تکذیب کردند و عذاب روز ابر (آتشبار) آنان را فرا گرفت. البته آن عذاب روز بزرگ و هولناکی است.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ «۱۹۰» وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ «۱۹۱»

بی شک در این (ماجرا) نشانه ای (از قدرت الهی) است، ولی اکثر مردم ایمان آورنده نیستند. و البته پروردگارت همان توانای مهربان است.

نکته ها:

کلمه ی «کسف» که چهار بار در قرآن آمده، جمع «کسفه» به معنای قطعه است و در اینجا مراد پاره ای از ابر است. و مراد از «عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ»، یا عذاب در روزی است که مردم از شدت گرما زیر سایبان ها پناه برده بودند، یا روزی که ابری بر سرشان سایه افکنده بود.

در چگونگی عذاب قوم شعیب چند تعبیر آمده است: یک جا می فرماید: با زلزله نابود شدند. (۱) در جای دیگر می فرماید: با صیحه عذاب شدند. (۲) و در اینجا مسأله ی ابر مطرح است. هر سه مطلب، با هم قابل جمع است که از ابر سیاهی رعد و صیحه ای برخیزد و لرزه بر جان آنان بیفتد یا با ایجاد زلزله ای همزمان، نابود شوند؛ و شاید زلزله مربوط به اصحاب مدین و ابر سیاه مربوط به اصحاب ایکه باشد، چون حضرت شعیب بر هر دو قوم مبعوث بود و در سوره ی اعراف، رسالت بر قوم مدین مطرح شده است که آنان با زلزله نابود شدند، ولی در این سوره از رسالت بر اصحاب ایکه یاد شده است.

پیام ها:

۱- خواسته و تقاضای سنگدلان نیز خشن است. «فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ»

۲- با مقاومت رهبران حق، مخالفان از شعارهای تند خود عقب نشینی می کنند.

قوم شعیب اول او را سحر شده و دروغگو خواندند، سپس گفتند: اگر از راستگویانی. «إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ» به «إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ» تبدیل می شود.

۳- در شیوه ی تبلیغ و ارشاد، لازم نیست بر طبق تمایلات و خواسته های مخالفان عمل شود. «قَالَ رَبِّيَ أَعْلَمُ... (آنان سقوط قطعاتی از آسمان را درخواست می کردند، اما پیامبر پاسخ می دهد: خداوند آگاه تر است)

۴- یاد خدا و توکل بر او، بهترین پشتوانه در برابر خرافات است. «قَالَ رَبِّيَ أَعْلَمُ...»

۵- سرنوشت ما به دست خود ماست. «فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ...»

۶- خداوند، انبیا را حمایت و مخالفانشان را نابود می کند. «فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ»

۷- حب دنیا و رسیدن به مال، انسان را به سرکشی در برابر انبیا و ادار می کند.

١-١. اعراف، ٨٩.

٢-٢. هود، ٩٦.

«لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ - فَكَذَّبُوهُ»

۸- هدف قرآن از نقل تاریخ، عبرت آموزی است، نه داستان سرایی. «لَا يَهَّ»

۹- اکثر مردم در خط حق قرار نمی گیرند. «وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ»

۱۰- مربی باید همراه با قدرت، عطوفت نیز داشته باشد. «لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

۱۱- همان خداوندی که شعیب را حمایت و مخالفان او را هلاک کرد، پروردگار تو نیز هست. «إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»
(بیان تاریخ امثال حضرت شعیب، هم مایه ی دلداری و تسلی پیامبر است و هم تهدیدی برای کفار و دشمنان)

۱۲- هلاکت مخالفان انبیاء، نمودی از عزت و قدرت الهی است، همان گونه که مهلتی که به آنان داده می شود نمودی از رحمت اوست. «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»

وَإِنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ «۱۹۲» نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ «۱۹۳» عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ «۱۹۴»

والبته این (قرآن) فرستاده پروردگار جهانیان است. (که جبرئیل) فرشته ی امین الهی آن را فرو آورده است بر دل تو، تا از هشداردهندگان باشی.

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ «۱۹۵» وَإِنَّهُ لَفِي زُبْرِ الْأَوَّلِينَ «۱۹۶»

(این قرآن) به زبان عربی روشن (نازل شده) و همانا (خبر) آن در کتاب های (آسمانی) پیشین آمده است.

نکته ها:

«زُبُرٍ» از واژه ی «زُبُرٍ» به معنای نوشتن و جمع «زبور» به معنای کتاب است.

قرآن را ساده ننگریم، زیرا:

الف: سرچشمه ی آن، «رَبِّ الْعَالَمِينَ» است.

ب: واسطه ی آن، «الرُّوحُ الْأَمِينُ» است.

ج: ظرف آن، قلب پاک پیامبر صلی الله علیه و آله «قَلْبِكَ» است.

د: هدف آن، بیداری مردم «الْمُنْذِرِينَ» است.

ه: زبان آن، فصیح و بلیغ «عَرَبِيٌّ مُبِينٌ» است.

و: بشارت آن، در کتاب های پیشینان، «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ» است.

حضرت اسماعیل، هود، صالح و شعیب علیهم السلام، به زبان عربی سخن می گفته اند. (۱)

فرشته ی وحی دارای چند نام است: روح الامین، روح القدس، شدید القوی، رسول کریم و جبرئیل. دلیل این که به جبرئیل «روح» گفته شده، یا به خاطر آن است که دین و روح مردم به واسطه ی او زنده شده، یا خودش موجودی روحانی است.

پیام ها:

۱- قرآن وحی الهی است، نه شنیده ها و بافته های پیامبر. «إِنَّهُ لَنْزِيلُ»

۲- قرآن از دنیای غیب به دنیای شهود نازل شده است. «لَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۳- کسی که وحی می فرستد، همانی است که تمام هستی را اداره و تربیت می کند.

(قوانین آسمانی با نظام آفرینش هماهنگ است) «لَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۴- نزول وحی، وسیله ی رشد و از شتون ربوبیت است. «لَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۵- سنت الهی به استخدام واسطه هاست. «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ»

۶- وحی الهی بدون کم و کاست نازل شده است. «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ»

۷- قلب، مرکز دریافت حقایق است. «عَلَى قَلْبِكَ»

۸- تا از عمق جان چیزی را باور نداشته باشیم، نمی توانیم هشدار جدی بدهیم.

«عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ»

۹- سنت خداوند، فرستادن پیامبران برای انداز و هشدار است. «مِنَ الْمُنْذِرِينَ»

۱۰- درمان غافل، با انداز و هشدار است. «مِنَ الْمُنْذِرِينَ» در قرآن، انداز بیشتر از بشارت آمده است.

۱۱- تبلیغ باید روشن و با زبان مردم باشد. «عَرَبِيٌّ مُبِينٌ»

۱۲- بشارت قرآن، در کتب آسمانی پیشین آمده است. «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ» چنانکه بشارت آمدن پیامبر اسلام در تورات و انجیل بوده است. «يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ» (۱)

۱۳- در برنامه ریزی و مدیریت، زمینه را برای رشد و هدایت و فعالیت آیندگان فراهم سازید. «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ»

۱۴- مضمون و محتوای قرآن، در کتاب های آسمانی پیشین بوده، ولی الفاظ آن بر قلب مبارک رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل شده است. «زُبُرِ الْأَوَّلِينَ»

أَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۹۷)

آیا این که علمای بنی اسرائیل از آن (قرآن) اطلاع دارند، برای آنان (مشرکان عرب) نشانه ای (بر صحت آن) نیست؟

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ (۱۹۸)

(بر فرض) اگر ما قرآن را بر بعضی غیر عرب ها نازل می کردیم.

فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ (۱۹۹)

پس او آن را برایشان می خواند، عرب ها به آن ایمان نمی آوردند.

نکته ها:

امام صادق علیه السلام فرمودند: ارزش و فضیلت غیر عرب این است که آنان به سوی قرآنی که به زبان عربی است گرایش پیدا کردند، ولی اگر قرآن به زبان غیر عربی بود، بعضی عرب ها ایمان نمی آوردند. (۲)

ص: ۳۷۰

(۱-۱). اعراف، ۱۷۵.

(۲-۲). تفسیر کنز الدقائق.

۱- عذرِ جاهلِ مقصّر، پذیرفته نیست. «أَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ» شما که از علمای خود نمی پرسید، سزاوار توبیخ و سرزنش هستید.

۲- علمای بنی اسرائیل از حقایق قرآن آگاه بودند. «يَعْلَمُهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ»

۳- در تبلیغ و تربیت، به احساسات و زبان ملی مخاطب توجه کنید. لَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ...

۴- تعصب و نژادپرستی، مانع حق پذیری است. «لَوْ نَزَّلْنَاهُ - مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ»

۵- تعصب و ملیت گرایی در قوم عرب زیاد است. لَوْ نَزَّلْنَاهُ ... مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ

كَذَلِكَ سَلَكَ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾

ما این گونه قرآن را (با بیانی رسا و روشن) در دل‌های گناهکاران عبور دادیم، (ولی آنان) ایمان نمی آورند، مگر آنکه عذاب دردناک را مشاهده کنند. که ناگهان و در حالی که آگاه نباشند به سراغشان آید.

فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾

پس گویند: آیا به ما مهلتی (برای توبه و جبران) داده خواهد شد؟ آیا نسبت به نزول عذاب ما عجله دارند (که می پرسند قهر خدا چه زمانی است)؟

أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

آیا دیدی که اگر سال ها هم آنان را (از نعمت های خود) برخوردار کنیم، آنگاه عذاب موعود به آنها خواهد رسید.

نکته ها:

در روایات می خوانیم: رسول خدا صلی الله علیه و آله در خواب دیدند که بنی امیه از منبرش بالا می روند و

مردم را منحرف می‌کنند، چون از خواب برخاستند غمگین بودند، در این وقت جبرئیل این آیات را آورد: «أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ. ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ» (۱)

پیام‌ها:

- ۱- خداوند حتی با کفار اتمام حجت می‌کند و قرآن را بر آنان عرضه می‌کند و بر دلشان عبور می‌دهد. «سَلَكْنَا»
- ۲- اگر قابلیت نباشد، قرآن هم کارساز نیست. «سَلَكْنَا فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ لَا يُؤْمِنُونَ»
- ۳- جرم و گناه، زمینه‌ی هدایت را در انسان محو می‌کند. «الْمُجْرِمِينَ لَا يُؤْمِنُونَ»
- ۴- همان گونه که اگر قرآن به زبان اعجمی نازل می‌گردید، عرب‌های مشرک مکه ایمان نمی‌آوردند، اکنون هم که به زبان عربی روشن نازل و مطالب آن بر دل آنان وارد می‌شود، باز هم ایمان نمی‌آورند. «لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ»
- ۵- ایمان در لحظه‌ی اضطرار سودی ندارد. «لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ»
- ۶- به مهلت دادن خداوند مغرور نشویم، زیرا مرگ و عذاب الهی به صورت ناگهانی می‌آید. «فَيَأْتِيهِمْ بَعْتَةٌ»
- ۷- مجرم، در لحظه‌ی مرگ تقاضای مهلت دارد. «هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ»
- ۸- روزی وجدان‌های خفته بیدار خواهد شد. «هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ»
- ۹- کسانی که در دیدن عذاب الهی عجله دارند، روزی برای در امان بودن از عذاب، مهلت خواهند خواست. «مُنْظَرُونَ - يَسْتَعْجِلُونَ»
- ۱۰- مهلت برای سیه دلان سودی ندارد. «مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ... جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ»

ص: ۳۷۲

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾

آنچه برخوردار بودند، در دفع عذاب به کارشان نیاید.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

و ما (مردم) هیچ منطقه ای را هلاک نکردیم، مگر آن که بیم دهندگانی داشتند. تا مایه ی پند و عبرت باشد، و ما ستمکار نبودیم (که بدون هشدار مجازات کنیم).

نکته ها:

خداوند، هر فرد و قوم گمراهی را زمانی هلاک می کند که از قبل به آنان هشدار داده باشد، و گرنه عقوبت بدون هشدار ظلم است و ظلم در شأن خداوند نیست. قرآن، این حقیقت را در آیات مختلف بیان کرده است:

* «وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ» (۱) ما به آنان ظلم نکردیم.

* «وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا» (۲) خداوند اراده ی ظلم نمی کند.

* «فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ» (۳) شأن خداوند ظلم کردن نیست.

* «لَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا» (۴)، «لَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا» (۵) کمترین ستمی به آنها نخواهد شد.

* «لَا يُظْلَمُونَ فِتْيَالًا» (۶) خداوند به اندازه نخ درون هسته خرما و کمتر از آن ظلم نمی کند.

* «لَا يُظْلَمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ» (۷) خداوند به اندازه ی سنگینی ذره ای ستم نمی کند.

پیام ها:

۱- در هنگام قهر الهی، همه ی اسباب کامیابی بی فایده است. «مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ»

۲- رفاه مخالفان دین، شما را غمگین نکند که روزی آن را خواهیم گرفت. «مَا

ص: ۳۷۳

۱- ۱. نحل، ۱۱۸.

۲- ۲. غافر، ۳۱.

۳- ۳. عنکبوت، ۴۰.

۴- ۴. نساء، ۱۲۴.

٥-٥) .مریم، ٤٠.

٤-٤) .نساء، ٤٩.

٧-٧) .نساء، ٤٠.

أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَمْتَعُونَ»

۳- قهر الهی، بعد از اتمام حجت است. تنبیه باید بعد از تذکر باشد. وَمَا أَهْلَكْنَا ...

إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ

۴- در هر امتی اولیای خدا هستند که آنان را هشدار دهند. «مِنْ قَوْمِهِ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ»

۵- وظیفه ی انبیا هشدار است و در قبول یا ردّ مردم مسئولیتی ندارند. «مُنْذِرُونَ»

۶- انسان فطرتاً حقایق را درک می کند، لکن چه بسا غفلت او را فرا می گیرد، و درمان غفلت، تذکر و هشدار است. «مُنْذِرُونَ»

۷- تنبیه قبل از تذکر، ظلم است. «ذِكْرِي وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ»

۸- شأن الهی از ظلم دور است. «وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ»

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ «۲۱۰» وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ «۲۱۱» إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ «۲۱۲»

و قرآن را شیطان ها نازل نکرده اند. نه سزاوار آنان است (که شیاطین آن را نازل کنند) و نه قدرت بر این کار دارند. بی شک آنها از شنیدن (اخبار آسمانی) برکنارند.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُكُونَ مِنَ الْمَعْذِبِينَ «۲۱۳»

پس (ای پیامبر!) با خدا معبود دیگری را نخوان که از عذاب شدگان خواهی شد.

نکته ها:

وحی دو نوع است:

الف: وحی الهی که به وسیله ی روح الامین بر قلب پیامبر صلی الله علیه و آله نازل می شود، که این نوع وحی نه سزاوار جنّ و شیاطین است و نه آنها توان دریافت و ارسال آن را دارند. «وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ»

ب: نوع دیگر وحی، وسوسه ها و الهام های شیطانی است که شیطان ها بر اولیای خود القا

می کنند. «إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ» (۱)

قرآن از استحکام و مقامی والا- واز قداست و حفاظتی خاص برخوردار است، زیرا آورنده آن روح الامین است، از هرگونه دستبردی محفوظ است، «لَمَعْرُوْلُونَ» گیرنده آن معصوم است، «وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ» (۲) و تضمین شده است. «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» (۳)

مشرکان به پیامبر صلی الله علیه و آله پیشنهاد کردند: اگر تو بت های ما را بخوانی و آنها را محترم بدانی، ما نیز تو را رئیس خود قرار می دهیم. آیه نازل شد که کفار را مأیوس کن. «فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ»

پیام ها:

۱- تهمت ها را قاطعانه پاسخ دهید. «وَمَا تَنْزَّلَتْ» مشرکان القای آیات را کار شیاطین می پنداشتند.

۲- قداست وحی، از خباثت شیاطین دور است. «مَا يَتَّبِعِي لَهُمْ»

۳- قدرت جن و شیاطین محدود است. «وَمَا يَسْتَطِيعُونَ»

۴- ورود بیگانگان به مراکز قدسی ممنوع است. «إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْرُوْلُونَ»

۵- اگر قابلیت و پاکی و ظرفیت باشد، فرشته را به نزول و امی دارد. «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَيَّ قَلْبِكَ» ولی اگر آمادگی نباشد حتی پرواز به آسمان، با برگشت و محرومیت همراه خواهد بود. «لَمَعْرُوْلُونَ»، «فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ» (۴)

۶- هدف نهایی نزول قرآن، توحید است. «وَمَا تَنْزَّلَتْ... فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ»

۷- خداوند پیامبر را از شرک نهدی می کند، تا ما بیاموزیم و گرنه پیامبر لحظه ای به سراغ غیر خدا نرفت. (به در می گویند تا دیوار بشنود). «فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ» ۸- عصمت انبیا، با آزادی و اختیار آنان منافاتی ندارد. (پیامبر معصوم است ولی می تواند به سراغ غیر خدا رود، لذا مورد نهدی قرار می گیرد) «فَلَا تَدْعُ»

۹- رهبران توحید باید خود اولین موحدان باشند. «فَلَا تَدْعُ»

ص: ۳۷۵

۱- ۱. انعام، ۱۲۱.

۲- ۲. نجم، ۳.

۳- ۳. حجر، ۹.

۴- ۴. حجر، ۱۸.

۱۰- غیر خدا، هر چیز و هر کس باشد، قابل پرستش نیست. «إِلَهًا آخَرَ»

۱۱- شرک، سبب هلاکت امت های پیشین گردیده است. فَلَا تَدْعُ ... فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ (یعنی از عذاب شدگان قبلی می شوی)

۱۲- به سراغ غیر خدا رفتن، بیچارگی و عذاب به دنبال دارد. «فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ»

۱۳- آیات الهی، به شخصیت های بزرگ نیز هشدار می دهد. «فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ»

وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ «۲۱۴» وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ «۲۱۵»

و خویشان نزدیک را هشدار ده. و برای مؤمنانی که از تو پیروی کرده اند، بال خود را بگستر (و متواضع باش).

فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ «۲۱۶» وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ «۲۱۷»

پس اگر سرپیچی کردند بگو: قطعاً من از آنچه انجام می دهید بیزارم. و بر (خدای) عزیز و مهربان توکل کن.

نکته ها:

پس از نزول آیه ۲۱۴، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بستگانش را به مهمانی فراخواند و بعد از پذیرایی، سخن خود را آغاز و آنان را از شرک و بت پرستی نهی فرمود. (۱)

کلمه ی «عشیره»، شاید به خاطر معاشرت بستگان با یکدیگر است که در مورد خویشان بکار می رود.

در نیکی به دیگران (مانند دیدوبازدید، انفاق، وام، ارشاد و امر به معروف) نزدیکان انسان مقدمند. «أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ»

ص: ۳۷۶

گشودن بال، در قرآن درباره ی دو مورد آمده است: یکی پیامبر برای مؤمنین؛ «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ» و دیگری فرزند برای والدین، اما در مورد فرزند کلمه ی «ذل» نیز آمده است. «وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ» (۱)

در آیه ی «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ» زنان نیز جزو مخاطبان بوده اند. «عَشِيرَتَكَ» شامل زن و مرد است و تفسیر المیزان از طبرانی نقل کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله زنان را نیز دعوت کرده بود.

پیام ها:

۱- پیوند خویشاوندی سبب مسئولیت بیشتری می شود. «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ»

۲- در مکتب وحی، همه ی مردم در برابر قانون خدا یکسانند و نزدیکان پیامبر نیز مورد هشدار قرار می گیرند. «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ»

۳- در تبلیغ و نهی از منکر، اول از خود شروع کنید؛ «فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ» سپس نزدیکان. «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ»

۴- ارشاد و تبلیغ باید با صراحت باشد. «وَ أَنْذِرْ»

۵- روابط فامیلی نباید مانع نهی از منکر باشد. «وَ أَنْذِرْ»

۶- هشدار به نزدیکان، زمینه ی پذیرش حق را در دیگران تقویت می کند. (مردم می گویند: این حرف ها را به بستگان خود نیز می زند). «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ»

۷- در میان بستگان نیز اولویت مطرح است. «الْأَقْرَبِينَ»

۸- در بین بستگان به خاطر شناخت عمیق و اعتماد، زمینه ی پذیرش حق بیشتر است. «الْأَقْرَبِينَ»

۹- هشدار باید با سوز و محبت همراه باشد. أَنْذِرْ ... وَ اخْفِضْ ۱۰- تواضع در برابر یاران، پیروان و زیردستان، از صفات لازم برای رهبر و مبلغ است. «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ»

۱۱- با مؤمنین تواضع، از مشرکان برائت. «وَ اخْفِضْ - فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ»

ص: ۳۷۷

۱۲- در اهمیت تواضع همین بس که خداوند پیامبر را به آن فرمان می دهد. «وَ اخْفِضْ»

۱۳- لازمه ی ایمان به خداوند، پیروی از پیامبر است. «لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» و نفرمود: «لِلْمُؤْمِنِينَ»

۱۴- مؤمنان، به قدری مقام دارند که رسول الله صلی الله علیه و آله مأمور به فروتنی در برابر آنان می شود. «وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»

۱۵- ملائک بر خوردها، ایمان و کفر است، نه فامیل بودن. (بستگان را انذار ده ولی نسبت به مؤمنین تواضع کن). «أَنْذِرْ - وَ اخْفِضْ»

۱۶- تواضع، تنها با زبان نیست، فروتنی در عمل نیز لازم است. «جَنَاحَكَ»

۱۷- میزان تولی و تبری، اطاعت از رسول خداست. «اتَّبَعَكَ - عَصَوْكَ»

۱۸- تنفر قلبی از کفر کافی نیست، اعلام قولی لازم است. «فَقُلْ»

۱۹- کسی که بر خداوند توکل دارد می تواند از عملکرد کفار و بی اعتنایی بستگان اعلام براءت و تنفر کند. «بَرِيءٌ - وَ تَوَكَّلْ»

۲۰- به کسی تکیه کنیم که قدرتمند و دوستدار ما باشد. «وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ»

اللَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَ تَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾

خدایی که چون (به نماز) برمی خیزی تو را می بیند. و حرکت تو را در میان سجده کنندگان (نیز می بیند). زیرا که اوست شنوا و دانا.

هَلْ أُبْتِكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾

آیا شما را خبر دهم که شیاطین بر چه کسی فرود می آیند؟

تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَ أَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾

بر هر دروغساز گنه پیشه ای فرود می آیند. (زیرا این افراد) به سخنان شیاطین گوش فرا می دهند و بیشترشان دروغگویند.

نکته ها:

کلمه ی «أَفَاكٍ» به معنای کذاب و دروغساز است.

در مورد قیام پیامبر صلی الله علیه و آله در آیه ی ۲۱۸، یا مراد قیام برای نماز است، یا قیام برای انذار و تبلیغ. چنانکه امام باقر علیه السلام فرمود: مراد قیام در مسئله ی نبوت است.

احتمال دارد مراد از آیه ی ۲۲۳ این باشد: شیاطینی که بر افراد فاسد نازل می شوند، برای شنیدن اخبار آسمان گوش خود را القا می کنند، گرچه با شهاب رد می شوند.

امام باقر علیه السلام فرمود: مراد از جمله ی «تَقْلُبُكَ فِي السَّاجِدِينَ» آن است که خداوند از جا به جایی تو در اصلاّب نیاکان خداپرست تو آگاه بوده است. (۱)

از آنجا که مشرکان، نزول وحی را نزول شیاطین بر حضرت می پنداشتند، خداوند با قاطعیت می فرماید: شیاطین بر دروغسازان گنهکار نازل می شوند نه بر پیامبر معصوم. بنابراین دو نوع نزول داریم: یکی نزول وحی از طریق فرشته ای امین «إِنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ» دیگری نزول شیاطین بر افراد آلوده. «تَنْزَلُ عَلَيَّ كُلُّ أَفَاكٍ أَثِيمٍ»

پیام ها:

۱- خداوند با یادآوری نظارت خویش، از پیامبرش دلجویی می کند. يِرَاكٌ ...

۲- انسان در حال نماز مورد توجه خاص خداوند است. «يِرَاكٌ حِينَ تَقُومُ»

۳- سجده مهم ترین رکن نماز است. «فِي السَّاجِدِينَ»

۴- بر خدایی تو کمال کنیم که علاوه بر داشتن عزت و رحمت، شنوا و آگاه است و حرکت ها و عبادت های ما را می بیند. «تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ - السَّمِيعِ الْعَلِيمِ» ۵- در شیوه ی تبلیغ، با سؤال کردن زمینه ی توجه و شنیدن را در مخاطبین زنده کنیم. «هَلْ أُتِبُّكُمْ»

۶- روحیه ها، ظرفیت ها و لیاقت های گوناگون، نزول های گوناگونی را به همراه دارد. «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَيَّ قَلْبِكَ - تَنْزَلُ عَلَيَّ كُلُّ أَفَاكٍ أَثِيمٍ»

ص: ۳۷۹

۷- دریافت کننده ی وحی تنها یک دل است، دل پاک پیامبر «قَلْبِكَ»، ولی دریافت کننده ی وسوسه های شیطانی، هر دل آلوده ای است. «كُلُّ أَفَّاكٍ»

۸- بدتر از گناه، تکرار و عجزین شدن آن با خُلق و خوی آدمی است. «أَفَّاكٍ أَثِيمٍ»

۹- نشانه ی گناهکار آلوده آن است که گوش خود را در اختیار هر سخنی می گذارد. «يُلْقُونَ السَّمْعَ»

۱۰- دروغ، سرچشمه ی بسیاری از گناهان و خطرناک تر از آنهاست و لذا قلب دروغ ساز، فرودگاه شیطان می شود. «تَنَزَّلُ عَلَيَّ كُلُّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ»

وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾

(پیامبر اسلام شاعر نیست، زیرا) شاعران را گمراهان پیروی می کنند. آیا ندیدی که آنان در هر وادی سرگشته می روند؟ و مطالبی می گویند که به آن عمل نمی کنند؟

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَ انْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

مگر آنان (شاعرانی) که ایمان آورده و کارهای نیکو انجام داده و خدا را بسیار یاد می کنند، و پس از آن که مورد ستم قرار گرفتند (به دفاع از خود) یاری می طلبند (و با شعر از مظلومیت خود دفاع می کنند) و کسانی که ظالمنند، به زودی خواهند دانست که به کدام بازگشتگاه باز خواهند گشت.

نکته ها:

کلمه ی «غاوون» از «غی»، ضد رشد است، چنانکه در جای دیگر می فرماید: «قَدْ تَبَيَّنَ

از آنجا که کفار قرآن را ساخته ی وهم و خیال، و پیامبر را شاعر می دانستند، این آیات آنان را محکوم می کند که طرفداران شعرا، گمراهانند ولی طرفداران پیامبر اسلام گمراه نیستند.

شعرا بی هدف و سرگشته اند و به گفته ی خود عمل نمی کنند، ولی پیامبر این گونه نیست، هماهنگی میان گفتار و رفتار پیامبر اسلام، نشانه ی آن است که او شاعر نیست.

از امام باقر و امام صادق علیهما السلام نقل شده که به مناسبت آیه ی «وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ» فرمودند: کسانی که فقه را برای غیر دین آموخته باشند، یا عمیق نیاموخته باشند، هم گمراهند و هم دیگران را گمراه می کنند و قصه سرایان نیز مشمول این سرزنش هستند. (۲)

از اینکه نام شعرای بی هدف در کنار دروغ سازانی که شیاطین بر آنان نازل می شوند، آمده است، شاید بتوان ارتباطی میان شیطان دروغ ساز و شاعر بی هدف هرزه گو کشف نمود.

به گفته ی روایات: ذکر کثیر، تسیحات حضرت زهرا علیها السلام، یعنی سی و چهار مرتبه «الله اکبر»، سی و سه مرتبه «الحمد لله» و سی و سه مرتبه «سبحان الله» است.

□
در حدیث آمده است: ذکر خدا تنها با زبان نیست، بلکه یاد خداست به هنگام ترک گناه و انجام عبادت. «ذَكَرُوا اللَّهَ» (۳)

در حدیث می خوانیم: سر مبارک امام حسین علیه السلام بالای نیزه این آیه را تلاوت فرمود: وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا... و امام صادق علیه السلام فرمود: مصداق روشن ظلم، ظلم در حق آل محمد علیهم السلام است. (۴)

ص: ۳۸۱

۱-۱. بقره، ۲۵۶.

۲-۲. تفسیر نورالثقلین.

۳-۳. تفسیر کنزالدقائق.

۴-۴. تفسیر نورالثقلین.

مطالبی درباره ی شعر و شاعران به مناسبت آیات آخر این سوره بیان می کنیم:

* از تفسیر بیضاوی نقل شده: چون اشعار جاهلیت بیشتر پیرامون خیالات، توصیف زنان زیبا، معاشقه و افتخارات بیهوده یا بدگویی و تعرض به ناموس دیگران بوده این آیات نازل شده است. «وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ»

* تفاوت میان حکیم و شاعر آن است که حکیم ابتدا معانی را در نظر می گیرد و بعد الفاظ را به کار می برد، ولی شاعر ابتدا قالب و الفاظ را در نظر می گیرد، سپس معانی را بیان می کند. (۱)

* در روایات، شعر خوبی که از حق طرفداری کند، از جهاد با سر نیزه برتر شمرده شده و مورد ستایش قرار گرفته است. (۲)

* رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: بعضی از بیان ها همچون سحر و بعضی از شعرها حکمت است. (۳)

* پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به شاعر متعهدی به نام «حسان» فرمود: روح القدس با توست. (۴)

* پیامبر صلی الله علیه و آله در یکی از سفرها، «حسان» را فراخواند که شعر بخواند. او می خواند و حضرت گوش می دادند. حضرت دستور دادند در مسجد جایگاه خاصی برای «حسان» باشد. (۵)

* امام صادق علیه السلام به یاران خود می فرمود: کودکان خود را با شعر «عبدی» آشنا کنید که او شاعری خوب و مکتبی است. (۶)

* امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس برای حقایق ما یک بیت شعر بسراید، خداوند در بهشت خانه ای به او عطا می کند. (۷)

* امام صادق علیه السلام فرمود: خواندن شعر برای روزه دار و کسی که در حال احرام یا در منطقه حرم است، مکروه می باشد و نیز خواندن شعر در روز یا شب جمعه کراهت دارد. (۸)

* در روایات می خوانیم: راست ترین شعر در زمان جاهلیت این بوده است:

الا کلّ شیء ما خلا الله باطل

و کلّ نعیم لا محاله زائل (۹)

٢-٢) تفسير كنزالدقائق

٣-٣) تفسير المنير

٤-٤) تفسير كنزالدقائق

٥-٥) تفسير روح المعاني

٦-٦) تفسير كنزالدقائق

٧-٧) بحار ج ٧٩ ص ٢٩١.

٨-٨) وسائل ج ٧ ص ١٢١.

٩-٩) تفسير مواهب العلية

یعنی بدانید که هر چیز، جز خداوند باطل است و هر نعمتی دیر یا زود از بین خواهد رفت.

*در روایت آمده است: همین که آیه ی وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمْ... نازل شد گروهی از شاعران مسلمان نگران خود شده، نزد پیامبر اکرم آمدند. حضرت فرمود: «ان المؤمن مجاهد بسيفه و لسانه» یعنی مؤمن با شمشیر و زبان خود جهاد می کند. (۱)

پیام ها:

۱- جذب مردم مهم نیست، مهم این است که چه افرادی و به چه هدفی جذب شوند. «يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ»

۲- اسلام با هنر مخالف نیست، با شعر بی هدف مخالف است. «فِي كُلِّ وادٍ يَهيمُونَ»

۳- اگر شعر همراه با ایمان و تقوا نباشد، خیالات و احساسات شخصی شاعر و تمایلات مردم، هر روز شاعر را به یک وادی می کشاند. «فِي كُلِّ وادٍ يَهيمُونَ»

۴- آنچه مورد انتقاد است، گمراه کردن مردم و سرگرم نمودن آنان به امور مختلف است. «يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ - فِي كُلِّ وادٍ يَهيمُونَ» خواه در زمینه ی شعر باشد یا قصه، یا فیلم یا عکس یا تئاتر یا طنز و یا سخنرانی، لکن شعر به خاطر زیبایی و ویژگی های خاصش نافذتر است.

۵- آفت های شعر چند چیز است: پیروی ناهلان، «يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ»، بی هدفی «فِي كُلِّ وادٍ يَهيمُونَ» و بی عملی. «يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ»

۶- اگر شعر و هنر در کنار ایمان قرار نگیرد، بستری مناسب و مسیری هموار برای حرکت منحرفان خواهد شد. «وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ - إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا»

۷- یکی از شیوه های امر به معروف و نهی از منکر، معرفی الگوهای حق و باطل است. وَ الشُّعْرَاءُ ... إِلَّا الَّذِينَ

۸- قرآن از شاعری که اهل حرف است نه عمل، انتقاد کرده است. «يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ»

ص: ۳۸۳

۹- انصاف را مراعات کنید. حق خوبان هر صنف و گروه را نادیده نگیرید. شعر و هنر در دست صالحان ارزش است. «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا»

۱۰- ایمان، عمل صالح و یاد خدا، هنرمند و شاعر را از انحراف نجات می دهد.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا ...

۱۱- قرآن شعری را تأیید می کند که از شاعر مؤمن و عامل و ذاکر خدا باشد و در مسیر تحریک مردم برای دفاع از حق به کار گرفته شود. آمَنُوا وَعَمِلُوا ... وَانْتَصَرُوا ...

۱۲- ایمان بر عمل مقدم است و اعمال نیز باید صالح باشد تا کارساز شود. «آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ»

۱۳- یاد خدا، به زمان و مکان و مقدار، محدود نیست. (در هر زمان، در هر مکان، هر چه بیشتر) «ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا»

۱۴- هر کجا خطر لغزش زیاد است باید یاد خدا نیز زیاد باشد. «ذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا»

۱۵- با هنر و شعر، به مقابله ی ستمگران برویم. «وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا»

۱۶- خداوند در کمین ستمگران است. «وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا»

«والحمد لله رب العالمين»

این سوره نود و سه آیه دارد و نام معروف آن به مناسبت آیه ی ۱۸ که درباره ی داستان مورچگان و حضرت سلیمان است، «نمل» می باشد، ولی نام «سلیمان» و «طاسین» نیز بر آن نهاده شده است.

تمام این سوره در مکه-در جریان ها و مناسبت های مختلف-نازل شده و «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» دوبار در آن آمده است؛ یکی در آغاز سوره و دیگری در آیه ی ۳۰ در آغاز نامه ی حضرت سلیمان به ملکه ی سبأ.

مبارزات چهار پیامبر بزرگ الهی، (موسی، سلیمان، صالح و لوط علیهم السلام) با اقوام منحرف زمان خود در این سوره آمده است که مفصل ترین آن، برخورد حضرت سلیمان با ملکه ی سبأ و چگونگی ایمان آوردن او به خدا می باشد.

سخن گفتن پرندگان همچون هدهد و حشراتی چون مورچه، حضور افرادی از جنّ در لشکر و دربار سلیمان و بالاخره آوردن تخت بلقیس از یمن به شام در یک چشم بهم زدن، بخشی دیگر از آیات این سوره را به خود اختصاص داده است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند بخشنده مهربان

طس تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ﴿١﴾

ط،سین. آن است آیات قرآن و کتاب روشنگر.

هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾

که (وسیله ی) هدایت و بشارت برای اهل ایمان است. کسانی که نماز بر پامی دارند و زکات می پردازند و تنها ایشانند که به آخرت یقین دارند.

نکته ها:

زکات دو معنا دارد: یکی معنای خاص که زکات معروف است و دیگری معنای عام که کمک به نیازمندان به هر نحو است. در این آیه مراد معنای دوم زکات است، زیرا این سوره در مکه نازل شده و دستور زکات رسمی در مدینه صادر شده است. «يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ»

کلمه ی «مُبِينٍ» از «ابانه»، هم به معنای «روشن» به کار می رود که به اصطلاح فعل لازم است و هم به معنای «روشنگر» که فعل متعدی است.

پیام ها:

۱- یکی از سنت های الهی این است که وحی را با برتری و مقامی که دارد در دسترس انسان قرار دهد. «تِلْكَ»

۲- دایره ی ارشاد از طریق گفتن و شنیدن، گسترده تر از نوشتن و خواندن است.

(کلمه ی قرآن قبل از کتاب آمده است) «الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ»

۳- حرکت انبیا فرهنگی و با قرائت و کتابت همراه است. «آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ»

۴- قرآن، کتابی بس بزرگ است. («کتاب»، بدون «الف و لام» و همراه با تنوین نشانه ی عظمت است)

۵- قرآن برای مردم قابل درک است. («کتاب مبین»)

۶- ارشاد و تبلیغ، باید با محتوای روشن و شیوه ای صریح و قاطع همراه باشد.

«تِلْكَ - مُبِينٌ»

۷- هدایت، درجات و مراحل دارد: هدایت ابتدایی: «هُدًى لِلنَّاسِ» هدایت تکمیلی: هُدًى ... لِلْمُؤْمِنِينَ

۸- از امتیازات قرآن، مکتوب بودن: «کتاب» روشن و روشنگر بودن: «مبین» هدایت کردن: «هُدًى» و بشارت دادن است. «بُشْرَى»

۹- رسالت اصلی قرآن، هدایت و بشارت است و توجه قرآن به علوم و مسائل دیگر جنبی است. «هُدًى وَ بُشْرَى»

۱۰- ایمان، کلید هدایت و نجات است. «هُدًى وَ بُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ»

۱۱- در هدایت شدن، قابلیت شرط اصلی است. «لِلْمُؤْمِنِينَ»

۱۲- برای ترویج خوبی ها، از خوبان تجلیل کنیم. الَّذِينَ ...

۱۳- در تجلیل، محور کردار مردم است، نه نام و عنوان آنها. يُقِيمُونَ ... يُؤْتُونَ ...

۱۴- عمل، نشانه ی ایمان است. لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ ...

۱۵- حتی مؤمنان اهل نماز و زکات برای تداوم کار خود به هدایت الهی نیاز دارند. هُدًى ... لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ ... در قیامت نیز

انسان به مرحله ای از هدایت محتاج است. «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ» (۱)

۱۶- نمازی ارزش دارد که با شرایط صحت و کمال انجام گیرد. «يُقِيمُونَ» (معنای اقامه ی نماز، انجام دادن آن با شرایط است)

۱۷- رابطه با خداوند بر رابطه با مردم مقدم است. «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ»

ص: ۳۸۹

(نماز، قبل از زکات آمده است)

۱۸- چون نماز و رابطه با خدا، زمینه ساز سایر کارهای خیر است، نام آن در ابتدا آمده است. «الصَّلَاةُ» □

۱۹- تداوم عمل، به عمل ارزش می دهد. «يُقِيمُونَ - يُؤْتُونَ» (فعل مضارع نشانه ی استمرار و تداوم است)

۲۰- یکی از امتیازات اسلام این است که مسایل الهی و مردمی، معنوی و مادی، این جهانی و آن جهانی را در کنار هم قرار داده است. «الصَّلَاةُ - الزَّكَاةُ» □ □

۲۱- در تبلیغ، اول کارهایی را مطرح کنید که برای مردم خرج ندارد. (اول نماز، بعد زکات) «الصَّلَاةُ - الزَّكَاةُ» □ □

۲۲- مؤمن در برابر مسایل اجتماعی و نیاز محرومان و گرسنگان، احساس مسئولیت می کند. «يُؤْتُونَ الزَّكَاةُ» □

۲۳- هر کجا حساسیت لازم است، کلام را تکرار کنید. (نماز و زکات با یک کلمه «الَّذِينَ» آمده، ولی یقین به معاد با دو بار کلمه ی «هُم» بکار رفته است.)

۲۴- نماز و زکاتی ارزش دارد که با ایمان به معاد همراه باشد. «وَهُم بِالْآخِرَةِ»

۲۵- اهل یقین، تنها گروه خاصی هستند. «هُم بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ» تکرار کلمه ی «هُم» نشانه ی این است که این گروه، گروه خاصی هستند.

۲۶- مؤمنین برنده هستند؛ با نماز خودسازی می کنند و با زکات مشکلات جامعه را حل و با یقین به معاد، آینده ی خود را تأمین می کنند. «يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ ...» □

الزَّكَاةَ ... يُوقِنُونَ □

۲۷- علم، به فراموشی تبدیل می شود ولی یقین، با توجه دائمی همراه است.

«يُوقِنُونَ»

۲۸- گمان و دانستن کافی نیست، باور قلبی و یقین لازم است. «يُوقِنُونَ»

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٤﴾

همانا کسانی که به آخرت ایمان ندارند، کارهای (زشت)شان را زیبا جلوه می دهیم تا (همچنان) سرگشته باشند.

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْآخْسَرُونَ ﴿٥﴾

آنان کسانی هستند که برای ایشان عذاب بد (و دردناک) خواهد بود و آنان در قیامت زیانکارترین افرادند.

نکته ها:

در این آیه و آیه ی ۱۰۸ سوره ی انعام، خوب پنداشتن کارهای زشت، به خداوند نسبت داده شده است. در حالی که قرآن کریم در چند مورد دیگر، این کار را کار شیطان دانسته است.

این به خاطر آن است که خدا نظام هستی را بر اساس علل و اسباب قرار داده و کارهایی را که انجام می شود به هر یک از علل می توان نسبت داد، مثلاً می توان گفت: کلید، در را باز کرد و می توان گفت: دستم در را باز کرد و نیز می توان گفت: خودم در را باز کردم، زیرا کلید در دست و دست در اختیار من است. اینجا نیز شیطان کار زشت را زیبا جلوه می دهد ولی انسان با تکرار کار زشت، به آن خو می گیرد و خو گرفتن به عمل بر اثر تکرار، سنت الهی است.

سیمای زیانکاران

زیانکاران چند نوع هستند: الف: خاسر، ب: لفی خسر، ج: خسران مبین د: اخسرون.

الف: کسی که عمرش تباه شده است. «قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ» (۱)

ب: کسی که اهل ایمان و عمل صالح نباشد. «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا» (۲)

ج: کسی که با تزلزل بندگی خدا می کند. «فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَيَّ وَجْهَهُ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكُمْ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ» (۳)

د: کسانی که منحرفند، و گمان می کنند راه درست می روند. «الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ

ص: ۳۹۱

۱-۱. زمر، ۱۵.

۲-۲. عصر، ۲.

۳-۳. حج، ۱۱.

*در روایات می خوانیم: آخسرون، کسانی هستند که زکات نمی پردازند، بر گناه اصرار می ورزند، قدرت حق گفتن دارند، ولی نمی گویند، ظالم ترین افرادند.

با ضایع کردن دین، دنیای خود را اصلاح می کنند.

پیام ها:

۱- ایمان نداشتن به معاد، زمینه ی جلوه گری زشتی هاست. (انسان بی ایمان، برهنگی را تمدن، تجمل را شخصیت، کلاه برداری را زرنگی، دروغ و ریا را نشانه ی سیاست و استعمار را نشانه قدرت می داند) إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ... زَيْنًا

۲- کج فهمی و سردرگمی افراد بی ایمان، بزرگ ترین کیفر وسیلی خداوند است.

لَا يُؤْمِنُونَ ... فَهُمْ يَعْمَهُونَ

۳- اگر قیامت را باور کنیم، از کارهای بسیاری که به نظر ما زیباست توبه خواهیم کرد. «لَا يُؤْمِنُونَ - زَيْنًا»

۴- کسی که قیامت را آینده ی روشن خود نمی داند، دنیای متغیر، هر لحظه او را دگرگون و سردرگم می کند. «لَا يُؤْمِنُونَ - يَعْمَهُونَ»

۵- کفر به قیامت، عامل بزرگ ترین خسارت هاست. الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ... هُمُ الْآخَسِرُونَ

وَإِنَّكَ لَتَلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾

به یقین که تو قرآن را از سوی حکیمی دانا دریافت می کنی.

پیام ها:

۱- دریافت کننده ی وحی، رسول خدا صلی الله علیه و آله است. «وَإِنَّكَ لَتَلَقَّى الْقُرْآنَ»

۲- قرآن، تبلور علم و حکمت الهی است. «الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ عَلِيمٍ» ۳- علم پیامبر لدنی است. «مِنْ لَدُنِّ»

ص: ۳۹۲

۴- در نزول و دریافت قرآن، هیچ واسطه‌ی غیر امینی وجود ندارد. «لَتَلَقِيَ الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ»

۵- احکام دین، از سرچشمه‌ی علم الهی است و در هر دستوری، حکمتی نهفته است. «حَكِيمٍ عَلِيمٍ»

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاءَتِیْكُمْ مِنْهَا بَخْبِرٌ أَوْ آتِیْكُمْ بِشَهَابٍ مِّنَ السَّمَاءِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿۷﴾

(یاد کن) زمانی که موسی به خانواده‌ی خود گفت: همانا من آتشی احساس کردم (شما در همین مکان توقف کنید)، به زودی برای شما خبری از آن خواهم آورد، یا شعله‌ی آتشی برای شما می‌آورم، باشد که خود را گرم کنید.

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۸﴾

پس همین‌که (موسی) نزد آن آمد، ندا داده شد که هر که در آتش و هر که اطراف آن است برکت داده شد و منزّه است خداوندی که پروردگار جهانیان است.

يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۹﴾

ای موسی! همانا این منم خدای عزیز حکیم.

نکته ها:

اشاره

در قرآن ۱۳۶ مرتبه نام حضرت موسی و در ۳۴ سوره داستان او ذکر شده و حدود ۹۰۰ آیه درباره‌ی ماجرای بنی اسرائیل است.

حضرت موسی با همسر باردارش از مدین به سوی مصر در حرکت بود. شب و سرما و طوفان بیابان از یک سو و وضع حمل همسرش از سوی دیگر موسی را به تکاپو واداشت؛ آیات مورد بحث به این ماجرا نظر دارد.

ص: ۳۹۳

در میان تمام احتمالات، به نظر می‌رسد که مراد از «مَنْ فِي الدَّارِ» حضرت موسی است که در منطقه آتش بود و مراد از «مَنْ حَوْلَهَا» خانواده او یا پیامبرانی که در ارض مقدسه بوده‌اند.

آتش در قرآن

* ابلیس به آن افتخار کرد. «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ» (۱)

* کافر به آن کیفر می‌شود. «تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً» (۲)

* ابراهیم در آن سالم ماند. «يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا» (۳)

* موسی به سراغ آن رفت، ولی پیامبر شد. «أَنْشَأْتُمْ نَارًا... نُودِي» (۴)

* ذوالقرنین به وسیله آن فلزات را ذوب و سدسازی کرد. «قَالَ انْفُخُوا حَتَّى إِذَا جَعَلَهُ نَارًا» (۵)

پیام‌ها:

۱- داستان موسی قابل ذکر و مایه‌ی تذکر است و نباید فراموش شود. إِذْ قَالَ ...

۲- گاهی در مسیر کمک به همسر و خانواده، الطاف ویژه‌ای پیدا می‌شود. آتِيكُمْ بِشِهَابٍ ... نُودِي

۳- مرد، مسئول اداره امور زندگی همسر است. «آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ»

۴- انبیا زندگی عادی داشتند. «آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ»

۵- ما مأمور به ظاهریم، الطاف خفیه کار خداست. «فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِي»

۶- سخن خداوند با موسی، گرفتن پیام رسالت و نمایش معجزات و بعثت سایر انبیا در آن منطقه رمز برکت است. «بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا»

۷- ندهای الهی به پیامبران را وهم و خیال‌نپنداریم. (در کنار کلمه‌ی «نُودِي»، «سُبْحَانَ اللَّهِ» آمده، یعنی خداوند منزّه است از این که این ندا وهم و خیال و وسوسه باشد). ۸- بعثت انبیا از شئون ربوبیت الهی است. «نُودِي - رَبِّ الْعَالَمِينَ»

ص: ۳۹۴

۱- ۱. اعراف، ۱۲.

۲- ۲. غاشیة، ۴.

۳- ۳. انبیاء، ۶۹.

٨-٧، نمل، ٤-٤.

٩٦، كهف، ٥-٥.

۹- لازمه ی ربوبیت، عزت و حکمت است. رَبِّ الْعَالَمِينَ ... الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

وَ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾

و عصایت را بیفکن! (موسی عصا را افکند)، پس همین که آن را دید چنان جست و خیز می کند که گویا ماری کوچک است، پشت کنان فرار کرد و به عقب برنگشت.

(ما به او گفتیم: ای موسی! نترس که پیامبران در آستان من نمی ترسند.

إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾

مگر کسی که ستم کند؛ سپس بعد از بدی کار خوبی را جایگزین نماید همانا که من بخشنده ی مهربانم.

نکته ها:

کلمه ی «جَانٌّ» یا به معنای مار کوچک است که در مرحله ی اوّل، عصا به آن صورت درآمد و یا مار بزرگی که مثل مار کوچک سرعت حرکت داشت.

در این که جمله ی «إِلَّا مَنْ ظَلَمَ» به کجا مربوط می شود احتمالاتی است. بهترین آنها این است که در آیه، جمله ای در تقدیر است؛ به این صورت که غیر انبیا ترس دارند، مگر کسانی که ستمی کرده و بعد عمل خوبی انجام دهند که آنان نیز به خاطر غفور و رحیم بودن خدا ترسی ندارند.

ترس دو نوع است: غریزی و معنوی. جمله ی «لَا تَخَفْ» درباره ی خوف غریزی است، ولی خوف معنوی که خوف از مقام الهی است، در آیات دیگر عنوان شده است.

پیام ها:

۱- ندای آسمانی باید با نشانه ای همراه باشد تا اثر کند. نُودِيَ ... أَلْقِ عَصَاكَ

۲- ابزار معجزه، وسایل عادی است. «عَصَاكَ»

۳- قبل از ارشاد دیگران، باید از علم و تجربه و رشد کافی برخوردار بود. (موسی در این جا معجزه را می بیند تا در کاخ فرعون با قدرت سخن گوید). «رَأَاهَا»

۴- انبیا تحت تربیت پروردگارانند و خداوند آنها را امر و نهی می کند. «لَا تَخَفْ»

۵- کسی که خدا را حاضر بداند و خود را در محضر او ببیند، از غیر خدا نمی ترسد. «لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُزْسَلُونَ»

۶- الخائن خائف. کسی که ظلم کند باید بترسد، مگر آن که گناهش را جبران کند زیرا خداوند بخشنده است. لَا يَخَافُ ... إِلَّا مَنْ ظَلَمَ

۷- تبدیل گناه به خوبی، غیر از محو گناه یا عفو گناه یا انجام خوبی بعد از بدی است؛ مثل آنکه وسایل گناه را در اختیار نیکوکاران قرار دهد. «بَدَّلَ حُسْنًا»

۸- بخشش خداوند، پس از عمل نیک انسان و جبران گناه است. بَدَّلَ حُسْنًا ... فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

وَ أَدْخَلَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ «۱۲»

و دستت را در گریبان کن؛ سفید و درخشان خارج شود، بی آنکه عیبی در آن باشد؛ (این معجزه) در زمره ی معجزات نه گانه به سوی فرعون و قومش (آمده است) که آنان قومی فاسق هستند.

فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ «۱۳»

پس چون آیات و معجزات روشنگر ما به سویشان آمد، گفتند: این سحری است آشکار.

نکته ها:

مراد از معجزات نه گانه، معجزاتی است که موسی علیه السلام در برابر فرعون آورده و گرنه حضرت موسی معجزات بیشتری داشته است؛ ضمناً هر معجزه ای را می توان دو معجزه به حساب

آورد، زیرا اژدها شدن عصا یک معجزه است و برگشتن اژدها به عصا، معجزه ای دیگر، لکن قرآن یک طرف را معجزه دانسته است، اما معجزات نه گانه موسی عبارت است از:

۱. «ید بیضاء» (درخشیدن دست).

۲. اژدها شدن عصا.

۳. طوفان کوبنده برای دشمنان.

۴. «جُرَادٌ» (تسلط ملخ بر زراعت ها و درختان).

۵. «قمل» (نوعی آفت نباتی که غلات را نابود می کرد).

۶. «ضفادع» (هجوم قورباغه ها از رود نیل به زندگی مردم).

۷. «دم» (ابتلای عمومی به خون دماغ؛ یا به رنگ خون در آمدن آب رود نیل). (۱)

۸. قحطی و خشکسالی. (۲)

۹. شکافته شدن دریا. (۳)

*معجزات دیگر موسی علیه السلام عبارتند از: فوران دوازده چشمه از سنگ (۴) نزول مَنّ و سِیلوی (۵) (شیره ی مخصوص و لذیذ درختان- مانند گزانگبین- و مرغان مخصوص، شبیه کبوتر).

امام صادق علیه السلام فرمود: مراد از «مِنْ غَیْرِ سُوءٍ» یعنی این سفیدی دست به خاطر بیماری برص و پیسی نبود. (۶)

پیام ها:

۱- قهر و مهر، بیم و امید، در کنار هم لازم است. (دست نورانی در کنار اژدها) جَانُّ ... بَيْضَاءُ

۲- برای بعضی، یک استدلال و تذکر و معجزه کافی نیست. «تَسْعُ آيَاتٍ»

۳- کافران از یک سو تقاضای معجزه می کردند و از سوی دیگر معجزات را سحر و جادو می خواندند. «قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ»

ص: ۳۹۷

۱-۱. اعراف، ۱۳۳.

۲-۲. اعراف، ۱۳۰.

٣-٣. بقره، ٥٠.

٤-٤. بقره، ٦٠.

٥-٥. بقره، ٥٧.

٦-٦. تفسير نورالثقلين.

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾

و با آن که در دل به آن یقین داشتند، از روی ستم و برتری جویی انکارش کردند، پس بنگر که فرجام تبهکاران چگونه است.

نکته ها:

ابوعمر زبیری از امام صادق علیه السلام انواع کفر را که در قرآن آمده سؤال کرد، امام فرمود: کفر پنج نوع است: یکی از اقسام آن این است که انسان در دل باور و شناخت دارد، ولی باز هم انکار می کند. سپس این آیه را تلاوت فرمودند: «وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ» (۱)

پیام ها:

۱- انکار، زمینه ی افساد است. جَحَدُوا...مفسدین

۲- علم و یقین، اگر با تقوا همراه نباشد کارساز نیست. «وَاسْتَيْقَنَتْهَا - ظُلْمًا وَعُلُوًّا»

۳- بسیاری از کفار در دل ایمان دارند و انگیزه ی انکارشان جهل نیست، بلکه ظلم و برتری جویی است. «ظُلْمًا وَعُلُوًّا»

۴- تاریخ و مطالعه ی آن را وسیله ی عبرت قرار دهید. «فَانظُرْ»

۵- فرجام کار مفسدان، سقوط و تباهی است. «كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ»

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَيَّ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾

و به راستی به داوود و سلیمان دانشی (ویژه) عطا کردیم، و آن دو گفتند:

ستایش، مخصوص خداوندی است که ما را بر بسیاری از بندگان مؤمنش برتری بخشید.

ص: ۳۹۸

ممکن است مراد از علمی که به حضرت داود و سلیمان داده شده علم قضاوت باشد، به دلیل آیه ی «وَ آتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَ فَضِيلَ الْخِطَابِ» (۱) یعنی ما به داوود حکمت و قضاوت مرحمت کردیم. و نیز به دلیل آیه ی «كُلًّا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا» (۲) و شاید هم مراد از علم، علم گفتگو با پرندگان باشد به دلیل آیه ی «عَلَّمْنَاهُ مَنطِقَ الطَّيْرِ» (۳) و شاید علم زره بافی باشد؛ «وَ عَلَّمْنَاهُ صِنْعَهُ لَبُوسٍ» (۴) اما بهتر این است که علم را به طور عام معنا کنیم، یعنی علم اداره ی کشور.

سؤال: چرا خداوند به بعضی از بندگان خود نعمت های ویژه ای عطا می کند؟ آیا این کار با عدالت سازگار است؟

پاسخ: اولاً معنای عدالت این نیست که به همه یکسان بدهیم. آیا معلمی که به هر شاگردی نمره ای می دهد و یا پزشکی که برای هر بیماری دارویی تجویز می کند، ظالم است؟ ثانیاً نعمت های ویژه، مسئولیت های ویژه ای را نیز بدنبال دارد. ثالثاً ما از خدا طلبی نداریم، تا هر چه بخواهیم به ما عطا کند. رابعاً الطاف الهی بر اساس حکمت و شرایطی است که انسان یا جامعه آن را بوجود می آورد. به قول شاعر:

چون چنان بودیم، بودیم آن چنان

چون چنین گشتیم گشتیم این چنین

افرادی با اخلاص، تلاش، علم، تدبیر، صرفه جویی، عدالت و وحدت کلمه، شرایطی را در خود ایجاد می نمایند که زمینه ی دریافت الطاف الهی و نعمت های ویژه می شود.

البته گاهی الطاف ویژه به خاطر پاداش عملی است که والدین انسان داشته اند و خداوند مزد کارشان را به نسل آنان عطا می کند. همان گونه که در داستان موسی و خضر، خداوند آن دو پیامبر را مأمور می کند دیواری را که گنجی زیر آن بود و از آن کودکان یتیمی بود تعمیر کنند تا در آینده از آن گنج استفاده نمایند، زیرا والدین کودکان نیکوکار و صالح بوده اند. «وَ كَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا» (۵)

ص: ۳۹۹

۱-۱. ص، ۲۰.

۲-۲. انبیاء، ۷۹.

۳-۳. نمل، ۱۶.

۴-۴. انبیاء، ۸۰.

۵-۵. کهف، ۸۲.

خداوند علوم خاصی را به افراد خاصی داده و در قرآن از آنها یاد کرده است از جمله:

۱. آدم، علوم همه ی اشیا. «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۱)

۲. خضر، علوم باطنی و تأویل. (تا موسی شاگردش شود) هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَيَّ أَنْ تُعَلِّمَنِي ... (۲)

۳. یوسف، علم تعبیر خواب. «عَلَّمَنِي رَبِّي» (۳)

۴. داوود، علم زره سازی. «وَعَلَّمَنَا صَنْعَةَ لَبُوسٍ» (۴)

۵. سلیمان، علم زبان پرندگان. «عَلَّمَنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ» (۵)

۶. معاون سلیمان، علمی که با آن تخت سلطنتی را از کشوری به کشور دیگر می آورد. «قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ» (۶)

۷. طالوت، علوم نظامی. «وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ» (۷)

۸. رسول اکرم و سایر انبیا، علوم غیب. «فَلَا يُظْهِرُ عَلَيَّ غَيْبِي أَحَدًا إِلَّا مِنْ أَرْتَضِي مِنْ رَسُولٍ» (۸)

پیام ها:

۱- علم انبیا لدنی است و به الهام الهی به آنان عطا شده است. «آتَيْنَا»

۲- احترام و شئون افراد را حفظ کنیم. (اول نام پدر آمده است بعد نام پسر) «دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ»

۳- در میان نعمت های الهی، حساب علم جداست. «آتَيْنَا ... عِلْمًا»

۴- علم، زمانی ارزش دارد که در اختیار افراد صالح قرار گیرد. «آتَيْنَا دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا»

۵- بهترین جمله برای شکر الهی، «الْحَمْدُ لِلَّهِ» است. «الْحَمْدُ لِلَّهِ» ۶- علم، یکی از ملاک های برتری است. «آتَيْنَا ... عِلْمًا ... فَضَّلْنَا»

۷- برخی از بندگان خداوند از داوود و سلیمان هم برترند. «فَضَّلْنَا عَلَيَّ كَثِيرًا»

ص: ۴۰۰

۱- ۱. بقره، ۳۱.

۲- ۲. کهف، ۶۶.

۳- ۳. یوسف، ۳۷.

٤-٤. انبياء، ٨٠.

٥-٥. نمل، ١٦.

٦-٦. نمل، ٤٠.

٧-٧. بقره، ٢٤٧.

٨-٨. جن، ٢٦-٢٧.

۸- در هیچ مقامی خود را برتر از همگان ندانیم. «عَلَى كَثِيرٍ»

و وَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ (۱۶)

و سلیمان وارث داوود شد و گفت: ای مردم! زبان پرندگان به ما تعلیم داده شده، و از هر چیز به ما عطا گردیده؛ قطعاً این (بخشش) همان برتری و امتیاز روشن است.

نکته ها:

مراد از ارث در این آیه، وارث شدن مال و حکومت است نه علم و نبوت؛ زیرا نبوت قابل انتقال نیست و علوم انبیا نیز چون اکتسابی نیست، قابل ارث بردن نیست، بنابراین حدیثی که می گوید: انبیا ارث نمی گذارند- و به استناد این حدیث فدک را از فاطمه ی زهرا علیها السلام گرفتند- با این آیه سازگاری ندارد و باید طرد شود. (حضرت زهرا علیها السلام همین آیه را در دفاع از حق خود برای خلیفه ی اول تلاوت فرمود. (۱) و در «تفسیر نمونه» از «سیره ی حلبی» نقل شده است که ابوبکر تحت تأثیر سخنان فاطمه ی زهرا علیها السلام قرار گرفت و سند فدک را پس داد و گریه کرد، ولی عمر دوباره سند را گرفت و پاره کرد!)

حضرت علی علیه السلام فرمود: من از طرف خداوند زبان پرندگان و تمام جنبنده های زمینی و دریایی را می دانم. (۲)

پیام ها:

۱- ارث در تاریخ، سابقه ای بس طولانی دارد. وَ وَرِثَ سُلَيْمَانُ ...

۲- علم انبیا الهی است. «عُلِّمْنَا»

۳- نعمت های الهی را ابراز کنید. «عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ» در جای دیگر می فرماید:

نعمت پروردگارت را بازگو کن. «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» (۳)

ص: ۴۰۱

۱-۱. تفسیر نورالثقلین.

۲-۲. تفسیر کنزالدقائق.

۳-۳. ضحی، ۱۱.

۴- پرندگان، شعور و قدرت نطق دارند. «مَنْطِقَ الطَّيْرِ»

۵- علم بر همه ی نعمت ها مقدم است. اول «عَلَّمْنَا» بعد «أَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»

۶- علوم و امکانات خود را از خدا بدانیم، نه از خود. «عَلَّمْنَا - أَوْتَيْنَا»

۷- ایمان و توکل، با داشتن امکانات، منافاتی ندارد. «وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»

۸- نعمت ها را از فضل او بدانیم نه از لیاقت خود. «إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ»

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ (۱۷)

و برای سلیمان، سپاهیان از جن و انس و پرنده گرد آمدند، پس از تشتت و بی نظمی بازداشته می شدند (تا در رکابش باشند).

نکته ها:

کلمه ی «يُوزَعُونَ» از ماده ی «وزع» (بر وزن جمع) به معنای بازداشتن است و هر گاه این تعبیر در مورد لشکر به کار رود به این معناست که برای جلوگیری از پراکندگی نیروها، ابتدای لشکر را نگه می دارند تا بقیه ی افراد به لشکر ملحق شوند.

(۱) «ایزاع» یعنی تقسیم حکیمانه ی نیروها به صورتی که هر یک در جای خود قرار گیرند و در یک خط باشند. (۲)

جن و پرنده که در این آیه ذکر شده، از باب مثال است و گرنه باد و ابر و چیزهای دیگر نیز تحت فرمان سلیمان بود.

قرآن کریم بارها از جن سخن به میان آورده و یکی از سوره های آن به همین نام است. در این جا به چند ویژگی آنها اشاره می کنیم:

* جن، موجودی است باشعور و مخاطب پروردگار قرار می گیرد. «يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ» (۳)

* بعضی از آنها مؤمن و بعضی کافرند. «وَأَنَا مِّنَ الْمُسْلِمِينَ» (۴)، «وَأَنَا مِّنَ الصَّالِحِينَ وَمِنَا دُونَ ذَلِكَ» (۵)

* زن و مرد دارند، زاد و ولد دارند و طبیعتاً شهوت دارند. «لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ أَنْسَ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ» (۶)

ص: ۴۰۲

۱- ۱. تفسیر نمونه.

۲- ۲. التحقيق في كلمات القرآن.

۳- ۳. انعام، ۱۳۰.

۴- ۴. جن، ۱۴.

٥-٥. جَنّ، ١١.

٦-٦. الرحمن، ٥٦.

*برای سلیمان، غَوَاصِی و بَنَائِی می کردند. (۱) «وَ الشَّيَاطِينِ كُلِّ بَنَاءٍ وَ غَوَاصٍ» (۲)

پیام ها:

۱- سلیمان از لشکریانش سان می دید. «وَ حُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ»

۲- انسان دارای قدرتی است که می تواند جن و پرنده را (به اذن خداوند) تحت فرمان خود درآورد. «وَ حُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنْ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ وَ الطَّيْرِ»

۳- برخی انبیا حکومت داشتند. «حُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ»

۴- جن می تواند به انسان کمک کند. «مِنْ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ»

۵- ولایت انبیا تنها بر انسان ها نیست. «مِنْ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ وَ الطَّيْرِ»

۶- نظم، در همه جا ارزشمند است ولی در لشکر و سپاه یک ضرورت و ارزش ویژه است. «فَهُمْ يُوزَعُونَ»

۷- تمرین و آموزش و آماده باش، برای لشکر الهی یک ضرورت است. وَ حُشِرَ لِسُلَيْمَانَ ... يُوزَعُونَ

۸- علم و دانش سلیمان وسیله و مقدمه ی دست یابی به آن همه امکانات و تسخیر نیروها شد. وَ لَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ ... أُوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ... وَ حُشِرَ لِسُلَيْمَانَ ...

حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَيَّ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَ جُنُودُهُ وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ «۱۸»

(سلیمان با لشکر خود حرکت می کرد) تا به وادی مورچگان رسیدند، مورچه ای گفت: ای مورچگان! به خانه های خود بروید تا سلیمان و لشکریانش شما را ناآگاهانه پایمال نکنند.

ص: ۴۰۳

(۱- ۱). برای توضیح بیشتر درباره ی جن، بنگرید به سوره ی جن و قاموس قرآن، ج ۲، ص ۶۱-۷۳.

(۲- ۲). ص، ۳۷.

«نمل» در لغت به معنای حرکت زیاد با پای کوچک است. (۱)

کلمه ی «نَمْلَةٌ» را می توان به خاطر تنوین آن، مورچه ای بزرگ و فرمانده معنا کرد که در این صورت در زندگی مورچگان مدیریت و فرماندهی وجود دارد و می توان تنوین را نشانه ی ناشناسی مورچه معنا کرد که در این صورت پیام آیه این می شود که حتی اگر ناشناسی اخطار دلسوزانه می دهد، به هشدارش توجه کنیم.

پیام ها:

۱- حیوانات، با شعور خود منطقه ای را برای زندگی انتخاب می کنند. «وَإِذِ النَّملِ»

۲- گفتگو و امر و نهی در میان حیوانات نیز وجود دارد. «قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّملُ»

۳- در میان مورچگان، هم فرماندهی و هم اطلاع رسانی و هم فرمان بری وجود دارد. «قَالَتْ نَمْلَةٌ ... أُدْخِلُوا»

۴- حیوانات شعور دارند و مفسد و ضررها را می شناسند و به یکدیگر هشدار می دهند. «أُدْخِلُوا مَسَاكِنَكُمْ»

۵- غریزه دفع ضرر احتمالی، در حیوانات نیز وجود دارد. «أُدْخِلُوا ... لَا يَحْطِمَنَّكُمْ»

۶- کسی که با احساس خطر، هممنوع خود را هشدار ندهد از مورچه هم کمتر است. «لَا يَحْطِمَنَّكُمْ»

۷- هنگام راه رفتن دقت کنیم تا مورچگان را پایمال نکنیم. «لَا يَحْطِمَنَّكُمْ»

۸- انبیا در امور عادی خود، مثل دیگران زندگی می کردند. «لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ»

۹- فساد رهبر، مقدمه ی فساد مردم است. «لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ»

۱۰- مورچه، افراد انسان ها، بلکه شغل آنها را هم می شناسد. «سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ»

۱۱- اولیای خدا با آگاهی و عمد، حتی به مورچه ای ضرر نمی رسانند. «وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ» مورچگان از عدالت و تقوای

حضرت سلیمان آگاهند و می دانند آن

بزرگوار آگاهانه به مورچه ای نیز ظلم نمی کند.

فَتَبَسَّ بِصَاحِبِكُمْ مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾

پس (سلیمان) از سخن این مورچه با تبسمی خندان شد و گفت:

پروردگارا! به من الهام کن (و توفیق ده) که نعمتی که به من و به والدینم بخشیده ای شکر کنم و عمل صالحی که آن را می پسندی انجام دهم و در سایه ی رحمت خود، مرا در زمره ی بندگان شایسته ات وارد کن.

نکته ها:

در آیه ی ۱۶ ذکر شد که حضرت سلیمان علیه السلام گفت: زبان پرندگان را می دانیم، از این آیه معلوم می شود که دانستن زبان پرندگان از باب نمونه بوده است. زیرا آن حضرت کلام و گفتگوی مورچه را هم می دانست.

کلمه ی «ایزاع» بالاتر از توفیق و چیزی شبیه الهام است، نظیر آیه ی «وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ» (۱) یعنی ما انجام کارهای خیر را به انبیا الهام کردیم. (۲)

کار صالح به تنهایی کافی نیست، ورود در گروه صالحان مهم است، زیرا:

* گاهی کار، صالح است، ولی فرد از نظر نفسانی صالح نیست و گرفتار ریا، سُمعه، غرور، عُجب و حبط می شود.

* گاهی کار صالح است، ولی عاقبت انحرافی پیش می آید و شخص عاقبت به خیر نمی شود.

* گاهی کار صالح است، ولی یک نوع تک روی در آن است و شخص حاضر نیست با بندگان خدا همراه باشد. أَعْمَلَ صَالِحًا ... فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

ص: ۴۰۵

۱-۱. انبیاء، ۷۳.

۲-۲. تفسیر المیزان.

۱- یکی از اصول و شرایط رهبری و مدیریت، سعه ی صدر است. حضرت سلیمان جمله ی «لَا يَشْعُرُونَ» را آن هم از مورچه ای می شنود، ولی به روی خود نمی آورد و لبخند می زند. «فَتَبَسَّ»

۲- انتقاد و حرف حق را از هر کس بشنوید و از آن استقبال کنید. (سلیمان سخن مورچه را پسندید) «فَتَبَسَّ» انتقادپذیری، یک ارزش است.

۳- خداوند اولیای خود را تحت تربیت مخصوص خود قرار می دهد. «وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ - فَتَبَسَّ» خداوند، سلیمان را با آن مقام و سلطنتش گرفتار حرف یک مورچه می کند تا بدین وسیله در وجود او تعادل برقرار کند.

۴- زمانی باید شاد و خندان باشیم که حتی مورچه ها به عدالت ما امیدوار باشند.

«وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ - فَتَبَسَّ»

۵- خنده ی انبیا، تبسم است نه قهقهه. سلیمان در حالی که خنده اش گرفته بود، تبسم کرد. «فَتَبَسَّ صَاحِبًا»

۶- سلیمان سخنان مورچه را فهمید و به زیردستان خود توجه کرد. «مِنْ قَوْلِهَا»

۷- دعا، مخصوص هنگام اضطرار نیست؛ انبیا در اوج عظمت و قدرت دعا می کردند. «رَبِّ»

۸- توفیق شکرگزاری را از خدا بخواهیم. «رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ»

۹- انسان در برابر نعمت هایی که تاکنون به او رسیده باید شکر کند و در برابر مسئولیت آینده باید به فکر عمل صالح و جلب رضای خدا و ملحق شدن به نیکان باشد. أَشْكُرُ - أَعْمَلَ صَالِحًا ...

۱۰- فرزندان، هم باید در مقابل نعمت هایی که خداوند به آنان داده شکر کنند و هم در مقابل نعمت هایی که به والدین آنان داده است. «عَلَيَّ وَعَالِيَ وَالِدَيَّ»

۱۱- شکر خدا تنها با زبان نیست، عمل صالح و استفاده ی صحیح از نعمت ها نیز شکر الهی است. أَشْكُرُ ... أَعْمَلَ صَالِحًا

۱۲- سلیمان با آن که لشکریان فراوان و حاکمیت قوی دارد و زبان حیوانات را نیز می داند، باز به فکر عمل صالح است نه به دنبال لذت و توسعه ی قدرت و

افتخار. «أَعْمَلَ صَالِحًا»

۱۳- دعا و تلاش حاکمان باید برای انجام کار خوب باشد. «أَعْمَلَ صَالِحًا»

۱۴- کار، به شرطی نیک است که خداپسند باشد. «صَالِحًا تَرْضَاهُ»

۱۵- کار نیکی ارزش دارد که رضای خدا را جلب کند، نه فقط رضای مردم را.

«صَالِحًا تَرْضَاهُ»

۱۶- عالی ترین مقصد در حکومت صالحان، رضای خداست. «تَرْضَاهُ»

۱۷- انبیا نیز به امداد الهی نیاز دارند. أَوْزِعْنِي ... أَدْخِلْنِي

۱۸- زندگی در جامعه صالح ارزش است، نه زندگی در میان مردم ناصالح، آن هم به خاطر رفاه یا درآمد و لذت. أَدْخِلْنِي ...
فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

۱۹- برخورداری از امکانات، و قدرت امروز خود را نشانه ی رسیدن به رحمت الهی ندانید و برای رشد و تعالی خود دعا کنید. «وَأَدْخِلْنِي»

۲۰- امکانات انسان، نتیجه ی کار او نیست بلکه از رحمت الهی سرچشمه می گیرد. «بِرَحْمَتِكَ»

۲۱- هر کس، در هر شرایطی باید به رحمت الهی متوسل شود، حتی پیامبران. «بِرَحْمَتِكَ»

۲۲- تکروی، ممنوع. «وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ»

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ «۲۰»

و(سلیمان) جویای حال پرندگان شد و(هدهد را ندید)، گفت: مرا چه شده که هدهد را نمی بینم؟ (آیا حضور دارد و من نمی بینم) یا از غایبان است.

لَأَعَذِّبَنَّ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ «۲۱»

قطعاً او را کیفری سخت خواهم داد یا او را ذبح می کنم، مگر آن که (برای غیبت خود) دلیل روشنی (و عذر موجهی) برای من بیاورد.

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

پس دیری نپایید که (هدهد آمد و) گفت: از چیزی آگاهی یافتم که تو (با همه ی عزّت و شوکتی که داری) از آن آگاه نشده ای و برای تو از (منطقه ی) سبا گزارشی مهم و درست آورده ام.

نکته ها:

بعضی گفته اند: مراد از هدهد در این جا، هدهد خاصّی است؛ و دلیل خود را الف و لام در «الْهُدُودُ» و قدرت انسان شناسی و مکتب شناسی او دانسته اند که توضیح این مطلب را در آیات بعد خواهیم خواند. (۱)

ابوحنیفه از امام صادق علیه السلام سؤال کرد: چرا حضرت سلیمان از میان پرندگان تنها سراغ هدهد را گرفت؟ امام فرمودند: زیرا او آب را در درون زمین می بیند، همان گونه که ما روغن را در ظرف بلورین می بینیم. (۲)

بعضی برای عذاب هدهد نمونه هایی را ذکر کرده اند از جمله: جدا کردن او از جفتش، کندن پره های او، در معرض آفتاب قرار دادن، طرد کردن او از دربار سلیمان یا قرار دادن او با دشمن در یک قفس. (۳)

پیام ها:

۱- تَفَقَّدَ از زیر دست، بازدید از کار آنان و جست و جو از احوالشان، از اصول اسلامی، اخلاقی، اجتماعی، تربیتی و مدیریتی است. «تَفَقَّدَ»

۲- مسایل بزرگ، شما را از مسایل کوچک باز ندارد. «تَفَقَّدَ الطَّيْرَ»

۳- زود قضاوت نکرده و نیروهای تحت امر خود را متهم نکنیم؛ شاید مشکلی در

ص: ۴۰۸

۱-۱. تفاسیر فرقان و فی ظلال.

۲-۲. تفسیر مجمع البیان.

۳-۳. تفاسیر روح البیان و کنز الدقائق.

میان باشد که ندانیم. «مَا لِي لَا أَرَى الْهُدَى»

۴- تیزبینی و دقت و تسلط، شرط لازم برای رهبری است. «مَا لِي لَا أَرَى الْهُدَى»

۵- حاکم و قاضی باید شرایط خاصی داشته باشد از جمله:

الف: محبت و دقت. «تَفَقَّدَ الطَّيْرَ»

ب: تواضع. «مَا لِي لَا أَرَى الْهُدَى»

ج: صلابت در برابر متخلف. «لَأَعَذِّبَنَّ أَوْ لَأَذْبَحَنَّ»

د: فرصت دادن به متهم. «لِيَأْتِيَنِي»

۶- نظارت دقیق بر حضور و غیاب نیروها، در کارهای تشکیلاتی یک ضرورت است، همان گونه که تخلف بی دلیل از مقررات و ترک کردن پست خود، گناه نابخشودنی است. «أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ»

۷- تنبیه حیوان متخلف، مانعی ندارد. «لَأَعَذِّبَنَّ»

۸- حیوان، تنبیه را درک می کند. «لَأَعَذِّبَنَّ»

۹- وقتی که غیبت از سوی یک پرنده این همه تهدید لازم داشته باشد، پس ما با آن همه غیبت ها و عدم حضورها چه تکلیفی داریم؟ «لَأَعَذِّبَنَّ»

۱۰- انبیاء، هم قانون می آورند و هم اجرا می کنند. «لَأَعَذِّبَنَّ»

۱۱- برای مجازات متخلفان، باید کیفرهای متعددی قرار داد تا در اجرای قانون، به بن بست نرسیم. «لَأَعَذِّبَنَّ أَوْ لَأَذْبَحَنَّ»

۱۲- قاطعیت و عذرپذیری، همراه یکدیگر لازم است. «لَأَعَذِّبَنَّ - لِيَأْتِيَنِي»

۱۳- در مدیریت و تشکیلات، سهل انگاری ممنوع. «لَأَعَذِّبَنَّ - لَمَأَذْبَحَنَّ - لِيَأْتِيَنِي» (وجود حرف «لام» در سه جمله، نشانه ی قاطعیت است)

۱۴- برای حفظ نظام و گرفتن زهر چشم از متخلفان، مانعی ندارد که برای یک تخلف کوچک، جریمه ی سنگینی قرار دهیم. «عَذَابًا شَدِيدًا»

۱۵- راه دفاع را به روی متهم نبندید. «أَوْ لِيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ»

۱۶- حیوانات، شعوری دارند که می توانند برای کارهای خود استدلال و توجیه

ص: ۴۰۹

داشته باشند. «لَيَأْتِيَنَّ بِسُلْطَانٍ»

۱۷- با وجود منطق و استدلال، حتی سلیمان در برابر هدهد تسلیم می شود.

«لَيَأْتِيَنَّ بِسُلْطَانٍ»

۱۸- در یک تشکیلات، برای هر کار و مأموریتی، حکم و مجوزی لازم است.

«بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ»

۱۹- آن را که حساب پاک است، از محاسبه چه باک است. «فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ»

۲۰- حیوان می تواند به چیزی برسد که انسان نرسیده باشد. «أَخَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ»

۲۱- سیروسیاحت، کلید کسب اطلاعات جدید است. «احط»

۲۲- آزادی بیان، یکی از ویژگی های حکومت صالحان است. «أَخَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ»

۲۳- علم و دانایی، به سن و جنس و شکل ربطی ندارد. «أَخَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ»

۲۴- انبیا نیز تحت تربیت الهی هستند. سلیمانی که می گفت: «أَوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» به من همه چیز داده شده، پرنده ای به او می گوید: من چیزی می دانم که تو هم نمی دانی. «أَخَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ»

۲۵- در حکومت انبیا، تملق و ترس وجود ندارد. «أَخَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ»

۲۶- بزرگان و مسئولان حکومت نباید منبع اطلاعات خود را در افراد یا گروه های خاصی منحصر کنند. (هدهد برای سلطان گزارش دارد) «أَخَطْتُ - جِثْكَ»

۲۷- در گزارش ها، اخبار قطعی و تأیید شده را بگویند. «بِتَبَيُّنٍ يَقِينٍ»

۲۸- وجود افراد یا سازمانی برای خبرگیری از خارج از منطقه ی حکومتی لازم است. (البته نه برای جاسوسی، بلکه برای دعوت و ارشاد یا آمادگی دفاعی) «مِنْ سَبَائِلِ»

۲۹- آنچه در خبر مهم است، قطعی بودن آن است؛ خبرنگار بزرگ باشد یا کوچک، انسان باشد یا حیوان. «بِتَبَيُّنٍ يَقِينٍ»

۳۰- مسئولان حکومت، تنها بر خبرهای قطعی تکیه کنند. «بِتَبَيُّنٍ يَقِينٍ»

إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

(هدهد توضیح داد:) همانا من زنی را یافتم (به نام بلقیس) که بر مردم سلطنت می کرد و از همه چیز (دنیا) برخوردار بود و تخت بزرگی داشت.

وَاجِدْنَهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾

آن زن و قومش را چنین یافتم که به جای خدا برای خورشید سجده می کنند و شیطان اعمالشان را در نظرشان آراسته، پس آنان را از راه (حق) بازداشته و آنان هدایت نمی شوند.

پیام ها:

۱- برخی حیوانات شناخت بالایی دارند. «إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً» هدهد مفاهیمی چون زن و مرد، تاج و تخت، حکومت و مالکیت، توحید و شرک، خورشید و سجده، شیطان و تزئین های او، حق و باطل، هدایت و ضلالت را می شناسد.

۲- گوش دادن به سخنان دیگران، نشانه ی ادب و یکی از شرایط مدیریت است؛ گرچه گوینده ی سخن، حیوان باشد. «إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً»

۳- زن می تواند حکومت کند؛ «تَمْلِكُهُمْ» ولی حکومت زن بر جامعه، حتی برای یک پرنده هم عجیب است. «وَاجِدْتُ امْرَأَةً - وَاجِدْنَهَا وَقَوْمَهَا»

۴- حکومت حضرت سلیمان، در ابتدا جهانی نبوده است. «امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ»

۵- تشکیل نظام و حکومت، سابقه ی تاریخی دارد. «تَمْلِكُهُمْ»

۶- عوامل انحراف عبارتند از:

الف: رهبر گمراه. «وَاجِدْنَهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ»

ب: زرق و برق. «يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ»

ج: امکانات و رفاه. «أُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»

د: شیطان و تزئین های او. «زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ»

۷- برخورداری از نعمت های الهی، نشانه ی قرب یا بُعد نیست. (خداوند هم به سلیمان می دهد و هم به زنی کافر. در آیات قبل سلیمان گفت: «أوتينا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» به ما همه چیز داده شده؛ درباره ی بلقیس نیز می خوانیم: «وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» به او نیز همه چیز داده شده است).

۸- نعمت های خداوند در دست صالحان، فضل مبین و آشکار است؛ «أوتينا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ» ولی در دست دیگران تاج و تخت و عرش عظیم می شود. «أُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَ لَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ»

۹- انسان از نظر فطرت، پرستشگر است؛ اگر حق را نپرستد به سراغ باطل می رود. وَجَدْنَهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ ...

۱۰- مردم، دینی را می پذیرند که حاکمان و پیشوایانشان پذیرفته باشند. «الناس على دين ملوكهم» «وَجَدْنَهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ»

۱۱- هر مشکلی را به اهلش بگویید. (گزارش انحراف و شرک را باید به سلیمان گفت). «يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ»

۱۲- سابقه ی خورشیدپرستی، هم در زمان ابراهیم علیه السلام بوده است؛ «هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ» (۱) و هم در زمان سلیمان علیه السلام. «يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ»

۱۳- بهترین وسیله ی انحراف مردم، تزئین کارهای زشت آنهاست. «زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ»

۱۴- گذشته ی بد افراد، نشانه ی انحراف قطعی آنها در آینده نیست. (بلقیس و قوم او منحرف بودند ولی بعداً هدایت شدند). «لَا يَهْتَدُونَ»

۱۵- در گزارش ها، اصل خبر را بگویید و تحلیل و برداشت را به اهلش واگذار کنید. إِنِّي وَجِدْتُ ... فَهَمَّ لَا يَهْتَدُونَ (آنچه همداد گزارش داد صحیح بود، ولی آن جا که تحلیل کرد خلاف گفت، زیرا آنها هدایت شدند).

ص: ۴۱۲

أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾

(جلوه دادن شیطان، اعمال مردم را برای آن است) که آنان سجده نکنند برای خداوندی که چیزهای ناپیدای آسمان ها و زمین را بیرون می آورد (و آشکار می کند) و عملکرد نهان و آشکار شمارا می داند.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾

خداوندی که معبودی جز او نیست (و) پروردگار عرش بزرگ است.

نکته ها:

کلمه ی «خبء» به معنای پوشیده و پنهان است. حضرت علی علیه السلام می فرماید: «المرء مخبوء تحت لسانه» (۱) ارزش و شخصیت انسان در زیر زبانش مخفی است.

تا مرد سخن نگفته باشد

عیب و هنرش نهفته باشد

نمونه ی بیرون آوردن مخفی ها در آسمان ها و زمین؛ رویش گیاهان و بارش باران است.

خوشه در درون دانه مخفی است و قدرت الهی، آن را از دل دانه بیرون می آورد. همه ی چیزهایی که از قوه به فعلیت در می آیند مصداق همین آیه ی «يُخْرِجُ الْخَبَاءَ» هستند.

پیام ها:

۱- هدف شیطان از تزئین بدی های مردم آن است که آنان برای خدا سجده نکنند.

زَيِّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ - أَلَّا يَسْجُدُوا ﴿٢٥﴾

۲- کسی که در برابر خدا سجده نکند، حیوان هم از او انتقاد می کند. «أَلَّا يَسْجُدُوا» ﴿٢٥﴾

۳- سجده، مظهر خداپرستی است. «أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ» ﴿٢٥﴾

۴- عوامل طبیعی، ابزار و وسایل قدرت نمایی خدا هستند. «يُخْرِجُ الْخَبَاءَ» گرچه آب، خاک و نور نقش دارند، ولی بیرون آورنده حقیقی اوست.

۵- عالم محضر خداست. «يَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَ مَا تُعْلِنُونَ» بر او علم يك ذره پوشيده نيست كه پنهان و پيدا به نزدش يكي است

۶- از دلايل سجده ي ما، قدرت او، «يُخْرِجُ الْخَبَاءَ» علم او، «يَعْلَمُ» يكتايي او، «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» و ربوبيت و عظمت اوست. «رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ»

قَالَ سَنَنْظُرُ أَمْ صَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۲۷)

(سليمان بعد از شنيدن گزارش هدهد) گفت: به زودي خواهيم ديد كه آيا (در گزارشت) راست گفتي يا از دروغگوياني؟

إِذْ هَبَّ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْقَاهُ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ (۲۸)

اين نامه ي مرا بير و به سوي آنها بيفكن؛ آن گاه از آنان روي برتاب، پس بنگر چه جوابي مي دهند.

نکته ها:

نامه نگاري و مكاتبه پيامبران با كفار و مشركان، سابقه اي طولاني دارد و سيره ي پيامبر اسلام صلي الله عليه و آله نيز بود. آن حضرت نامه هايي به سران كشورهاي ايران و روم فرستادند.

فرستادن پيام و رايزن فرهنگي و سفير و مأمور، و پيش قدم شدن در اين مسايل، به خاطر رسيدن به اهداف ارشادي و فرهنگي، از سيره ي پيامبران است.

پيام ها:

۱- زودباوري ممنوع؛ رد کردن حرف ديگران نيز بدون دليل ممنوع. «سَنَنْظُرُ»

(در مورد مسايل مهم، به يك گزارش اعتماد نكنيد.)

۲- ادعا و تبليغات ديگران، ما را از تحقيق باز ندارد. (هدهد ادعا كرد: خبر من يقيني است، ولي سليمان گفت: ما بايد بررسي كنيم) «سَنَنْظُرُ»

۳- تحقيق كردن، مخصوص گزارش هاي شخص فاسق نيست؛ بلکه هنگام شك نيز تحقيق و بررسي لازم است. «سَنَنْظُرُ»

۴- نه تصدیق، نه تکذیب، بلکه تحقیق. «سَنَنْظُرُ أَمْ صَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ»

۵- نقاط مثبت را قبل از نقاط منفی بازگو کنید. أَمْ صَدَقْتَ أَمْ ...

۶- با یک راستگویی در گروه صادقین قرار نمی گیریم، ولی با یک دروغ جزو دروغگویان می شویم. («صَدَقْتَ» به صورت فعل ولی «کاذبین» به صورت اسم فاعل آن هم با کلمه ی «كُنْتَ» آمده است).

۷- پرندگان نیز در اختیار اجرای اوامر خدا و اولیای او قرار دارند. «اَذْهَبْ بِكِتَابِي»

۸- قلم، یکی از مهم ترین ابزار هدایت و ارشاد است. «اَذْهَبْ بِكِتَابِي»

۹- برای ارشاد و هدایت دیگران و برقراری ارتباط صحیح و مفید با آنان، پیش قدم باشیم. «اَذْهَبْ بِكِتَابِي»

۱۰- در گزینش افراد برای انجام مأموریت ها، هر کس شناخت و احساس بیشتری دارد اولویت خواهد داشت. «اَذْهَبْ»

۱۱- برای رسیدن به اهداف الهی، نامه نوشتن مرد به زن مانعی ندارد. «بِكِتَابِي»

۱۲- در زمینه مسایل عقیدتی، بعد از شنیدن گزارش های تلخ، باید عکس العمل فوری و غیرت دینی از خود نشان داد. «اَذْهَبْ بِكِتَابِي»

۱۳- در انتقال مطالب و مفاهیم، امین باشیم. «بِكِتَابِي هَذَا»

۱۴- شناسایی مخفیانه و دور از چشم، عمیق ترین نوع شناخت هاست. «ثُمَّ تَوَلَّ»

۱۵- با حکومت ها و سیستم های سیاسی و پیچیده، نمی توان ساده برخورد کرد.

«فَأَلْقَهُ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ»

۱۶- قدرت طراحی و برنامه ریزی، از شرایط مدیریت است. «اَذْهَبْ بِكِتَابِي - ثُمَّ تَوَلَّ»

۱۷- به دیگران فرصت تفکر دهیم. «فَأَنْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ»

۱۸- شرط توفیق در ارشاد و امر به معروف، شناسایی حالت ها و روحیه ی دیگران است. «فَأَنْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ»

۱۹- شناسایی فرد کافی نیست؛ نظام و دست اندرکاران را باید به حساب آورد.

«إِلَيْهِمْ - عَنْهُمْ - يَرْجِعُونَ»

۲۰- حالت های دشمن را زیر نظر داشته باشید. «فَأَنْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ»

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيْ كِتَابٍ كَرِيمٍ ﴿٢٩﴾

(چون هدهد نامه را نزد بلقیس افکند، او به شگفت آمد و) گفت: ای اشراف (و بزرگان کشور)! نامه ای پرارزش به سوی من افکنده شد.

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾

نامه از سلیمان است و (مضمون آن) این است: به نام خداوند بخشنده مهربان.

أَلَا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَ أَتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾

بر من برتری نجوید. نزد من آیید و تسلیم (حق و مطیع من) باشید.

نکته ها:

در این که چرا بلقیس به نامه سلیمان، «كِتَابٌ كَرِيمٌ» گفته است، دلایلی نقل شده از جمله:

الف: به خاطر جمله ی مبارکه ی «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ».

ب: مهمور بودن نامه به مهر سلیمان.

ج: محتوای ارشادی نامه.

د: به دلیل مقام سلیمان؛ و شاید هم به خاطر همه ی این موارد باشد.

پیام ها:

۱- بلقیس، داری اطرافیان و مشاورانی بود که اخبار و حوادث را با آنان در میان می گذاشت. «يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ»

۲- سواد برای زن، یک ارزش است. «أُلْقِيَ إِلَيْ كِتَابٌ كَرِيمٌ»

۳- بلقیس، تیزهوش و دارای قدرت شناخت بالایی بود. «كِتَابٌ كَرِيمٌ»

۴- ارشاد و تبلیغ را با مهربانی و رحمت آغاز کنیم. «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

۵- حتی در نوشتن چند کلمه، جمله ی بسم الله الرحمن الرحيم را به صورت کامل بنویسیم، نه خلاصه. «إِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

الرَّحِيمِ»

۶- برتری جویی در برابر انبیا، برتری جویی در برابر خداوند است. «أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ»

۷- دوری از تکبر و برتری جویی، زمینه‌ی تسلیم حقّ شدن است. «أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَ أَتُونِي مُسْلِمِينَ»

۸- نامه‌ها را ساده و خلاصه بنویسیم. القاب را حذف و اهداف را روشن نماییم.

از لعن و توهین دوری کنیم. رحمت و صلابت را در کنار هم مطرح نماییم.

بِسْمِ اللَّهِ ... أَلَّا تَعْلَمُوا ... وَ أَتُونِي

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾

(بلقیس) گفت: ای بزرگان! در کارم نظر دهید که بی حضور شما (تاکنون) کاری را فیصله نداده‌ام.

قَالُوا نَحْنُ أَوْلَا قُوَّةٍ وَ أَوْلَا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾

(اشراف) گفتند: ما سخت نیرومند و دلاوریم (و نباید در برابر یک نامه از موضع ضعف برخورد کنیم)، ولی اختیار کار با توست، نظر خود را بیان فرما تا ببینیم چه دستور می دهی؟ (و ما با قدرت انجام دهیم).

نکته‌ها:

کلمه‌ی «فتوی» و «فتی» از یک ریشه است. «شاب» به هر جوانی گفته می شود، ولی «فتی» به جوانی گفته می شود که مدبّر، شجاع، عاقل و با صلابت باشد. «فتوی» نیز به معنای حرف عاقلانه، پخته و کامل است.

پیام‌ها:

۱- بلقیس، به اطرافیان خود بها می داد و با آنان مشورت می کرد. «مَا كُنْتُ قَاطِعَةً

۲- گاهی قدرت و امکانات، مانع پذیرفتن حق می شود. «نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَ أَوْلُوا بَأْسًا» (قدرت و مقام، مشاوران بلقیس را مغرور کرده بود).

۳- در مسایل حکومتی، باید حرف آخر را یک نفر بزند. «وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ» (دیگران نظر می دهند ولی حق تصمیم گیری با یک نفر است). «فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ»

۴- بلقیس، فرمانده نیروهای مسلح زمان خود بود. «نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَ أَوْلُوا بَأْسًا شَدِيدًا وَ الْأَمْرُ إِلَيْكَ»

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَ جَعَلُوا أَعْرَآهَهَا أَذِلَّةً وَ كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ» (۳۴)

(بلقیس) گفت: بی شک، هرگاه پادشاهان به منطقه ی آبادی وارد شوند (و هجوم برند)، آن جا را به تباهی می کشند و عزیزان آن جا را ذلیل می کنند و این، سیره ی همیشگی آنان است.

پیام ها:

۱- اعتراف به روحيات و خصلت های پادشاهان، نشانه ی شهادت بلقیس است.

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ ...

۲- بلقیس هم دغدغه ی شکست از سلیمان و هم دل بستگی به آبادی کشور خود داشت. «أَفْسَدُوهَا وَ جَعَلُوا أَعْرَآهَهَا أَذِلَّةً»

۳- تنها به قدرت خود تکیه نکنید؛ دیگران را نیز به حساب آورید. (اطرافیان بلقیس می گفتند: «نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَ أَوْلُوا بَأْسًا شَدِيدًا»، ولی بلقیس هشدار داد که قدرت سلیمان را کم نپندارید). قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ ...

۴- شیوه ی حکومت های غیر الهی، ایجاد فساد و ذلت در بین منطقه و مردم است. «كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ»

۵- آفت حکومت و قدرت، سلطه طلبی، جنگ افروزی و ویرانگری است.

الْمُلُوكَ ... أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَءَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً

وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

و همانا من (جنگ را صلاح نمی بینم)، هدیه ای با ارزش به سویشان می فرستم، پس چشم براهم تا ببینم فرستادگان من با چه خبری برمی گردند. (شاید با قبول هدایا از سوی سلیمان، ما هم درامان باشیم)

پیام ها:

۱- زن، ذاتاً جنگجو نیست. «إِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ»

۲- حرکت هایی که انگیزه ی مادی داشته باشد، با رسیدن به مادیات آرام می گیرد.

«بِهَدِيَّةٍ» (خصلت پادشاهان، فریفتگی آنان در برابر هدایا است)

۳- هدیه، گاهی در واقع رشوه و حقّ السکوت است. «بِهَدِيَّةٍ»

۴- دشمنان نیز ما را با فرستادن هدایا آزمایش می کنند. «مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ»

۵- طاغوت ها و پادشاهان، می دانستند که انبیا هدف مادی ندارند ولی با این حال برای جذب و آرام کردن آنان تلاش می کردند. «مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ»

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾

چون (پیک حامل هدایا) نزد سلیمان آمد، سلیمان گفت: آیا مرا با مالی ناچیز مدد می کنید؟ پس (بدانید) آنچه خداوند به من داده بهتر است از آنچه به شما داده است، (من با هدیه ی شما شاد نمی شوم) بلکه شما هستید که به هدیه ی خودتان خوشحالید.

ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾

(سلیمان به پیک بلقیس) گفت: به سوی آنان برگرد، پس ما حتماً لشکریانی برآنان وارد می کنیم که برای آنان تاب مقابله نیست و ما حتماً آنان را از منطقه، ذلیلانه آواره می کنیم در حالی که خواری را احساس خواهند کرد.

۱- انگیزه ی اولیای خدا مادیات نیست. «أَتُمِدُّونَنِ» (مردان خدا خود را با پول معامله نمی کنند، زیرا آنان امیر دنیا هستند نه اسیر آن).

۲- مردان خدا، تیزبین و هوشیار و قاطعند. انگیزه های فاسد را در پشت هدایا می بینند و می گیرند و صاحبان آن انگیزه ها را توبیخ و سرزنش می کنند.

«أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ»

۳- هدایا را به نحو احسن بپذیرید و پاسخ دهید. «إِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّهِ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا» (۱) اما نه در مواردی که هدیه جنبه ی رشوه دارد. «أَتُمِدُّونَنِ»

۴- کافر، همه را به کیش خود پندارد. «أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ»

۵- مال دنیا چیزی نیست. «بِمَالٍ» به اصطلاح ادبی، تنوین برای تحقیر است.

۶- مردان خدا نعمت ها را از او می دانند. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ»

۷- گاهی بیان قدرت خود، لازم است. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ»

۸- بهترین اهرم برای طرد مال حرام، توجه به الطاف الهی است. «أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ»

۹- اولیای خدا با الطاف الهی به آرامش می رسند. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ» و مردم مادی با مادیات. «بَلْ أَنْتُمْ بِهِدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ»

۱۰- علم و حکمت، بهتر از مال است. «فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ» ۱۱- بعد از منطق، نوبت قدرت نمایی است. «فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ»

۱۲- در برابر کسانی که تنها به قدرت متکی هستند، با صلابت سخن بگویید.

«فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ»

۱۳- جهاد، در ادیان قبل نیز مطرح بوده است. «فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ»

۱۴- تبلیغ و ارشاد، بدون هجرت و قدرت کارساز نیست. «فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ»

۱۵- کسی که از مادیات بگذرد، می تواند با قدرت سخن بگوید و از حق دفاع کند. «ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ»

۱۶- رهبر باید از قوای مسلح خود اطمینان کافی داشته باشد. «بِجُنُودٍ لَا قَبْلَ لَهُمْ بِهَا»

۱۷- قدرت نظامی اهل حق باید بیش از قدرت اهل باطل باشد. «بِجُنُودٍ لَا قَبْلَ لَهُمْ»

۱۸- تحقیر و به ذلت کشاندن حکومت های کفر و شرک جایز است. «أَذَلَّهُ وَ هُمْ صَاغِرُونَ»

□ قال يا أيها الملأ ائیکم یا تینی بعز شها قبل ان یا تونی مسلمین «۳۸»

(سلیمان) گفت: ای بزرگان! کدام یک از شما تخت او (بلقیس، ملکه ی سبا) را- قبل از آن که آنان به حال تسلیم نزد من آیند- برای من می آورد؟

□ قال عفریت من الجن انا آتیک به قبل ان تقوم من مقامک و انی علیه لقوی أمين «۳۹»

عفریتی از جن (که دارای قدرت و زیرکی خاصی بود به سلیمان) گفت: من آن را نزد تو می آورم پیش از آن که از جای خود برخیزی، و من قطعاً بر این کار هم قدرت دارم و هم مورد اعتمادم.

نکته ها:

در کلمه ی «عَفْرِيْتُ»، معنای شدت و قدرت نهفته است.

پس از بازگشت فرستادگان بلقیس، همراه با هدیه های خود و آگاهی ملکه ی سبا از این که سلیمان یک پادشاه نیست؛ ملکه تصمیم گرفت شخصاً نزد سلیمان آید تا اوضاع را از نزدیک ببیند. سلیمان از حرکت بلقیس آگاه شد و خود را برای قدرت نمایی آماده کرد.

پیام ها:

۱- اطرافیان سلیمان، دارای قدرت فوق العاده یا خارق العاده بودند. «أَيُّكُمْ»

۲- میدان را برای رقابت صحیح باز گزارید. «أَيُّكُمْ»

۳- در شرایط مناسب از توانایی دیگران استفاده کنید. «أَيُّكُمْ يَا تِينِي»

۴- ملاک، لیاقت و توانایی است، نه جنسیت. «أَيُّكُمْ يَأْتِينِي» با این که در میان اطرافیان سلیمان، جنّ و پرنده و انسان، همه بودند ولی ملاک برتری، قدرت آوردن تخت است نه جنسیت آورنده ی آن.

۵- اگر تخت و تاج را از انسان بگیریم، تسلیم شدن او آسان است. «يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا»

۶- قرآن مسأله ی طّی الارض (۱) را می پذیرد. يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ ...

۷- قدرت نمایی باید با مخاطب تناسب داشته باشد. «بِعَرْشِهَا»

۸- برای ارشاد و هدایت دیگران، از امکانات خود آنان استفاده کنید. «بِعَرْشِهَا»

۹- پیروز کسی است که قبل از دشمن اقدام کند. «قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي»

۱۰- کارهای فوق العاده باید با هدف عالی همراه باشد. «يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا - يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ»

۱۱- حضرت سلیمان علم غیب داشت. «يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ»

۱۲- در یک نظام و حکومت موفق، باید از همه ی نیروها در جای خود استفاده کرد. «قَالَ عَفْرِيْتُ مِنَ الْجِنِّ»

۱۳- جنّ می تواند به انسان کمک کند. «قَالَ عَفْرِيْتُ مِنَ الْجِنِّ»

۱۴- لیاقت های خود را به دیگران اعلام کنید. «أَنَا آتِيكَ»

۱۵- سرعت، قدرت و امانت، شرط انجام کارهای بزرگ است. «قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ - لَقَوِي أَمِينٌ»

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآه مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَ أَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾

ص: ۴۲۲

۱- ۱). «طّی الارض»، نوعی معجزه و کرامت است، که به جای پیمودن و طی کردن مسافتی طولانی، زمین در زیر پای وی پیچیده گردد و در مدّتی دک به مقصد رسد. (فرهنگ معین)

کسی (به نام آصف بن برخیا) که به بخشی از کتاب (الهی) آگاهی داشت (به سلیمان) گفت: من آن (تخت) را قبل از آن که پلک چشمم بهم بخورد نزد تو می آورم. (سلیمان پذیرفت و او تخت را آورد.) همین که (سلیمان) آن (تخت) را نزد خود مستقر دید، (به جای غرور و تکبر) گفت: این (توانایی وزیر من که مقداری از علم کتاب و اسم اعظم را می داند)، از لطف پروردگار من است، تا مرا (با این نعمت ها) بیازماید که آیا شکر گزارم یا کفران می کنم؟ و هر کس شکر کند، قطعاً به سود خویش شکر ورزیده و هر کس کفران نماید (به ضرر خویش گام نهاده، زیرا) پروردگار من (از شکر مردم) بی نیاز و کریم است. (بی نیازی و کرامت، برای خداوند ذاتی است و هرگز وابسته به شکر یا کفران کسی نیست).

قَالَ نَكُرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرُ أَ تَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾

(سلیمان) گفت: تخت (ملکه) را برایش ناشناس گردانید، تا بینم آیا پی می برد یا از کسانی است که پی نمی برند؟

نکته ها:

اشاره

کسی که مقداری از علم کتاب را می دانست، «آصف بن برخیا» وزیر حضرت سلیمان و خواهر زاده ی او بود، چنانکه از امام هادی علیه السلام نیز نقل شده است. (۱) و امام باقر علیه السلام فرمودند: اسم اعظم الهی هفتاد و سه حرف است که آصف بن برخیا تنها با دانستن یک حرف چنین قدرت نمایی کرد. (۲) در این که منظور از علم کتاب چیست؟ گفته اند: مراد از آن، یا آگاهی از کتب آسمانی یا لوح محفوظ و یا اسم اعظم است.

سؤال: «آصف بن برخیا» چگونه تخت را بدون اجازه ی صاحبش حرکت داد و در آن تصرف کرد؟

ص: ۴۲۳

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین.

۲- ۲). کافی، ج ۱، ص ۲۳۰.

پاسخ: این کار به خاطر ولایت انبیا بر اموال مردم و اهمّیت ارشاد بلقیس و مردم او بوده است.

کفر چند نوع است: یکی انکار خدا و یکی کفران نعمت ها.

شکر خداوند، اقسامی دارد: شکر با زبان، با قلب و با عمل.

فضایل امیر مؤمنان و اهل بیت علیهم السلام

* در آیه ی مورد بحث می فرماید: کسی که بخشی از علم کتاب را داشت، گفت: ای سلیمان! قبل از به هم زدن پلک چشم، من تخت ملکه ی سبأ را از کشورش در این جا حاضر می کنم.

امّا در آیه ی آخر سوره ی رعد، خداوند به پیامبرش می فرماید: کفّار، رسالت تو را قبول ندارند، به آنان بگو کافی است که خداوند و کسی که تمام علم کتاب را دارد، میان من و شما گواه باشد. در روایات می خوانیم: مراد از کسی که تمام علم کتاب را دارد، علی بن ابی طالب علیهما السلام است. اگر کسی که بخشی از علم کتاب را می داند تخت بلقیس را در یک آن حاضر می کند، پس کسی که تمام علم کتاب را می داند، در تمام عمر چه قدرتی دارد؟

* امام صادق علیه السلام می فرماید: آگاهی کسی که بخشی از علم را داشت، نسبت به علم علی علیه السلام، مثل مقدار آبی است که بر بال یک مگس باشد نسبت به دریا. (۱)

* در روایات می خوانیم: امام صادق علیه السلام به سینه ی مبارکش اشاره کرد و فرمود: «و عندنا و الله علم الكتاب كله» به خدا سوگند تمام علم کتاب نزد ما موجود است. (۲)

* در روایات بسیاری می خوانیم که امامان معصوم علیهم السلام خارج از قید زمان و مکان در مناطقی حاضر می شدند، مثلاً: امام جواد علیه السلام، در لحظه ی شهادت پدرش از مدینه به طوس رفت.

امام کاظم علیه السلام، از زندان بغداد بیرون آمد و در مدینه حاضر شد.

امام سجاد علیه السلام، در زمان اسارت، به کربلا رفت و بدن پدرش امام حسین علیه السلام، را دفن نمود.

امام حسین علیه السلام، قبل از شهادت، قبضه ی خاکی از کربلا برداشت و در مدینه به ام السّلمه داد. (۳) بنابراین طی الارض و حرکت برق آسا برای امامان سابقه دارد.

ص: ۴۲۴

۱-۱. تفسیر نورالثقلین.

۲-۲. تفسیر نورالثقلین.

۳-۳. تفسیر اطبیب البیان.

۱- در کابینه ی سلیمان، دانشمندترین چهره ها وجود داشتند. «عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ»

۲- انسان می تواند بر طبیعت و قوانین طبیعی حاکم شود. «أَنَا آتِيكَ»

۳- قدرت انسان می تواند از جنّ بیشتر باشد. عَفْرِتٌ مِنَ الْجِنِّ - الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ ...

۴- در مواردی باید قدرت خود را اظهار کرد. «أَنَا آتِيكَ»

۵- علم منشأ قدرت است. با قدرت علمی می توان به جای شنیدن صدا و دیدن تصویر، خود اشیا و موجودات را جا به جا کرد. (در انسان، استعدادها، توانایی ها و اسراری است که تاکنون کشف نشده است). «أَنَا آتِيكَ» توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر بُرنا بود

۶- در واگذاری مأموریت ها، مسارعه (سرعت عمل) یک امتیاز است. همان گونه که در فروش، مزایده و در خرید، مناقصه، عامل رقابت و ارزش است. «أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَزْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ»

۷- مدعیان علم و قدرت، باید عملاً حرف خود را اثبات کنند. «فَلَمَّا رَأَهُ مُسْتَقِرًّا»

۸- اولیای خدا نعمت را از او می دانند. «هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي»

۹- نعمت های الهی را حقّ خود ندانیم. «فَضْلِ رَبِّي»

۱۰- به علم و قدرت خود مغرور نشویم. «هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي»

۱۱- نعمت های الهی را به زبان آوریم. «هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي»

۱۲- دادن یا گرفتن نعمت ها برای رشد دادن ماست. «رَبِّي»

۱۳- نعمت های الهی وسیله ی بندگی و آزمایشند، نه کامیابی و لذت جویی.

«لِيُبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ»

۱۴- انبیا نیز آزمایش می شوند. «لِيُبْلُوَنِي»

۱۵- انسان، مختار است، نه مجبور. مَنْ شَكَرَ ... وَ مَنْ كَفَرَ

۱۶- انسان در گرو عمل خویش است. «وَ مَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ»

۱۷- خداوند به شکر ما نیاز ندارد. مَنْ شَكَرَ ... وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

ص: ۴۲۵

نعمت های الهی برخاسته از فضل و لطف بی پایان اوست و حتی اگر ما ناسپاسی کنیم، او به مقتضای ربوبیت خود به ما لطف می کند.

شکر نعمت، نعمت افزون کند

کفر نعمت از کفت بیرون کند

۱۸- در شیوه ی دعوت، تملق ممنوع است. «وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ»

۱۹- دارایی و سخاوت در کنار هم، ارزش است. «غَنِيٌّ كَرِيمٌ»

۲۰- اولیای خدا بر اموال مردم ولایت دارند. «نَكْرُوا لَهَا»

۲۱- گاهی برای آزمایش هوش، تغییر و تحوّل جایز است. نَكْرُوا لَهَا ... نَنْظُرُ أَ تَهْتَدِي

فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَ هَكَذَا عَزَّشِكِ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَ كُنَّا مُسْلِمِينَ «۴۲»

پس هنگامی که (بلقیس) آمد، به او گفته شد: آیا تخت تو این گونه است؟ گفت: گویا خود آن است، و پیش از این، به ما علم (به حقایق سلیمان) داده شده و ما فرمان بردار بوده ایم.

وَ صَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ «۴۳»

آنچه (آن زن) به جای خدا می پرستید، او را (از تسلیم شدن در برابر حق) بازداشته بود، و او از قوم کافران بود، (ولی بعد از کفر، ایمان آورد).

نکته ها:

جمله ی «وَأُوتِينَا الْعِلْمَ» ظاهراً ادامه ی کلام بلقیس است (که در ترجمه آورده ایم) و ممکن است سخن سلیمان و اطرافیان او باشد که گفته باشند: به ما، قبل از بلقیس علم داده شده و قبل از او مسلمان بودیم. (۱)

ص: ۴۲۶

سؤال: بلقیس که از حقایق سلیمان اطلاع پیدا کرده بود، چرا زودتر تسلیم نشد؟

پاسخ: جامعه و محیط شرک مانع خطشکنی و تسلیم او شده بود، چنانکه قرآن فرمود:

«وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ»

پیام ها:

۱- در برخوردهای ابتدایی، حرف آخر را اول نزنید. «أَهْكَذَا - كَأَنَّهُ هُوَ» (نفرمود:

«هذا عرشك» و او هم نگفت: «أَنَّهُ هُوَ».)

۲- مکتبی ارزش دارد که بر اساس علم باشد. «وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَ كُنَّا مُسْلِمِينَ»

۳- محیط، جامعه و عقائد خرافی، مانع از ایمان واقعی است. «وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ»

۴- سوء سابقه، دلیل داشتن آینده ی بد نیست. «إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ»

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّيْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَ كَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَيْرُوحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ «۴۴»

به او (بلقیس) گفته شد: وارد قصر شو! پس چون آن را دید، پنداشت برکه آبی است، (برای عبور) جامه از ساق پایش برگرفت، (تا تر نشود. سلیمان به او) گفت: (این جا آبی نیست)، بلکه قصری از شیشه و بلور صیقلی است. (ملکه ی سبا) گفت: پروردگارا! من به خودم ظلم کردم و (اکنون) همراه سلیمان، در برابر پروردگار جهانیان سر تسلیم فرود آورده ام.

نکته ها:

کلمه ی «صَرْحٌ»، به معنای فضا یا قصر بزرگ است. «لُجَّةٌ» یعنی متلاطم و متراکم، و «مُمَرَّدٌ» به معنای صاف است.

- ۱- مقام رسالت، با جلال و شکوه و حکومت منافاتی ندارد. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ»
 - ۲- در ارشاد و تبلیغ، هر کس را باید به شیوه ای هدایت کرد. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ» با مرفهان، جوری برخورد نکنیم که خیال کنند ایمان به معنای فقر است.
 - ۳- امکانات مادی باید در خدمت تبلیغ دین قرار گیرد. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ»
 - با اهداف سلیمان گونه می توان از صنعت و امکانات مادی، برای ارشاد و هدایت دیگران کمک گرفت.
 - ۴- از مهمانان کافر با حسن خلق پذیرایی کنید. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ»
 - ۵- شأن افراد را در پذیرایی ها حفظ کنید. «قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ»
 - ۶- گاهی انسان می بیند، اما اشتباه تشخیص می دهد. (خطای چشم) «حَسِبْتَهُ لُجَّةً»
 - ۷- کاخ نشینان کافر را در برابر صنعت و ابتکار و هنر و زیبایی های نظام خود، به کرنش وادارید. «صَرَخَ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ»
 - ۸- سابقه ی آینه کاری و استفاده از شیشه در معماری، به زمان حضرت سلیمان بر می گردد. «صَرَخَ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ»
 - ۹- پذیرفتن حق، نشانه ی حریت است نه ضعف. «رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي»
 - ۱۰- وابستگی و دلبستگی به غیر خدا و پرستش غیر او- هر کس و هر چه باشد - ظلم است. «ظَلَمْتُ نَفْسِي»
 - ۱۱- توبه ی واقعی آن است که گذشته ها را با اقرار جبران کنیم و راه آینده را با چراغ هدایت الهی طی کنیم. «ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسَلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ»
 - ۱۲- داشتن نام و نان و عنوان و اطرافیان، شمارا در اقرار به حق و تغییر عقیده اسیر نکند. «ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسَلَمْتُ»
 - ۱۳- تکامل، مراحل دارد:
- مرحله ی نخست: خروج از ظلمت،
- و مرحله ی بعد: ورود در نور است. «ظَلَمْتُ نَفْسِي وَ أَسَلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ»

۱۴- روح ایمان، همان تسلیم است. هم سلیمان در دعوتنامه ی خود به آن اشاره دارد: «وَآتُونِي مُسْلِمِينَ» و هم ملکه ی سبا در پایان کار می گوید: «أَسْلَمْتُ»

۱۵- ایمان، تسلیم شدن در برابر خالق هستی است، نه در برابر خلق، گرچه سلیمان باشد. «أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ»

۱۶- زن در انتخاب عقیده و اظهار آن مستقل است. «أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ»

۱۷- ایمان به تنهایی کافی نیست، با اولیا و انبیا همراه بودن انسان را بیمه می کند.

«أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ»

۱۸- در برابر پیوندهای سیاسی، اقتصادی، نظامی و خانوادگی، پیوندهای الهی و مقدس نیز یافت می شود. «مَعَ سُلَيْمَانَ»

۱۹- زر و زیور افراد وارسته را سیراب نمی کند، گمشده ی آنان دستیابی به سرچشمه ی هستی است. «أَسْلَمْتُ ... لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۲۰- هدف حکومت انبیا، دعوت به سوی خداوند است، نه کشورگشایی. ملکه ی سبا نیز این حقیقت را فهمید، لذا در پایان سخنش گفت: «أَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾

و به راستی به سوی قوم ثمود، برادرشان (حضرت) صالح را فرستادیم که (او به مردم گفت:) خداوند را بپرستید. پس آن گاه مردم به دو گروه متخاصم تقسیم شدند.

قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾

صالح گفت: ای قوم من! چرا پیش از نیکی شتابزده خواهان بدی هستید؟ چرا از خداوند آمرزش نمی خواهید تا مشمول رحمت گردید؟

حضرت صالح، مردم را از عذاب الهی می ترسانید و به آنان هشدار می داد، ولی آنان می گفتند: «يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا» (۱) آن عذابی که وعده می دهی بر ما بیاور. در این آیه، صالح می گوید: چرا شما به جای خیر، سراغ شر را می گیرید؟ همان گونه که کفار از حضرت هود علیه السلام و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز تعجیل در عقوبت را می خواستند.

امام باقر علیه السلام فرمود: گروهی دعوت حضرت صالح را تصدیق و گروهی تکذیب نمودند. (۲)

با اینکه تمام انبیا با مردم برخورد عاطفی و برادرانه داشته اند، ولی از اینکه کلمه ی «أَخَاهُمْ» تنها برای بعضی از آنان بکار رفته است، شاید بتوان استفاده کرد که بعضی از انبیا علاوه بر برخورد عطفانه فامیل قوم خود نیز بوده اند.

پیام ها:

۱- برخورد انبیا با مردم، برادرانه بوده است. «أَخَاهُمْ»

۲- دعوت به توحید، سرلوحه ی دعوت انبیاست. «أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ»

۳- انتظار نداشته باشید همه ی مردم منطق شمارا بپذیرند. «فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ»

۴- نزاع میان حق و باطل دائمی است. «يَخْتَصِمُونَ»

۵- راه توبه را برای بازگشت مجرمان باز بگذارید. «لَوْ لَا تَسْتَغْفِرُونَ»

۶- انبیا دلسوز مردمند. يَا قَوْمِ... لَوْ لَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهُ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

۷- استغفار، زمینه ی جذب رحمت الهی است. «تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهُ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ (۴۷)

(مردم به صالح) گفتند: ما به تو و همراهانت فال بد زده ایم (وقحطی موجود به خاطر وجود شماست. صالح) گفت: فال (وسر نوشت نیک و بد) شما نزد خداست، بلکه شما گروهی هستید که مورد آزمایش قرار گرفته اید.

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (۴۸)

و در آن شهر نه دسته (و گروه) بودند که در آن سرزمین فساد می کردند و اهل اصلاح نبودند.

نکته ها:

کلمه ی «رَهْطٍ» به دسته ای گفته می شود که میانشان رابطه ی گرمی باشد. (۱)

کلمه ی «تَطِيرُ» از «طیر» به معنای پرنده است. مردم عرب هنگام سفر، پرنده ای را رها می کردند که اگر به سمت راست می پرید (این کار را به فال نیک می گرفتند و) سفر می کردند و اگر به سمت چپ می پرید (فال بد می زدند و) سفر را تعطیل می کردند. (۲)

در اسلام، فال بد زدن (به نام طیره) شرک دانسته شده است. فال بد، رها کردن دلایل اصلی و رفتن به سراغ خرافات است.

فال بد زدن به انبیا، در قرآن مکرر آمده است: فرعونیان بدبختی ها را از موسی می دانستند؛ «يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ» (۳) به حضرت عیسی می گفتند: «إِنَّا نَطَّيَّرُ بِكُمْ» (۴) در این آیه نیز می فرماید: به صالح گفتند: «أَطَّيَّرْنَا بِكَ»

جمله ی «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ» را چند نوع معنا کرده اند:

الف: شما توسط عوامل خدعه گر فریب خورده اید که این گونه مقاومت می کنید. (بنا بر اینکه «فتنه» به معنای فریب و خدعه باشد)

ب: شما با حوادث تلخ آزمایش می شوید. (اگر مراد از فتنه، امتحان و آزمایش باشد)

ج: شما به خاطر لجاجت کيفر می شوید. (بنا بر اینکه مراد از فتنه، عذاب باشد)

پیام ها:

۱- پیامبر اسلام و مسلمانان بدانند که انبیای گذشته و یارانشان چگونه تحقیر می شدند، پس سختی ها را تحمل کنند. «قَالُوا أَطَّيَّرْنَا»

ص: ۴۳۱

۱- ۱). التحقیق فی کلمات القرآن.

۲- ۲). تفسیر کشاف.

۳- ۳). اعراف، ۱۳۱.

۴- ۴). یس، ۱۸.

۲- فال زدن، تاریخی بس طولانی دارد. (کسی که به خدا و حکمت الهی ایمان نداشته باشد، به خرافات روی می آورد).
«اطَّيْرُنَا»

۳- در نظامی که علم و ادب و منطق و وحی، حاکم نباشد، چهره هایی که مایه ی برکت هستند مایه ی بدبختی معرفی می شوند. «اطَّيْرُنَا بِكَ»

۴- حضور انبیا، به معنای محو مشکلات طبیعی و روزمره نیست. «اطَّيْرُنَا بِكَ»

۵- تلخی ها و ناگواری ها، هر یک دلایل حکیمانه ای دارد که خداوند قرار داده است. «طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ»

۶- برخورد با انبیا، یک آزمایش الهی است. «تُفْتَنُونَ»

قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾

(آن گروه مفسد) گفتند: به خداوند سوگند یاد کنید (و هم قسم شوید) که بر او و خانواده اش شبیخون می زنیم، سپس به ولی او خواهیم گفت: ما در محل قتل کسانش حاضر نبودیم (تا چه رسد به اینکه آنان را کشته باشیم)، و ما قطعاً راست می گوییم.

نکته ها:

«نبیتنه»، از واژه ی «تبییت»، به معنای سوء قصد و هجوم شبانه است.

در اسلام، سوگندی ارزش دارد و وفای به آن لازم است که نسبت به انجام کاری ارزشمند یا ترک کاری ناپسند صورت گیرد، لذا اگر شخصی سوگند یاد کرد که به مظلومی ضربه ای بزند یا از ظالمی حمایتی کند، این سوگند ارزش شرعی و قانونی ندارد.

این آیه، مارا به یاد هم سوگند شدن کفار مکه می اندازد که تصمیم گرفتند شبیخون بزنند و پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را در بستر خواب شهید کنند، ولی پیامبر اکرم، حضرت علی علیه السلام را به جای خود خواباند و توطئه ی دشمن خنثی شد.

۱- گفته های مخفیانه، بعد از قرن ها کشف می شود. «قَالُوا تَقَاسَمُوا»

۲- دشمن، از مقدّسات دینی سوء استفاده می کند. «تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ»

۳- مجرم ترین افراد- که قاتلان انبیا هستند- در دل، خدا را قبول دارند و با نام او شرارت های خود را سر و سامان می دهند. «تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ»

۴- افراد یا گروه های باطل، برای اهداف مشترک خود، متحد و هم قسم می شوند.

«تَقَاسَمُوا»

۵- در تاریخ، عبرت های زیادی است. (سوگند به نام خدا برای قتل پیامبر خدا!) «تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَكَيْتَنَّهُ» (همچنان که خوارج در خانه ی خدا و در ماه خدا، ولیّ خدا را در حال عبادت خدا، به نیت تقرب به خدا در لیالی قدر و سحر نوزدهم رمضان ضربت زدند و شهید کردند).

۶- استفاده از تاریکی شب، برای انجام توطئه ها، تاریخی طولانی دارد. «لَكَيْتَنَّهُ»

۷- انبیا و یاورانشان، در معرض سخت ترین توطئه ها بوده اند. «لَكَيْتَنَّهُ وَ أَهْلَهُ»

۸- قساوت بشر، حدّ و مرزی ندارد. (پیامبر کشی، قتل بستگان پیامبر و شیخون زدن). «لَكَيْتَنَّهُ وَ أَهْلَهُ»

۹- قصاص، قانون عقلی و در تمام ادیان آسمانی نیز بوده است. «لَنَقُولَنَّ لَوْلِيَّهِ»

۱۰- مجرم، با ظاهرسازی و توجیه، بر گناه خود سرپوش می گذارد. «مَا شَهِدْنَا»

۱۱- به همه ی کسانی که ادعای صداقت دارند و شعار صداقت می دهند، اطمینان نکنید. لَنَقُولَنَّ ... إِنَّا لَصَادِقُونَ

۱۲- صداقت را حتّی قاتلان انبیا، یک شرف و ارزش می دانند. «إِنَّا لَصَادِقُونَ»

وَمَكْرُوا مَكْرًا وَمَكْرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾

و(آن نه گروه مفسد) دست به تدبیر بزرگی زدند و ما نیز به تدبیر بزرگی دست زدیم، ولی آنها نمی فهمیدند.

فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاَهُمْ وَ قَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾

پس بنگر که پایان تدبیر آنان(و شیخون به صالح و کسانش) به کجا انجامید، ما آنان و قومشان همگی را هلاک کردیم.

نکته ها:

هلاکت قوم ثمود با چند تعبیر در قرآن آمده است:

الف: زلزله. «فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ» (١)

ب: صاعقه. «فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ» (٢)

ج: صیحه. «وَ أَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ» (٣)

البته هیچ مانعی ندارد که هر سه عذاب، در یک زمان واقع شده باشد.

یکی از نمونه های مکر الهی، همان مهلت و نعمت دادن به گناهکاران است، تا آنان سرگرم شوند و همین که پیمانهای آنان پر شد، ناگهان به قهر الهی گرفتار شوند.

پیام ها:

١- کیفرهای الهی، با جرم انسان متناسب است. «مَكْرُوا - مَكْرْنَا»

٢- کسانی که علیه اولیای خدا توطئه می کنند، طرف آنها خداست. «مَكْرُوا مَكْرًا وَمَكْرْنَا مَكْرًا» ٣- در برابر نقشه های کفار شما نیز باید اهل تدبیر و نقشه باشید. «مَكْرُوا مَكْرًا وَمَكْرْنَا مَكْرًا»

٤- خداوند تدبیر مردم را می داند، اما مردم تدبیر او را نمی دانند. «وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ»

ص: ٤٣٤

١- ١. اعراف، ٧٨.

٢- ٢. ذاریات، ٤٤.

٣- ٣. هود، ٦٧.

۵-چوب خدا صدا ندارد. مَكْرُنَا... وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ

۶- تاریخ، بر قانون و سنت معینی استوار است و دقت در آن، برای دوران های دیگر سودمند است. «فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ»

۷- سنت الهی بر پیروزی حق بنا نهاده شده است. «فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ»

۸- زود قضاوت نکنید؛ از توفیقاتی که به خاطر مکر، نصیب بعضی ها می شود، فریب نخورید، بلکه به عاقبت آنان توجه کنید. «عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ»

۹- آماده باش دشمنان برای ارتکاب جنایت، سبب قهر الهی است، گرچه آنان به اهداف پلید خود نرسند. (دشمنان، هم قسم شدند تا پیامبر را بکشند و در کمین هم نشستند، ولی حضرت را نکشتند، لکن خودشان هلاک شدند).

«دَمَّرْنَا هُمْ»

۱۰- پیروی از مفسدان، عقوبت دارد. «دَمَّرْنَا هُمْ وَ قَوْمَهُمْ»

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ «۵۲»

پس این خانه های آنهاست که به خاطر ظلمی که کردند ویران و خالی شده است، و قطعاً در این (کیفر، عبرت و) نشانه روشنی است برای اهل علم و آگاهی.

وَ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ «۵۳»

و مؤمنان و کسانی را که اهل پروا بودند، (از مهلکه) نجات دادیم.

نکته ها:

کلمه ی «خَاوِيَةٌ»، هم به معنای سقوط، فنا و ویرانی است، و هم به معنای خالی شدن از ساکنان می باشد.

پیام ها:

۱- آثار باستانی عبرت آموز باید برای آیندگان حفظ شود. «فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ»

۲- عقوبت، مخصوص آخرت نیست، گاهی ستمگران، در دنیا به عقوبت

می رسند. «فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً»

۳- عبرت ها و نشانه ها، به تنهایی کافی نیست؛ انگیزه ی عبرت آموزی در انسان ها لازم است. «لَأَيَّ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ»

۴- سرنوشت انسان، در گرو اعمال اوست. «خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا - أَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا»

۵- قهر الهی، تر و خشک را با هم نمی سوزاند، لذا افراد متقی استثنا می شوند و نجات می یابند. «وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ»

۶- آثار ایمان و تقوا، مخصوص آخرت نیست؛ اهل تقوا، در دنیا نیز نتیجه ی کار خود را می بینند. «وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ»

۷- ایمانی کارساز است که با تقوای دائمی همراه باشد. «آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ»

وَلَوْ طَآءُ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾

و (نیز) لوط را (فرستادیم) که به قومش گفت: آیا این کار بسیار زشت را در حالی که به زشتی آن آگاهید، انجام می دهید؟

أَإِنكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

آیا شما با بودن زنان، برای غریزه ی شهوت به سراغ مردان می روید؟ بلکه شما مردمی (نادان و) جهالت پیشه اید.

نکته ها:

قوم لوط در برابر چشم یکدیگر و در جلسه ی علنی، لواط می کردند. در آیه ی ۲۹ عنکبوت می خوانیم: «وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ» یعنی شما در انجمن و جلسه ی علنی، منکر انجام می دهید. در این آیه نیز می فرماید: «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ» یعنی در برابر چشم یکدیگر و یا با بصیرت و آگاهی گناه می کنید.

لواط از گناهان کبیره است، زیرا در آیات بعد آمده است که عذاب الهی را به دنبال دارد.

در آیات دیگر قرآن کریم آمده است: همسر برای آرامش، تربیت نسل و تعاون در زندگی،

است، ولی در این جا تنها مسأله ی شهوت را بیان کرده است، زیرا قوم لوط هدفی جز شهوت نداشتند. «شَهْوَةٌ مِنْ دُونِ النَّسَاءِ»

پیام ها:

- ۱- پیامبران و رهبران مصلح جامعه با گناهانِ شایعِ زمانِ خود به شدت مبارزه می کنند. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ»
- ۲- با سؤال انتقادی، وجدان ها را بیدار کنید. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ»
- ۳- یکی از وظایف انبیا، مبارزه با منکرات است. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ»
- ۴- حرمت لواط، مخصوص اسلام نیست. «أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ»
- ۵- گناه علنی و آگاهانه، زشتی، کیفر و انتقاد بیشتری دارد. «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ»
- ۶- زشتی لواط بر همه روشن است. «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ»
- ۷- در نهی از منکر، به سراغ منکرات علنی بروید. «وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ»
- ۸- دفع شهوت باید از طریق مشروع باشد. «إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً ...»
- ۹- انحراف از مسیر طبیعی و شرعی در امور جنسی، جهل و حماقت است. «بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ»
- ۱۰- هم جنس گرایی، برخاسته از بی فرهنگی است. علم و دانشی که انسان را از گناه باز ندارد، جهل است. «لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ ...»
«أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ»

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ ﴿٥٦﴾

ولی پاسخ قومش جز این نبود که گفتند: خاندان لوط را از شهرتان بیرون کنید، زیرا آنان مردمی هستند که پاکیزگی می جویند.

پیام ها:

۱- مجرمان، چون منطقی ندارند، در برابر انبیا به زور متوسل می شوند. «أَخْرِجُوا»

۲- در محیط آلوده، پاکدامنی جرم است. أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ ... إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ

۳- نهی از منکر، گاهی تاوان تبعید شدن دارد. «أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ»

۴- در برابر گناه، سکوت ممنوع است، لا اقل فضا را بر گناهکار تنگ کنیم.

«أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ»

۵- آزادی برای گناه، تفکر قوم لوط است. «أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ»

۶- سابقه ی تبعید مردان خدا، به زمان ابراهیم و لوط باز می گردد. «أَخْرِجُوا»

۷- چون فطرت گناهکار پاک است، لذا خود را مجرم و دیگران را پاک می بیند.

«إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ»

۸- محیط، انسان را به گناه مجبور نمی کند زیرا در زمان شیوع فحشا نیز گروهی پاک زندگی می کنند. «أَنَاسٌ يَنْتَهَرُونَ»

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاَهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾

پس ما لوط و خانواده اش را نجات دادیم، جز زنش را که (به خاطر انحراف) مقدر کرده بودیم از بازماندگان (و هلاک شدگان در آن شهر) باشد.

وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾

سپس بارانی (از سنگ) بر سر آنها باریدیم (و همگی زیر آن دفن شدند) و چه بد است باران انداز شدگان.

نکته ها:

کلمه ی «غابرین» به معنای بازماندگان و هلاک شدگان است، این کلمه هفت بار در قرآن به کار رفته و تمام هفت مورد درباره ی همسر لوط است.

مراد از باران، گِل سخت است، به دلیل آیه ی «وَ أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ» (۱)

خداوند بارها نجات مؤمنان و خوش عاقبتی متقین را وعده داده و تحقق آن را در تاریخ انبیا و امت ها بیان کرده است، از جمله:

الف: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَ الَّذِينَ آمَنُوا» (۲) ما قطعاً پیامبران و کسانی را که ایمان آورده اند یاری خواهیم کرد.

ب: «حَقًّا عَلَيْنَا نَجِّحِ الْمُؤْمِنِينَ» (۳) بر ما لازم است که اهل ایمان را نجات دهیم.

پیام ها:

۱- ثمره ی تقوا و پاکدامنی در دنیا، نجات از قهر الهی است. «فَأَنْجَيْنَاهُ»

۲- نجات الهی از طریق اسباب طبیعی است. (لوط به امر خدا از منطقه خارج شد تا نجات پیدا کند). «فَأَنْجَيْنَاهُ»

۳- رهبران الهی، تحت حمایت خداوند هستند. «فَأَنْجَيْنَاهُ»

۴- زن در انتخاب عقیده، مستقل است و نظام خانوادگی، محیط زندگی و وابستگی اقتصادی به شوهر، او را در انتخاب عقیده و عمل مجبور نمی کند.

«إِلَّا أَمْرًا تَهُ»

۵- وابستگی، عامل نجات نیست؛ شایستگی لازم است. «إِلَّا أَمْرًا تَهُ»

ص: ۴۳۹

۱- ۱. حجر، ۷۴.

۲- ۲. غافر، ۵۱.

۳- ۳. یونس، ۱۰۳.

۶- در کیفر و مجازات متخلفان، تحت تأثیر روابط قرار نگیرید. «إِلَّا امْرَأَتَهُ»

۷- در برخوردها، حساب هر کسی را جداگانه بررسی کنیم؛ انحراف همسر، به پاکی شوهر ضرری نمی زند. فَأَنْجِنَاهُ ... إِلَّا امْرَأَتَهُ (همسر پیامبر می تواند دوزخی باشد)

۸- گاهی همسر، عامل نفوذی مخالفان است. (هرگاه زمینه ای برای لواط پیدا می شد، مثلاً اگر مهمانان زیبا صورتی به خانه ی حضرت لوط می آمدند، این زن مردم را خبر می کرد و به گناه دیگران راضی بود). «إِلَّا امْرَأَتَهُ»

۹- مقدرات الهی، به عملکرد خود انسان بستگی دارد. «قَدَرْنَا هَا»

۱۰- کسانی که با لواط تولید نسل را قطع می کنند، با سنگباران شدن، نسل خودشان قطع می شود. «أَمْطَرْنَا»

۱۱- تغییر مسیر ازدواج، به هم جنس بازی، و تغییر قانون خلقت، سبب تغییر باران رحمت به باران عذاب می شود. «فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ»

۱۲- عقاب های الهی، بعد از اتمام حجت است. «مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ»

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰی ۙ اَللّٰهُ خَيْرٌۭ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۵۹﴾

بگو: سپاس برای خداست و سلام بر آن بندگانش، که آنان را برگزید. آیا خدا بهتر است یا آنچه را که شریک قرار می دهند؟

پیام ها:

۱- مجازات مجرمان و نجات مؤمنان، از الطاف الهی است و باید شکر آن را به جای آورد. «فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ - قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ»

۲- شیوه ی شکر را باید از خدا بیاموزیم. «قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ»

۳- ستایش بندگان خدا و سلام بر آنان، در کنار ستایش خدا مطرح است.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ»

۴- به یاد خدا باشیم، «قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ» تا خدا هم یاد ما را زنده بخرد. «سَلَامٌ عَلَيَّ عِبَادِهِ»

۵- یاد اولیای خدا را فراموش نکنید. «سَلَامٌ عَلَيَّ عِبَادِهِ»

۶- اولیای خدا زنده اند و سلام ما را دریافت می کنند. «سَلَامٌ عَلَيَّ عِبَادِهِ»

۷- دل به خدا بسپاریم و بنده ی او شویم تا سلام خدا و رسول را دریافت کنیم.

«سَلَامٌ عَلَيَّ عِبَادِهِ»

۸- بندگی انسان، معیار گزینش الهی است. «عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى»

۹- با سؤال، وجدان ها را بیدار کنید. «اللَّهُ خَيْرٌ أَمَا يُشْرِكُونَ»

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَلِيمٍ قَوْمٌ يُعَدِلُونَ ﴿٦٠﴾

کیست که آسمان ها و زمین را آفرید؟ و از آسمان برای شما آب فرستاد، پس به وسیله ی آن، باغ هایی بهجت انگیز رویانید؛ کار شما نبود که درختانش را برویانید، آیا معبودی با خداست؟ (نه) بلکه آنان قومی منحرفند.

نکته ها:

«حَدَائِقَ»، جمع «حدیقه»، به معنای باغی است که دیوار داشته باشد، نظیر حدقه ی چشم.

پیام ها:

۱- تفکر در آفرینش، بهترین راه وصول به خداست. «أَمَّنْ خَلَقَ»

۲- هر درخت و گیاهی که می روید، زیر نظر خداوند و با اراده ی اوست. «فَأَنْبَتْنَا»

۳- اعمال قدرت الهی، از طریق اسباب عادی است. «فَأَنْبَتْنَا بِهِ»

۴- زیبایی دل انگیز، یک ارزش است. «ذَاتَ بَهْجَةٍ»

۵- طوری سخن بگوییم که همه بفهمند. (خواص و اسرار گیاهان را همه

نمی فهمند، ولی شادابی و زیبایی سبزه و گل ها را همه درک می کنند. «حَدَائِقُ ذَاتَ بَهْجَةٍ»

۶- وقتی به قدرت خدا پی می بریم که به ناتوانی خود-حتی برای رویاندن یک درخت-پی ببریم. «مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا»

۷- با سؤال های پیام دار، وجدان ها را بیدار کنیم. «أَمْ مَنْ خَلَقَ ... أَيْلَهُ مَعَ اللَّهِ»

۸- جلوی شبهات را بگیرد. آفرینش آسمان ها و زمین، مدعی ندارد، ولی کشت و زرع، مدعی دارد. بعضی می گویند: ما منطقه را سبز و آباد کردیم. و لذا خداوند می فرماید: «مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا شَجَرَهَا» و در جای دیگر می فرماید:

«أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ» (۱) آیا شما کشت و زراعت می کنید یا ما؟

۹- توحید، راه مستقیم و شرک، راه انحرافی است. «يَعْدِلُونَ»

«أَمْ مَنْ جَعَلَ الْمَازِضَ قَرَاراً وَ جَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَاراً وَ جَعَلَ لَهَا رَوَاسِي وَ جَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزاً أَيْلَهُ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» (۶۱)

کیست که زمین را قرار گاهی ساخت و در آن، رودها قرار داد، و برای آن، کوه ها را (مانند لنگر) ثابت و پابرجا قرار داد و میان دو دریا (شور و شیرین) مانعی قرار داد (که مخلوط نشوند). آیا معبودی با خداست؟ (نه) بلکه اکثر آنان نمی دانند.

«أَمْ مَنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَ يَكْشِفُ السُّوءَ وَ يَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَيْلَهُ مَعَ اللَّهِ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ» (۶۲)

کیست که هر گاه در مانده ای او را بخواند، اجابت نماید و بدی و ناخوشی را برطرف کند، و شما را جانشینان (خود در) زمین قرار دهد؟ آیا با خداوند معبودی است؟ چه کم پند می پذیرید.

ص: ۴۴۲

در روایات و تفاسیر ندیدم که درباره ی تلاوت آیه ی ۶۲ برای استجاب دعا نقشی باشد، لکن مردم به خاطر تناسب محتوای آیه تبرکاً آن را می خوانند و مانعی ندارد.

مناجات با خدای سبحان و راز و نیاز با او کاری پسندیده و لازم است، دعا به درگاه او و درخواست حل مشکلات خصوصاً هنگام درماندگی، برای همگان ضروری است.

این نیاز مریمی بوده است و درد

کان چنان طفلی سخن آغاز کرد

هر کجا دردی دوا آن جا بود

هر کجا فقری نوا آن جا بود

هر کجا مشکل جواب آن جا رود

هر کجا پستی است آب آن جا رود

پیش حقّ یک ناله از روی نیاز

به که عمری در سجود و در نماز

زور را بگذار زاری را بگیر

رحم سوی زاری آید ای فقیر (۱)

در روایات می خوانیم: نمونه ی مضطرّ واقعی، امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) است و بدترین سوء «وَايَكْشِفُ السُّوءَ» ،سلطه ی کفّار است که در زمان آن حضرت برطرف می شود و نمونه ی «يَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءً» حکومت صالحان در آن زمان است. (۲)

هر جا که دعای ما مستجاب نشود، دلیلی دارد، همچون:

الف: دعای ما، طلب خیر نبوده و ما گمان می کردیم خیر است. (زیرا دعا، یعنی طلب خیر)

ب: نحوه ی درخواست، جدّی و همراه با درماندگی نبوده است.

ج: در دعا اخلاص نداشته ایم، یعنی اگر به درگاه خداوند رو کرده ایم، به دیگران نیز چشم امید داشته ایم.

البته گاهی به جای استجابت آنچه می خواهیم، خداوند حکیم مشابه آن را به ما می دهد و گاهی به جای خواسته ی ما، که نزد خداوند به مصلحت ما نیست، خداوند بلائی از ما دور می کند و گاهی به جای برآوردن حاجت در دنیا، در قیامت جبران می کند و گاهی به جای لطف به ما، به نسل ما لطف می کند که همه ی این مطالب در روایات آمده است.

ص: ۴۴۳

۱-۱. مولوی.

۲-۲. تفسیر نورالثقلین.

اجابتِ مضطرّ، کاری الهی است ولی سنّت الهی را تغییر نمی دهد. مثلاً سنّت خداوند آن است که مردم به نحوی باید از دنیا بروند و همه ی انسان ها در لحظه ی احتضار، مضطرّند و اگر خداوند به همه جواب مثبت دهد، باید قانون مرگ را لغو کند.

ریشه ی ایمان به خدا

ریشه ی ایمان به خدا، عقل و فطرت است؛ لکن مادیون می گویند: ریشه ی ایمان به خدا ترس است. یعنی انسان چون خود را در برابر حوادث عاجز می بیند، هنگام بروز حادثه ای تلخ، قدرتی را در ذهن خود تصوّر می کند و به آن پناه می برد.

مادیون با این محاسبه، ایمان را زاییده ی ترس می دانند؛ اما اشتباه آنان این است که تفاوت رفتن به سوی خدا را با اصل ایمان به خدا نمی فهمند. مثلاً ما هنگام دیدن سگ و احساس خطر، سراغ سنگ می رویم. اما آیا می توان گفت: پیدایش سنگ به خاطر سگ است؟ همچنین ما هنگام اضطراب و ترس رو به خدا می رویم، آیا می توان گفت: اصل ایمان به خدا زاییده ی ترس است؟

علاوه بر آنکه اگر سرچشمه ی ایمان ترس باشد، باید هر کس ترسو تر است، مؤمن تر باشد.

در حالی که مؤمنان واقعی، شجاع ترین افراد زمان خود بوده اند و باید انسان در لحظاتی که احساس ترس ندارد، ایمانی هم نداشته باشد، در حالی که ما در لحظه هایی که ترس نداریم خدا را به دلیل عقل و فطرت قبول داریم. در حقیقت ترس و اضطراب، پرده ی غفلت را کنار می زند و ما را متوجّه خدا می کند و لذا منکران خدا هر گاه در هواپیما یا کشتی نشسته باشند و خبر سقوط یا غرق شدن را بشنوند و یقین کنند که هیچ قدرتی به فریادشان نمی رسد؛ از عمق جان به یک قدرت نجاتبخش امید دارند. آنها در آن هنگام به یک نقطه و به یک قدرت غیبی دل می بندند که آن نقطه، همان خدای متعال است.

پیام ها:

۱- از راه های شناخت خدا و یکتایی او، توجّه به یک قدرت نجاتبخش و بریدن از قدرت ها و وسایل دیگر در هنگام اضطراب است. «أَمَّنْ يُجِيبُ»

ص: ۴۴۴

۲- شرط استجاب دعا، قطع امید از دیگران و اخلاص در دعاست. «يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ»

۳- آنان که با سکوت، از خداوند حاجتی می خواهند، خداوند از حالشان با خبر است ولی دوست دارد بندگانش حاجت خود را به زبان آورند. «إِذَا دَعَا»

۴- انسان بر طبیعت حکومت دارد. «يَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ»

۵- آیا در حال اضطرار، به قدرت های مادی توجه می کنید؟! «أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَلِيمٍ بِالظَّالِمِينَ»

«أَمْ مَنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَلِيمٍ بِالظَّالِمِينَ» (۶۳)

کیست که شما را در تاریکی های خشکی و دریا (به وسیله ی ستارگان) هدایت می کند، و کیست که بادهای پیشاپیش (باران) رحمتش به عنوان بشارت می فرستد، آیا معبودی با خداست؟ خداوند برتر است از آن چه برای او شریک قرار می دهند.

نکته ها:

شاید مراد از هدایت در تاریکی های دریا و خشکی، هدایت از طریق ستارگان باشد. زیرا در جای دیگر می خوانیم: «وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ» (۱)

پیام ها:

۱- بهترین راه خداشناسی، توجه کردن به مشکلات و بن بست های زندگی و پیدا شدن راه حل و روزنه های امید به لطف خداوند است. «أَمْ مَنْ يَهْدِيكُمْ - مَنْ يُرْسِلُ»

۲- حرکت بادهای با تدبیر اوست. «يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ»

۳- اگر وجدان خود را قاضی کنیم، در می یابیم که جز او خدایی نیست. «أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَلِيمٍ بِالظَّالِمِينَ»

۴- هرگونه شرک، محکوم است. «عَمَّا»

۵- قرار دادن شریک برای خداوند، توهین به مقام اوست. «تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ»

ص: ۴۴۵

أَمَّنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَ مَنْ يَزُوقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ أ إِلَهٌ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾

کیست که آفرینش را آغاز می کند، سپس آن را (در قیامت) باز می گرداند و کیست که شما را از آسمان و زمین روزی می دهد؟ آیا با خداوند معبودی هست؟ بگو: اگر راست می گوید برهانتان را بیاورید.

نکته ها:

از آیه ی ۶۰ تا این آیه، پنج مرتبه پی در پی، جمله ی «أ إِلَهٌ مَعَ اللَّهِ» آمده است که برای باطل کردن شرک و نفی خدایان دروغین می باشد.

روزی انسان، گاهی مثل نور، هوا و باران، از آسمان است و گاهی مثل سبزی و میوه از زمین و گاهی از حیوانات است که آنها نیز با واسطه، از زمین استفاده و رشد می کنند و گاهی از معادن است که آنها نیز از زمین هستند. (۱)

از نظر قرآن هیچ آفریده ای محو نمی شود بلکه از نظر ماست که مفقود می شود. (۲) معاد، برگرداندن معدوم نیست تا بعضی خیال کنند کاری محال است، بلکه رجوع موجودات به شکل اول است، بعد از تغییری که در شکل آنها به وجود آمده است.

آیات تکراری قرآن، با نوآوری همراه است: از آیه ی ۶۰ تا ۶۴، جمله ی «أ إِلَهٌ مَعَ اللَّهِ» تکرار شده، لکن هر بار با یک جمله ی تازه همراه است:

*در آیه ی ۶۰ می خوانیم: «بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ» مشرکان انحراف دارند.

*در آیه ی ۶۱ می خوانیم: «بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» انحرافشان به خاطر جهل است.

*در آیه ی ۶۲ می خوانیم: «قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ» و حالا که جاهلند، کمتر متذکر می شوند.

*در آیه ی ۶۳ می خوانیم: «تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ» خداوند از شرک آنان منزّه است.

*در آیه ی ۶۴ می خوانیم: «قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ» این ها بی دلیل به سراغ شرک رفته اند.

ص: ۴۴۶

(۱-۱). تفسیر نمونه.

(۲-۲). تفسیر المیزان.

۱- همان قدرتی که در آغاز آفرید، باز هم می تواند آن را برگرداند. «يَبْدَأُ - يُعِيدُهُ»

۲- معاد، جسمانی است. «يُعِيدُهُ»

۳- با سؤال، وجدان ها را بیدار کنید. «أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ - مَنْ يَرْزُقُكُمْ - أَلِلَّهِ»

۴- مخالفان شما اگر برهان دارند بپذیرید. «قُلْ هَاتُوا»

۵- اسلام، دین برهان است و از مخالفان خود هم برهان می طلبد. «قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ»

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ «۶۵»

بگو: جز خداوند، هیچ کس در آسمان ها و زمین، غیب نمی داند و کسی نمی داند چه زمانی برانگیخته خواهد شد.

بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ «۶۶»

بلکه علم مشرکان در قیامت به کمال خواهد رسید، بلکه آنان (امروز) درباره ی آن (آخرت) در شک هستند، بلکه نسبت به (چگونگی) وقوع آن کورند.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَإِنَّا لَمُخْرَجُونَ «۶۷»

و کسانی که کفر ورزیدند، گفتند: آیا هرگاه ما و پدرانمان (بعد از مرگ) خاک شدیم، آیا حتماً (زنده از گور) بیرون آورده می شویم؟

لَقَدْ وَعَدْنَا هَذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ «۶۸»

در حقیقت به ما و نیاکانمان از قبل، این وعده داده شده، (لکن) این وعده جز افسانه های پیشینیان چیز دیگری نیست.

غیب، چند نوع است: نوعی از آن را خداوند به انبیا می آموزد، «تِلْمَكْ مِنْ أَلْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ» (۱) ولی نوعی دیگر نظیر علم به زمان وقوع قیامت، مخصوص ذات مقدس اوست.

کلمه ی «مَنْ» برای موجودات باشعور است، بنابراین چه بسا در آسمان ها علاوه بر فرشتگان موجودات باشعوری باشند که در قیامت همچون انسان ها مبعوث شوند.

جمله ی «بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ» نظیر جمله «كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ» (۲) است.

کلمه ی «ادَّارَكَ» از «تدارک» به معنای پیوستن و ملحق شدن اجزا می باشد. یعنی مشرکان در دنیا گرفتار تشّت فکرند، ولی در آخرت اطلاعات آنها بهم پیوسته و به علم می رسند، البته دیگر چه سود!

کلمه «أَسَاطِيرُ» جمع «اسطوره» به معنای افسانه است. کافران به پیامبران تهمت می زدند که آنچه درباره ی قیامت می گوید، مطالب بی اساسی است که برای سرگرمی بیان می شود.

پیام ها:

۱- انکار معاد، کفر است. «قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا»

۲- اگر حقیقتی را ما نپذیرفتیم، دلیل آن نیست که واقع نمی شود یا وجود ندارد.

«أَ إِذَا كُنَّا»

۳- تکرار سؤال، همراه با ناباوری، نشانه ی انکار است. «أَ إِذَا - أَ إِنَّا»

۴- یکی از کارهای دشمنان، ایجاد شک در مسایل عقیدتی است. «أَ إِنَّا لَمُخْرَجُونَ»

۵- قدیمی بودن حرف، نشانه ی ضعف آن نیست. لَقَدْ وَعِدْنَا هَذَا ... مِنْ قَبْلُ

۶- همه ی انبیا وعده ی معاد می دادند. «لَقَدْ وَعِدْنَا هَذَا نَحْنُ وَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ»

۷- خلافتکار، دنبال یافتن شریک جرم است. «نَحْنُ وَ آبَاؤُنَا»

۸- افسانه خواندن سخنان انبیا، یکی از حربه های کافران است. «أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ»

١-١. هود، ٤٩.

٢-٢. نأ، ٤-٥.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾

بگو: در زمین بگردید پس بنگرید که فرجام گنه پیشگان چگونه بوده است.

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

و بر (انحراف و عواقب شوم) آنان اندوه مخور و از آنچه مکر (و توطئه) می کنند، دلتنگ مباش.

نکته ها:

قرآن بارها با جمله ی «سیرُوا» یا «أَفَلَمْ يَسِيرُوا» مردم را برای سیر در زمین تشویق کرده و در اکثر موارد برای انذار وهشدار و عبرت گرفتن از زندگی مجرمان بوده است.

پیام ها:

۱- بازدید از آثار بجا مانده از ستمگران تاریخ، یکی از ابزار رشد و تربیت است.

سیرُوا ... فَانظُرُوا

۲- تاریخ بشر، اصول، قانون و سنتی دارد که بر اساس آن اصول، عبرت های گذشته می تواند برای امروز درس باشد. سیرُوا ... فَانظُرُوا

۳- سفرها باید هدفدار باشد. سیرُوا ... فَانظُرُوا

۴- حفظ آثار گذشتگان، برای پند گیری آیندگان لازم است. «فانظُرُوا»

۵- مناطقی که با قهر خدا قلع و قمع شده، مناطق ملی است و بازدید از آنها باید برای همگان بدون مانع باشد. سیرُوا ... فَانظُرُوا

۶- مجرمان، بد عاقبت هستند. «عاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ» (جرم پی در پی، سبب کفر و تکذیب می شود).

۷- گناه، کیفر دنیوی و اخروی دارد. (مشت نمونه خروار است، قهر دنیوی را ببینید تا به قهر اخروی پی ببرید). «عاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ»

۸- وقتی که عاقبت مجرمان، قلع و قمع شدن است، چرا برای لجاجت و عناد

آنان محزون باشیم؟ «لَا تَحْزَنُ»

۹- پیامبر حتی برای هدایت دشمنان مکار دلسوز بود. «لَا تَحْزَنُ عَلَيْهِمْ ... يَمْكُرُونَ»

۱۰- پیامبران، تحت حمایت الهی هستند. «لَا تَحْزَنُ - لَا تَكُنْ» خداوند پیامبرش را تسلی می دهد.

غم مخور زان رو که غمخوارت منم

وز همه بدها نگهدارت منم

از تو گر اغیار برتابند روی

این جهان و آن جهان یارت منم

۱۱- توان و ظرفیت انسان ها حتی انبیا، محدود است. «فِي ضَيْقٍ» نگرانی پیامبر اسلام از مؤثر واقع شدن حيله ی کفار و بی اثر ماندن تبلیغ خودش بود که خداوند به او اطمینان و تسلی می دهد. «لَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ»

۱۲- دشمنان اسلام، دائماً مشغول حيله و توطئه هستند. «يَمْكُرُونَ»

و يَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾

و می گویند: اگر راست می گوید، این وعده (عذاب دنیا یا قیامت) کی خواهد بود؟

قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ رَدْفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾

بگو: چه بسا بخشی از آن عذابی را که با شتاب می خواهید، در پی شما باشد (و به شما برسد و خود خبر نداشته باشید).

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

و البته پروردگار تو بر (این) مردم دارای بخشش است و لکن بیشترشان شکرگزار نیستند.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَيُعْلِمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾

و البته پروردگار تو، آنچه را در سینه هاشان پنهان دارند و آنچه را آشکار می نمایند، (به خوبی) می داند.

نکته ها:

هنگامی که انبیا مردم را در مورد قیامت یا قهر خداوند هشدار می دادند، مردم زمان وقوع قیامت را می خواستند ولی از آن جا که زمان قیامت را جز خدا کسی نمی داند، انبیا پاسخ نمی دادند و تنها نسبت به اصل قهر الهی به مردم هشدار می دادند، نه زمان آن.

آنچه در سینه هاست؛ «مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ» قبل از کارهای علنی؛ «مَا يُعْلِنُونَ» آمده و این می تواند به چند دلیل باشد:

الف: افکار و نیت های درونی، انگیزه ی کارهای بیرونی است و لذا مقدم شده است.

ب: دانستن باطن افراد مهم تر از دانستن ظاهر آنان است.

ج: علم خداوند به اهداف و افکار باطنی، برای منکران معاد تهدید بیشتری دارد.

پیام ها:

۱- کفار برای مشاهده ی عذاب، شتابی همراه با مسخره دارند. «مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ»

۲- ندانستن جزئیات یک حقیقت، دلیل بر انکار اصل آن نیست. (اگر زمان وقوع قیامت را نمی دانیم، اصل آن را تکذیب نکنیم). «مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ»

۳- ریشه ی سؤال از زمان وقوع قیامت، شک در نبوت است. «إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ»

۴- پاسخ دادن به هر سؤالی لازم نیست. (کفار از پیامبر می خواستند وقت عذاب را معین کند، ولی آن حضرت تعیین نمی کردند). «عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ»

۵- عجله ی مردم در نزول عذاب بر کافران، حکمت خدا را تغییر نمی دهد. «عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ ... الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ»

۶- دنیا جای کیفر کامل نیست. «بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ»

۷- کیفرهای الهی دارای نظام و زمان بندی و مرحله به مرحله است. «رَدِفَ لَكُمْ»

۸- بیم و امید، در کنار هم سازنده است. «رَدِفَ لَكُمْ ... إِنَّ رَبَّكَ لَدُوٌّ فَضِّلِ»

۹- در پی بودن قهر الهی نسبت به کفار حتمی نیست، آنان می توانند با توبه و تغییر موضع، نجات یابند. «عَسَىٰ ...» («عَسَىٰ» به معنای بازبودن راه بازگشت است)

۱۰- چشیدن گوشه ای از عذاب دنیوی می تواند وسیله ی هوشیاری و توبه و

نوعی فضل الهی باشد. «رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ»

۱۱- تأخیر در کیفر، یکی از شیوه های تربیت و نشانه ی لطف الهی و فرصتی برای توبه است. «إِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ»

۱۲- اکثریت ناسپاس، مسیر لطف خدا را تغییر نمی دهد. لَذُو فَضْلٍ ... أَكْثَرُهُمْ لَا يَشْكُرُونَ

۱۳- در علم خدا شک نکنید. «إِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ»

۱۴- وقتی که خداوند همه چیز را می داند، گناه و نفاق برای چه؟ «لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ» مخفی یا علنی بودن امور، در علم خداوند تأثیری ندارد.

۱۵- ربوبیت خداوند، مستلزم آگاهی کامل اوست. «رَبَّكَ لَيَعْلَمُ»

۱۶- علم خداوند به نهان و آشکار، ضامن عمل به وعده های اوست، پس عجله نکنید. مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ ... تَسْتَعْجِلُونَ ... إِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ ...

وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ (۷۵)

و هیچ (موجود) پنهانی در آسمان و زمین نیست، مگر این که در کتابی روشن (نزد خداوند ثبت) است.

نکته ها:

حرف (تاء) در کلمه ی «غَائِبَةٍ»، یا برای مبالغه است، نظیر علامه، یعنی چیزهایی که خیلی سرّی و مخفی است و یا برای تأیید است به اعتبار آنکه کلمه ی «غَائِبَةٍ» صفت برای کلمه ی «أَشْيَاءٍ» یا «خِصَالٍ» باشد، که محذوفند. (۱)

غیب آسمان ها و زمین، تمام کارهای مخفی بشر، نیت ها، وقوع قیامت، زمان نزول رحمت یا عذاب و اسرار دیگر را شامل می شود.

شاید مراد از «كِتَابٍ مُّبِينٍ»، لوح محفوظ و علم بی پایان خدا باشد.

ص: ۴۵۲

پیام ها:

۱- چه بسیار اموری که حواس بشری از ادراک آنها عاجز است. «غَائِبِهِ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»

۲- تمام هستی، زیر نظر خداوند است و حساب و کتاب دارد. «وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ ... إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ» (۷۶)

همانا این قرآن، بیشتر آنچه را بنی اسرائیل در آن اختلاف دارند، (به طور صحیح) بر آنان حکایت می کند.

نکته ها:

از این آیه معلوم می شود که تورات و انجیل در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله قادر به حلّ اختلافات اهل کتاب نبوده و تنها قرآن، که حاکم بر کتب آسمانی پیشین است، قدرت حلّ اختلافات را دارد.

پیام ها:

۱- حلّ اختلافات فکری و ریشه دار، آن هم به دست پیامبری که درس نخوانده و مکتب نرفته، نشانه ی اعجاز و حقانیت قرآن است. «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ ...

نگار من که به مکتب نرفت و خط نوشت

به غمزه مسأله آموز صد مدرّس شد

۲- یکی از برکات قرآن، حلّ اختلافات است. «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ ... يَخْتَلِفُونَ

۳- اختلاف از مردم است، و گرنه مکاتب الهی اختلاف ندارند. «هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ»

وَإِنَّهُ لَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

و البته که آن (قرآن) برای اهل ایمان، مایه ی رحمت و هدایت است.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾

بدون شک، پروردگار تو با حکم خود میانشان داوری خواهد کرد و او صاحب قدرت و آگاه است.

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

پس بر خداوند توکل کن (و بدان) که تو بر حق آشکار هستی.

پیام ها:

۱- رفع اختلاف، نمونه ی روشن هدایت و رحمت الهی است. لَهْدَىٰ وَرَحْمَةً ... إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي

۲- ایمان، سبب دریافت رحمت الهی است. «رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ»

۳- خداوند پیامبرش را دلداری می دهد. «إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي»

۴- قضاوت، از شئون ربوبیت الهی است. «إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي»

۵- حکم های الهی، مخصوص ذات مقدّس اوست، زیرا جهل و ترس و غرائز و حوادث در او اثر ندارد و صد در صد عادلانه است. «بِحُكْمِهِ»

۶- در قضاوت، علاوه بر عدالت، علم و قدرت نیز شرط است. «يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ»

۷- توکل بر خداوند، یکی از شرایط موفقیّت رهبر است. «فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ»

۸- توجّه به حقایق راه و تلقین آن، انسان را در برابر حوادث زودگذر بیمه می کند. «إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ»

۹- مخالفان پیامبر، بهانه جویی می کردند، و گرنه راه او ابهامی نداشت. «إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ»

۱۰- توکل بر خداوند تنها در مسیر حق معنا و ثمر دارد، نه در مسیر باطل. «فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ»

۱۱- رهبر باید به حقایق راهش ایمان داشته باشد. «إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ»

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾

بی شک، نمی توانی دعوت خود را به گوش مردگان برسانی، و نمی توانی کران را آنگاه که روی برمی گردانند و پشت می کنند، فراخوانی (و حقیقت را به آنان بفهمانی).

وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

تو هدایت کننده کوران از گمراهیشان نیستی؛ تو فقط می توانی سخن خود را به گوش کسانی برسانی که به آیات ما ایمان آورده اند و در برابر حق تسلیم هستند.

نکته ها:

اشاره

مرگ و حیات در فرهنگ قرآن، هم به مرگ و حیات طبیعی و مادی گفته می شود و هم به مرگ و حیات معنوی.

قرآن، کسانی را که تحت تأثیر کلام حق قرار نمی گیرند، مرده می داند «إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ» چنانکه مکرر می فرماید: شهدا را مرده ندانید، آنان زنده و شادمانند و به یکدیگر نوید می دهند و از رزق الهی کامیابند. بنابراین، زنده های سنگدل و لجوج، مرده اند، و شهیدان که از دنیا رفته اند، زنده اند. بهتر است مسئله را کمی باز و روشن کنیم:

ص: ۴۵۵

حیات، دارای مراحل است:

۱. حیات نباتی. قرآن می فرماید: «يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا» (۱) خداوند زمین را بعد از مرگ به وسیله ی باران زنده می کند.
۲. حیات حیوانی. قرآن می فرماید: «يُحْيِيكُمْ» (۲) ما به شما حیات دادیم.
۳. حیات روحی. «لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا» (۳) تا افراد زنده را هشدار دهی. یعنی کسانی که عقل و فطرت سالم دارند و نیز می فرماید: دعوت انبیا برای حیات شماست، «دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ» (۴)
۴. حیات سیاسی و اجتماعی. «وَلَكُمْ فِي الْقِصَصِ الْحِكْمَ» (۵) اگر با اجرای حکم قصاص، عدالت برقرار کردید، جامعه زنده است (وگرنه جامعه ی مرده ای دارید).
۵. حیات اخروی. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنزَلْنَا لَكُمْ آيَاتٍ لِّعَلَّكُمْ تَهْتَكُونَ» (۶) ای کاش برای حیات و زندگی حقیقی در آخرت چیزی می فرستادم و ذخیره ای می اندوختم.

پاسخ یک اشکال

در تفسیر نمونه (۷) می خوانیم: فرقه ی وهابیان، آیه ی «إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى» را دستاویز تفکر انحرافی خود قرار داده، می گویند: پیامبر اکرم از دنیا رفته و هیچ سخنی را نمی شنود، بنابراین معنا ندارد که ما پیامبر را زیارت کنیم و خطاب به او مطالبی را بیان کنیم.

پاسخ فرقه ی مذکور این است که آیه در مقام یک تشبیه اجمالی است؛ نظیر تشبیه قلب سنگدلان به سنگ در تأثیر ناپذیری، قُلُوبُكُمْ ... كَالْحِجَارَةِ (۸) نه اینکه قلب آنان در همه چیز مثل سنگ است، زیرا قرآن، حیات برزخی را درباره ی شهدا پذیرفته و نسبت به آن، روایاتی از شیعه و سنی نقل شده است:

۱. محمّد بن عبدالوہاب در کتاب الهدیه السنیه، ص ۴۱، می گوید: پیامبر بعد از وفاتش دارای حیات برزخی، برتر از حیات شهداست و سلام کسانی را که به او سلام می دهند می شنود.

ص: ۴۵۶

۱-۱. عنکبوت، ۵۰.

۲-۲. جائیه، ۲۶.

۳-۳. یس، ۷۰.

۴-۴. انفال، ۲۴.

۵-۵. بقره، ۱۷۹.

۶-۶. فجر، ۲۴.

۷-۷. تفسیر نمونه، ج ۱۵، ص ۵۴۳.

۸-۸. بقره، ۷۴.

۲. روایات فراوانی در کتب شیعه و اهل سنت، در این زمینه آمده است که پیامبر و امامان علیهم السلام سخن کسانی را که بر آنها از دور و نزدیک، سلام می دهند می شنوند و پاسخ می دهند و حتی اعمال مردم بر آنان عرضه می شود. (۱)

۳. ما خود شاهد هزاران نمونه از توسلاتی هستیم که عین سخن و درخواست افراد متوسل، لباس عمل پوشیده است.

۴. در صحیح بخاری می خوانیم: رسول خدا صلی الله علیه و آله با کفار هلاک شده ی جنگ بدر گفتگو می کرد و همین که مورد سؤال عمر قرار گرفت، فرمود: «والذی نفس محمد بیده ما انتم باسمع» به خدایی که جانم در دست اوست، شما از آنان شنواتر نیستید. (۲)

۵. حضرت علی علیه السلام در پایان جنگ جمل فرمود: لاشه ی کعب بن سور را بنشانند، سپس به او که هلاک شده بود فرمود: وای بر تو که علم و دانش، تو را سودی نبخشید و شیطان تو را گمراه کرد و به دوزخ فرستاد. (۳)

پیام ها:

۱- کار کوردلان را به خداوند واگذار کن. فَتَوَكَّلْ ... إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى

۲- اگر شنونده سنگدل باشد، سخن حق از گوینده ی پاک و شایسته نیز در او اثری ندارد. آری، لامپ سوخته با اتصال به هیچ برقی روشن نمی شود. «إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ - إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى» بر سیه دل چه سود خواندن و عظمی نرود میخ آهنین در سنگ

۳- بی اثر بودن تبلیغ پیامبران، به خاطر ابهام در کار نیست، بلکه به خاطر کوردلی منکران است. «إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ - إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى»

۴- ایمان به منزله ی روح در کالبد است. کسانی که با دیدن معجزه و شنیدن منطق، ایمان نمی آورند، لاشه ای بی روح و مرده هستند. «إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى» آری

ص: ۴۵۷

۱- ۱. کشف الارتیاب، ص ۱۰۹.

۲- ۲. صحیح بخاری، ج ۵، ص ۹۷.

۳- ۳. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۲۴۸.

حَقِّ شَنَوَى وَ حَقِّ پَدِيرَى، نشانه ی سلامت روح است.

۵- اگر انسان به یقین برسد، اعراض مردم در او اثری ندارد. «إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ - وَلَوْ أُمَّدْبِرِينَ»

۶- افراد کر می توانند با اشاره چیزی بفهمند، ولی افراد شنوا که به حقیقت پشت کرده و از اهل حَقِّ دور شده اند، اشارات را هم نمی فهمند. «وَلَوْ أُمَّدْبِرِينَ»

۷- بدتر از اعراض، تداوم اعراض است. «وَلَوْ أُمَّدْبِرِينَ»

وَ إِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ «۸۲»

و هرگاه سخن (و وعده ی عذاب الهی) بر مردم حتمی شود، جنبنده ای را برای آنان از زمین بیرون آوریم تا با مردم سخن گوید، که همانا مردم آیات ما را باور نمی کردند.

نکته ها:

اشاره

این آیه ظاهراً به جریان قبل از قیامت مربوط است که هرگاه قهر خداوند بر مردم حتمی شد، خدای متعال، با قدرت خود موجود زنده ای را از زمین بیرون می آورد، تا با مردم سخن گوید، و سخنش این است که: مردم ایمان نمی آورند.

گرچه کلمه ی دابّه به غیر انسان گفته می شود ولی بارها در قرآن، این کلمه در جایی به کار رفته که شامل انسان نیز می شود و از آن جا که دابّه باید در موقعیتی باشد که حرفش نسبت به همه ی کفار یک سند باشد، باید گفت: مراد از دابّه یک شخصیت مهم است که در روایات، به علی بن ابی طالب علیهما السلام تفسیر شده است.

شاید هر یک از اولیای خدا که در آخر الزمان قیام و حرکت فوق العاده ای انجام دهند و حَقِّ و باطل و مؤمن و کافر را از هم جدا سازند، نیز مشمول این آیه باشند. «و الله العالم»

ص: ۴۵۸

در آیه، قرائتی است که نشان می دهد این دابّه موجود بسیار مهمی است، زیرا:

۱. در آستانه ی قهر الهی ظاهر می شود. «إِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ» اقتضای سخنان مهم آن است که از سرچشمه های مهم صادر شود.

۲. به نحو استثنایی پیدا می شود. «أَخْرَجْنَا ... مِنَ الْأَرْضِ»

۳. حرف می زند، «تُكَلِّمُهُمْ» قضاوت می کند و از آینده مردم خبر می دهد. «أَنَّ النَّاسَ كَانُوا ...»

۴. حرف او همچون صوراسرافیل، آخرین سخن است. «إِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ»

۵. کلمه ی دابّه، با تنوین، نشانه ی عظمت و بزرگی این موجود است.

۶. آیه ی بعد، مربوط به رجعت است که اولیای خدا قبل از قیامت زنده می شوند.

۷. آیه نمی گوید: «بآیات الله» بلکه می گوید: «بآیاتنا» گویا نشانه های او همان نشانه های خداوند است.

جمع بندی میان این قرائن که در ظاهر آیه است و روایات متعددی که در تفاسیر آمده است، ما را به این حقیقت می رساند که بگوییم: مراد از «دَابَّهٌ مِنَ الْأَرْضِ»، حضرت علی علیه السلام است.

اوست که لایق است حرف آخر را بگوید و بر پیشانی بعضی، مهر عدم ایمان بزند و از آینده شوم گمراهان خبر دهد.

دو سؤال:

۱. آیا کلمه ی دابّه، مخصوص جنبنده های غیر انسانی نیست؟

پاسخ: خیر، در قرآن بارها کلمه ی دابّه به کار رفته که شامل انسان نیز می شود، نظیر «وَمَا مِنْ دَابَّهٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا - عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا» (۱)

۲. آیا اطلاق کلمه ی جنبنده بر حضرت علی علیه السلام توهین به آن حضرت نیست؟

پاسخ: هرگز؛ همان گونه که اطلاق کلمه ی «بشر» بر پیامبر توهین نیست، و اطلاق کلمات «شیء، عالم، نور و وجود» بر خداوند جایز است، لکن فرق است میان علم، نور و وجود

خداوند با سایرین.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾

و(یاد کن) روزی که از هر امتی گروهی از کسانی که آیات ما را انکار می کنند محشور می کنیم، پس آنان از پراکنده شدن منع می شوند.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُ قَالَ أَ كَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا عِلْمًا أَمْ ذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

چون گرد آیند،(خداوند) می فرماید: آیا آیات مرا دروغ انگاشتید و حال آن که به آنها احاطه ی علمی نداشتید، آیا شما(در طول حیات جز تکذیب) چه می کردید؟

نکته ها:

با توجه به اینکه در قیامت همه ی مردم محشور می شوند، «وَ نَحْشُرُنَاهُمْ فَلَمَّ نَعَاذِرْ مِنْهُمْ أَجِدًا» (۱) و آیه ی مورد بحث (۸۳ نمل) می فرماید: از هر امتی تنها گروهی را محشور می کنیم، روشن می شود که این آیه مربوط به قیامت نیست، بلکه مربوط به رجعت است که قبل از قیامت گروهی زنده می شوند.

در قرآن برای زنده شدن در دنیا، نمونه هایی آمده است، از جمله در سوره ی بقره می خوانیم: خداوند به گروهی فرمان مردن داد، سپس آنان را زنده کرد؛ «فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ» (۲) یا در جای دیگر می فرماید: ما شما را بعد از مرگ در همین دنیا زنده کردیم؛ «بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ» (۳) و به حضرت عیسی علیه السلام می فرماید: تو با اذن من مرده ها را زنده از قبرها خارج می کنی؛ «إِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي» (۴) و درباره ی یکی از اولیای خدا می فرماید: او را برای صد سال میراندیم و بعد از این مدت او را زنده کردیم؛ «فَأَمَّا تَهُ اللَّهُ

ص: ۴۶۰

۱-۱. کهف، ۴۷.

۲-۲. بقره، ۲۴۳.

۳-۳. بقره، ۵۶.

۴-۴. مائده، ۱۱۰.

همچنین در روایات بسیاری نیز وارد شده است که قبل از قیامت، افرادی که در ایمان یا کفر برجستگی دارند، به اراده ی خداوند زنده می شوند و با حاکمیت اهل حق، برای مدتی زندگی می کنند و سردمداران کفر، کیفر می شوند.

پیام ها:

- ۱- حشر عمومی مردم، در قیامت است ولی حشر گروهی از کفار ویژه در همین دنیا است. «وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا»
 - ۲- تضاد میان ایمان و کفر، در همه ی امت ها بوده است. «مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُكَذِّبُ»
 - ۳- حشر قبل از قیامت، مخصوص کافر مطلق است. «مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِلَايَاتِنَا» (در روایات نیز آمده است: رجعت، مخصوص مؤمنان و کافران درجه یک است)
 - ۴- بدون آگاهی، چیزی را تکذیب نکنید. «أَكْذَبْتُمْ بِلَايَاتِي وَ لَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا» (عقائد باید بر اساس دلیل قطعی باشد)
 - ۵- عملکرد انسان ها بازتاب عقائد و افکار آنان است. (اول تکذیب، بعد کارهای خلاف). «أَكْذَبْتُمْ - أَمَا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»
 - ۶- کفار ویژه بعد از زنده شدن در دنیا همچنان تحت کنترل هستند تا محاکمه آنان آغاز شود. «يُوزَعُونَ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُا»
 - ۷- کفار در دوران رجعت (زنده شدن در این دنیا)، هم نسبت به عقائد توییخ می شوند و هم نسبت به رفتار خود. «أَكْذَبْتُمْ - أَمَا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»
 - ۸- همه باید در محضر خدا پاسخگو باشند. «أَكْذَبْتُمْ بِلَايَاتِي - أَمَا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»
- وَ وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ» (۸۵)
- و به خاطر ظلمی که کردند، حکم (عذاب) بر آنان مقرر گردید، پس آنها حرفی نمی زنند (و سخنی ندارند که بگویند).

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنَا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

آیا ندیدند که ما شب را قرار دادیم تا در آن آرام گیرند و روز را روشنی بخش ساختیم؟ (تا در آن برای معاش خود تلاش کنند) حتماً در این امر برای کسانی که ایمان دارند عبرت هایی است.

نکته ها:

اشاره

نقش تاریکی شب، در آرامش اعصاب و روشنی روز در فعالیت وجود انسان یکی از مسایل علمی ثابت شده ی امروز است.

(۱)

طرح مسأله ی خواب و بیداری، بعد از مسأله رجعت و معاد، شاید دارای این پیام باشد که از رجعت و معاد تعجب نکنید، زیرا این دو مثل خواب و بیداری است.

شب، نمونه ی رحمت خدا بر مردم و نشانه ی حکمت و قدرت الهی است و نادیده گرفتن نقش شب، نمونه ای از تکذیب جاهلانیه ای است که در آیه قبل مطرح شده بود.

وسایل آرامش

در قرآن برخی امور به عنوان وسیله ی آرامش و سکینه معرفی شده اند، از جمله:

۱. یاد خدا. «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (۲)

۲. امداد غیبی. «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ» (۳)

۳. آثار و اشیای مقدس. «أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ» (۴)

ص: ۴۶۲

۱-۱. تفسیر نمونه.

۲-۲. رعد، ۲۸.

۳-۳. فتح، ۴.

۴-۴. بقره، ۲۴۸.

۴. تشویق اولیای الهی. «إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ» (۱)

۵. سرپناه و خانه. «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا» (۲)

۶. همسر. «خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا» (۳) ۷. شب. «أَنَا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا» (۴)

گفتنی است که نزول قرآن، معراج پیامبر، وقت دعا و مناجات در هنگام شب است؛ گرچه برخی منحرفان، از نعمت شب و تاریکی آن سوء استفاده کرده و گناهای مرتکب می شوند.

*عصر حاضر، آرامش را در جای دیگری جستجو می کند و لذا به نتیجه هم نرسیده است، امروز دنیا به تکنولوژی، اسلحه، ثروت، قدرت و روابط دیپلماسی دل بسته و به خاطر از دست دادن معنویت، رنگ آرامش را نمی بیند. بسیاری از افرادی که به مواد مخدر، شراب و شهوت و... آلوده شده اند و غرق گناهند؛ برای دریافت حقیقت، کافی است که به آمار جنایات در دنیا مراجعه کنیم.

پیام ها:

۱- عذاب ستمگران قطعی است. «وَقَعَ»

۲- وعده ی عذاب های الهی، قبلاً به ستمگران گفته شده است. «الْقَوْلُ»

۳- عامل بدبختی های انسان، خود اوست. «بِمَا ظَلَمُوا»

۴- تکذیب و تمرد از هشدارهای جدی انبیا ظلم به خود است. «بِمَا ظَلَمُوا»

۵- در قیامت، ستمگر حرفی برای گفتن ندارد. «لَا يَنْطِقُونَ»

۶- کسانی که از آمد و رفت شب و روز درس عبرت نگیرند، مورد انتقادند.

بیشترین انتقادهای قرآن از کسانی است که زندگی غافلانه دارند. «أَلَمْ يَرَوْا»

۷- نظام آفرینش با نیازهای بشر هماهنگ است و این هماهنگی نشانه ی وجود مدبری حکیم و یکتاست. «لِيَسْكُنُوا»

ص: ۴۶۳

۱- ۱. توبه، ۱۰۳.

۲- ۲. نحل، ۸۰.

۳- ۳. روم، ۲۱.

۸- در برنامه ی زندگی، شب را مخصوص استراحت قرار دهید. «لَيْسَ كُنُوزًا فِيهِ»

۹- نقش ایمان و تفکر دینی آن است که هستی را معنادار و هدفدار و نشانه ی قدرت و حکمت می داند. «لَيْسَ كُنُوزًا - مُبْصِرًا - لآيَاتٍ»

۱۰- استراحت باید مقدمه ی کار و تلاش باشد. «لَيْسَ كُنُوزًا - مُبْصِرًا» روشنی روز، برای کار است، چنانکه در آیه ی ۱۲ سوره ی اسراء می فرماید: «مُبْصِرَةٌ لِيَتَّبِعُوا فَضْلًا» تا فضل پروردگارتان را بجوید (و به تلاش و کار پردازید).

۱۱- تنها اهل ایمان از آیات الهی عبرت می گیرند. «إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ»

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوُّهُ دَاخِرِينَ «۸۷»

و(یاد کن) روزی که در صور دمیده شود، پس هر که در آسمان ها و هر که در زمین است به هراس افتد، مگر آن کس که خدا بخواهد و همگی خاضعانه نزد او آیند.

نکته ها:

کلمه ی «دخور» به معنای ذلت و کوچکی است.

در قرآن از دو «نفخ صور» سخن به میان آمده است: یکی نفخه ای که سبب مرگ همه می شود و دیگری نفخه ای که سبب حیات و حضور می گردد. در آیه ی ۶۸ زمر می خوانیم:

«وَنُفِّخَ فِي الصُّورِ فَصَبَقَ مَنِ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِّخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ فِيهَا مُنظَرُونَ» در صور «اسرافیل» دمیده شود و همه ی موجودات آسمانی و زمینی می میرند، مگر کسانی که خدا بخواهد، سپس بار دیگر در صور دمیده شود، ناگهان تمام خلائق برخیزند و در انتظار (حساب و جزا) باشند.

مراد از نفخه در این آیه، یا نفخه ی اول است، به دلیل کلمه ی «فزع» و یا نفخه ی دوم، به دلیل «أَتَوُّهُ» و یا هر دو نفخه، به دلیل هر دو کلمه. «والله العالم»

در روایات می خوانیم: مسئول دمیدن در صور، فرشته ای به نام اسرافیل است. در دعای

اُمّ داوود می خوانیم: «اللهم صل علی اسرافیل حامل عرشک و صاحب الصور» (۱)

گروهی که از وحشت و هراس آغاز قیامت درامانند، «إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ» در دو آیه بعد معرّفی شده اند: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ» چنانکه در جای دیگر می خوانیم: «لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ» (۲) ناله ی بزرگ آن روز، آنان را محزون نمی کند.

پیام ها:

۱- فروپاشی نظام هستی، مرگ انسان ها و شروع قیامت، با ایجاد صدایی مهیب (دمیده شدن در صور) صورت می گیرد. «يُنْفَخُ فِي الصُّورِ»

۲- در آسمان ها موجودات زنده و مسئول وجود دارند و این موجودات، حشر و قیامت نیز دارند. «مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ - كُلُّ أَتْوَةٍ دَاخِرِينَ»

۳- در قیامت همه از درون احساس کوچکی می کنند. «دَاخِرِينَ»

وَ تَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَ هِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ (۸۸)

و کوه ها را می بینی و می پنداری که بی حرکتند، در حالی که آنها همچون ابر در حرکتند. (این) صنعت (ماهرانه) خداست که هر چیزی را با دقت ساخته است، او به هر چه انجام می دهد آگاه است.

نکته ها:

کلمه ی «صُنِعَ» از صنعت، به کاری گفته می شود که بر اساس علم، دقت و مهارت باشد.

اولین کسانی که حرکت زمین را کشف کردند، گالیه ی ایتالیایی و کپرنیک لهستانی بوده اند که در اواخر قرن ۱۶ و اوائل قرن ۱۷ میلادی می زیسته اند. گالیه تحت فشار کلیسا، در ظاهر از گفته ی خود توبه کرد. اما قرآن هزار سال قبل از گالیه در آیات زیادی از حرکت زمین خبر داده است. (۳)

ص: ۴۶۵

۱- ۱). تفسیر نورالثقلین.

۲- ۲). انبیاء، ۱۰۳.

۳- ۳). تفسیر نمونه.

البته بعضی مفسران، حرکت کوه ها را کنایه از متلاشی شدن آنها بعد از نفخه ی صور می دانند که در آیه ی قبل آمده بود و بر اساس این معنا، پیام های دیگری را از آیه ی شریفه استفاده کرده اند. (۱)

پیام ها:

۱- عالم در حرکت است. حتی کوه هایی که به نظر ساکن می آیند حرکت دارند.

«تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَ هِيَ تَمُرُّ»

۲- خبر دادن از حرکت کوه ها، از معجزات علمی قرآن است. «تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ»

۳- حرکت کوه ها، از حرکت زمین جدا نیست، پس زمین نیز حرکت می کند. «تَمُرُّ»

۴- حرکت کوه ها، مثل حرکت ابرها سریع است. «مَرَّ السَّحَابِ» و آرامش زمین با وجود حرکت آن، از آیات الهی است.

۵- حرکت کوه ها، نشانه ی قدرت حکیمانه ی الهی است. «صُنِعَ اللَّهُ»

۶- در بینش الهی، هر چیزی در جای خود متقن و محکم است. «أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ»

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَ هُمْ مِنْ فِرْعَ وَ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ «۸۹»

هر کس کار نیکی بیاورد، پس برای او (پاداشی) بهتر از عملش خواهد بود، و آنان از هراس آن روز ایمن هستند.

وَ مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَ جُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْرُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ «۹۰»

و هر کس که کار بدی بیاورد، پس به رو در آتش (دوزخ) سرنگون شوند، (به آنان گفته شود): آیا جز آنچه می کردید سزا داده می شوید؟

ص: ۴۶۶

کلمه ی «کبت» به معنای سرنگون شدن است.

لذت ها، طغیان ها و تندروی هایی که در اثر گناه در دنیا پیدا می شود، در قیامت با سوختن در آتش، به ذلت و خواری تبدیل خواهد شد.

یکی از برکات قرآن آن است که راه را برای رشد و سعادت همگان باز کرده و فرموده است:

هر کس کار نیکی انجام دهد، پاداشی بهتر از آن به او عطا می شود؛ بدون این که سنّ و نژاد و جنسیت در کار باشد. نیکی را نیز مطلق بیان کرده «الحسنه» تا تمام نیکی ها را شامل شود، قبول رهبری حقّ، راه حقّ، کلام حقّ، شغل حقّ، انتخاب حقّ و... که در روایات به بعضی از این نمونه ها اشاره شده است، لکن هر کار نیکی از هر کسی که باشد، اگر با ریا، غرور، عجب و گناه از بین نرود و سالم به مقصد برسد، پاداش مضاعف دارد. «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ»

در دو آیه قبل خواندیم که بعد از نفخه ی صور همه در هراسند، جز آن کس را که خداوند بخواهد. در این آیات می فرماید: خداوند کسانی را از هراس و فزع در امان قرار می دهد که نیکی را با خود به صحنه ی قیامت بیاورند.

پیام ها:

۱- علم خداوند به کارهای نیک ما، عامل تشویق به انجام نیکی ها است. «إِنَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ»

۲- مهم تر از انجام کار نیک در دنیا، بردن آن به صحنه ی قیامت است. «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا»

۳- آینده در گرو اعمال ماست. مَنْ جَاءَ ... فَلَهُ ... (هر عملی عکس العملی دارد).

۴- نیکی ها را قبل از منکرات مطرح کنیم. «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ»، سپس «مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ»

۵- برای رشد خوبی ها، تشویق خوبان ضروری است. «مَنْ جَاءَ - فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا»

۶- تشویق و تهدید، در کنار هم موثرند. «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ - مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ»

۷- پاداش های الهی برتر از کار ماست. (پاداش بعضی کارها دو برابر است،

«الضَّعْفِ» (۱) بعضی چند برابر «أَضْعَافًا» (۲) بعضی ده برابر «فَلَهُ عَشْرٌ» (۳) تا هفتصد برابر و بیشتر، که «خَيْرٌ مِنْهَا» همه ی آنها را شامل می شود. ۸- نیکوکاری، عامل نجات در قیامت است. «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ - مِنْ فِرْعَ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ»

۹- بهتر بودن پاداش های الهی مطلق است، هم از نظر زمانی ابدی است و هم از نظر مقدار، چند برابر عمل ماست. «خَيْرٌ مِنْهَا»

۱۰- بالاتر از عذاب، خواری انسان است. «فَكَبِتْ وَجُوهُهُمْ»

۱۱- کیفرهای الهی بازتاب اعمال و تجسیم عملکرد ماست. آری کسانی که بعد از شنیدن حق، روی خود را از آن بر می گردانند، در آن روز با صورت به دوزخ می افتند. «هَلْ تُجْرَوْنَ»

۱۲- پاداش های الهی، چند برابر است؛ «خَيْرٌ مِنْهَا» ولی کیفرهای او یک برابر و عادلانه است. «مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»

۱۳- معاد جسمانی است. «وَجُوهُهُمْ»

۱۴- اعمال انسان در قیامت مجسم شده و انسان را گرفتار می کند. «هَلْ تُجْرَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ «۹۱»

(ای پیامبر! بگو): فقط مأمورم که پروردگار این شهری که خداوند آن را محترم شمرده پرستش کنم، و همه چیز تنها برای اوست و مأمورم که از اهل تسلیم و طاعت باشم.

نکته ها:

روزی که مکه به دست مسلمانان فتح شد، رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد کعبه شدند و بت ها را

ص: ۴۶۸

۱- ۱. سبأ، ۳۷.

۲- ۲. بقره، ۲۴۵.

۳- ۳. انعام، ۱۶۰.

شکستند و آنگاه در آستانه ی در کعبه فرمودند: «ان الله قد حرم مکه» خداوند از روز اوّل تا قیامت مکه را محترم شمرده است.

(۱)

پیام ها:

۱- پیامبر، تحت فرمان الهی است. «أُمِرْتُ - وَ أُمِرْتُ»

۲- مبلّغ باید صلابت و قاطعیّت خود را به مردم اعلام کند و بگوید: شما ایمان بیاورید یا نیاورید، من راه خود را ادامه خواهم داد. «أُمِرْتُ - وَ أُمِرْتُ»

۳- هیچ کس در هیچ شرایطی از عبادت بی نیاز نیست، حتّی پیامبر. «أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ»

۴- عبادت باید به امر الهی باشد، نه ساخته و بافته ی انسان. «أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ»

۵- کسانی حقّ دارند مردم را به عبادت دعوت کنند که خود پیشگام باشند. «أُمِرْتُ»

۶- بندگی باید با تسلیم قلبی همراه باشد. «أَعْبُدَ - مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

۷- فلسفه ی بندگی خدا، ربوبیّت و مالکیت اوست. «أَعْبُدَ رَبَّ - وَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ»

۸- هم خود را به کمال برسانید و هم به کاملین ملحق شوید. «أَعْبُدَ - مِنَ الْمُسْلِمِينَ»

۹- همه چیز تحت تربیت اوست. «رَبِّ هَذِهِ الْبُلْدَةِ»

۱۰- مکه، احترام و جایگاه خاصّی دارد «حَرَمُهَا»

وَ أَنْ أَنْتَلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ «۹۲»

و (همچنین مأمورم) قرآن (را بر مردم) تلاوت کنم. پس هر کس هدایت را بپذیرد تنها به سود خود پذیرفته و هر کس گمراه شود، پس بگو: (من مسئول نیستم، زیرا) من فقط هشداردهنده ام.

ص: ۴۶۹

آغاز این سوره درباره ی اهمیت قرآن بود؛ پایان آن نیز از قرآن کریم بحث می کند.

قرآن درباره ی تلاوت خودش می فرماید: «وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا» (۱) ای پیامبر! ما بر سه چیز گواهیم:

الف: بر تمام کارهای تو.

ب: بر تلاوت قرآن تو.

ج: بر تمام کارهایی که شما مردم انجام می دهید.

یعنی تمام شئون و کارهای پیامبر و تمام کارهای مردم در یک سو و تلاوت قرآن آن حضرت در سوی دیگر قرار گرفته و این نشانه ی اهمیت بسیار زیاد تلاوت قرآن است.

پیام ها:

۱- آورنده ی قرآن، باید خود نیز اهل تلاوت باشد. «أَتْلُوا الْقُرْآنَ»

۲- مهم ترین مأموریت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بعد از توحید، تلاوت آیات الهی بر مردم است. «أَتْلُوا الْقُرْآنَ»

۳- محور تبلیغ باید قرآن باشد. «أَنْ أَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَى ...»

۴- وظیفه ی مبلغ، رساندن حقایق به مردم است، پذیرش یا عدم پذیرش، مربوط به خود آنهاست. «أَنْ أَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَى ... وَ مَنْ ضَلَّ»

۵- تلاوت قرآن، مقدمه ی هدایت است. «أَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَى»

۶- سود و زیان ایمان یا کفر مردم، به خود آنها برمی گردد. «لِنَفْسِهِ»

۷- پیامبر مسئول گمراه شدگان نیست. «فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ»

ص: ۴۷۰

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيَّرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

وبگو: ستایش برای خداست. به زودی آیاتش را به شما نشان خواهد داد و آن را خواهید شناخت. و پروردگارت از آنچه انجام می دهد غافل نیست.

نکته ها:

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾، بهترین جمله برای ستایش الهی است که هم بارها پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به گفتن آن مأمور شده و هم در سوره ی حمد همه ی مسلمانان، هر روز باید آن را تکرار کنند.

سعدی درباره ی غفلت انسان از عاقبت کارش می گوید:

کنون باید ای خفته بیدار بود

چو مرگ اندر آید ز خوابت چه شود

تو غافل در اندیشه ی سود و مال

که سرمایه ی عمر شد پایمال

کنون کوش کاب از کمر در گذشت

نه وقتی که سیلاب از سر گذشت

سکندر که بر عالمی حکم داشت

در آن دم که بگذشت عالم گذاشت

میسر نبودش کز و عالمی

ستانند و مهلت دهندش دمی

پیام ها:

۱- رسالت الهی، لطفی است که باید برای آن شکر کرد. إِنَّمَا أُمِرْتُ ... وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ

۲- آنچه تاکنون از آیات الهی دیده اید، گوشه ای از آنهاست؛ آیات دیگری نیز در آینده به شما نشان خواهد داد. «سَيَّرِكُمْ

آيَاتِهِ»

۳- مهلت های الهی را نشانه ی غفلت خداوند نگیرید. «وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ»

۴- نظارت دائمی خداوند، از شئون ربوبیت اوست. «وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ»

۵- انسان در برابر اعمال خویش مسئول است. «وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ»

۶- از کفر و شرک مخالفان نگران نباش. «وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ»

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ»

ص: ۴۷۱

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریان‌های اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می‌نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقاتی و ترجمانی

اصفهان

گامگاه

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹